

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:

ИНСТИТУТ ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

23

1 9 8 7

Инв. бр. 11000

Чланови редакције: Др ВЕРА ЈЕРКОВИЋ, ред. професор
Др ЈОВАН ЈЕРКОВИЋ, ред. професор
Др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ, ред. проф.
Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, ред. професор
Др МАТО ПИЖУРИЦА, доцент
Др СВЕНКА САВИЋ, виши научни сарадник

Главни уредник: Др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

Одговорни уредник: Др МАТО ПИЖУРИЦА

Секретар редакције: Др СВЕНКА САВИЋ

На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање, науку и културу САП Војводине ова књига ослобођена је основног и посебног пореза на промет. Штампање ове књиге финансирала је Самоуправна интересна заједница за научни рад САП Војводине.

Штампа:

„МИНЕРВА”, Суботица, ООУР Штампарска делатност — 1988.

Јасмина Грковић

ФОНЕТСКЕ ОДЛИКЕ БЕОГРАДСКОГ ЈЕВАНЂЕЉА И ЈЕВАНЂЕЉА ИЗ МРКШИНЕ ЦРКВЕ

Београдско јеванђеље (Б) и Јеванђеље из Мркшине цркве (МЦ) више су пута били предмет проучавања, с палеографског и ортографског аспекта, а у области језичких испитивања обрађена је морфологија МЦ. Настављајући претходна истраживања, у овом раду ћу се задржати на фонетској анализи ова два четворојеванђеља. Обе књиге, као што је познато, штампао је јеромонах Мардарије, у временском размаку од десет година, 1552. и 1562. године.¹ Такође је извесно да је млађе МЦ прештампвао са Б, што потврђују досадашња поређења две књиге.²

Вокалски сисџем Б и МЦ садржи следеће фонеме: *а, е, и, о, у, р* и *л* вокално.

Рефлекс *ы* > *и* је за време о којем је реч сасвим обична ствар, те ћу навести само понеки пример који то илуструје: а) слово *и* уместо етимолошког *ы*: *грѣди* Б, МЦ-Мт 3/11, *вистъ* В, МЦ Мт 14/9, *сѣлпимъ* Б, МЦ Лк 7/21, *магдалини* Б, МЦ Лк 8/2, б) слово *ы* уместо етимолошког *и*: *сыхъ* Б, МЦ Мт 6/22, *изыде* Б, МЦ Мр 2/12, *на камены* Б, МЦ Лк 8/6, *любыхъ* Б, МЦ Јв 5/20 итд.

Вокализација *йолуїласа*. У Б, као и у МЦ потврђена је вокализација полугласа у *а*. Појава је присутна у различитим категоријама: у предлозима, префиксима, корену речи и деловима речи иза корена. На исти начин изложиће се и грађа.

¹ Дејан Медаковић, *Графика српских шћамјаних књиџа XV—XVIII века*, Београд 1958, 163—164.

² Вера Јерковић, *Два четвороеванђеља шћамјара Мардарија из Мркшине цркве*. — Прилози проучавању језика, књ. 6, Нови Сад 1970, 16—17.

а) *Вокализација у њредлозима*. Једини пример за вокализацију полугласа је у предлогу *ва*: *ва рамѣ Б*, МЦ Мт 2/18. У предлозима *са* и *ка* никад се не означава вокализација, мада се у њима к скоро доследно пише.³

б) *Вокализација у њрефиксима*. Вокализација полугласа није означена ни у једном од префикса. Међутим, префикси *ва-* и *ваз-* пишу се увек са *јером*, што упућује на књишко читање *ва-* и *ваз-* (*вас-*). На пример: *встав Б*, МЦ Мт 1/23, *впрашаше В*, МЦ Мт 2/4, *всели се Б*, МЦ 4/13, *вз-зв Б*, МЦ Мт 4/21; *всхотѣ Б*, МЦ Мт 1/19, *взвѣстите Б*, МЦ Мт 2/8, *взрдоваше Б*, МЦ Мт 2/10, *встроуви Б*, МЦ Мт 6/2 итд.

Писање *јера* у префиксу *са-* колеба се, али се правилност уочава у доследном писању *ь* у одређеним основама, док у другим основама он редовно изостаје. Ово највероватније указује на изговор одређених лексема у књижевном језику. Колебање у писању префикса *са-* са јером или без њега већ је Ђорђић објашњавао тиме да су се одређене речи писале у складу са изговором у српскословенском језику.⁴ С обзиром на то да је број примера изузетно велик, навешће се, азбучним редом, по једна лексема као пример за сваку основу. *Јер* се увек бележи у следећим основама: *сѣбираниѣ Б*, МЦ Мт 12/30, *сѣблзани Б*, МЦ 13/41, *сѣблюди Б*, МЦ Мт 19/17, *сѣбравѣ Б*, МЦ, Мт 2/4, *сѣвори Б*, МЦ, Мт 2/23, *сѣбоудети Б*, МЦ, Мт 1/21, *сѣвршени Б*, МЦ, Мт 5/48, *сѣветѣ Б*, МЦ, Мт 12/14, *сѣвешавѣ Б*, МЦ, Мт 20/2, *сѣвлекоше Б*, МЦ, Мт 15/20, *сѣвѣтници Мр* 15/43, *сѣвыше Б*, МЦ, Лк 1/78, *сѣвѣкоуплены Б*, МЦ Лк 24/38, *сѣгрѣшитѣ Б*, МЦ Мт 18/15, *сѣгледавѣ Б*, МЦ Мр 3/34, *сѣгноуѣ Б* МЦ Лк 4/20, *сѣдѣла Б*, МЦ Мт 26/10, *сѣжежети Б*, МЦ Мт 3/12, *сѣжизаюти Б*, МЦ Мт 13/40, *сѣзда Б*, МЦ Мт 7/24, *сѣзди Б*, МЦ Мт 9/20, *сѣзидѣ Б*, МЦ Мт 16/18, *сѣкроушени Б*, МЦ Мт 12/20, *сѣкрывѣ Б*, МЦ Мт 13/34, *сѣдржимо Б*, МЦ Мт 646/23, *сѣзрѣти Б*, МЦ Мр 4/29, *сѣкоушаша Мр* 14/3, *сѣзвавше Мр* 15/16, *сѣлазитѣ Мр* 13/15, *сѣлежаше Б*, МЦ Јв 5/3, *сѣлаганиѣ Б*, МЦ Јв 8/6, *сѣложии Б*, МЦ Јв 9/22, *сѣмртѣни Б*, МЦ Мт 4/16, *сѣмири Б*, МЦ Мт 5/24, *сѣмыслѣца Б*, МЦ Мр 5/15, *сѣмоушени Б*, МЦ Јк 24/38, *сѣмоторѣи Б*, МЦ 1595/17, *сѣнити Б*, МЦ Мт 1/18, *сѣнлицихѣ Б*, МЦ Мт 3/16, *сѣнѣсти Б*, МЦ Мт 12/4, *сѣписано Б*, МЦ Мт 64а/16, *сѣплетѣи Б*, МЦ Мт 15/17, *сѣпарникомѣ Б*, МЦ Лк 12/58, *сѣпослѣдствовавшѣ Б*, МЦ Лк 23/49, *сѣршдетѣ Б*, МЦ Мр 6/4, *сѣсоудѣ Б*, МЦ Мт 12/29, *сѣсѣдѣвѣ Б*, МЦ Лк 14/12, *сѣтвори Б*, МЦ Мт 1/24, *сѣтресе Б*, МЦ Мт 1/26, *сѣтицадоу Б*, МЦ Мр 6/33, *сѣходѣиѣ Б*, МЦ Мр 3/16, *сѣшѣшоу Б*, МЦ Мт 8/1. *Јер* изостаје редовно у следећим основама: *сѣдетелство Б*, МЦ Мр 6/11, *сѣжетѣ Б*, МЦ Мт 12/29, *сѣкончати Б*, МЦ, Мт 10/23, *сѣкровицоу Б*, МЦ Мт 13/44, *сѣжи Б*, МЦ Мт 15/15, *сѣлони Б*, МЦ Мр 9/16, *сѣлазитѣ Б*, МЦ Мр 17 31, *сѣлѣтени Б*, МЦ Мт 9/36, *сѣмоутише се Б*, МЦ Мт 14/26, *сѣмѣрит се Б*, МЦ Мт 23/12, *сѣеси Б*, МЦ Мт 13/1, *сѣспаси Б*, МЦ Мт 8/25,

³ Правопис јерова детаљно је обрађен у поменутом раду др Вере Јерковић.

⁴ Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки њрилози*, Београд 1971, 208.

спадноуѣ Б, МЦ Мт 24/29, сподобљшен Б, МЦ Мр 20/35, стресоше Б, МЦ Мт 28/4, стезати се Б, МЦ Мр 1/27. Малобројни примери које Ђорђић наводи као илустрацију⁵ имају одговарајуће потврде у Б и МЦ (нпр. *сашвори, сашрешиши, сакрушиши, саниши, саходиши / сшасеније, смереније, сшодобши, сказаш, скончаш*). Тек даља проучавања српскословенских текстова даће бољи и потпунији увид у ову проблематику.

в) *Вокализација у корену речи*. Вокализација се среће како у речима које спадају у лексички фонд народног говора писара, тако и у књишким категоријама, а ретко и у непреведеним речима.

Појава је присутна у следећим примерима који се могу сматрати књишким: *васъ Б, МЦ Мт 13/2, Мр 11/19, Лк 9/25, Јв 4/53, 11/50, вас МЦ Јв 4/45, вас Б Лк 13/17 (стсл. *васъ сав*), вѣ васъ Б, МЦ Мт 11/10, Мр 11/2, Лк 9/52, 56, 10/38, 24/28, 19/30, Јв 11/30, МЦ Мт 14/32, Мт 26/36, Мр 8/26, васѣхъ МЦ Мр 6/36, вѣ васи Б, МЦ Мр 6/56, 8/26, 27, из васи Б, МЦ Мр 8/23, ѿ . . . васи Б, МЦ Лк 5/17, Јв 7/42, вѣ васи Б, МЦ Лк 8/1, 9/6, 12 (стсл. *васъ село*), жазъ Б, МЦ Мр 6/8*.

У два примера среће се *е* као рефлекс полугласа, и то само у Б: *вѣ всѣ (село) Мт 26/36, жеза Лк 9/3*.

Од несловенских речи вокализација се јавља само у *драхъ Б, МЦ Лк 15/8*.

Вокализација се среће у следећим лексемама које су део лексичког фонда народног говора: *простаръ Б, МЦ Мр 1/43, вѣшадшоу Б, МЦ Мт 13/2, прѣшадъ Б, МЦ Мт 15/29, вѣшадъ Б, МЦ Мт 15/29, изшадъ Б, МЦ Мт 24/1, шадше Б, МЦ Мр 14/12, Б Лк 13/32, вѣшадшииъ Б, МЦ Лк 9/34, кѣ пришадшииъ Б Јв 5/30, пришадъ Б Јв 6/20, сѣшадъ Б Јв 6/41, петадъ МЦ Мт 14/72, данъ МЦ Лк 14/5, жѣнавъ МЦ Лк 17/2, раптаахъ МЦ Лк 19/7, та МЦ Јв 8/42, пришадъ Б Јв 15/21*.

Фонема *е* као рефлекс полугласа налази се у извесном броју примера, али само у Б: *простѣръ Лк 5/13, пришедъ Лк 12/43, кѣ пришедшииъ Јв 8/12, 42, 9/39, 10/1, 9, 17, 12/36, пришеъ Јв 11/28*.

У извесном броју примера оних речи у којима је вокализација иначе потврђена изостаје било какав знак: *вѣ всоу Б, МЦ Мт 14/35, Мр 1/28, вѣ всен Б, МЦ 1/39, вѣше всехъ Б, МЦ Лк 1/3, вѣ всѣхъ Б, МЦ Лк 1/6, вѣ все Б, МЦ Лк 9/13, простѣръ Б, МЦ Мт 14/31*.

Вокализацију полугласа у *а* потврђују и следећи случајеви у којим се уместо етимолошког *а* бележи *јер*: *вѣсѣко Б, МЦ Мт 3/10, вѣсѣкъ Б, МЦ Лк 12/10 Мт 4/23, 5/22, 28, 7/8, 21, 24, 26, 13/52, вѣсѣкъ МЦ Јв 6/45, вѣвѣлонскоѣ Б, МЦ Мт 1/11, вѣвѣлонстѣнь Б, МЦ Мт 1/12, вѣвѣлонског МЦ, Б Мт 1/17, тѣко МЦ Мт 2/5, пѣдше МЦ Мт 2/11, сѣи Б Мт 3/4, сѣмого Б, МЦ Лк 24/24, сѣтана Б, МЦ Мт 12/26, дѣждъ Б, МЦ Мт 20/8, Мр 10/37, сѣпогоу Б, МЦ Јв 1/27, сѣмаране Б, МЦ Јв 4/40*.

⁵ Петар Ђорђић, *истио*, 208.

У обе књиге (Б, МЦ) присутни су познати *македонизми*: *прведањ* Мт 1/19 *неправедњ* Лк 16/10, *праведањ* Лк 23/47, 50, *црковнењ* Мт 4/5, *црков* Мт 16/18, 18/17, 21/12, 23, 26/61, 27/40 Мр 11/11, 15, 16, 14/58, 15/29, Лк 1/9, 27, 18/10, 19/45, Јв 2/19, 20, 7/14, 8/2, *црковнаа* Мт 24/1, 27/51, Мр 15/38, *црковнењ* Лк 4/9, *црковнини* Лк 22/52, *црковнаа* Лк 23/45, *врѣтоп* Мт 21/13, Мр 11/17, *жрѣновнин* Мт 9/42, *смоковницеу* Мр 11/13, 20, 21, *ѡ смоковнице* Лк 13/28, *смоковницѣ* Лк 22/29, *подѣ смоковницеу* Јв 1/49, 51, *любовѣ* Лк 11/42.

г) *Вокализација у суфиксима*. У изведеницама са суфиксом -сте-вокализација је забележена само у једном примеру: *вогатаство* МЦ Лк 18/24 (Б *вогатыство*), Иначе, у групама ч, ж, ш, ц, жд + њ + ств увек се пише *јер*: *рождаство* Б, МЦ Мт 1/1, *прорѡчыство* Б, МЦ Мт 13/14, *множыство* Б, МЦ Мт 27/27, *насоуѣчыствынн* Б, МЦ Лк 11/3 итд. Међутим, када се испред -ств- нађе неки други консонант, ситуација варира, те може изостати *јер*: *богатыство* Б, МЦ Мт 13/22, *лоукавство* Б, МЦ 22/18, *плодыствоујутъ* Б, МЦ Мр 4/20, *вѣгство* Б, МЦ Мр 13/18 итд. У свим примерима овога типа Б и МЦ се подударају.

У изведеницама са суфиксом -ск- никад се не среће вокализација, као ни у партиципу претерита актива у наставку (-плѣ, -влѣ, -влѣ, -мѣ).

У суфиксу -ѣѣ вокализација се јавља у следећим случајевима, у обе књиге: *стоудинаѣ* Лк 14/15, *оваѣ* Мт 18/12, *агнаѣ* Јв 1/29, *близнаѣ* Јв 11/16, 21/2, *ковчеѣѣ* Јв 13/29, а само у Б *конаѣ* Лк 16/24. Напомињем да се у речи *конаѣ* веома често изоставља *јер* у писању: *конѣ* Б, МЦ Мт 21/20, Мр 2/12, Лк 14/35, 15/10 итд. (укупно 59 примера у МЦ и 41 у Б). Могуће је да се ради о својеврсном скраћивању ове речи, будући да се она најчешће јавља као ознака краја одређеног дела текста а да се изостављање *јера* не среће у другим лексемама са истим суфиксом.

Интересантно је да се у извесном броју примера налази *е* као рефлекс полугласа, опет само у Б, док је у МЦ на том месту написано *јер*: *конѣ* Мт 5/33, 6/33, 10/31, 11/1, 13/9, *чюдотворѣ* 2076/8, *старѣ* Јв 8/9, *прѣвенѣѣ* Лк 2/7.

Примери вокализације у наставку -ѣѣ јесу: *пѣтакѣ* Б, МЦ Мт 5/33, 24/26, Мр 4/1, Лк 6/17, 10/16, Јв 19/31, *пѣтакѣ* МЦ Мр 5/22, *четврѣтакѣ* Б, МЦ Мт 10/22, Б Мт 15/12, *пѣтакѣ* Б Јв 6/47. Срећу се и случајеви писани без вокалског знака у суфиксу; у оба јеванђеља: *петѣ* Мт 13/3, *крѣпѣ* Мт 14/30, *крѣтѣ* Мт 21/5, *четврѣтѣ* Мт 12/46 итд. (наведене све лексеме).

У једном примеру у Б присутно је *о* као рефлекс некадашњег тврдог полугласа: *четврѣто/к/* Јв 8/12 (МЦ *четврѣтѣѣ*).

У придевском суфиксу -ѣѣ вокализација се налази у следећим случајевима: *врѣиенѣѣ* Б, МЦ Мт 13/12, *грѣшѣѣ* Б, МЦ Лк 5/8, *истинѣѣ* Б, МЦ Јв 2/33, 7/24, 8/16, *невѣрѣѣ*, *вѣрѣѣ* Б, МЦ Јв 20/27, *вѣрѣѣ* Б Лк 16/10, 19/17, *праведањ* МЦ Мт 1/19, *подобѣѣ* МЦ Лк 6/49. Срећу се и случајеви без ознаке вокала у суфиксу, у следећим лексемама: *вѣрѣѣ*

Б, МЦ Лк 19/17, повиннь МЦ Мр 3/29, праведнь МЦ Лк 2/25, недоужнь Б, МЦ Лк 13/11, истиннь МЦ Лк 6/18 итд.

У следећим потврдама јавља се *е* као рефлекс полугласа у Б: праведень Лк 2/25, 4/20, грѣшень Јв 9/16, недоужень 209б/25 (у МЦ се пише њ или изостаје знак). У два случаја се *е* среће у обе књиге: вєсчєдєнь Лк 20/29, дљжєнь Јв 19/7.

е) *Секундарни йолуїлас*. Секундарни полуглас се ређе означава, а вокализује се у следећим примерима, само у МЦ: сєдмь Лк 2/36, петарь Лк 9/32, мрьтавь Лк 15/32, петаль Лк 22/34, 60, паваль 159а/3. У Б се полуглас само једном вокализује, и то у *е*: несєнь Лк 20/8.

Рефлекс јайѡа. Рефлекс *јайѡа* је у оба јеванђеља *екавски*. Број потврда је нешто већи у МЦ (658) него у Б (533). Будући да је број примера веома велик, а да се замена *јайѡа* са *е* среће у разним категоријама, навешћу само оне случајеве који потврђују *доследно екавски* рефлекс *ѡ*, без појаве тзв. икавизама: несєнь Б, МЦ Јв 1/20, 21, 2/28, 8/23, кь жєнє Б, МЦ Мт 19/5, Мр 4/25, кь сєвє Б, МЦ Јв 1/29, несть МЦ Мт 12/30, Б Јв 8/13, тѣвє (Д) МЦ Мт 26/34, Мр 10/13, 12/59 итд. Оваква ситуација могла би бити потврда тезе о *екавском* изговору *јайѡа* у српској редакцији.⁶

Напомињем да се *ѡ* може наћи у тексту написано на месту етимолошког *е* или *є*. У МЦ је таквих примера 91, а у Б 44: до небєтѡ Б, МЦ Мт 11/23, сѡмоу Б, МЦ Мт 13/5, кѡѡзи Б, МЦ Мт 12/25, сєдѡцоу Б, МЦ Мт 24/2, дєвѡтѡ Б, МЦ Лк 15/7 итд.

Вокално л се доследно чува у свим примерима: испљиниє Б, МЦ Јв 5/13, плѡтѡ Б, МЦ Јв 6/51, вѡлка Б, МЦ Јв 10/12, прєслѡзи Б, МЦ Јв 11/35, хѡмѡ Б, МЦ Лк 3/5, тѡцѡтє Б, МЦ Лк 11/9 итд.

Групе шѡ и жѡ. Ове консонантске групе се доследно чувају у свим примерима у обе књиге, а примери са *ћ* и *ђ* уместо *шѡ* и *жѡ* нису потврђени: а) *шѡ* — гѡјци Мт 15/25, ѡвѡшати Мт 22/46, плѡца Мт 23/4, полоуѡши Мт 25/6, дѡши Мр 5/23 итд. б) *жѡ* — расѡуждати Мт 16/3, прєждє Мр 4/28, хѡждашє Мр 5/42, междѡу Мр 9/50, порождєнѡ Лк 3/7, вѡсѡж-дену Лк 13/6 итд.

Замена вѡ > у-. Ова гласовна промена се ни у Б ни у МЦ нигде не среће, доследно се чува *вѡ(-)*: вѡѡрниѡ Мт 16/16, вѡѡри Мт 22/36, вѡдовиѡ Лк 20/47, вѡдова Лк 18/13; вѡ чѡѡѡѡ Мт 1/18, вѡ сѡнѡ Мт 1/20, вѡ дѡи Мт 1/3; вѡставѡ Мт 1/23, вѡсєли сє Мт 4/13, вѡжигѡють Мт 5/15; вѡсѡтѡѡ Мт 1/19, вѡздвигѡуѡти Мт 3/9, вѡстроуѡи Мт 6/2 итд.

Промена -л > -о. У време штампања Б и МЦ ова гласовна промена је у народном говору већ извршена. Међутим, у оба јеванђеља се *-л* чува у свим случајевима. На пример: кодинѡго Лк 1/11, оутѡилѡ, доконѡѡ

⁶ Павле Ивић, *Књижевни и народни језик код Срба*. — Историја српског народа II, Београд 1982, 526.

⁷ Детаљне информације о писању *в/ѡ*, као и проблем старих дублета са *ѡ/ѡ* в. у поменутом чланку др Вере Јерковић, 14—15.

Мр 10/21, даљ Лк 15/29, видѣль Јв 9/37, пришьль Лк 4/34, понедѣлникъ Јв 2/1 итд.

Иницијална група чр-. Иницијална група *чр-*, која се иначе добро чува у редакцијској писмености,⁸ доследна је у свим одговарајућим потврдама у Б и МЦ: вѣ чрѣвѣ Мт 12/40, чрѣмноуѣт Мт 16/2, чрѣвлено Мт 27/28, чрѣслѣхъ Мр 1/6, чрѣвь Мр 9/44, почрѣпати Јв 4/7 итд.

Група чй-. Ова сугласничка група се добро чува у обе књиге: что Мр 5/9, 14/40, нѣчто Мт 5/23, ничтоже Мр 7/15 итд. Група *чй-* имала је у српскословенском језику статус нрме.⁹

Једначење суѣласника њо звучносѣи. Једначење је посведочено у мањем броју примера, углавном уз предлоге изъ и безъ: ис тѣбе Мт 2/6, ис кораблиа Мр 5/2, 6/54, ис кораблиа Мр 6/54, ис корѣнѣ Мт 11/20, ис кораблиа Лк 1/15, ис чрѣва Лк 5/3, бес плода Мт 13/22, бес прѣнтче Мт 13/34, вѣстраха Лк 1/74, гдѣ Мт 8/20, 26/17.

Група -сц-. Група *-сц-* се у обе књиге у највећем броју примера упрошћава у *-сѣ-*: содѣмѣстен Мт 10/15, голѣмѣстен Мт 10/15, содѣмѣстѣи Мт 11/24, елеонѣстѣи Мр 11/1, 13/3, иоѣденѣстен Мр 3/1, чѣчѣстѣ Мр 9/31, иоѣденѣстѣи Лк 1/65, ѡломоѣстен Лк 20/42, галѣленѣстѣи Јв 2/1, галѣленѣстѣи Јв 2/11, сѣломоѣстѣи Јв 9/7, вѣсовѣстѣи Мт 12/24, вѣсѡвѣстѣи Лк 11/15, фѣрѣсѣнѣстѣи 101а/2, 63а/11, галѣленѣстѣи Мр 1/16, галѣленѣстѣи Мт 4/18, чѣчѣстѣи Мр 9/12, Лк 18/32, иоѣденѣстѣи Мт 2/1, 5, Мр 1/23, морѣстѣи 158а/10, тѣверѣадѣстѣи Јв 21/1, людѣстѣи Мт 21/23, Лк 22/66, 23/1, фѣрѣсѣнѣстѣи Мр 2/18 × 2, иоѣденѣстѣи Јв 19/21 архѣренѣстѣи Јв 23/23. Само у шест примера у МЦ и два пута у Б присутна је група *-сц-*: морѣцѣи Б, МЦ Мт 18/6, елѣмѣнѣстѣи Б, МЦ Мт 21/1, о елеонѣстѣи МЦ Мт 24/3 (Б елеонѣстѣи), людѣстѣи МЦ Мт 27/1 (Б людѣстѣи), о морѣсѣцѣи МЦ 63б/7 (Б морѣстѣи), кесѣрѣнѣстѣи МЦ 63б/13 (Б кесѣрѣнѣстѣи).

ОПШТИ ОСВРТ. У вокалском систему Б и МЦ постоје следеће фонеме: *а, е, и, о, у + р, л вокално*.

Полугласник се вокализовао у *а* у обе књиге. Међутим, у Б се у 27 случајева јавља *е* као рефлекс полугласа, у корену речи или, што је чешће, у суфиксима, а једанпут и као рефлекс секундарног полугласа. Присутан је и један пример са *о < ѡ*. У МЦ се срећу само две потврде са *е < ѡ*. Ово свакако указује на предлогачак с којег је прештампано Б (македонски или, можда, руски), као и на то да је Мардарије, прештампавајући МЦ са Б чистио текст од оваквих случајева.

Рефлекс *јаѣа* је у оба јеванђеља доследно екавски. Ово може значити, с једне стране, да је Мардаријева дијалекатска база био чист екавски говор, или да се, с друге стране, ради о екавском изговору *јаѣа* у српској редакцији.

⁸ Petar Đorđić „*Književni jezik II*. — Enciklopedija Jugoslavije IV, Zagreb 1960, 512.

⁹ Вера Јерковић, *Српскословенска норма у ѣласовном и морфолошком сисѣму*. — Jugoslovenski seminar za strane slaviste, 33—34, Zadar 1984, 61.

Вокално *л* се доследно чува, као и групе *иш̄*, *жд*, *чр*- и *чш̄*-. Замене *вѣ(-) > у(-)* нема, као ни промене *-л > -о*. Група *-сц-* се у већини потврда упрошћава у *-сш̄-*.

Изузетно висок степен чистоте књижевног језика у обе испитиване књиге сведочи о томе да се штампаној књизи у том периоду приступано с пуно пажње, што потврђују и ранија истраживања књига штампаних у Мркшиној цркви.

Марија Шпис

САЧУВАНИ ОДЛОМАК РУКОПИСНЕ КЊИГЕ ИЗ ЗБИРКЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Рађено под руководством
проф. др Вере Јерковић

Одломак рукописа који је послужио за ову анализу налази се у збирци Библиотеке Матице српске; сигниран је РР II 74 (РР 309 352А38) и инвентарисан под бројем 184394.¹ Текст је апокрифни апокалипсис Јована Богослова, глава 2. и 3. Састоји се из једног листа хартије, чије су ивице прилично оштећене, али је текст читљив. Величина листа (мерена на најширем делу) износи 190×145 мм, док је текст 150×90 мм и има 22 реда. Висина словног низа је око 3 мм, а размак између редова 8 мм. Редови су прилично уједначене дужине. Мастило је црне боје. Због оштећења листа, водени знак се не види.

Палеографски опис

Писмо је полуустав. Слова су уједначене величине. У рукопису су присутна „већа” и „широка” слова.² Танке и дебеле линије се оштро разликују. Линије којима су евентуално подвлачени редови се не уочавају. Почетних црта нема, док су надвучене и подвучене стављане ретко и недоследно, те се у даљем опису на њих нећу освртати.

¹ У загради је наведена стара сигнатура.

² Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис (бр. 352)*, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књ. DLIV, Одељење језика и књижевности, књ. 35, Београд 1983, 11.

Инвентар малих слова јесте: а, б, в, г, д, е, ж, з, з, ї, и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, оу, с, х, ѡ, ц, ц, ч, ш, ђ, к, к, ђ, г, ие, ю³.

Опис малих слова

а Стуб је косо положен и прав, ређе улегнут и не прелази у међупросторе. Елипсаста петља почиње испод врха стуба и допире до доње линије реда.

б Стуб је вертикалан и прав, а понегде је благо нагнут удесно или је испупчен улево. Подница је танка водоравна црта која лежи на доњој линији реда. Обла или трапезаста петља допире до половине стуба. Пречка са троугластим, ређе кукастим привеском је танка и хоризонтална, у понеком примеру благо дигнута нагоре. Пречка премашује ширину петље.

в Стуб је вертикалан, прав или испупчен улево. Танке спојнице леже водоравно на линијама низа. Бочне стране су праве. Горња додирује стуб нешто испод његове средине, а доња се на њу наслања. Угибни простор је у горњој половини словног низа. Један пример састоји се из две вертикалне праве паралелне црте које су на крајевима и на средини спојене танким водоравним и правим линијама.

г Стуб је доњим крајем благо савијен удесно. Пречка је водоравна и слева не премашује стуб. Привезак на њеном крају је троугласт, у једном примеру кукаст.

д Слово је написано из пет потеза. Десни стуб је продужен у горњи међупростор и нагнут је улево; прав је или благо испупчен удесно. Нешто испод горње линије низа почиње улево искошен и прав или испупчен стуб. Стубови доњим крајевима налажу на подницу која је хоризонтална и лежи на линији реда, или је искошена десно нагоре. Ножице су дуге. Лева је вертикална или незнатно искошена удесно и права, а десна је знатније искошена улево, права или извијена.

е Доњим делом слово је благо савијено удесно, ретко се прелама и тада продужетак лежи водоравно на ивици реда. Горњим делом се ломи те црта лежи водоравно уз линију низа, или је у мањем броју примера прелом нижи, а наставак се косо уздиже. Језичац је хоризонталан, понегде кос навише и већином није дужи од дубине тела.

ж Вертикалан прав стуб не прелази линије реда. Два коса крака секу се непосредно испод врха стуба. Десни крак се доњим крајем савија или ломи и спушта вертикално до линије низа. Леви крак врхом прелази ивицу низа, а доњим крајем се савија ка стубу. Краци на врховима имају куке.

³ Јосип Хам, *Српославенска чиианка*, Загреб, 1960, 1—2.

з Слово има облик латиничког S. Симетрична словна фигура нагнута је улево и нешто већа у односу на остала слова у низу. На њеном горњем крају је троугласти привезак, а на доњем је савијутак удесно.

з Коси стуб има водоравну пречку са кукастим привеском. Стуб се спушта до ивице реда или мало под ред. Доњи део слова написан је на три начина. Најчешћи је облик у којем поднице нема; од стуба се наставља реп који се при крају протањује и допире до горње ивице следећег реда. Постоји варијанта која има подницу, благо нагнуто удесно, надоле. Од њеног десног краја повучена је косо улево кратка дебља црта. У другој варијанти подница на десном крају има савијутак улево. У њеном продужетку написана је улево искошена, танка линија која се спушта до горње ивице следећег низа.

г Вертикалан стуб је прав или испупчен улево. Над њим ретко изостају две напоредне тачке.

и Два усправна стуба, права или испупчена улево, спојена су око средине. Спојница је хоризонтална или благо искошена.

в Лево страну чини вертикалан стуб, прав или испупчен улево. Десни део слова је одвојен, а угибни угао је оштар и налази се у нивоу половине висине стуба. Коси краци су једнаке дужине. Горњи је прав или врхом повијен удесно и има куку. Доњи је дебља, права црта.

л Леви крак полази од врха, или нешто испод врха десног и доњим крајем је повијен удесно. Нешто је дужи и искошенији од десног.

м Слово је изведено из четири потеза. Спољњи стубови су искошени један према другом. Угибне стране састају се под оштрим углом, а угиб не допире увек до линије реда. Лева угибна страна се спушта од врха стуба до доње линије за ред. Десна полази од краја или, чешће, нешто изнад краја леве, а додирује десни спољњи стуб на врху или испод врха.

н Стубови се најчешће доле савијају удесно. Леви је скоро редовно краћи од десног. Спојени су косом пречком која полази од врха, или нешто испод врха левог, а завршава се око средине десног.

о Слово је чешће двопотезно. Десну страну чини вертикална и благо заобљена, понегде скоро права линија. Црта са леве стране је испупчена, понегде благо преломљена око половине словног низа. Нису ретки случајеви у којима она не досеже до врха десне, већ је с њом спојена тањом косом цртицом. У таквим примерима уочљива су три потеза пера.

п Вертикални стубови се при дну савијају удесно. На њих налаже танка водоравна пречка која их понекад прелази.

р Прав стуб спушта се вертикално или косо удесно у међупростор. За главицу се савија удесно изнад половине њене висине. Бочна страна главице почиње од врха стуба, благо је заобљена или права и спушта се вертикално до доње, или скоро до доње линије низа; савија се или се ломи ка стубу спајајући се водоравно или косо.

с Плитко тело се горњим и доњим делом прелама тако да продужежи леже водоравно уз ивице низа.

т Постоје два облика. Једног т је са вертикалним стубом на који належе пречка са привесцима неједнаке дужине. Десни привезак завршава се у висини горње, а леви у висини доње трећине стуба. Код треног т стубови се често доњим крајевима савијају удесно. Водоравна права пречка из не премашује.

ов Слово о има облик као ван диграма. Десни стуб од у је врхом повијен и има привезак, а спушта се у доњи међупростор као благо улево искошена и права линија. Леви стуб је кос, прав или при дну савијен. Додирује или належе на десни стуб на доњој линији реда.

ѕ Слово је написано на два начина. Код једнопотезног облика савијутак је обао, а код двопотезног се леви или десни крак леме у црту која лежи на линији реда. Размакнути краци секу се у оба облика на половини, или у горњој половини словног низа и различите су висине. Десни допире до ивице низа или је мало прелази, а леви јаче залази у горњи међупростор. На његовом врху најчешће је улево усмерен савијутак или црта. Краци су обично прави, а десни је у неким примерима таласаст.

х Слово је издужено; два коса крака се секу око половине словног низа. Краци залазе у доњи међупростор, где је леви нешто дужи од десног. У понеком примеру прелази и горњу ивицу низа. Леви је врхом савијен удесно и има привезак. Десни је прав или таласаст.

ш Бочне стране и средња линија слова исте су висине и досежу до горње линије реда. Бочне стране су испупчене. Средња линија је испупчена улево и спаја се са десном бочном страном на доњој линији низа, а са левом је повезана тањом косом цртом. Угиб ретко прелази половину висине слова.

џ Вертикалан стуб се при дну савија удесно и належе на спојницу, или се спушта нешто испод ње. Продужетак је писан одвојено и чини га танка, окомита права.

џ Стубови су најчешће дном повијени удесно. Од десног краја танке спојнице почиње дугачка, права ножица. По положају је мање или више искошена улево.

ч Двотезно је и асиметрично. Плитка лучна чашица написана је са леве стране стуба и везује се за његов врх или нешто ниже. Стуб је најчешће испупчен улево.

ш Стубови се обично савијају као код осталих слова. Спојени су танком цртом на доњој линији реда.

џ Стуб је нагнут удесно. Петља је изведена из два потеза. Подница лежи на линији реда, а бочна страна је коса, права црта која досеже до половине стуба. Пречка је водоравна, права и са привеском, или се на крају савија нагоре и без привеска је.

Стуб високог јера је косо положен и прав. Не залази увек подједнако далеко у горњи међупростор. Бочна страна петље је такође права, ређе лучна црта која се везује за стуб на половини словног низа. Пречка је благо искошена нагоре.

в Стуб је вертикалан, прав или благо испупчен улево, а понегде је горњим крајем савијен удесно. Петља је истог облика као код в.

ы Слово ы је истог облика као кад стоји самостално, с тим што је стуб понегде искошен удесно, а ı се у неким примерима нагиње ка њему. Украсне црте на стубу нема.

ѣ Стуб мање или више залази над ред и најчешће је вертикалан, ређе искошен, прав или горњим крајем савијен удесно. Петља је најчешће трапезастог облика и има висину половине низа. Пречка лежи на линији низа. Њен леви привезак је дуг и обично допире до висине половине петље. У једном примеру благо искошени стуб јаче залази у горњи међупростор. Хоризонтална, таласаста пречка без привезака написана је нешто испод врха стуба.

Ѧ Лев и стуб је већином вертикалан и прав, а слово Ѧ је исто као кад стоји самостално. Танка водоравна спојница везује леви стуб за почетак петље слова Ѧ. Украсне црте нема.

Ѧ Леви стуб је вертикалан и прав. Слово Ѧ се у горњем и доњем делу ломи, а продужеци леже хоризонтално на линији реда. Језичац је водораван и чешће дужи од дубине тела. Спојница је танка, хоризонтална црта, писана одвојено од језичца.

ю Коса спојница полази нешто испод врха стуба и завршава се на врху слов а Ѧ, које има исти облик као кад је само.

Лигатуре

У одломку постоји лигатура т + Ѧ

Слово т је високо, једнострано, налик штампаној цифри 7. П речка је таласаста, а стуб испупчен улево. Од њега, у висини половине словног низа, смештена је с десне стране лучна црта која се спушта под ред. Изнад њеног краја улево је повучена надоле искошена, права линија која се обло савија удесно и продужава у водораван талас. Он се на крају ломи и завршава косом цртом усмереном улево и надоле.

Надредна слова

Слова в, в и и истог су облика као у врсти. Различита су следећа слова:

д Два коса стуба састају се у врх. Стубови доњим крајевима належу на дужу, танку, хоризонталну линију, која је права или таласаста и нема ножице.

с Лук је дубок и без прелома.

т На кратак стуб својом средином належе дужа, хоризонтална таласаста пречка.

х Слово је широко; краци су горњим, задебљаним крајевима повијени надоле.

Опис већих слова

Б Крајеви дубоког лука повијени су унутра и спојени с њим око његове средине. Среће се два пута иза тачке.

Ѓ Лук је дубок. Савијуци су усмерени један према другом, а горњи се у већем броју примера на крају повија и нагоре. Језичац је испупчен или на крају благо таласаст. Употребљено је девет пута на почетку речи.

О Слово је неправилног асиметричног облика. Лева страна је благо испупчена, са дужиим горњим савијутком на ивици низа, од којег удесно полази косо надоле усмерена, скоро права линија. Крајеви обеју линија спојени су водоравном правом на доњој линији реда. У средини слова уписана је тачка. Среће се једном после тачке.

Ѕ Лук има облик као код слова Ѓ. У два случаја је са украсном цртом. Величина слова варира. Написано је укупно пет пута иза тачке.

О р т о г р а ф и ј а

Писање *ѣрује ја*. Група *ја-* на почетку речи написана је лигатуром. Постоји осам случајева. То су: *ѣко* 1r/5, 1v/1, 17, 19, 21; *ѣви* 1r/11; *ѣжѣ* 1r/15; *ѣвѣт* 1v/9. У позицији иза вокала група *-ја* је једном означена са *-а*, а једном *-ѣ*. Примери су: *видѣѣѣ* 1v/15 и *дивѣѣѣѣ* 1v/18.

Писање *ѣрује је*. Иницијална група *ѣѣѣ* је написана словом Ѓ него лигатуром *ѣ*. Слово Ѓ је осам пута: *ѣѣ* 1r/14; *ѣ/ѣ/(т)* 1v/13; *ѣѣ* 1v/15, 16, 17; *ѣѣѣ* 1v/18; *ѣѣѣѣ* 1v/20, 22. Лигатура *ѣ* употребљена је два пута: *ѣ/ѣ/(т)* 1r/11, 17. У позицији иза вокала варира *-ѣ* са *-ѣ*: *твоеѣ* 1r/10; *ѣѣ* 1r/14, 19; *ѣѣѣѣ* 1r/22; *видѣѣѣ* 1v/17; *леѣѣѣѣ* 1r/5; *мноѣѣѣ* 1r/6; *приѣѣѣѣѣ* 1v/5.

Писање *ѣруѣ ља, ља, ље, ље*. Нема примера за групе *ља, ља* и *ље, ље*, а група *ље* се среће једном и написана је *љѣ*: *г(љѣѣ)љѣѣѣ* 1v/11.

Писање *ѣ*. У овом одломку среће се *дебело, високо* и *ѣѣѣѣ ѣѣ*. *Дебело ѣѣ* је у речима: *ѣѣѣ* 1r/15, *љѣѣѣ* 1v/19; *високо ѣѣ* је у предлогу *ѣѣ* и у префиксу *ѣѣѣ-ѣѣѣѣ*. У осталим позицијама је *ѣ* и *ѣѣѣѣѣѣ*.

Писање слова *ѣ*. Слово *ѣ* увек има две тачке, сем у страним речима. Среће се испред вокала (групе *ѣѣ, ѣѣ, ѣѣ*). У два примера уместо *ѣ* се налази *ѣ*: *ѣѣѣѣ* 1r/22; *дивѣѣѣѣ* 1v/18. Једанпут је написано *ѣѣ*, уместо *ѣ*: *љѣѣ* 1v/14.

Слово з. Среће се једном, на етимолошком месту, у речи свѣз/д/а 1v/19.

Језик

Нема замене слова њ и ђ. Примери у којима би могло доћи до ове појаве су: кѣѣѣ 1v/6; вѣ в^сакон 1r/17; вѣса 1r/15; в^сакон 1r/17.

У примеру стрѣи 1v/16—17 уместо ѣ стоји е. Много су чешћи примери у којима је написано ѣ: свѣтѣѣ 1r/1; рѣѣ/д/ 1r/2; вѣзрѣѣѣ 1r/4; видѣѣѣ 1r/4—5; вѣѣѣ 1r/17; вѣѣѣѣ 1r/17—18, 21; нѣѣ/с/ѣѣ 1v/1; мѣѣѣ 1v/3, 4; ѣѣѣѣ 1v/5; мѣѣѣ 1v/6; рѣѣѣ 1v/7 12; вѣѣѣ/д/и 1v/17; видѣѣѣѣ 1v/17; свѣѣѣ/д/а 1v/19.

Чува се ѣ: дѣѣѣѣѣ 1r/7. Ни у једном од примера нема преласка вѣ у оѣ. Чува се -ѣ: свѣѣѣѣѣ 1r/1, кѣѣѣѣѣ 1v/6. Чува се група вѣс-. Није нађен ни један случај за групу чѣ-. Чува се група чѣѣ-, као и групе ѣѣ и ѣѣѣ.

У морфологији се такође огледа старословенско стање. За деклинацију именица биће наведени примери именица које спадају у непродуктивне врсте: В. јд. *ѣ промене — г(оспѣд)и 1r/10, 18; Д. јд. консонантске промене — н(ѣ)в(ѣ)си 1r/16; Н. мн. конс. промене — вѣѣѣѣѣ 1r/19—20; А. мн. конс. промене — вѣѣѣѣѣ 1r/21—22.

У једном примеру З. л. јд. презента написано је: пишѣ 1v/22. Реч је на крају реда и стране, па се не види да ли има -ѣѣ.

У одломку нема партиципа који не конгруирају правилно.

ЗАКЉУЧАК

Поређење свих описаних словних облика одломка бр. 184394 са уставом у књизи „Историја српске ћирилице” Петра Ђорђевића показује да се одломак по палеографским карактеристикама слаже готово потпуно са стањем из XV века, које се преноси у даљи период. Нема потврда за специфичне словне облике које П. Ђорђевић наводи као новине у XVI веку; међутим, у одломку рукописне књиге присутно је слово м које се, по П. Ђорђевићу, управо у том облику највише проширило у употреби у XVII веку. Тај облик се разликује од дотадашњег само у положају унутрашње танке линије. Стога има разлога да се рукопис веже за XVII век.

Праћење црта правописне школе показало је да правопис испитиваног одломка има особине ресавског типа, али не потпуно нормализоване, што одговара стању у рукописима послересавског периода.

Праћење фонетских и морфолошких особина показало је скоро доследно чување старословенског стања.

Stanimir Rakić

PREMEŠTANJE NASTAVAKA U ENGLESKOM I SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU

Premeštanje nastavaka je transformacija koja na jednostavan način izražava odnose uslovljavanja glagolskih oblika u sintaktičkoj strukturi. Ova transformacija je zato veoma značajna za proučavanje interakcije morfološke i sintaktičke komponente. Ovu transformaciju je za engleski jezik formulisao Noam Chomsky 1957. god. i otada je ona neprestano bila predmet žive diskusije; više autora je kritikovalo samo formulaciju te transformacije, a neki zamerali da ta transformacija neopravdano proširuje primenu sintaktičkih metoda na morfološke pojave (v. naročito Pullum i Wilson (1977)). Ta transformacija je ipak ostala popularna sve do najnovijeg vremena jer dobro odgovara duhu standardnog modela u kome je primarna transformaciona komponenta (v. Akmajian i Heny, 1975:115, Culicover, 1981:55). Posebno je značajno što je Emonds (1976) uspeo da *premeštanje nastavaka* formuliše kao transformaciju koja čuva strukturu.

U ovom prilogu* mi ćemo analizirati neke osnovne prigovore transformaciji *premeštanje nastavaka* i uporediti dejstvo te transformacije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku. Posebnu pažnju ćemo posvetiti mehanizmu realizacije nastavaka i odnosu *premeštanja nastavaka* prema *brisanju glagolske fraze* (GF brisanju). Nije teško uvideti da realizacija nastavaka nikako ne može da bude samo sintaktički proces. Pored toga, javljaju se znatni problemi pri pokušaju da se *premeštanje nastavaka* uredi s obzirom na GF brisanje. Forma transformacije *premeštanje nastavaka* u srpskohrvatskom jeziku je slična formi u engleskom, ali sama transformacija ima širu i jednostavniju primenu jer uključuje i premeštanje infinitivnog nastavka *ti*. Iz naše analize takođe proizlazi da se u srpskohrvatskom jeziku u sintaktičke strukture

* Autor je jednu verziju ovoga članka čitao na simpozijumu *Comparative Grammar Fiesta*, avgusta 1985.

moraju umetati u oznaku G glagolske osnove, a ne infinitiv. Ta činjenica, koja se u engleskom jeziku lako može prevideti zbog identičnosti osnove glagola s infinitivom, ukazuje na to da je nužna interakcija morfologije i sintakse.

2. Transformaciju *premeštanje nastavaka* Čemski je 1957. god. formulisao u *Syntactic structures* na sledeći način:

Premeštanje nastavaka

(1) X af G Y

1 2 3 4 $\rightarrow$ 1 $\emptyset$ 3 + 2 $\neq$ 4

Ova transformacija premešta nastavke za vreme, *en* ili *ing* desno od glagolskog elementa označenog sa G i umeće oznaku $\neq$ za kraj reči da bi se izbeglo njeno višestruko primenjivanje na isti nastavak. Formulacija (1) te transformacije bila je predmet kritičke analize u više navrata. Tako su napr. Peterson (1974:3) i Huddleston (1976:215) ukazivali na tehničke nedostatke formulacije (1).¹ Za nas je ovde ipak značajnija kritika Pullum i Wilsona (1977:766) koji su uočili da (1) ne isključuje primenu posebnih morfoloških pravila za realizaciju vremena. Oni su takođe ukazali na teškoće uređenja transformacije (1) s GF brisanjem. Ovim zapažanjima Pulluma i Wilsona (1977) mi ćemo posvetiti posebnu pažnju. Značajnu reviziju i poboljšanje transformacije (1) predložili su Jackendoff (1972:81) i Emonds (1976:218).

Transformacija (1) na jednostavan način opisuje odnose uslovljavanja u fraznoj strukturi engleskog jezika: perfektivno *have* prethodi prošlom participu, a progresivno *be* sadašnjem participu. Primena te transformacije u standardnom modelu povezana je sa razvijanjem strukture Aux-a pomoću pravila frazne strukture, mada ta veza nije nužna.² U tom razvoju je vreme jedini obavezan element:

(2) Aux $\rightarrow$ vreme (Modal) (Have en) (be ing)

Pravila (2) zajedno s transformacijom *premeštanje nastavaka* jednostavno opisuju distribuciju nastavaka *en* i *ing* u zavisnosti od perfektivnog *have* odnosno progresivnog *be*. Pravila (1) i (2) su potpuno u duhu standardnog modela u kome se distribucione pravilnosti izražavaju transformaciono, i zato su ta pravila zadržana i u novijim uvodima u transformacionu sintaksu (Akmajian i Heny, 1975; Culicover 1981) uprkos kritikama koje su sa dosta razloga upućene na ta pravila. Mi ćemo se ovde posebno pozabaviti primedbama izraženim u članku Pulluma i Wilsona (1977).

3. Pullum i Wilson (1977) su primetili da se niz

(3) glagol + vreme

¹ Peterson je ukazao na ad hoc upotrebu simbola $\neq$, a Huddleston na ad hoc upotrebu oznake G.

² Peterson (1974) upravo ukazuje da rekurzivna definicija svih pomoćnih glagola kao glavnih rešava problem sukcesivne primene transformacije premeštanja nastavaka. Uvođenje svih glagola kao glavnih rešava i problem oznake G — ona je onda definisana samim pravilima frazne strukture (v. takođe Rakić, 1984).

ne može automatski realizovati kada su u pitanju tzv. nepravilni glagoli, jer ti glagoli uopšte ne grade prošlo vreme pomoću posebnog nastavka već prevojem vokala osnove. U svim tim slučajevima je *premeštanje nastavaka* izlišna operacija jer je ionako potrebno primeniti posebnu morfološku transformaciju. Čak i u slučaju potpuno pravilnih glagola potrebna je intervencija posebnog pravila čitanja (Spell-Out Rule) koje niz

- (4) play + prezent
[3. lice]
[—plur]

interpretira kao *play + s*. U ovom slučaju transformacija *brojno slaganje* mora da prethodi *premeštanju nastavaka* (v. Akmajian i Heny, 1975:200). Nastavci se, dakle, ne mogu izvesti čisto sintaktičkim putem, već je nužna izvesna intervencija morfoloških pravila — pomenuto pravilo čitanja je, u suštini, morfološko pravilo. Pullum i Wilson (1977) su na osnovu toga zaključili da je pravilo (1) nepotrebno; jednostavnije je, po njima, sve nastavke direktno izvesti morfološkim pravilima, a ne kvazi-sintaktičkim transformacijama. Ova kritika je, donekle, opravdana; ona ipak previdja da transformacija (1) izražava *pravilnost* koja postoji u formiranju vremena u engleskom jeziku u najvećem broju slučajeva. Teorija koja tu pravilnost izražava jedinstvenim sistemom pravila ima neke neosporne prednosti nad teorijom koja dozvoljava veću šarolikost različitih tipova pravila. Standardni model sa *premeštanjem nastavaka* koji svodi morfološka pravila na elementarna pravila čitanja ili na formiranje vremena kod nepravilnih glagola u tom smislu je optimalan; to je ujedno i razlog koji objašnjava popularnost transformacije *premeštanje nastavaka* kod znatnog broja autora uprkos različitim kritikama.

4. Drugi problem koji se javlja u vezi s transformacijom *premeštanje nastavaka* je njeno uređenje u odnosu na GF brisanje. Akmajian i Wasow (1975) su pokazali da se (1) mora razložiti na posebno *premeštanje nastavka* za vreme i *premeštanje en/ing nastavka*. *Premeštanje vremena* mora da sledi *inverziju*, a *premeštanje en/ing nastavaka* je jedno ranije pravilo. Prema evidenciji Akmajiana i Wasowa *premeštanje en/ing nastavaka* prethodi GF brisanju, *premeštanje vremena* ga sledi.³ Pullum i Wilson (1977) su primetili da pri takvom uređenju sledeće rečenice ne mogu da se izvedu:

- (5) a. I haven't done it yet, but I will (do it). b. Harry will probably tell Sarah — in fact he probably already has (told Sarah). c. Max is selling hot dogs for living, and soon all of us will have to (sell hot dogs for living). d. I'm hoping that not all of my gerbils will die, but the weak ones already are (dying).

³ U belešci 4. A & W primećuju da se *premeštanje vremena* primenjuje samo u poslednjem ciklusu „It thus turns out that if EN/ING Hopping and Tense-Hopping are two separate transformations, they are not only widely separated within the linear ordering, but exhibit a different status with respect to the cycle, as well.”

Kao i u engleskom jeziku transformacija *premeštanje nastavaka* mora da sledi *brojno slaganje*. Transformacija *brojno slaganje* se može uvesti na sledeći način:

Brojno slaganje

$$(12) \quad \begin{array}{c} \text{IF} \\ \left[\begin{array}{l} \alpha \text{ lice} \\ \beta \text{ broj} \end{array} \right] \\ 1 \end{array} \quad \left\{ \begin{array}{c} \text{V} \\ \text{f. morfem} \end{array} \right\} \quad \begin{array}{c} 2 \rightarrow 1 \\ 2 \\ \left[\begin{array}{l} \alpha \text{ lice} \\ \beta \text{ broj} \end{array} \right] \end{array}$$

Premeštanje nastavaka

$$(13) \quad \begin{array}{ccccccc} \text{X} & \text{af} & \left\{ \begin{array}{c} \text{G} \\ \text{Modal} \\ \text{bi} \end{array} \right\} & \text{Y} & & & \\ 1 & 2 & 3 & 4 \rightarrow 1 & \emptyset & 3 \div 2 & 4 \end{array}$$

Transformacije (12) i (13) imaju isti oblik kao i u engleskom jeziku. Pokažimo primenu tih transformacija na izvođenje rečenice *Mi moramo pisati zadatak*.

$$(14) \quad \begin{array}{l} \text{Bazična struktura} \\ \text{Brojno slaganje} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{Mi Present mora-ti pisa zadatak} \\ \text{Mi Present mora-ti pisa zadatak} \\ \left[\begin{array}{l} 1. \text{ lice} \\ + \text{ plur.} \end{array} \right] \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{Prem. nastavaka} \\ \left[\begin{array}{l} 1. \text{ lice} \\ + \text{ plur.} \end{array} \right] \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{Mi mora + Present pisa + ti zadatak} \\ \left[\begin{array}{l} 1. \text{ lice} \\ + \text{ plur.} \end{array} \right] \end{array}$$

Iz poslednje strukture se na osnovu pravila čitanja dobija rečenica *Mi moramo pisati zadatak*. U srpskohrvatskom jeziku *premeštanje nastavaka* premešta i infinitivni morfem *ti* pored nastavka za particip *l*.

7. Kao što smo videli u prethodnom odeljku, glavna razlika između transformacija *premeštanje nastavaka* u engleskom i srpskohrvatskom jeziku jeste u tome što u srpskohrvatskom ta transformacija premešta i infinitivni morfem *ti*. Ta razlika, međutim, proističe jedino otuda što u engleskom jeziku infinitivni morfem ne sledi, već prethodni glagolu. Emonds (1976:221) je pravilno uočio da „svi glagoli u engleskom jeziku imaju ili nastavak za vreme (*ed, s, ing, en*) ili infinitivnu oznaku *to*”. Emonds (1976) je pokazao da je u engleskom nužna transformacija *to* umetanje, jer se jedino tako *premeštanje nastavaka* može shvatiti kao transformacija koja čuva strukturu (structure preserving transformation). Emonds (1976) je naime predložio da se glagoli uvode u fraznu strukturu na sledeći način:

$$(15) \quad \text{GF} \rightarrow \dots \text{G} + \text{Af} \dots$$

Transformacija *To* umetanje briše oznaku Af ukoliko je glagol u infinitivu i umeće ispred glagola oznaku *to*. Takva jedna transformacija je nepotrebna u srpskohrvatskom jeziku jer se infinitivni morfem *ti* direktno umeće u oznaku Af pomoću transformacije *premeštanje nastavaka* koje u srpskohrvatskom jeziku, prema tome, neposredno odgovara formuli (15). Za tu transformaciju se, dakle, može reći da ima u srpskohrvatskom jeziku opštiju primenu nego u engleskom.⁴

Pravilo (7) za razvoj Aux-a u srpskohrvatskom jeziku u saglasnosti je sa takvim uvođenjem glagola: svi glagoli se uvode preko svoje osnove. U srpskohrvatskom jeziku Emondsovo pravilo (15) dobija neočekivanu potvrdu: očigledno je da iza glagola mora da sledi nastavak za vreme. U engleskom je pravilo (15) manje ubedljivo jer se osnova glagola poklapa sa infinitivom. Alternativno rešenje da se u srpskohrvatskom iza modalnih glagola i futur-skih morfema direktno umeće infinitiv, narušilo bi slaganje s formulom (15); ali bi se tada uvela i nepoželjna raznolikost da se neki glagoli uvode preko svoje osnove, a neki preko infinitiva. Sem toga, tada transformacija *premeštanje nastavaka* ne bi više mogla da se definiše kao ona koja čuva strukturu.

8. Realizacija niza

(16) glagol + vreme

komplikovanija je u srpskohrvatskom nego u engleskom jeziku, jer se nastavci dodaju na osnovu proširenu s nekim tvorbenim morfemom koji zavisi kako od glagolskog vremena tako i od glagolske grupe. S obzirom na tu komplikaciju postavlja se pitanje da li *premeštanje nastavaka* ima uopšte smisla. Smisao transformacije *premeštanje nastavaka* u srpskohrvatskom se ipak može naći u činjenici da su nastavci za prezent, aorist i imperfekt jednaki za sve glagolske grupe koje se pretežno razlikuju po umetnutom tvorbenom morfemu (v. Barić et al. 1979). Tako prezent ima sledeće nastavke:

	jed. 1. -m	množ. -mo
(17)	2. -š	-te
	3. -ø	-ū, -jū, -ē

Oznake za prezent su -e-/-e-, -jē-/-je-, -i-, -ā-/-a- u zavisnosti od glagolske grupe. *Premeštanje nastavaka* ima onda taj smisao da izražava pravilnost da su nastavci (17) nastavci prezenta u svim grupama. Realizacija vremenskih nastavaka je očigledno morfološki proces, ali se taj proces prirodno realizuje u okviru sintaktičke komponente s obzirom da zavisi od operacije slaganja. Mora se, dakle, dopustiti da su Pullum i Wilson (1977) u pravu kad ukazuju na to da je realizacija vremenskih nastavaka morfološki proces, ali se može primetiti da to još ne znači da se transformacija *premeštanje nastavaka* mora obavezno odbaciti. S obzirom na to da ta transformacija adek-

⁴ Činjenica da Emondsov razvoj Aux-a odstupa od standardnog modela nema u ovom kontekstu veći značaj. Emondsova formula za Aux predstavlja korak u pravcu tretiranja svih glagola kao „glavnih”, ali i naša formulacija Aux-a se može na sličan način transformisati (v. takode Rakić, 1984).

vatno opisuje pravilnost u realizaciji morfoloških oblika u sintaktičkoj strukturi, ona se može i dalje zadržati.

9. Za ocenu transformacije *premeštanja nastavaka* od posebnog su značaja činjenice koje se tiču operacije brisanja GF. Tako, napr. Akmajian i Wasow (1975) su dokazivali da se transformacija *premeštanja nastavaka* mora razložiti na dva dela: *premeštanje nastavaka za vreme* i *premeštanje en/ing nastavaka* jer *brisanje GF* mora da sledi *premeštanje en/ing nastavaka*, a prethodi *premeštanju nastavaka za vreme*. U srpskohrvatskom se ne može naći potpora za predlog da *brisanje GF* mora da prethodi *premeštanju nastavaka za vreme* jer su rečenice tipa

(18) Mirko piše zadatak, a i Jovanka takođe.

ispravne. U engleskom su rečenice istoga tipa korektne jedino ako druga rečenica sadrži parafrazu sa glagolom *do*, tj. ako glasi *Mirko writes the homework, and Joan does too*. Usled toga se oznaka *present* ne može premestiti, jer nakon brisanja ne bi bio zadovoljen uslov transformacije *Do Support* (v. Akmajian i Wasow, 1975: 209).

U srpskohrvatskom jeziku se ne mogu konstruisati ni kontra primeri analogni sa rečenicama (5) u svim slučajevima. U srpskohrvatskom jedino infinitiv može da se briše pod uslovom „delimičnog” identiteta. Tako se umesto svih rečenica (5) može formulisati jedino sledeći kontraprimer: (19) Mirko je napisao zadatak, a i ja ću (napisati zadatak).

Ovde pravilo *brisanja* mora da deluje pod uslovom „delimičnog” identiteta jer se u srpskohrvatskom mora pretpostaviti sledeći poredak primene transformacija:

(20) *premeštanje nastavaka*
brisanje GF.

Da se transformacije moraju primenjivati u tom poretku pokazuje struktura **Mirko je napisao zadatak, a Pera nije-l* u kojoj je nastavak *l* ostao da „visi” izolovan. Prema tome, paradoks o kome govore Pullum i Wilson (1977: 767) u srpskohrvatskom se zasniva jedino na rečenicama tipa (19). Može se, štaviše, dokazivati da *brisanje GF* i uopšte brisanje glagolskih oblika ne mora da se zasniva na potpunom identitetu, već je dovoljan identitet osnova, ako se puni oblici mogu rekonstruisati na osnovu principa slaganja. Tako se napr. u rečenici

(21) I work in a factory, and my brother on a farm.

Ja radim u fabrici, a moj brat na farmi.

izbrisani oblici mogu rekonstruisati na osnovu slaganja: to su oblici *works* i *radi*. Prema tome, brisanje glagolskih oblika ne mora da zahteva potpuni identitet, već je dovoljan identitet glagolskih osnova, ukoliko se nastavci mogu rekonstruisati na osnovu principa slaganja. Na taj način se eduzima sva snaga jednom od centralnih argumenata Pulluma i Wilsona protiv *premeštanja nastavaka*.

10. Možemo, prema tome, zaključiti da u srpskohrvatskom jeziku transformacija *premeštanje nastavaka* ima širi opseg nego u engleskom jer premešta i infinitivnu oznaku *ti*, a njeno uređenje ne zahteva razlaganje te transformacije. Pošto je *premeštanje nastavaka* u srpskohrvatskom jeziku saglasno s Emondsovom formulom (15) bez ikakvih ad hoc dopuna, ono se neposredno može definisati kao transformacija koja čuva strukturu. Pored toga, mi smo ukazali na to da se paradoks uređenja o kome govore Pullum i Wilson (1977) ne može konstruisati ni u engleskom, a još manje u srpskohrvatskom jeziku. U srpskohrvatskom jeziku ne postoje nikakve činjenice koje bi ukazivale na to da *brisanje GF* prethodi *premeštanju nastavaka*.

U srpskohrvatskom jeziku se, međutim, glavni problem pri primeni transformacije *premeštanja nastavaka* sastoji u tome što morf koji gradi osnovu za pojedina vremena nije isti već se menja u zavisnosti prema glagolskoj grupi. Mi smo nastojali da pokažemo da i u tim uslovima transformacija *premeštanje nastavaka* ima svoj smisao, jer izražava pravilnost da su nastavci za pojedina vremena isti u svim glagolskim grupama. Iz naše analize proizlazi da se u oznaku G u fraznoj strukturi moraju umetati glagolske osnove a ne infinitiv, a to je činjenica koja se u engleskom jeziku lako može prevideti zbog identičnosti osnove glagola s infinitivom. Transformacija *premeštanje nastavaka* na dosta prirodan način omogućava interakciju sintaktičke komponente s morfološkim procesima.

BIBLIOGRAFIJA

- Akmajian, A. and F. Heny. 1975. An introduction to the principles of transformational syntax, Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Barić, E. et al. 1979. Priručna gramatika hrvatskoga književnoga jezika, Zagreb: Školska knjiga.
- Chomsky, N. 1957. Syntactic structures, The Hague: Mouton.
- Culicover, P. — 1981. Syntax, New York: Academic Press.
- Emonds, J. 1976. A transformational approach to English syntax, New York: Academic Press.
- Huddleston, R. 1976. An introduction to english transformational syntax, London: Longman.
- Jackendoff, R. 1972. Semantic interpretation in generative grammar, Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Peterson, T. 1974. Auxiliaries, Language Sciences 30.
- Pullum, G. and D. Wilson, 1977. Autonomous syntax and the analysis of auxiliaries, Language 53/4.
- Rakić, S. 1984. Glagol *hteti* i struktura pomoćnih i modalnih glagola u srpskohrvatskom jeziku, Linguistica XXIV.
- Rakić, S. 1985. Neke osnovne transformacije srpskohrvatskog jezika, Južnoslovenski filolog XLII.

Софија Ракић-Милојковић

ОСНОВНЕ ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА ДОЊЕ МУТНИЦЕ (КОД ПАРАЋИНА)

*Рађено под руководством
проф. др Драгољуба Пејковића*

У В О Д

1. Село Доња Мутница налази се на тринаестом километру источно од Параћина, на регионалном путу Параћин — Зајечар, у подножју брда Бабе. Село има 384 домаћинства, са око 1.600 житеља који се претежно баве земљорадњом, јер поседују веома плодно земљиште. И сточарство је овде модернизовано у односу на раније номадско сточарење — ничу мини-фарме. Многи сељани запошљавају се у околним фабрикама а истовремено се баве и пољопривредом. Саобраћајна мрежа село — град добро је развијена, те и то условљава да говор града знатно утиче на говор села.¹

¹ У народу се препричава следећа легенда о постанку имена села Доња Мутница. Негде на средокраћу данашњих мутничких насеља (Горње и Доње Мутнице) налазило се некада давно село Златица, чији су сељани често били у завади. Када је кнез Лазар својом клетвом позвао народ у бој против Турака, Златичани се заваде око избора вође и тако закасне на зборно место. Кнез Лазар их прокле речима: „Мутили се навек дабогда!“ И ускоро их Турци разјурише са огњишта, те се Златичани раселише на два краја и постадоше Горњи и Доњи Мутничани. Прича се још да су се на најудаљенијим крајевима оба села налазиле куће Поповића, који се сматрају најстаријом породицом у Горњој и Доњој Мутници. Мутничани сматрају да су се њихови преци овамо доселили веома давно са територије данашње Црне Горе. Они то сведочење поткрепљују набрајањем најчешћих презимена у селу: Нешковић, Поповић, Радоњић, Бошковић, као и крсних слава: Свети Василије, Петковица, Нова Година.

2. Лексик у из овога краја почела сам да прикупљам још 1982. године, а након тога скупљала сам грађу за овај рад и спонтане разговоре снимала на магнетофонске траке. Пошто сам од рођења живела у Параћину, а неки моји рођаци живе у Доњој Мутници, била сам у могућности да чешће боравим у овом и другим селима параћинске општине. Грађу за овај рад сређивала сам током лета и јесени 1986. године, углавном према упитнику Павла Ивића,² а акценатске напомене делимично су дате према упитнику Берислава Николића.³ Информатори су ми били: Борка — Дола Радоњић (1911), Ружа Ђошковић (1907), Загорка-Гора Ружић (око 86 година), Лозинка Марковић (1910), Живка Радоњић (1922), Милија Радоњић (1914), Мирослава Ристић (1910), Кристина Андрејић (81 година), Добривоје — Брива Ђошковић (1931), Петројка Ракић (1931), Бранка Ђошковић (1934).

3. Говор Доње Мутнице по својим основним фонетским особинама чини саставни део косовско-ресавског дијалекта. Веома је важно напоменути да граница између косовско-ресавског и призренско-тимочког дијалекта (како ју је оцртао Павле Ивић)⁴ пролази недалеко од овог села.

НАПОМЕНЕ О АКЦЕНТУ

4. Све силабеме у говору Доње Мутнице могу бити дуге и кратке. Дуге акцензоване силабеме могу имати узлазни и силазни тон, а кратке — само силазни. Дуге силабеме долазе под акцентом и у слогу непосредно испред њега. Из овога следи да акценатски систем у говору Доње Мутнице у својој основи одговара општим одликама у косовско-ресавском дијалекту; он има три акцензоване и две неакцензоване прозодеме.⁵

5. Дуи силазни акценат може стајати на сваком слогу : *і́рѣј, сѣ́рѣ і́уш, і́ај, два́, і́рѣ, брѣ́, смѣш; ва́рош, ру́ку, ће́рке, мо́мци, ле́йо, і́рви, за́јно ра́зна, ка́рамо-се, і́ра́димо, ві́чемо; де́вѣјка, седе́љка, і́ра́нка, ко́мѣндије, ка-ме́ње, сеља́чки, ура́дим, і́ома́там, і́реі́ура, исѣ́ричам; і́елеві́зори, сажа-ље́ва, издржа́ваш, і́оразбі́ву; каменја́р, асѣ́јал, і́асу́љ, лева́к², каља́в, че-і́рѣс, шако́, велі́, лейі́, і́ролейі́.*

6. Крајки акценат по правилу може стајати на сваком слогу, сем последњег слога вишесложних речи. Изузетак од овога правила пред-

² Павле Ивић, *Инвањар фонетске проблематике шћокавских говора*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, књ. VII, 1962—1963, 93—110

³ Берислав М. Николић, *Ујитник за ијитивање акценција у шћокавским говорима*. — Јужнословенски филолог, Београд, књ. XXVII, св. 1—2, 1966, 307—336.

⁴ Павле Ивић, *Дијалектологија срјскохрвајској језика. Увод и шћокавско наречје*. — Нови Сад, Матица српска, ²1986, 101.

⁵ Акценатском систему у говору Доње Мутнице сличан је и онај у Буковцу који је описан за потребе Општесловенског лингвистичког атласа. Уп. П. Ивић и С. Реметић, *Буковац* (ОЛА 83) у књизи *Фонолошки описи срјскохрвајских/хрвајско-срјских, словенацких и македонских говора обухваћених Ојитисловенским лингвистичким ајласом*. — Сарајево (АНУБиХ, Посебна издања, књ. XV, Одељење друштвених наука, књ. 9), 1981, 573—578.

17. Дужење вокала пред финалним сонантом редовно је у примерима: *стија́н*, *милан*, *радан*, *слободан*, *ија́н*, *друштво́н*, *зелен*, *илеи́н* *цѣмпи́р*, *иво́здѣн*, *шака́в*, *кала́в*, *іоло́ла́в*, *меши́ла́в*, *срамежли́в*, *сумли́в*, *неи́дѣ*, *ко́н*, *сѣ́-му* такй.

ВОКАЛИЗАМ

18. Вокалски систем говора Доње Мутнице има пет јединица чија се артикулација само у неким појединостима разликује од прилика у главнини штокавских говора. То се пре свега тиче артикулације средњих вокала који се, у зависности од квантитета, могу или затварати (ако су дуги) или отварати (ако су кратки).⁹

19. Вокал /ā/ у овом говору је стандардног изговора; боја /ā/ не мења се ни у суседству лабијалног консонанта, ни у суседству назалног сонанта: *сти́рана*, *разва́лио* *вра́иша*, *клас*, *иш́аи*, *с-кова́ча* *живѣла*, *ја́је*, *ймам* *не́ки* *сти́вари*, *са́иш*, *мла́д*, *ја́ки*, *Ма́рино* *уну́че*, *ра́вно*, *два́* *детѣта* *уи́шпа*, *ва́ла* *Бѣгу*, *зна́м*, још *и́аи́иш* *но́* *вре́ме*.

20. Дуги средњи вокали /ē ō/, изгледа изразитије под акцентом него испред њега, изговарају се затвореније од стандардних: *то́* *гла́вна* *іре́да*, *сре́да*, *вре́ме*, *цре́во*, *и́ерце*, *ле́й* *ки-упи́сан*, *наи́рѣд*, *и́џи*, *и́с* *човѣка*, *не́ма-га* *да-до́ђе*, *дрѣмљем* *уз-ѡга́н*, *йремѣ́ним*, *изве́зла*; *ѡвца*, *ро́да*, *сѡда*, *така́* *мо́да* *дошпа*, *иши́рѡла*, *сѡ*, *ро́и*, *Бѡ́и*, *глуп* *ки-во́*, *ко́н*, *но́с*, *но́ж*, *и́ној*, *те́рам ѡвце*, *ѡн*, *но́јан*, *іѡ*, *но́в* *капу́т*, *на́јдо́нши* *ба́самак*, *ѡвде* — *ѡнде*, *ја́* *до́ђо*.

Средњи кратки вокали /ě ǫ/ отварају се у изговору, те им боја не одговара боји стандардних /ě ǫ/: *и́сма*, *те́жак* *ки-зе́мља*, *зе́и-ју* *би́о*, *ве́че*, *че́ло*, *и́ѣро*, *свѣ*, *сре́иша-ти* *леті́ја*, *ѡн* *јѣ́дан* *до́шо*, *и́рѣ́и* *на-ре́д*, *ве́не-ми* *на-ѡи*, *кад-ле́ину*, *оилѣ́ла-му* *не́што*.

Редовно је: *ка́чи-се* *у-кѡ́ла*, *ве́лика* *во́да*, *ту́-му* *іро́ѡ*, *црн-му* *ѡбра́з*, *и́ѡље*, *ѡко*, *звѡ́но*, *ле́тње* *до́бо*, *ку́иши-му-се* *преврѡ́ле*, *кѡ́ни*, *ѡ́чи*, *ѡ́на*, *мѡ́је* *де́те*, *до́бар* *и-лу́д*, *ѡ́нда*, *мѡ́ио* *брз*, *кѡ́и* *йма* *д-йде́ш*, *јѡ́иш* *ку́каш*, *ако-мѡ́ж*, *ѡ́ћу*, *ће-ни-помѡ́гну*.

⁹ В. Радоје Симић, *Скица за дијалектолошку кари́у северне Србије*, 93—136. Основни наводи о вокалским системима у северносрбијанским говорима, које је Симић формулисао у овом раду, озбиљно су оспорени у расправама Д. Петровића и С. Реметића. [Уп. Драгољуб Петровић, *О проблему јачовских њвора у северној Србији*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, књ. XXIV/2, 1984, 146—161; Слободан Реметић, *О незамењеном јачу и икавизму у њворама северозападне Србије*. — СДЗБ, Београд, књ. XXVII, 1981, 7—105]. Помереност артикулације средњих вокала среће се и у другим говорима косовско-ресавског дијалекта. В. о томе у радовима: Душан Јовић, *Трсијенички њвор*. — СДЗБ, Београд, књ. XVII, 1968, 39—42; А. Пецо и Б. Милановић, *Ресавски њвор*, — 251; Радоје Симић, *Левачки њвор*, 65—71; Југослава Арсовић, *Главне фонетске особине њвора Блага и околине*, 58; Милица Грковић, *Неке особине њвора села Лукова*. — ППЈ, Нови Сад, књ. 4, 1968, 122. Већу отвореност средњих вокала под кратким акцентом бележи у Сикирици код Параћина Павле Ивић, *Извештај о дијалектолошкој експедицији њо ужој Србији октобра 1959*. — ГФФ Нови Сад, књ. IV, 1959, 397—400.

Због не сасвим јасног домаћаја појава о којима је овде реч, даље се у тексту неће посебно означавати ни њихова затвореност (код *ē* *ō*) ни њихова отвореност (код *ě* *ǫ*). То би се, уосталом, могло утврдити тек додатним специјализованим истраживањима.

21. Изговор високих вокала /у и/ не разликује се од стандарда: *јузењца*, *заболео-га зѹб*, *кѹлки-му ѹши*, *ѹзо да-пѣва*, *ѹмро јучѣр*, *кад-осѹ-шимо мѣсо*.

Без икаквих промена изговора се и вокал /и/ у лексемама : *йїла, зїма, зїд, сїм мїр*-да ймамо, *йїле, напїсїо*-ми *йїсїо, йма* да-пїваш.

22. Полуглас се у овоме говору рефлектовао у вокал /a/:

а) лѣп *дѣн* данѣс, *сѣабло*. Реч *дажд* непозната је у говору Доње Мутнице, али се чује *даждѣвник*.

б) *шайућам, шайућали* нешто, *сайлѐла* цемпир, *зава*, *тô-ми сна*, *лако-ће* д-отиднеш, *наћва*, *мањи* од-њѐга, *сѣаклићи*,¹⁰ *сѣд*, *кад*, *данѣс* дошо. Контракцијом су добијени ликови *зава*, *сна*.

Поред обичног с^амне-се спорадично се може чути и св^ане.

в) *дйац-ми* био та̋м, *врабац*, *ладан* ве̋ћ био кат-смо-уйшли, *јѣдан*, *јѣчам* да-преба̋цимо, *че̋тврѣѣак*²⁷, *мѣзак*, *нѣкай-му* попл̋авѣо.¹¹

Именица *жрвањ* непозната је у овом говору, као и глагол *шрем/шарем*, док се чује *жњемо* и *шаљем*.¹²

г) предлог *с(а)* има неколико гласовних ликова: *ће-д-йдещ с-мѡном*, *кѡпа сас-матйку*, *разговѡру-се сес-њѣга*.

Редовно је *сакрѝла*, а уместо *изајнаѝи*, *изажженем* говори се *истиѝрам*, *ѝаѝам* стоѝку.

Предлог *κ(a)* има веома ограничену употребу уп. *κ*-ноће долази. Често га замењује предлог *йрёма*.

д) обично је *вѣшар*, а облик *нѣсам* уступа пред фреквентнијим *ни́сам*.

О фонетизму речи *моїао*, *леїао*, *рекао* уп. т. 48.

23. Ненаглашени полуглас у суседству лабијала такође се рефлектује у /а/: *седам* године-смо живјели зајно, *осам*, *седамдесет*, *осамдесет*-ми године.

За лик *даждѣвник* уп. т. 22а.

24. У овом говору обично се чује : *ложѣца*; *срѣа*; *рж*; је ки-*вашка*; *мѣвѣак*; чује се и *наѣвек*²⁷ и *ѡвек* (поред *вѣздан*).

25. Судбина полугласа у турским речима види се из следећих примера: *ја̋сѣ̋лук, ја̋сѣ̋лѣ̋че, са̋ндук, безобра̋злук, бача̋лук.*

¹⁰ Место *сѣтакло* обично је *срѣча*, *срѣчани* прѣзѣри.

¹¹ Лексема *шав* замењена је у овом говору лексемом *рућ*, а место заменице *сав* обично је *уђо*, *уђо дан*, *уђо-се* изгорео.

¹² Поред знатно фреквентнијег: *ишћим, ишћам пакет, љу-му-испратим нешто по-овога комшију, може се срести и: ишћем сваки дан, љу-ишћам.*

Мушко име *Данило* је веома ретко у овом крају.

/В-/ пред слабим полугласом прелази у /у-/: љзо, ћу-д-љнем, љзни слободно, љнук, удовица.

Лексема *уџорак* у овом говору има гласовни лик *џѳрник*.

Ретко се чује *Ћскрс*, поред обичнијег *Велијдан*, на-*Велијдан*-се вѣрбу
јаја, али је клишетиран ускрњи поздрав редовно: Кристос *вѣскрс*!
Вѣистину *вѣскрс*!

Место (ə) редовно је /и/ у облицима: *ѿијân*, *ѿијâница*.¹³

26. Уобичајени рефлекс јата под /-/ акцентом односно неакцентованом дужином је /е/, дакле замена јата је доследно екавска: *двѣ, снѣѣ*⁷ до-колѣна, *цвѣѣ* цветѣ, *жљѣб, жљѣби-се, шљѣбѣи-се, лѣѣ* маѣчак, *звѣрка, бѣли* чѣршав, *дѣлим* колачѣѣѣ; *ѣромѣнѣи* пѣсму, *измѣнѣи*.

27. Обични рефлекс јата под /|/ акцентом је /e/: *дѣше, црѣво, тѣшко*
врѣме, илѣшо, звѣзда опѣкла, свѣћа, рѣка, цѣна, блѣда, бѣла.

Поред *нѐсам* фреквентније је *ни́сам*.

28. Кратко јат рефлектује се такође у /е/: *Нѣмачка, снѣгови, колѣно, колѣна-ме болѣ, лѣйши од-нѣга, лѣба и-сѣ; шѣрам, прѣйшѣрали-смо и-тѣ, тѣмѣл, о[д] дѣйшѣта, дѣца, дѣшѣнце, дѣда, ѡрадѣдѣа, шѣла д-ѡмре; сѣме-му такѣ, сѣдитиѣ, сѣдѡм на-двѣ столѣце, изѣла-сам, ѣу-д-изѣдем, тѣри цѣйѡнку у-чпѣрет; мѣсец, мѣур, ѡсма, бѣтам ки-ѣѡво од-крѣта, вѣшар, вѣш чѣвек, вѣруѣм; мѣдвѣд, мѣдвѣди, свѣдок²⁷, свѣдѣчи на-сѣд, цвѣшѡ, прѣцвѣшѡ; чѣвек; јѣла ки-нѣздрава.*

29. Кратко јат иза /р/ обавезно се рефлектује у /е/: *мрѣжа, мрѣже, црѣшња* млого родила, *боља времѣна, врешѣно*, *йде по-брѣови, бубрѣзи, шрѣба-га* крстимо; *зрѣло, йрезрѣло* воће; *йорѣла-му* свеќа, *йрейорѣло, остарѣла* да-ју не-познѣш.

30. У префиксу /прѣ-/ рефлекс и кратког и дугог јага увек је /е/: *йрѣварим*, *йрѣварйла*-га, *ће-йрѣврне* целу кућу, *йрѣврћала*, *йрѣврћам* нѣке дрѣе, *йрѣкрѣйћен*, *йрѣкрѣстийм* рѣке, *йрѣвукују*-га крос-га бакрѣч, *йрѣбаѣцим*, *йрѣлаз*, *йрѣлаѣзим*.¹⁴

Предлози *йред* и *йреко* увек имају екавски рефлекс јата: сас-говѣду *йред*-на̋с, *йреко*-пра̋га, сам-одлй̋ће *йреко*-во̋де.

31. Поред чешћег: *йречекѡ-га* у-тамнину, *йрейѣсла-га* да-призна, *йремѣйѣи*, *йревѣйѣи*, *йремѡко* се уз-мѣн, *йрейѣуцаше* Нѣмци отѣд, чује се и: *йричекѡ*, *йрийѣи*со, *йримѣйѣи* нѣшто, *йривѣѡѡ*, лѣцка-се *йримѡкни*, *йрийѣу-цали*¹⁵

Чује се *подржи* та аста́л.

¹³ Место набијен увек је: *набијвен* у-зѣмљу, *избијвѣн*, *убијвен* па-мѡдар.

¹⁴ Веома често се у овом говору употребљава облик *ѣролаз* са значењем *ѣрелаз*: *ѣрође* преко-моста, *ће-да-ѣрођеиш* и-с-пѣсо тѣм, *ѣролази* да-живи у-вѣрош.

¹⁵ Павле Ивић у Извешају о дијалектолошкој експедицији у околиш Србији октобра 1959 даје податак да се у селу Сикирици среће префикс *йре-* и место *йри-* (*йре-йуцаи*).

32. Кратко јат пред /j/ рефлектује се на два начина како се види из следећих примера:

а) сѣ'ем, вѣ'е, снѣг^х, завејало-га, ірѣ'е, смѣјем-се; сѣарѣ'и од-њѣга, іпросѣ'и, чисѣ'и.

б) нов'и, здрав'и, свейл'и, весел'и, ірош'и | іросѣ'и, чииш'и | чисѣ'и, іошѣ'и | іошѣ'и; н'е.

У компаративима на -и(ј)и с јотовањем претходног консонанта може доћи и до привидне контракције: ірѣш'и, чииш'и, іошѣ'и.¹⁶

Уз чешће н'смо, н'су обично је: н'сам, н'су рад'или, н'смо б'или, код старијих информатора.

Имперфекат је у овом говору познат једино у лику: ја бѣ тамо, ђн бѣше в'до (или бѣше).

33. Кратко јат пред /њ/ рефлектује се у /е/: недѣла, сѣтила-се прѣла кудѣље очи-недѣље; бѣлѣ^х, забелѣжим по-нѣшто.

Уместо іонедѣлак говори се іонедѣоник.

34. Рефлекс кратког јата пред /о/ < -л(-) доследно је екавски: умѣо, разумѣо, врѣо пѣх, вѣх узрѣо, седѣо три д'ана и-три н'ћа, в'до-сам-га, јѣо, іорѣо, осѣарѣо, шѣо.¹⁷

Лексема беоуч'и у овом говору није позната.

35. Услед специфичног морфолошког развоја у овом говору однос између рефлекса јата и /и/ у флексивним наставцима у одређеним категоријама показује следећу ситуацију:

— Датив и локатив сингулара именица а- основе женског рода редовно је: д'ала-сам м'ѣе з'аве, д'а' тѣ онѣ дев'ке, к'ажи с'наѣ, м'а'чке, пр'ичу нѣшто од-М'илке, б'ази тѣ онѣ к'риве і'уске, поклон'ила-сам н'ѣјзине шѣ'шке.

— У дативу и локативу сингулара личних заменица 1. и 2. лица и рефлексивне заменице јавља се на месту старог јата покретно /е/: пр'ичу нѣшто од-мѣн(е): ел-шѣб(е) д'ао, с'ам-сам-се сѣб(е) смуч'ио.

— Плуралски падежи заменичко-придевске деклинације имају следеће облике:

а) Гпл од-ш'и домаћ'ини нѣма б'љи, од-ов'и л'јуди не-м'ощ-се ж'иви б'љи од-св'и (од-м'ѣи пр'аци), од-м'ади-се не-над'ај, испред-м'али м'ачи'и, од-д'бри родитѣљи, (од-сѣарѣ'и, од-м'ађ'и);

б) Дпл шѣма-сам д'ао, овѣма-сам прод'ао, свѣма једнако (м'ѣема де-цама љу-д'ам), д'брема н'ѣе л'ако д-опста'ну (сѣарѣема л'јуд'има н'ѣе л'ако), м'ађ'ема);

в) Ипл с-ш'и л'јуди нѣ да-разгов'арам, с-шѣма-сам б'и'о у-в'арош, с-ов'и-ѣе у-п'ѣље, с-овѣма-сам р'ад'и'о, са-св'и разгов'арам, са-свѣма-сам д'ббар

¹⁶ У овом говору срећемо се и са аналитичким компаративима: іѣ ірѣс, іѣ ч'ис, іѣ д'ббар, іѣ л'ѣиши.

¹⁷ Место шѣо далеко је фреквентнији облик х'ао, х'ала д-умре, х'али-смо д-изг'и-немо.

Спорадично се /p/ може срести и између консонанта и вокала: по-врџови снѣг^x; оврџо жито; чейрѣс, чейрѣс прѣве гѣдине, зарђѣла, ђе-да-зарђѣа зарђѣао.

42. Вокално /л/ у свим позицијама доследно даје /у/: *кунѐ; дуї̋а̋чак; Сун̋це; перйсао ж̋ӳч; изѐле-га б̋ӳе, в̋ӳчѐ-ки во̋лйна, в̋ӳї̋а, в̋ӳк, й̋ӳж, й̋ом̋ӳ-жсена кра̋ва.*

Тако је и јабука.

Обично је *дибѡк* (поред новијег *дубѡк*), вѣлика *дибѣйна*; редовно је *кобасѣйна*.

43. Афераза је веома честа у овом говору: *ѿбрник; номѿд* то било;
вѿм-ѿѿм па-ништа нѣ-учини; *вако* то било; дође *нако* жао; *ндѿко* чудо
од-вѣтар и-грмљавину; *ви* два детѣта; *во* шдоче криво, *ва* Радивоје, код-*ве*
стругѿре; *но* шдоче-сам завила, *ни* црепчићи; *ко-не*-пѣваш а-ти љути.

Ове речи могу се ређе срести без аферезе : *ономѣд*, *овѣм(о)*, *овѣки*, *онѣлки* човек, *овѣи*; *отѣйч*-смо-се дѣгли.

44. Синкопа је честа у 2. пл. императива : *сѣти* лѣцка, *иѣ*е, *поиѣрчи*е, *дрѣи*е, *поиѣлѣји*е, *јѣ*е; у заменицама типа : *кѣ*лко дѣш, *иѣ*лки, *онѣ*лки, *овѣ*лко.

У Доњој Мутници обичан је глагол с основом *беі-* а не *беж-* и отуда је редовно 2. л. пл. импер. *бѣіајѣ* према стандардном *бежидѣ*.

Синкопе нема у следећим речима: *ошйшо*, *йонедёоник*; *забoравйо*, *скинўла* аљйну.

Нема испадања вокала у речима? *сакрѝла, срамѝша-то̑, кѝрко!*

45. Апокопа се може срести у лексемама: (о)номâд-смо-ју заклâли; ддл у-пôдрум, îдр, (о)вâм, шâм.

Нема апокопе у примерима: *о(в)де|о(д)вдѣна| о(в)денѣк, онде|о(н)денѣк| о(н)дѣна; ја-би дошо.*

46. Елизије у различитим везама честе су у овом говору: ђћу д-џдем; д-џм кот-кѹће; ћу-д-ошйёвам; ћу-д-одйїрам; ће-д-изйїнемо; ќеш-д-ошвѣршии; да-с-урăди; н-умём-ѡи кажем.

47. У овом говору редовно је *nê* да-*kâ*же < *nê*ће да-*kâ*же.

48. Група -ао- никад се не сажима ако је њен први члан под акцен-
том: *да̋о, за̋о, кра̋о, кла̋о, сиа̋о*-да *кӳка; њосе̋ја̋о, сме̋ја̋о-се, и̋ра̋о, њоче̋ја̋о,*
си̋ја̋о, иси̋ја̋о, њроси̋ја̋о, и̋рча̋о, њои̋рча̋о; ра̋оник|ора̋оник; место саони̋це
говори се *са̋нке*.

Вокалска група, међутим, биће сажета ако њен први члан није под акцентом: *иџзво-га, њочѣко, исйиџо* млѣко.¹⁹

¹⁰ „... Контракција -ao, -eo, -o само иза акцента (носџѣѣо, вѣсо), али имѣо, које у II тежи сажимању у имѣ...” Павле Ивић, *Извештај о дијалектолошкој експедицији њо ужој Србији октобра 1959.* 398.

Група *-to > -o* у следећим облицима: *мѡто, лѣто* д-отспáва, *дѣто-се, шѣто-се, сѣко* с-нѡж; *умáко-ми* овáј пѹт, *сáто-се, уйрѣто, ѡбогѣто, рѣко, дѡшо* јучѣр, *ѡдшо*; *ѡдсо* йма кѡлко-ѡћещ.

Увек је *ки* м. као: пѣва *ки*-славѹј, дерња-се *ки*-щѹнтав.

Специфичан гласовни лик поредбене речи као среће се у изразима: ђн *кај-ђе*, *кај-неће*; *кај-се-нешто* предомишља; па-*кај*-мало-му бдље.

49. Група $-bл->(>-bо)>a$ кад је полуглас под акцентом у речи *zâva*, *zâвино*.

У речи *бра̋о* полуглас под акцентом вокализовао се у /а/ и није дошло до упрошћавања вокалске групе.

50. Група -eo- у речима *сѣѣона*, *сѣоско* има у овом говору и гласовни лик *сѣѣлна*, *сѣлско*.

Лексеме *деѭба*, *сеѭба* познате су само у овом облику.

Судбина наглашене вокалске групе *-eo-* види се из следећих примера: *јѐо, ѿлѐо, седѐо* у-мија́ну, *волѐо, желѐо, дебѐо* ки-сви́ња.

Ненаглашена група *-eo-* > *-o*: *ѹзо, вѹдо, ѹдо́чо, на́чо* лѣба; *кѹсо* кѹпус; *а́нѹо* о[д]-детѣта.

51. Судбина вокалске групе *-u[j]o* не разликује се од оног што се сматра уобичајеним у нашем стандардном језику: *џушџиј'о*-сам-га, *баџиј'о*, *забораџиј'о*-, *заџубиј'о*-се наџисто, *џосол'иј'о* сас-шеџер, *намерџиј'о*-се.

Глагол *йриону̑и* не чује се у овом говору.

52. Група -уо остаје неизмењена у примерима: *чуо, изуо* ципѣле, *обуо* попке, *надуо-се*; *скинуо*; *ушійийнуо* прс с-врата, *чуцнуо*, *пошонуо* ки-камен, *забринуо-се* опасно, *уйреїнуо* волѣви, *заденуо* каранфил, *изденуо-*-му тако йме, *саїнуо-се* *їрінуо-се* от-стра.

Међутим, када први члан групе -уо није под акцентом, срећу се и облици: *скѣно*, *мѣѣно*.

Обично је *очи*-несрѣће сâњам ја, *очи*-недѣље.

53. У облицима бројева: *једанџес, дванџес, четирџес, седамнџес*, вокалска група *-ао-* остаје непромењена.

Група *-a[j]e-* увек се реализује као *-aja-* у *зјајац*.

Редовно је зајно-смо жйвѐли.

54. Тако је -ѣ[к]а- у *нѣкаки*, као и -ѣ[к]о- у *ѣрѣко*: *ѣреко*-плѣта.

55. О реализацији групе *-u[j]a-* уп. т. 72. Судбина групе *-u[j]u-* у облицима компарираних придева уп. т. 32.

56. Група -o[j]a- не мења се у примеру *ǰǰas*, а поред *st̩[oj]ǰm*, *st̩[oj]ǰmo* тако на-сока̋к, чује се и *st̩oǰǰm* ја на-кап̩йју, *st̩oǰǰla*-сам.

О фонетизму речи *моја* уп. т. 72.

57. У групи -о[в]е- консонант /в/ може се изгубити у облицима именице *човек*, али само у брзом говорном темпу и као индивидуална карактеристика. Иначе је: *с-ноџа човџка, човџече, мџцко човџче, човџеково*.

Глас /j/ има нешто ослабљену артикулацију и у облицима 2. л. пл. императива глагола: *немоđише, дађише, сеђише, сакриђише, појлѣише.*

Вредност /j/ у финалној позицији слаба је у примерима: *славу^j*, *ѿво^j* к^у*ѿ* дѡшо-дѡшо, *д^а^j*, *с^е^j*, *сакр^и^j*, *ѿо^л^j*, *нем^ѡ* (пored лика *немѡ*).

У низу примера /j/ је потпуно редуковано:

— у облицима присвојних заменица: *мѡа* кўћа (поред *мā* кўћа), *швѡа*, *лє^j* свѡа пѡсла, *мѡу*, *швѡу*, *свѡу* брйгу брйни;

— у номинативу сингулара мушког рода показних заменица: *ова* младѣћ, *ѿѡ* ѡван, *она* чѡвек;

— у 3. л. пл. презента неких глагола: *уживау, іажау, ірезивау-се, смандряу, слўшау, иірау-се.*

О фонетизму компаратива *с̄тарѣ^ји*, *ѣросѣ^ји*, *чисѣ^ји*, и сл. уп. т. 32.

Увек се говори: *џжина, џжинали-смо, нѣма-га.*

У лексемама: *јѣксер*, *јексѣри*, *јѡйей*, развило се секундарно /j/.

Ослабљена артикулација /j/ постоји у радном глаголском придеву м. рода глагола VII врсте, где је *ио* > *и'о*: *мисли'о, борй'о-се, рађй'о* ки-црв свѣ-се *йоломй'о*.

73. Фонема /в/ доследно се чува у позицијама: *вѡда, вѡна, вѹчѣм, вѣдим, вѣлик; вѣраба, вѣрѣно; вѣас[ѣ], девѡјка, ѣве-га, по-брѣови; кѣва, ѣрава; забораѣ'о, оствѣи'о* жѣну с-трѣ детѣта, *ѣоѣраѣ'о-се.*

О фонетизму речи *човек* уп. т. 57.

Судбина /в/ између консонанта и вокала види се из примера: *īvōjze*; *мѣдвед*, *мѣдвѣди*, *свѣдокъ*²³, *сведѣчи* у-сѹд, *цвѣтѣа*, *црѣцвѣтѣало*; *свѣрѣва*-ми саплѣла, *цѣтвѣрѣшак*, *свѣрѣи*, *свѣрѣб*, али: *дѣи*ни тѣ са-землѣ, *дѣи*нем-се ја јучѣр ујѹтру.

О судбини сонанта [в] у секвенцама : *вљ*, *ѡсѡѡв*, *шсѡѡв*, уп. т. 123 и 130.

Увек је: *сврѡка, сврѡчак, сврѡчкѡви.*

У позицији између вокала и консонанта /в/ се чува у речима: *бвца*, *двчи* сйра, *овча́ри*, а спорадично се губи у примерима: *бде*, *одена́к*, *бде́на*.

74. Обично је: *врба*, *врѣиѣѣла*, *врѣиѣи*; *вѣѣа*, *вѣли-ју* неопѣсано.

75. Не јавља се секундарно /в/ у речима : *йӱук, йӱӱучина*; *тӱ-му за-
-нӱук, јӱук*.

76. У лексемама *у́же*, *ула̀р* не јављају се протетично /в/ или /ј/.

77. Изговор сонанта [л] не одступа од књижевног: *љука и-леба, клубе, сидкло, чело, лађа, ладан, класови-се јовили, млад, укачи-се у-кдла, маја ђчела, мѣтила, сејђала, смѣјала-се, ки-брљива; леђа* (пored фреквентнијег *јребина*), *сејђе, смѣјале-се, лисје, клин, близо, велик порасо, сејли, смѣјали-се, шал, јенерал, маршал.*

Увек је: вѡлиш, вѡле, дѣлим, дѣле-се од-ѡца.

страна падине', *jôk^x*, *ўвек^x*, *бѣлѣ^x* йма на-рѹку, сйра у-засйруй^x, *лѹй^x* *снѣй^x*, *сйрѣй^x*.²⁴

88. У гласовном систему говора Доње Мутнице фонему /x/ забележила сам једино у лексеми *Дѹхови* (уп. т. 58) у осталим случајевима /x/ се елиминира или супституира фонемама /j/, /v/, /k/.

Консонант /x/ елиминира се у иницијалном положају: *аљйна*, *рѣс-шовина*, *ладовйна*, *лѣба*, долазили-ни у-кѹћу *ајдѹци*, *ладан*, *йшар* мѹмак, *дѹу*, *рѣним-га* ки-мѹло дѣте, али *Крйсшос*, мй-смо *кришѣни*.

Судбина групе *xв-*, *-xв-* види се из примера: *вѹла* Бѹгу, *вѹлим-се* с-њѣга, *йовѹлйо-ми-се*, *вѹћам* прѣсе, *увѹшй'о* зѹјца, *завѹшйла* вѹду на-бунѹр, *йривѹшй'о-га* лѣпо, *довѹћам*, али спорадично и *фѹли-се*.

У медијалном положају /x/ у различитим лексемама има различиту судбину.

-x > Ø: *снѹ*, од-*снѹе*, мѹу *снѹу*, дѹдо онѣ *снѹе*, тѹ *йрѣдѹиѹ*, *сйрадѹиѹ* штѹ-се рѹди, *мѹур*, *мѹѹне* кѹвали, *йрѣови*, *сарѹѹју-га*, *уѹди-га*, *йрѣлѹдйо-се*.²⁵

Облици презента од глагола *узѹахшйи* гласе *узѹѹнем*, *узѹѹнеш*.

-x > -v: *ўво*, *бўве-га* напѹле, што-дѹсадне вѣ *мўве*, *сўва*, *йлўво*, *кўвали*,

-x > -j: *сйрѣја*, *чѹја*, *йрѹја* бйла глѹвно јѣло.

-x > -k: *Микајло*, *Тикѹмир*, йму *йрйкод*, *йлѣкано* лѹнче, *дѹкѹе*, *закйѣва*.

Финално /x/ такође има различиту судбину:

-x > -Ø: *сйрѹма* чѹвек, од-*шй*, од-*овй*, од-*свй*, од-*мѹји*, од-*млѹди* од-*нй*; на-*вр-се* укачила, *сйрѹ*, *ѹра*, *ѹдма* долази; *вйдо*, *ошйдо* кот-кѹће, *дѹдо*, *дѹѹо*; *јѹ носй*, *јѹ бѣ* тѹмо, *шѣдо*, *јѣдо* па-не-могѹ вйще.

-x > -v: *сўв*, *йлўв* ки-тѹп.

-x > -j: настаде *смѣј*, *йрѣј*.

-x > -k: *йлѣк*, *вѹздук*.

Доследно је: *зѣвам*, *сѹш-ми-се* поквѹрй'о, *лѹко* (поред *лѹсно*).

Секундарно /x/ није се развило у речима: *рѹја*, *рѹѹв*, *зарѹѹо*; *вѣне*; *увѹѹло-ми* цвѣће.

89. Звучни консонанти у финалном положају никада се не десоноризују.

²⁴ Уп. о томе у више војвођанских говора Иван Поповић, *Говор Госпођинаца у свейлосшйи бачких ѿвора као цѣлине*, Београд (САНУ, Посебно издање, књ. CDXXXV, Одељење литературе и језика, књ. 21), 1968, 134—135. И. Поповић наводи да се су-гласници /k/ и /g/ нормално изговарају у свим осталим положајима, а за палаталну аспирацију финалних велара наводи као могући узрок неки страни утицај, но тај проблем оставља под знаком питања.

²⁵ *Сиромах* као именица не егзистира у овом говору, једино *сирѹма* чѹвек, *сиро-мѹшак*.

90. Група **st'* рефлектује се у *ши* у примерима: *īūшшѣр*, *ушшійнѣо-ју*; *оїнїишѣ*; *їїишїи* она црв, *врїишїи*, али: *крїишен*, *некрїишен*, *їрекрїишен*, *їушшам*, *исїушшѣн* кад-рђен, *їоїушшѣај*, *исїаишѣај*.

Увек је *шиаї*, нѣси *шиаїи*ну.

91. Група **zd'* рефлектовала се у *жд*: *даждѣвник* (код младих се чује и *мѣждани* удар, *кїчмена мѣждина*).

Место *звїждим* чује се *мвїздим*/*мвїздїм*: реч *дажд* у овом говору није позната.

92. Стара група *чр* појављује се увек као *цр* у лексемама: *црв*, *црн-му* жївот, *зацрвѣнѣо-се*: *црѣво*; *їмамо црѣшњу*.

Доследно је *чврс*, *чврсиа* жѣна.

93. Ново јотоване извршено је доследно у лексемама: *ѣље*, *зѣље*, *їрање* не-ми-истѣра *ѣчи*; *цвѣће-за-їрѣбље*, *брѣћа*, *шрѣћи* на-рѣд, *лађа*, *лѣђа*; *кришћанин*; *рѣђак*; *їрѣбље*; *дївљи*. Уп. и *намећѣо* аналогїјом према *врћем*.

Збирна именица *сноїље* у овом говору није позната, а место ње обичан је плурал *сноїдвї*.

Ново јотоване није извршено у групама *зј*, *сј*: *їрѣјзе*, *ївѣјзе*, али *ївоздѣн*; *клѣјсе* (поред чешћег *клѣсови*), *кѣјзе* сїрење, *којзинѣва* тѣрба.

Увек је *лїсје*.

Редовно је: са-сѣ, с-кѣс(ку), с-мѣс замѣсним, с-крв и отуда нема услова за остварење оних морфолошких алтернација познатих у стандардном језику (*сољу*, *кошћу*, *машћу*, *крвљу*).

Обично је *сушра* (поред чешћег *јушре*), *їрѣкосушра* (поред чешћег *їрекојушре*).

94. Упрошћене су групе *шј*, *чј*: *кокошїње* јаје; *ѣвчи* брѣбоњак, *ѣвче*, *у-нѣрѣче*, *мѣчи*, *зѣчи* трѣг^з, *ћѣрчи*, *свѣчи*, *дѣчи* капутїћ.

Редовно је *орѣжје*, *їѣднѣжје*.

95. Увек је: *Нѣмачка*, *снѣїови*, *колѣно*, *лѣїшеїа* мѣмка нїсам вїдела у-мѣј вѣк^х, *лѣба*, *шѣрам* ѣвце, *шѣме*, *шѣла* д-отїдне, *дѣца*, *дѣїшїа*, *їарѣдѣда*, *дѣвѣка*; *сѣме*, *сѣїм*, *сѣше*, д-изѣм комѣт лѣба; тѣри *цѣїѣнку*; *мѣсец*, *мѣур*, *їѣсма*, *їѣѣїнем* брѣго, *бѣтам*, *вѣшар*, вѣш у-рѣке; *мѣдвед*, *свѣдок*, *цвѣшїа*.

96. Групе: — *сїи*, — *шїи*, — *зд*, (за — *жд* немам примере) редовно се упрошћавѣју уклањањем прекїдног дентала: *црвѣнкас* *шарѣнкас*; *прѣбїїо* *їрс*, *чврс*, *їѣс*, *мѣс* на Морѣву, сѣм *кѣс* — и-кѣжа, *мѣс*, *їлѣїос*, *рѣдѣс*, *жѣлѣс*, *ѣдлѣс-га* убїї^о, *їѣданѣс*, *шѣс*, *вѣш*, *їрїш*; наївѣшїи *їрѣз*, *ївѣз* 'парче метала'.

97. Група (-)шк- чује се без првог члана: *куј* долазїї^о (поред *кѣј*); *нїко*, *нѣко*, *свѣко-ти-се* мѣша у-пѣсо; старїнске *канїїце*. Редовно је ме-ђутим: *шкѣм*, *шкѣње*, *мѣшїка*.

Редовно је: *мїслим, мїслиши-да-зна, їомїсли, не-мїг да-га-смїслим; їриїїсли-га да-прїзна; свє їокїсли.*

108. Обавезно је *чљ-* у речи *чљáнак*; увек је *чдвек*.

Група *жл-* > *жљ-* у примерима: *жљѣб, жљѣби-се.*

109. Обавезно је *їл* у речи *їлісїа*, као и *їн* у речи *їндј, заїноїїла-му-се рãна, їндјаво.*

О судбини групе *їн-* у *їнездо* уп. т. 36.

110. Асимилација по месту творбе не врши се у примерима: *дїшла с-њѣїа, жѣни-се с-њу, побѣго из-њїве.*

111. Секвенца *зј* чува се у облицима глагола *узјахайи: узјануо кбња, ја-д-узјãнем.*

112. Група *јк* не мења се у речима: *девѣјка, мајка, прїчу-ни бајке.*

113. Обична је група *ћк* у речи *вдћка.*

О фонетском лику речи у којима су групе *ћњ, ћн* замењен групом *їњ* уп. т. 85.

114. Секвенца *вр-* доследно се чува у овом говору: *врãи-ће да-слѣмиш, врѣме, врѣїдено, врўћо/врўће.*

115. О фонетизму групе *(-)хв-* уп. т. 88.

116. Једино се говори: *врѣно шїбицу па-вїдо.*

117. Реч *уфãи* се није позната у говору Доње Мутнице.

118. Група *дл-* > *їл-* у речи *їлѣшо*, али: *длãка, длãкав, у-длãн.*

Увек је *мѣїла.*

119. Секвенце *сц* и *шч* упрошћене су у овом говору губљењем првог члана: *їрãци мѣра да-нарãним, шѣїдла, шѣїан гўњ, рацвейãо-се јорговãн, рацѣїãо-му главу, свѣ тѣ шїрїано; кочїца, дачїца, мїцко їуче, десетїну їучїа, сиромãче, каичѣнце, рачїсїио гўжву, ичуйãо, рачешãла кїку.*

Увек је *баїиãа* (поред *їрадїна, їрадїнско цвѣће*) а не *баишча.*

Реч *деїешце* у овом говору није позната, обично се каже *деїѣнце.*

Не постоји ни имперфекатска форма *шћах*, једино аористна *ћã* (поред *шѣдо*), *ћãмо* (поред *шѣдомо*).

120. Уместо *оцãи* говори се *сїрће*: реч *вешха* не среће се у овом говору.

Редовно је *швѣр.*

121. Групу *-сїр-* налазимо у формама: *дсїре* маказе, *надсїрен*, а према њима и *дсїар* нѣж.

Специфично је разрешење односа з-ж у звиждим: *ивїздук*, *ивїз-дање*, *ивїздим* код-овце, *сам-ивиздука*.

Асимилација *в-б* непозната је у речи *вабим* кокошке.

Редовно је *дваес* у бржем говорном темпу, исто и *дваес јѣдан*, а тако и: *шѣсѣи/шѣсѣи*, *шѣсѣи* јѣдан, *шѣсѣи* пѣт.

Обично је: *ѣраб*, *ѣрабѣвина*, *ѣрабар* је цѣо луг^х сес-*ѣрабѣво* дрво.

Дисимилација је извршена у примерима: *молѣње*, што-тѣ било во-*лѣње*, ѣма за*лѣње*, а редовно је: *блајосѣви*, дѣо-ни *блајосов*, *ѣзблајосови*-не; *блајосовио*, *блајосѣвлен*.

Лексема *кукурѣз* јавља се увек у овом лику, те имамо и *кукурѣзни* лѣба, *кукурузѣвина* (поред *шѣма*).

Придев *дѣни* увек има такву форму.

Реч *ономлани* непозната је у овом говору.

133. Метатезе су карактеристичне за овај говор и редовно ћемо имати: *сѣмне*, *сѣмне-се*, *самнѣје-се* рѣно; *ѣрван*; *ѣрванче*, *ѣрванчићи*; тѣри *ложѣце* н-астѣл, *ложѣче*.

У речима: *мѣнастѣир*; *нѣва*; *меѣна* метатеза није извршена. Редовно је, међутим, *барјак*^х, *барјаче*.

Предлог *ѣокрај* непознат је у овом говору; место њега говори се *ѣорѣи*-кѣће, *ус*-кѣћу.

134. Реч *ѣишѣина* увек има тај фонетизам; редовно је *ѣушѣим*, *уѣушѣла*-сам-се нѣшто.

Увек је *босѣљак*, али *ѣочедѣоник*.

О фонетизму лексеме *ѣосле* уп. т. 65.

135. Речи *ѣѣсма*, *ѣѣсмица* увек имају такав гласовни лик; редовно је, међутим, *бѣрен*, *бѣреново* дрво.

Увек је *кѣчка*.

136. Лексема *сѣиурно* увек има такав гласовни лик, а према томе је и: *осѣиурѣо*-се, и-тѣ-ми нѣка *сѣиурѣица*.

Партикуле су обичне у овом говору: *ѣндак*^х (поред *ѣнда*); *данѣске*-се не-рѣди (поред *данѣс*), *јѣиѣроске*-сам бѣла у-бѣлнѣцу (поред *јѣиѣрос*), *но-ѣске* (поред *ноѣс*); а прилог *сѣд* чест је и са ликом *сѣде* бѣш долази^о.

О фонетизму предлога *с* уп. т. 22 г.

ЗАКЉУЧАК

На основу изнетог материјала можемо извести следеће закључне напомене о основним фонетским особинама једног поморавског говорног типа са чијом се несумњиво косовско-ресавском основом укрстио и онај из југоисточног суседства.

У одељку о прозодији дате су само најопштије напомене о инвентару и дистрибуцији прозодема. На неколико појединости у вези са њима, међутим, треба посебно обратити пажњу: (1) кратки акценат може

Африката /з/ место /з/: *Звезда, Звѣрка, љреЗѣбо* среће се обично у говору старијих људи, а и код њих често у слободној варијацији са /з/.

Сугласник /х/ елиминисан је у иницијалном положају: *аљйна, ђћу, рѣним-га*, а у медијалном положају имамо супституцију: *џво, сѣрѣја, љри-код*. У финалној позицији, такође, дошло је до губљења /х/ или до његове супституције: *сѣра, ђра, сџв, смѣј, љлѣк*. Група *-у(х)о-* не мења се у речи *Дџхови*.

Белари /к/ и /г/ нормално се изговарају у свим позицијама сем у, финалној, где имају изразиту палаталну аспирацију: *војник^х, љдиок^х, бѣлѣ^х, сѣрдѣ^х*.

Старо *-л(-)* понекад је невокализовано, па имамо дублетне облике: *сѣдо^{на}/сѣл^{на}, сѣоски/сѣлски*.

У лексеми *срећна* дошло је до формирања групе *ѣн* место *ћн*: *срећња, вѣи^нак, божѣи^нак*.

До метатезе сугласника дошло је у лексемама: *ѣрѣзе, ѣвѣзе, кѣзи, клѣје*.

Група *ћск > цк*: *ѣѣрѣвицки, вѣмѣцки, Бѣшковицка* ма^{ла}.

ТЕКСТОВИ

До-седам^{на}ес љпо гѣдине-сам бѣла девѣјка. Ё, девѣјке љма и-старѣе, а-млаѣе не-постѣје више. Е-дѣје-мѣ свекр^{ва}, и-дѣје сас-јѣднога човѣка кѣј наводацѣја, и-каже: „Њещ-да-ми-дѣш, тѣ . . . тѣ девѣјку?“ Па-каже: „Нѣ-знам јѣ, нѣсам нѣшта говорѣо. Ђћу, да-се-домѣслим.“ Они отѣше кот-кѣе, мѣ . . . ѣтац-се домѣсли, д-ѣде да-вѣди пр^{во} да-л-ѣма кѣна, да-л-ѣма кот-кѣе нѣшто, да-л-и-ѣн сирѣче, па-нѣма нѣшта, и-отѣдни . . . да-ли-ѣма од-њѣва нѣшто, ел-сѣљѣци жѣве сас-њѣве, да-кѣпа, да-ѣре, да-рѣди, да-рѣни стѣку, бѣкови, и-ѣн-те тѣ уради. Дѣје да-вѣди кѣну, вѣдо кѣну, вѣдо око-кѣе. Ђдма дрѣги дѣн: „Бѣ-д-ѣдем да-вѣдим љѣве, да-л-ѣма око-кѣе.“ Дѣбро. Отѣдне у-њѣве, водѣо-га рѣдом, водѣо, и-дѣје мѣј ѣтац љвечер, довѣзоше-се зѣјно, и-ѣн каже: „Ако-бѣдне пѣла љегово, дѣбро-ће да-бѣдне, ако-лѣже, нѣма пѣла, ѣно нѣе ваљѣ, а-од-свѣ мѣго-ни-је, нѣје рѣѣво, дѣста-ј зѣмље.“ И-такѣ-смо тѣ срѣдѣли свѣдбу, гѣсти, кѣ-свѣки љѣди. И-мѣзика, ѣтац мѣј погодѣо мѣзѣку, велѣи, сажѣљѣва-га ге-сирѣче, да-и-ѣн помѣгне. И-тѣ гѣдине-смо дѣбро про-вѣли, четрѣс и-пѣт гѣдини-смо жѣвѣли зѣјно, и-дѣје врѣме да-се-мѣра растѣнемо. Нѣје бѣло згѣдно, нѣје бѣло дѣбро, дѣги бѣлес бѣо, ѣпасан и . . . на-крѣју: трѣ љпо мѣсеца у-бѣл^{ни}цу и-лѣкарѣ несѣ врѣдѣли, нѣко нѣје мѣго да-помѣгне. И-отѣде чѣек бѣ[з]-збѣгом. Мѣ-смо лѣпо жѣвѣли, тѣ нѣш вѣк толѣки дугѣчак, имѣли-смо трѣ детѣта, јѣдно нѣје бѣло . . . дѣо-ни-га Бѣг, но-ми-га-ѣзо, остѣли-су двѣ ћѣрке, и-дѣбро . . . нѣсу-ми ћѣрке лѣше бѣле, и-удѣѣли-смо, и-добѣли-смо унѣчиѣи, ѣли свѣ-тѣ дѣцкан, кад-остѣне чѣек бѣ[з]-жѣвѣта, не-помѣже-му нѣко. И-тѣ-смо жѣ-вѣли, тѣ четрѣс и-пѣт гѣдине, лѣпо, нѣсмо-се тѣкли, нѣсмо-се јѣрѣли по-пѣту, нѣсмо . . . се-чѣдѣо нѣрод на-нѣс. Ако . . . ѣн-је чѣвек, јѣ-сам

попустила љвек'', сѧмо ћућим докле-га-наљућим и-ѧдма лѧпо јѧ, лѧпо-и-ѧн лѧпо. Ки-што-нѧрод жљвѧо. И-такѧ, нљсмо лѧще прѧшли, али-лѧше-смо-се заврљили . . . Јѧ остѧдо, нљсам љмрела шѧ-е-глѧвно, а-нљје глѧвно, нљје лѧко без-домѧћина кот-куће. Дѧбро-ми ћѧрке, шѧто-сам-сѧд сас-њѧм кот-куће, ѧнѧ-је бѧља од . . . од-блѧгога дѧнѧ, свѧ ѧнѧ, кѧко-јѧ ѧћу . . . Дѧбро-ми-је. Рѧну љмам, не-трљим зљму, не-глѧђљм, не-босљм не-кѧрѧмо-се, нљшѧ нѧмамо лѧще међу-нѧс, . .

У-тѧ тѧлке мѧје гѧдине двѧ свѧцки рѧѧ-сам прежљвѧла. Кѧд-је-прљви свѧцки рѧѧ бљо, мѧне бљле трљ гѧдине, ѧли мѧјѧ ки-мѧјѧ, стрѧ-ју, комѧре бљле, нљје бљло ки-сѧд, вѧзила брѧ, тѧнкови брѧ, шѧѧ-ти знѧм, кѧла рѧзна, но-јѧк! Кѧњѧ, око-говѧда, тѧ-се тѧрѧло кѧла, сѧм скрѧјнљли скрѧјѧ, кѧт-пропѧли. И-прекѧноћ не-смѧмо да-лежљмо у-кућу, но-мѧјѧ љзне чѧпру звѧну, старљнску од-ѧвце, от-кѧзе, па-наљњни брѧшњѧ и-бакрѧче у-руѧ гвоздењѧче, тѧрбу на-гребљну, у-тѧрбу мѧло сљра, мѧло слѧнљна и-бѧѧмо уз-брѧдо. Такѧ-ни сѧло дѧђе у-лѧг, у-нѧку рљпу и-мљ прекѧноћ лежљмо у-пѧток'', под-јѧбуку вѧлику, и-отљд нљ кѧњѧ љду глѧднљ и-волѧви: крѧке, крѧке, крѧке, преко-нѧка шљшљѧ, мљ одѧнде онљ ствѧри на-гребљну, прекѧноћ, па-свѧ дѧље у-лљг, тѧмо, у-гѧре, да-се-сакрљјемо. Дѧђемо уљјтру кот-куће, ѧно прѧшли Нѧмци, ѧно чљдо кот-куће. И-мѧјѧ тѧм пѧчѧла да-порѧђљје нѧшѧ, а-јѧ у-нѧку вљну-сам-се сакрљјѧ. ѧно љде Нѧѧц, па-прѧтљра, прѧтљра вљну, јѧ: „Јѧѧ мѧјѧко, ѧве-га јѧдан ѧде!“ Тѧ љстин бљло, пѧнтим.

Бѧѧли-смо и-нѧћу, и-ѧјдљци-ни седѧли у-кућу. Дѧћу дѧњу, сѧм-те вљди нљс-пѧље љдеш с-стѧку, с-говѧду, љдеш на -пѧсо, ѧн-ти сѧм зжвљзне и-ис-кукурљза. Мѧра онѧ д-љ[д]е испред-говѧда, код-њѧга, па-нѧка-вљди шѧѧ ѧће, мѧра д-љде, а-онѧ чѧка тѧмо з-батљну. И-кѧже: „Њј тљ, дѧ-вече-се нѧдѧј!“ Бѧш-је тѧ бљло код-нѧс.

А-ѧвѧ дрљѓи бљјѧ јѧш тѧжи, но-ѧ-не-мѧгу ѧпљшем, свѧ ѧѧга, ѧѧга свѧки запѧмтљѧ. Пѧсле-сам и-сѧчекѧла и-дрљѓи свѧцки рѧѧ, ѧј, дѧбро, ѧнѧ-сѧм вѧћ-се ѧтела бљла, кѧѧ гѧдине, али-је бљло тѧшѧко. Ако-љмѧш дѧбро јѧгње — љзѧто, ако-љмѧ дѧбро прѧсе — љзѧто, ако-љмѧ дѧбро тѧле — љзѧто, ако-нѧмѧ пѧре тѧмо шѧто-трѧба, ге-трѧба за-нѧ, продѧѧѧ-ти-се свѧ шѧѧ-ти-се гѧ нѧђе. Дѧ-издржѧѧш мѧрѧш, ѧмѧло за-тѧб, нѧ-мѧло, за-њљ мѧра д-љмѧ.

Пѧсле рѧѧ бљле-смо и-дѧбро, нѧѧко-смо попрѧвљли, бѧјѧѧем, тѧ стрѧ, али-за-дљго мљѧго трѧјѧѧ.

И-бљло лѧпѧѧ, бљла-је чѧк-ис-трѧће сѧло вљдишѧ-ге-се . . . љмѧ По-кљѧди звѧнљ, шѧто-се-вљчу, зѧ[д]-Пѧсти, е-тѧд-нѧм грѧде лѧљјѧ, грѧде комѧндљје, шѧѧ-куј-знѧ д-уѧѧтви. Чѧѧ из-Бѧшњѧне долѧзљли с-кѧњѧ, ѧгрѧде нѧвѧсту, па — тљре на-кѧњѧ, па-дрљѓи сѧс-дрљѓѧго кѧњѧ, па-врѧзе, љду по-сѧлу, те-збљру јѧѧѧ за-Вѧљљѧн. И-бљло-је лѧпо пѧсле. Попрѧвљли-се љљди, али-мљѧго-су и-мљѧго прѧпѧтљли и-мљѧго ѧстѧли бе[з]-жљвѧѧ, и-нѧѧко-се извљкли, кѧѧ мѧгло — такѧ љшѧло.

Дѧ-испрљѧм сѧд ѧт-седѧљѧке. Кѧѧ девѧјѧке збѧру седѧљѧку па-попѧву, па-мѧмци-се гѧћу ис-потѧѧ, сѧм-летѧ кѧмѧње, свѧ жѧр рѧстљре. Кѧѧ кѧѧ вѧљѧ, ѧнѧ . . . ѧнѧ вљче . . . кѧѧ бѧше? Чѧѧ, чѧѧ, не-мѧгу, збљни-се:

„С-онѐ стране потѡка,
 Гађају-ме трѝ момка,
 Нѐкај, нѐкај, нек-се-гађу,
 Не-мѡж да-ме-нађу.”

Ќно кррр . . . цѝца па-у-срѣд ѡгња. Ќни одѡнде пѡсле ргну, па-у-мѹ
 ѡвлију: „Ѐјд”, каже, „да-лѡжимо тѹ”. Бѣжи тѡмо, немѡ-те нѡси ѡѡво
 да-ме-убѝју. А-и-ја-сам с-њѝма седѣлку. Дѣте-сам зѡпела у-кѹћу, па-
 нек-спѡва. Мѝ кудѣље, па-пѣсма, штѡ кѹј знѡ бѡље . . . Цѣо дѡн-се
 спрѣмаш за-седѣлку. Па-момци, па-девојке, па-пѣсме, па-игрѡнке. Нѡј-
 зад побѡцамо кудѣље, па-игрѡнка штѡ кѹј ѡће. Попѣвамо мѝ девојке:

„Јѡ залѡжи седѣлку,
 Нѝко нѐма,
 Нек-дѡђе, нек-дѡђе, нек-дѡђе.
 Шајкача-му изгорѣла,
 Кѡлко врѡна да-пролѣти,
 И-врѡнчиѝи да-пронѣсе.
 Нек-дѡђе, нек-дѡђе.
 Дѡђи, момче, дѡђи!”

Дѡђи, дѡђи . . . Трѝ момка-ме глѣду от-потѡка. Еј, ѡно, кад-лѣтну камѣ-
 ње, па-ни-свѣ ѡгањ растѹре, погорѝмо рѹке. А-штѡ-тѡ? Ѐма тѡмо мѡмак
 кѹј вѡли девојку нѐку, ус-тѡ ѡгањ, а-онѡ дѡщо дрѹги, што-и-ѡн-ју вѡли.
 Ал-ѡнѡ старѣј пѡсле бѝје с-камѣње, сам-одлѝће преко-вѡде, камењари.
 А-цѣо дѡн-се спрѣмамо, алалѝје тѣ нѡше седѣлке, а-лалѝје — тѡ онѡ.
 Поклѡди. И-тѡ, лѣпо-смо тѡ млѡдос проводѝли, такѡ сѣљѡчки, старѝнски.
 А сѡд, Бѡга-ми, нѝје такѡ. Сѡд вѝдиш-ју ге-тѹрила ташнѝцу на-рѹку,
 ѹвече, смрчѝње-се прѡви мрѡк, ѡдоше вѡ омладинци. А-штѡ-је тѡ, брѣ,
 гѣ ѝма седѣлка? Ѐјде, лѹда главо, кѡка седѣлка, сѡд ѝма бѝоскопи,
 па-ѝма телевизори, па-ѝма-ти лепѡте да-глѣдаш, да вѝдиш нѹ . . . лѣпу
 Брѣну кѡко ѡна пѣва, па-такѡ нѡ, штѡ вѝ знѡте кот-кѹће, нѝко нѝшта
 А-мѝ, да-вѝш чѹдо, па-и-мѝ-се не-грѡдимо млѡго бѡље, но-се-спрѣ-
 мимо, па-ѝдемо дрѹгу вѣчер и-мѝ. Па-чѣкај, и-мѝ мѡж да-глѣдамо, нѝ-
 смо ѡрѡви. И-лѣпо-ти такѡ, измѣщаѡ-се нѡрод и-ужѝва-га, уживѡ. Кѡко
 ѡће дѹща! Ѐј, да-вѝдиш, па-кѹд онѡ бѝло на-сѣљѡчку ѡмладину, Бѡк-те
 вѝдо! Сѡмо излѝћу ујѹтру котлѡјчиѝи нѝз и-ѹз ѡтобус и: Гѣ ѝде ѡѡ
 нѡрод млѡд? Па-ѝду у-рѡдњу, тѡмо рѡде. Па-гѣ рѡде? У-прѡдѡвницу.
 Па-штѡ прѡдѡву? Па-прѡдѡву . . . јѣло, па-нѣки јѣло, нѣки одѣло, нѣки
 пѝће, нѣки лубенице, нѣки, штѡ кѹј ѝма. Бѡже, Бѡже, грѡдан нѡрод дѡ-
 живе лѡк жѝвот, да-вѝдите, љѹди, чѹдо стѡро! А-мѝ грѡдни ѹ-шта про-
 вѣдомо нѡш век^х? Свѣ у-неки-стрѡ, све-у-нѣку . . . А-сѡд-не пѡ стрѡ
 дѣца путѹју па-пѹтови ѝма и-лѡши, па-Бѡга-ми и-тѡ брѝнемо. Прѡтиш
 тѝ фамѝлију ис-кѹће, по-трѝ најѣдѡмпут. О-Бѡже, недѡј тѡ нѝгде да-
 бѝдне. Али-старѣј мѝсли, залѹпаѡ пѡмет, па-мѝсли тѡ. Не-мѡгу-ти вѝше
 настѡвим тѡ.

Ја-сам тѣ лѣпе срѣће имала, нисам синови имала, но-ћѣрке. И-ајде, рѣшим тѣ старѣу ћѣрку, ћу-да-ју-удам. Дадо-ју ја ге-ми вѣлимо. Она пѣседе три мѣсеца, па-ни-дође. А-ѡтац-ју свѣ вѣкао: „Иди само док . . . да-ми-направиш мѣсто, да-ја нисам лажѡв, а-ти аѡ-ће-се врнеш ѡпет!” Она нѣ-постоја мѡго, три мѣсеца, па-дође код-нас пѡново, девојка. Шта-ћемо сад? Ајде, сад нѣкако крѣнемо друѡкше. Чѣкај, јѡш-сам нѣшто лѣпо тѣла да-докажем, ал-не-мѡгу . . . И-њѡ пѡсле ожѣнимо ми кот-кѣће, тѣ ћѣрку. Мѡрамо, синови нѣмамо, ајд да-пѣштимо и-њѡ, па-каѡ-ћемо. Бѡга-ми, та зѣт нѣ-би лѣн, но-кѡѡ могаће да-пѣе. Па-жѣвѣде, жѣвѣде с-њѡм дваѣс гѡдине жѣвѣѡ. И-шта ѣради пѡсле? Јѣдно јѣтро-се самнуло, ѡн каже: „Ћу-д-йдем ја да-истружѣм даске.” Код-вѣ, бѡлес-га . . . стругаре. „Па-шта-ће-ти даске?” „Требу-ми.” И-остругаѡ даске, и-дѡнесе. Жѣна-га срића, срића с-кѡла да-не-йде. Он пѣѣје, вѣче на-њѡ, ће-ју-бије. Дѡнесе даске, ја приђѡ код-њѣга, па-вѣлим: „А-шта-ће-ти тѣ даске, ѡне до-пѡла испѣцале?” „Овѣ испѣцале”, каже, „за-тѣбе, овѣ цѣле за-мѣне.” „А-шта-ће-ни даске?” „Требу-ни”, каже, „каѡ, шта-ће-ни”. „Море-ајде”, реко, „брѣ”. а-ја ѡтѣд да-га-разбѣжѣм, да-вѣдим шта . . . шта-ће-му даске, „За-нас даске јѡш нѣсу ни-никле”. „Па”, реко, „готѡво”, каже: „Евѣ настрѣгаѡ-сам ја.” „А-овѣ-ће”, каже, „пѣкле да-бѣдну за-тѣбе, краће и-на . . . а-овѣ вѣлике за-мѣне.” „Бѡга-ми, нѣсмо-и[х]ни-спѣкували, а-ѡно дѡће крај, йстина. Те-и-ѡднѣце, те-му-ѡграђѣше сѣн-дук ѡд-њѣ. Пѡђѣ нѣс-пѣти-изгѣби нѣкако праѡо, и-преврне-се трипут траѡтор, и-убѣе-га на-мѣсто. Ћѣрка, даѡ Бѡг, нѣкако-ју даѡ Бѡк пѣмет, те-се-скѣнула дваѣс мѣтра прѣ, тѣ-ни грађѣна бѣла: кѣпус, паприѡа, лѣѡа, свѣ-што-се сѣди. Да-вѣди каѡ-то, да-л-суѡа, а-ти причѣкај на-пѣт. А-ѡн-ти, лѣпо, кѡлко-се ѡна ѡкрѣнѣла, вѣдела, ѡн чѡек не-мрѡа нѣшта, но-уѡати праѡац траѡтор, йде ге-ѡће. Трипѣт-се из-мѣста преврнуѡ и-тѣ погѣнуѡ. И-тѣ срѣћу вѣдѡмо нащу. И-свѣ бѣле ѡд-рѣѡа дѡбре.

Па-кад-га-избрѣку младожѣну, па-старѡјку, па-пѡсле дѣвера: „Мѣл дѣвере, ѡѡ-ти не-вѣне, каѡ-си-ми рѣно подраниѡ . . . „Аѡ-ј мѡмак ѡне лѣпо, каѡ-је бѣло, такѡ-му попѣѡу, аѡ-је чѡвек”, ѡни па . . . нѣму не-персиру нѣшта, . . . ал-старѡјко нај . . .

„Стѣри свѣте, стѣрѣла-ти вѣла,
Штѡ-се вѣлиш ѡд-гѡдину даѡа,
Да-довѣдѣш на-ѡдбир свѣтоѡе,
Дѡвѣѡ-си ѣле и-будѣле,
Најѣли-се траѡе, брѣушиѡе,
Напѣли-се вѡде блатушиѡе.”

„Тѣ-си”, каже, „стѣра”, каже, „три гѡдине-си старѣа ѡд-мѣн”. „Аѡ, кат-сам-те-преварѣла, кат-сам-ѣмѣла те-слажем”. А-гѣ-сам-га вѣдела? Нѣе ки-сѣд: ѣху-хѣ, аѡа-хѡ ѡколо-плѡта, ѡѡ-враћѣниѡе, ус-пѣт, нѣс-пѣт. Но-ниѡга нѣсам ни-пѡзнѣвѣла, па-нѣје-ми лѡѡ бѣло . . .

Мајка-га задо'йла с-лѣву с'йсу, те-ј'ачи у-лѣву р'уку, т'о-се . . . тако
пр'йчу. Па-в'ичемо-га лев'ак . . .

*

М'ож, м'ож . . . и-г'радим вѣ'је, и-г'радим кол'йбу, и-г'радим р'учак''
. . . Е, Петр'б'ја, ел-се-ном'ад једнѣм об'л'изн'ило к'р'ава, ов'о-ме дѣте нѣ'што
пит'у'је?

*

Наг'уш'йо-се ки-ћу'р'ан.

*

К'ако-ју им'аде . . . а, он'у Р'аду, м'л'ого њ'о л'а'ју к'у'чи'ни.

*

Но'ћн'ик, так'о в'ичемо м'лад мѣ'сец у-н'о в'рѣме ка[д]-д'о'ђе. Не-смѣ'ш-га
помѣ'неш с-њег'ов'о пр'аво й'ме, ин'аче-се по-к'у'ћу поразб'йву с'удови.

*

Ј'а кат-сам-б'ила дѣте, у-пѣ шѣ'с г'одине, к'ако-сам п'очела да-п'антим,
д'а-ви . . . ш'то-ни-пр'йчу, св'ако вѣ'чер су-не-дѣца пл'ашила: ѣ'те-га, вам-
п'ир, ѣ'те-га дол'аз'ио с'йно'ћ т'у . . . ј'утрос дол'аз'ио и-ј'утрос . . . Па-к'ако
йде д'а'њу вамп'ир? Па-к'ако йде д'а'њу вамп'ир? Па-так'о, йде, тр'ажи дѣ'цу,
ј'ури дѣ'цу по-со'ка'ку! К'ако н'исмо д'обри, нѣ'мирни по-к'у'ће, ма'јка: „С'а'ће,
с'а'ће, вамп'ир . . . дѣ нем'о да-мир'у'јете"! Ист'ѣра-не н'апо'ље да-не-изѣ
вамп'ир. М'й ка-над'амо к'у'ка'ње, с'а'ће д-изг'инемо, к'ако-ће-не вамп'ири
под'аве. Г'рдне м'у'ке-смо пат'или, м'л'ого, ал-м'л'ого д'ру'кша дѣца б'ила
о'нда.

*

Далѣко й'шли о'ни т'ам, м'лѣли, нѣ-знам, пол . . . па-б'р'до он'о; кат-
прола'зе г'оло т'амо, сас-говѣ'ду прек'о-но'ћ, о'но тѣ'шко в'учу говѣ'да, не-
м'ож-да в'учу. Кад-поглѣ'дне, о'но-с уп'а'њ'ило па-нѣ'што на-к'ола и-не-м'ож
. . . Не-смѣ-да к'вр'кне ст'арац, тѣра полаг'ацко, па-нек-йду како-йду.
И-им'ало св'а'шта: и-мѣ'шано, и-л'а'гано, и-й'стина б'ило, и-ч'у'ли-смо . . .
Ма'јка д'о'ђе й'ма нѣка див'ана т'ам. Оно прек'о-но'ћ ог'раде-се . . . дѣца . . .
зн'аду-ге нѣ'мирни . . . А-он'и старѣ'и от'идну на-т'у див'ану, па-се-јѣдан
ог'ради вамп'ир, па-в'иче: „С'на'ша, б'ата, с'на'ца, б'ата, с'на'ца, б'ата . . .
„Л'упа по-пр'об'ори, л'упа по-тав'ану. М'й бѣ'гамо, не-смѣмо да-се-скр'а-
симо н'игде от-стр'а . . . од-вамп'ира, н'и'е-ни сл'ободно. И-н'а'јопасн'йе
б'ило од-вамп'ира и-од-мѣ'чке. Мѣ'чку-смо вѣ'ћ ви'ђ'али, вамп'ира н'исмо
видели н'игде, ал-не-лаг'али.

(Борка Радо'њић, 1911, Доња Мутница)

Имала-сам два ћака, једнога застљаам један пѹт, друѓи-друѓи пѹт, застљаам-и да . . . да-йду сас-мѹном у-планйну. И-кад-је-било на-крају, Брива није мѹго да-заврши за-ѿдлично, а-Радйвоје мѹло бѿље учйо, па-завршио сас-ѿдлично. Кад-је-било на-крају, а-ѿн велй: „Такѿ стрйнко, кад-ја нѣмам мајку, па-нѣмам ѿца па . . . нѣне д-ймам ни-књйгу, а-Радй-воју дали зимѹс књйгу на-Светога-Саѿву, па-ће-му-и-саѿ даду књйгу, а-мѣне нѣма”. А-ја како-ћу, штѿ-ћу? Дѿшла-сам ис-планйне, ймам ѿсам шѿчета, али-јѣдно стѿлно крйво. А-ја дйгнем-се ујѹтру, жѿо-ме: онакѿ прйча ѹвече такѿ како тѿ, а-ја-се дйгнем ујѹтру рѿно; а-сас-учйтельку-се познаѿвам, учйла-ме ѿсам гѿдине, Бриѿву четйри разрѣда и-четйри Милйју. И, лѣпачко ја-се дйгнем, па-ѹзнем онѿ сѣдам ѿсам јѿцѣта и-ѹзнем тѿ крйво шѿче. Свекрѿва и-свѣкар спѿѿву у-сѿбу. Дйгнем-се рѿно, па-тйд-нем, ѿни јѿш спѿѿву, лѣто, знаѿш кат-се . . . Вйдовдан . . . распѹшћу ћѿци. Па-чѹк-чук на-врѿта и-нѿ шѿче-сам завйла такѿ, а-ѿна: „Штѿ-је Рѹжи-це, штѿ-је?” — учйтелька, реко: „Јѿ ко-тѣбе нѣшто”. „Штѿ?” Реко: „Да-ти-кажем штѿ”, реко, „вй два детѣта, јѣдно-сам застљѿла, друѓо-сам застљѿла, али, реко, „ѿвѿ детѣ слабо-ми учйло, „и-каже-ѿна . . . „слабо” реко, „учйло, но”, реко, „жѿо-га, нѣма мајку, нѣма ѿца, па-велй: да-йма мајку и-ѿца, ѿно-би добйло књйгу, ал-саѿ нѣма књйгу”. А-ѿна: „Кѹку Рѹжице, па-што-ниѿи-ми пѿпре кѿзѿла?” „Па-ниѿам” реко, а-ѿно вѣћ јѹтре, прекојѹтре добйѿѿ књйге. Дйгнем-се ја па-ћѹтим. Кат-се-дйже свекрѿва, па-велй: „Кѹку мѣне, нѣшто удаѿѿло онѿ крйво шѿче!” Реко: „Па-удаѿѿло, нека-га, тѿ-те брйга”, реко, „удаѿѿло”, ћѹтйм ја. Ће-д-ймо да-бѣремо на-лиѿѿду сѣно. „И! Јѿ, реко, да-закѿљем, па-д-ймо бѣремо сѣно!” „Па”, реко „удаѿѿло-га нѣшто”. Нйшта. Кад-ја, тѹна прѿђе како-бй бй, ѿтйдомо мй да-бѣремо сѣно друѓи дѿн и-ѿни ѿѿше тѿм, бојѿгим-и(х) спрѣми, ѿбѹѿ нѣке нѿнуле, нѣму-ни ѿпѿнци, тѿ бйло рѿтно врѣме, а-ѿн-мѣн . . . ѿни ѿѿше, нйшта. И-мй бѣремо сѣно тѿм на-лиѿѿду тѿ ливѿѿда саѿд Брйѿѿна, вѣлика ливѿѿда тѿм гѿре. И-бѣремо мй сѣно, ѿни йду ѿѹд ки-зѿјци. Каже бѿта: „Ћне-и нй, ѣне-и нй како-касу, трѣѿду, оглѿднѣли-мѿра-да-су!”. Оглѿднѣли. Дѿѿѿше. И-нѿсе ѿѿѿѿца књйге, ѿли онѿ избѿрѿла, па-јѣднаке књйге-им дѿла, јѣднако пйше на-њй. И-нѿсе књйге. У! Реко, ѿни нѿсе ѿѿѿѿца књйге. Јѿ ћѹтйм. А-Ра-дйвоје нѣ-зна ге-сам-ја дѿла шѿче и-јајѿца, ѿн нѣ-зна ѿѿшѿте. Кад-ѿн . . . смѣјѹ-се, смѣјѹ, смѣјѹ. „Ма-штѿ-ссмѣјѣш тй, будѿло?! . . . Бѣга напрѣд, бѣга ѿд-наѿ, па: „Свй књйге, а-ја шѿче, свй књйге, ја шѿче, а-ја сѿмо-се чѹдим штѿ такѿ велй. „Па, реко, „дѿбро бйће”, реко, „ѿѿли шѿче, ће-му-закѿљемо к-нѿће”. И-нйшта, ућѹтѣще-с ѿни, бѣремо сѣно, бй како-бй, тѿ прѿђе, и-нйшта, прѿђе мѿѿго, прѿђе, тѿ нйко нѣ-зна. А-ја пѿсле, а-ѿн зна . . . кад-ѿн пѿс кѿзѿѿ код-Радйѿвоја, кѿзѿѿ. А-мајка: „Штѿ-ти-мѣне нйѿи пйтѿла?”, свекрѿва. „Па” реко, „како-те пйтам, тй нѣнѣш да-ми-дѿш, да-дѿш . . . а-мѣне жѿѿ, ѹѿечер испрйча како свй . . . Дѿнѣту спрѣмене књйге, Брйѿѿ . . . ѿѿѣм . . . Радйѿвоју, а-њѣму нѣма. А-ја, реко, „нѣћу-те пйтам. Е-такѿ ја дѿ”. „Такѿ-ћѣш тй јѿш нѣшто да-дѿш”? „Нѣћу тѣб да-пйтам, па-у-бунѿр; у-бунѿр, ја” реко, „знаѿш ге-ти-ја нйшта нй-сам сакрйла. А-за-мѿје детѣ нѣ-би, ал-за-њѣга-сам дѿла” реко.

вѡду, па-да-га-запѡјим и-тѡ-ће дѣте да-ти-престѡне. Такѡ, и-да-га-запѡ-јиш тѡ ујутру прѣ Сунца.” „Дѡбро”. „Прѣко-прага”. „Дѡбро,” каже, ѡћу, но-нѣмам вѣлику кокѡшкѡ”. „А-тѡ да-ми-дѡш кокѡшкѡ, што-га-јѡ вра . . . лѣчим”. Она увѡти јѣдну вѣлику кокѡшкѡ, па-ју-дѡде, дѡде-ју па-кѡло ракѡју, па-ју-нѡдава Цѡганке и-забѡјѡмо-га. И-штѡ-би пѡс нѣ-знам, кѡко бѡ, нѣ-кте док-дѡђе прѡлеће, ѡно сѡмо по-сѣбе-се . . . сѡмо по-сѣбе-се ѡзлечи, нѡје-му помѡгло тѡ. Кѡже, такѡ кѡже, ѡна нѣће, пѡле, ће-се-грѣши, но-ѡће кѡже, вѣлику кокѡшкѡ. Вѡче мѡј свѣкар на-њѡ: „Па-штѡ дѡваш?” „Па-шта-да-рѡдим, па-дѣте ѡлесно, па-мѡрам да-дѡм, па-кѡко-ћу! Он тѡ ка-пѡпре и-сѡда уѡшће нѣма-да-га . . . ѡдѡнде вѡще нѡкад нѡшта, ал-двѡ-три мѣсеца такѡ тѡ . . .

*

Кат-се-пѡђе за девѡјку:

„Вѡта јѣло, дѡжи гѡре гѡѡње,
да-провѣдем кѡћени сватѡви,
да-ѡдем за-лѣпу девѡјку,
да-довѣдем тѡ лѣпу девѡјку . . .”

Па-пѡсле, кат-се-врѣнемо, ѡно:

„Вѡта јѣло, дѡжи гѡре гѡѡње . . .”

Кѡко јѡш бѣще?

„Мѡли бѡле, ти ми рано рѡно пѡћи,
рѡно пѡћи, па-зарѡно дѡћи,
па-довѣди тѡ лѣпу девѡјку”.

Тѡ, па-се-попѣва каде . . . ка[д]-девѡјка трѣба да-излѡзи, знаш. Кѡко нѡ бѣще, чѣкај?!

„Сузбѡј-се мѡгло мѡглице”, каде-ѡде младожѣња д-уѡће ко(д)-де-вѡјке, „да-вѡдим вѡјно на-кѡња”. Па-пѡсле . . . кад-извѡде девѡјку, кѡко тѡ . . . не-мѡк-се сѣтим.

Младожѣња, а-мѡ . . . уѡће младожѣња, срѣтну-га пѣвице и-ѡн дѡ пѡре. И-уѡће тѡм кот-старѡјке и-кот-кѡма, знаш, а-пѣвице одовѡде . . . што-девѡјке-га, пѣвице . . . а-младожѣња стѡ, чѣка девѡјку да-уѡће. А- не . . . стојѡ . . .

„Младожѣњѡ, мѡдо нежѣњено,
Штѡ-си такѡ задоцнѡ,
Дал-нѡси панталѡне у-сѣло трѡжѡ?
Штѡ-си довѣо овѡ свѡтови?
Најѣли-се трѡву белушѡну,
напѡли-се вѡду блатушѡну.”

Па, јѡпет-га, и-јѡпет нѣшто-га такѡ резѡлимо.

Кад-улази млада невеста, ајд за-њо да-попјевамо:

„Другарице, наша невернице,
Синоћ-смо-се лепо завјериле,
да-не-говѣиш ус-туђе туђине,
а-ти дође, па-стаде,
па-обе руке даде и-прстен узимљеш”.

*

То мѡа свекрѡва причала тѡмо. Подвампирѣла-се, па-пѡсле, каже, улази у-кѡћу, па-препѣра сѣрење, па-тѡмо штѡ не-ради, клѡпа, па-виче тѡга чѡвѣка: „Тѣно, Тѣно, дѣк-се, дѣк-се да-помѡзеш ѡвце!” Кат-се-ѡн дѣгне, ѡно нѣма, каже, ништа, нѣма ништа, каже. Па-штѡ, каже, није рѡдѣла, па-прѣзала волѡви, па . . . тѡ бѣло давно, тѡ-ми свекрѡва баш причала, тѡ тѡм бѣло, у-вѡ малу . . . тѡ, каже, тѡ бѣла тѣм и-тѣм мајка, мајка . . . свекрѡва-ми причала. И-каже, тѡ вѣлику мѡку, каже, видели о(д)-тѣ Мѡрице, кат-се-нѣкад подвампирѣла.

*

Пѡщо нѣки чѡвек у . . . на-пѣјац и-пѡно сѣриње у-чабар, али-бѣо снѣг, знаш . . . снѣг бѣо у-пѡље, тѡм пѡтем. Он тѡрио чабар, па-водѣо волѡви са . . . вакѡ водѣо волѡви, ал-напрѣд ѣшо, ѣшо, ѡно лѣсѣца лежѣ мртва. „Пѡ!” каже, кад-лѣсѣца пѡзи мртва. Преврне-ју ѡвако - мртва преврне-ју ѡнако - мртва. Ѣн ѣзне, па-ју-тѡри тѡм кот-чабра пѡзади . . . кот-чабар, тѡри-ју, па-и-јѡпет водѣ, ѡно далѣко ки . . . да-се-ѣде за-пѣјац. А-ѡн пѡсле: штѡ-ће да-ради, ѣзне, па-ју . . . тѡрио-ју на-кѡла и-вѡди водѣ док-дође до-пѣјаце. Ка(д)-дѡшо до-пѣјаце, ѡн распрѣгне волѡви, тѡ бѣло такѡ у-стѡро дѡба, с-волѡви . . . ѣшли с-кѡлима, па-тѡм повѣже, ге-повѣже, па-д-ѣде да-скѣне чабар да . . . Кат-поглѣдне у чабар: лѣсѣца-ју нѣма, кат-поглѣдне у-чабар-сѣриње-га нѣма. „Кѡку”, каже, „гѣ-ћу сѡде? Ни-лѣсѣца ни . . .” А-тамѡн мѣслѣо д-огради крѣло. И-свѣ ѣшо водѣо волѡви и-мѣслѣо тѡ да-огради крѣло од-лѣсѣце. Кад, каже, ѡно нѣма ни-сѣрење, ни . . . малѡ ѡстѡле двѣ-три, каже, велѣјѣце дѡле, малѡ и-нѣма-ју. Ѣна-ти лѣпо побѣре сѣриње и-утѣкне, утѣкне нѣгде. Нѣма-ју лѣсѣца. „У”, каже, „гѣ-ћу сѡде за-сѣрење? Ни-лѣсѣца, ни-штѡ ни . . . Дѣ-да-ју ѣзнем ѡнако мртва, да-ми-правѣ штѣту? Ту, гѣ-ћу сѡде, гѣ-ћу сѡде?!” Она-ти, лѣпачко, нашла тѡмо кума-вѡју, па-појѣла тѡ сѣриње, појѣла. И-каже: „Гѣ-си тѣ нашла тѡ сѣриње?” Каже: „Ај(д)-да-те вѡдим јѡ гѣ-сам нашла сѣрење, па-ћеш-и-тѣ . . .” а-зѣмље дѡбо, знаш, мрѡз вѣлики, „па-ћеш-и-тѣ тѡ да-наћеш!” Одвѣла-га под-воденѣцу и-ѡнѡ . . . и-тѡрила-му рѣп под-воденѣцу. Каже: „Тѣ-да стојѣш, док-ти-јѡ кажем! А-јѡ-ћу-се измѡкнем па-ћу-да-глѣдам да-нѣки не-дѡђе да-те-убѣје”. Лѣсѣца чѡчуна тѡм па-стојѣ, а-ѡн малѡ потѣгне, ѡно-се нѣје замрѣзло дѡбро, а-ѡна . . . јѡпет, јѡпет, јѡпет: „Јѡш, јѡш, јѡш, јѡш тѣ стѡј, јѡш!” Лѣсѣца тѡ. И-ѡн стојѡ, стојѡ док-се-дѡбро замрѣзло рѣп. Кат-се- дѡбро

замрзо рѣп, ђна таѡд вѣкну: „Бѣжи кума-вѣјо, ѣне-и лѡвци!” Он-ти рѣгне, рѣп-се откѣне и-ѡн: „Кѣку, гѣ-ћу сѡд за-рѣп?” „Ѐјде”, каже, „д-ѣдем јѡ да-ти-кажем гѣ-ће сѡд да-напрѡвимо рѣп. Ђе-да-напрѡвимо”, каже, „тамо ѣма нѣка седѣљка, мѡлба, па-ћу-јѡ д-украдем”, каже, „оде . . . девѡјке овѡ повѣсмо, па-ћу” каже, „да-ти-ограѡдим рѣп.” И-тамо, растѣри-се ђна . . . вѡм, онѡм, па-набѡвила нѣко тако и-ограѡдила-му рѣп. Девѡјке-се растѣриле о-тѣ . . . тѡга-ве ѡгња. „Ѐјде”, каже, „кума-вѣјо ја и-тѣ да-прерѣпљамо, вѣщ како ѣмаш лѣп рѣп!” „Ѐјде”! ђна напрѣд, ѡн за-њѡм рѣпио, рѣп-се запѡлиѡ, ђна: „Бѣжи кума-вѣјо у-попѡву слѡму!” ђн-се завѣче у-попѡву слѡму, слѡма-се запѡли, из-горѣ . . . И-такѡ лисѣца знѡ да-слѡже.

(Ружа Бошковић, 1907, Доња Мутница)

Удѡријо белѣјју на-врѡта. Кад-нѣки каљѡв, а-ѡн: „Штѡ-си-се умѡзо ки-катрѡњача?”

*

О[д]-две столице на-гѡлу зѣмљу.

(Добривоје Бошковић, 53 године, Доња Мутница)

Ivona Žibreg

DEKOMPONOVANI PREDIKAT U JEZIKU SREDSTAVA JAVNOG INFORMISANJA

*Rađeno pod rukovodstvom
prof. dr Milorada Radovanovića*

Dekomponovanje predikata produktivna je pojava u savremenom srpskohrvatskom jeziku, ali i u još nekim modernim evropskim jezicima (francuski, nemački, ruski, engleski, npr.). Može se smatrati da je to zapravo deo procesa nominalizacije u ovim jezicima. Ove će pojave najizraženije biti u onim oblastima upotrebe jezika u kojima se ispoljava potreba za apstraktnim i uopštenim izražavanjem. Dakle, u pitanju je pojava vezana naročito za funkcionalne stilove, poput jezika politike, novina, administracije i sličnih, odnosno vid svojevrstne „evropeizacije” jezika čije su kulture u kontaktu. Za ovu priliku, izdvojićemo i prokomentarisati samo neke radove novijega datuma u kojima smo pronašli neposredne podsticaje za ovo naše istraživanje:

U našem jeziku dekomponovani predikat nije detaljno proučen ni dovoljno opisan, a ni (normativne) gramatike ovu pojavu ne konstatuju. O ovom problemu podrobnije je pisao Radovanović (1977). On dekomponovani predikat definiše kao „dvočlani predikat konstruisan po modelu *Verbum* (= *glagolska kopula* ili *semikopulativni glagol*) + *Nomen deverbativum*” koji je „sinonimičan (pa i komutabilan) sa semantički ekvivalentnim jednočlanim predikatom” (53). Po Radovanoviću u pitanju je opšta tendencija u jezicima u Evropi. On takođe tvrdi da jezici koji se odlikuju razvijenim nominalizacionim procesima prikazuju i prisustvo odgovarajućih sintaksičkih obrazaca sa dekomponovanim predikatom. Što se srpskohrvatskog jezika tiče, po ovom autoru dekomponovani se predikat javlja uglavnom kod predikacije izražene glagolima apstraktnog značenja i nastaje nakon dvojnog

sintaksičkog derivacionog procesa: najpre dolazi do nominalizovanja predikacije a zatim se iz nje ekstrahuje verbalni element. Dalje, Radovanović tvrdi kako je dekomponovani predikat podesan posebno u onim slučajevima kada je u pitanju iskazivanje anonimnog agensa. Inače, sve češća upotreba dekomponovanog predikata po nekim autorima jeste posledica širenja težnje ka analitičnoj organizaciji gramatičke strukture jezika (npr. P. Adamec i N.N. Prokopović). Međutim, Radovanović tvrdi da bi se u tom slučaju pojava dekomponovanog predikata u savremenom srpskohrvatskom jeziku mogla objašnjavati jedino uticajem drugih evropskih jezika na srpskohrvatski. Pošto pak ovakvo objašnjenje ne bi bilo prihvatljivo, Radovanović dalje tvrdi da je dekomponovanje predikata zapravo samo deo opštih nominalizacionih procesa u jezicima, pa preko tih nominalizacionih procesa, dakle posredno ulazi i u tzv. jezički analitizam. Stoga Radovanović smatra da termin *analitički predikat* nikako nije podesan za upućivanje na ovakvu pojavu u jezicima, pa prvi predlaže termin *dekomponovani predikat* za iste pojave. Radovanović pri tom skreće pažnju i na to kako bi trebalo voditi računa o tome da se dekomponovani predikat ne poistoveti sa samom deverbativnom imenicom koja kondenzuje značenje rečenice. Inače, obrasci sa dekomponovanim predikatom pokazuju tendenciju frazeologiziranja, odnosno stvaranja trajnih vzca pojedinih deverbativnih imenica sa odgovarajućim kopulativnim odnosno semikopulativnim glagolima. Na raznovrsnom korpusu (jezik pisaca, stručne literature, publicistike, novina, televizije, radija, zatim razgovorni jezik) Radovanović pokazuje koji su to karakteristični slučajevi ispoljavanja dekomponovanog predikata (Cop + u/na + N_{Dev (Loc)} — *Radovi su tek u početku* = *Radovi tek počinju*; Cop + o/od + N_{Dev (Gen)} — *Izvršno vijeće je mišljenja* = *Izvršno vijeće misli*; N_{Dev (Nom)} + Cop + Lex — *Neshvatljivo slaba bila je igra Jarića* = *Neshvatljivo slabo igrao je Jarić*; Semicop + N_{Dev (Acc)} — za ovaj sintaksički obrazac autor, daje primere sa različitim semikopulativnim glagolima: *vršiti*, *imati*, *dati*, *voditi*, *pružiti*, *dobiti*, *podneti*, *obaviti*, *izraziti*, *činiti*, *ispoljiti*, *izdati*, npr. *vrši analizu* = *analizira*; *Imati + u + N_{Dev (Loc)}* — *Nemam u planu nikakvo putovanje* = *Ne planiram da bilo gde putujem*; *Raditi + na + N_{Dev (Loc)}* — *Nastavili smo da radimo na izvlačenju nastradalog Perišića* = *Da izvlačimo nastradalog Perišića*; *Teći*, *trajati*, *iznositi + N_{Dev (Nom)}* — *Eto, tako je tekao naš razgovor o religiji* = *Tako smo razgovarali*; *Doći + do + N_{Dev (Gen)}* — *Tako dolazi do oštećenja mašine* = *Tako se oštećuje mašina*).

Šarčević (1981) je analizirala način izražavanja u srpskohrvatskom i nemačkom pravničkom stilu, stilu zakonskih akata. U ovakvoj specifičnoj vrsti tekstova u oba jezika se dekomponovani predikat slično upotrebljava. Na osnovu analize izabranih zakona u oba jezika autorka je ustanovila da, ukoliko se stručni dekomponovani predikat (npr. *Klage erheben* /*podići tužbu*) semantički razlikuje od odgovarajućeg jednočlanog predikata (*klagen* / *tužiti*), u oba se jezika, i u nemačkom i u srpskohrvatskom pravničkom tekstu, isključivo upotrebljava dekomponovani predikat, a ne odgovarajući jednočlani ekvivalent. U nemačkom pravničkom stilu ispoljena je pri tom i sklonost ka pasivnom načinu izražavanja, u šta se uklapa i imeničko izražavanje po obrascu: „apstraktni glagol + imenica dopunskog značenja u nominati-

vu". U nemačkom jeziku će se prema ovom obrascu najčešće koristiti izrazi sa glagolskim elementom *erfolgen*, a u srpskohrvatskom sa glagolskim segmentom *obavljati* (se). Međutim, imenički način izražavanja u nemačkom pravničkom stilu u celini je češći nego u srpskohrvatskom. Autorka to objašnjava analitičkom strukturom i slabom dinamičnošću finitnog glagola u nemačkom jeziku, odnosno sintetičnom strukturom i jako izraženom dinamičnošću finitnog glagola u srpskohrvatskom jeziku.

Prosvirina (1981) saopštava da je u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku široko rasprostranjena upotreba glagolsko-imenskih izraza tipa *dati odgovor*, *izvršiti ubistvo* i sl., te da je upotreba sličnih izraza karakteristična za sve slovenske jezike kao odraz opštih zakonitosti razvoja književnog jezika. Prosvirina kaže da je produktivnost ovog obrasca u vezi sa stilskim i strukturnojezičkim razlozima i karakteristična za specijalne stilove. Ovaj se model, smatra ona, zapravo pojavljuje kao jedno od sredstava funkcionalno-stilske diferencijacije u književnom srpskohrvatskom jeziku. Mesto ovog modela u leksičko-frazeološkom sistemu srpskohrvatskog jezika još nije određeno, a važno je i zbog potrebe identifikovanja opštih tendencija razvoja leksike i frazeologije savremenog jezika i radi rešavanja praktičnih problema koji se javljaju u vezi sa leksikografskim opisom — pogotovo kad je prevodna leksikografija u pitanju. Prosvirina je u ovom radu analizirala glagolsko-imenske forme koje imaju strukturu „prelazni glagol + imenica u Acc”, odnosno način na koji se one ekvivalentno prevode. Ona zaključuje da bi trebalo posvetiti više pažnje sintagmatskim osobinama reči u rečnicima, a i da bi slovenska prevodilačka leksikografija u tom smislu trebalo više da se pozabavi ovim problemom. Takođe smatra da bi trebalo ustanoviti spisak odgovarajućih mogućnosti po kategorijalnim značenjima glagola. Interesantno je i opažanje da neki glagolsko-imenski izrazi posmatranog tipa (zajedno sa osnovnim) razvijaju i „preneseno” značenje.

Wierzbicka (1982), u teorijskoj raspravi relevantnoj za ovo naše razmatranje, pokazuje da rečenice sa konstrukcijom *to have a V* ispoljavaju i svojevršno sistematsko ponašanje koje je određeno striktnim semantičkim pravilima. Tu bi trebalo razlikovati deset podtipova (*to have a walk, a look at, a try, a cough, a bite, a drink, a kick, a wash, a kiss, a chat*) i shodno tome postulirati deset generativnih formula, a ne jednu. Spoj između *have* i *a V* uvek rezultira time da se akcija ispoljava kao već doživljeno i ponovljeno iskustvo koje u sebe uključuje jednog participanta: to je agens/doživljavač. Polisemija konstrukcije *have a V* ima svoju paralelu sa ekstenzivnom polisemijom različitih gramatičkih sredstava u drugim jezicima (npr. instrumental u ruskom ili pasiv u japanskom jeziku). Wierzbicka se pita zašto se u engleskom jeziku u ovakvim konstrukcijama javlja upravo glagol *have*, HAVE rečenice se ne mogu pasivizirati, u pitanju su tranzitivne rečenice sa direktnim objektom. Prevodni ekvivalenti u mnogim drugim jezicima su intransitivni (npr. u ruskom: *У меня книга Ивана — Имя Иванову knjigu*). U HAVE rečenicama predikacija vezana za objekat ne može se konceptualno odvojiti od predikacije subjekta: ono što je rečeno o objektu jeste način da se kaže nešto o subjektu. *Have* sugeriše ideju o prikrivenom predikatu pripisanom subjektu, dok *a V* komponenta sadrži ideju o ponovlje-

noj akciji, sa jasnim vremenskim granicama. Nasuprot *to have a V* konstrukciji, *to take a V* konstrukcija sugerše određen momenat vremena kao početnu tačku neke akcije.

Grickat (1983) osvrće se na rad M. Radovanovića, prihvatajući njegove postavke, i kaže da je upravo srpskohrvatski jezik više verbalan nego nominalan, a procesi nominalizacije, među kojima i dekomponovanje predikata, mogu se objasniti nužnošću da se ono što se iskazuje formuliše bezlično, iz više razloga koji prate savremenu komunikaciju.

Mindak (1983) posmatra izraz *analizirati* i *vršiti analizu* i kaže da kod njih postoji informativna razlika, tj. da nemaju istu komunikativnu vrednost. Ona pokušava da ustanovi u čemu se razlikuje „glagolski” izraz od „imeničkog”, koji su elementi informacije specifični za glagol a koji za glagolsko-imenički obrazac. Zatim redom pokušava da definiše šta su to „odlika”, „stanje”, zatim „glagolski izraz”, „imenički izraz”, „pridevski izraz”, da bi na kraju došla do glagolsko-imeničkog obrasca tipa *snositi odgovornost* (to je predikatski izraz sastavljen od glagola i imenice, glagol je nesamostalan i zajedno sa imenicom postaje površinski cksponent jedne informacione jedinice).

Prosvirina (1983) saopštava da paradigmatiski vezani spojevi deseman-tizovanog glagola (semikopulativnog) i apstraktne imenice predstavljaju produktivan i perspektivan frazeološki obrazac u savremenom srpskohrvatskom jeziku. Funkciju verbalizatora obavljaju i „glagoli slobodnog značenja” (npr. fazni glagoli) i glagoli „vezanog značenja” (koji tu svoju funkciju ostvaruju samo u spojevima sa određenim grupama imenica). Tako, na primer, glagol *vršiti* ima velike mogućnosti za spojivost, dok glagol *baciti* ima ograničeno polje spojivosti. Glagoli vezanog značenja naročito su interesantni sa aspekta međujezičke idiomatičnosti. Kada je savremeni srpskohrvatski jezik u pitanju, postojeći leksikografski priručnici ne daju dovoljno informacija o funkcionisanju ovih glagola. Prosvirina smatra da bi proučavanje normativnih ograničenja distribucije glagola — verbalizatora doprinelo stabilizaciji jezičke norme i poboljšanju jezičke kulture.

Prosvirina (1984), nastavljajući započeta istraživanja, osvrće se na frazeološke jedinice koje predstavljaju raznovrsnost paradigmatiski povezanih izraza koji stupaju u paradigmatске odnose s odgovarajućim leksičkim jedinicama — glagolima (*obaviti telefonski razgovor, obaviti pripreme, izvršiti pritisak* i sl.). Glagolsko-imenički izraz karakterističan je po tome što se u njegovom sastavu koriste glagoli u povezanom značenju koje nosi apstraktni karakter (ako glagol vrši funkciju verbalizatora, odnosno opslužuje glavnu reč kao nosilac kategorijalnih značenja). Apstraktivizacija glagola dovodi do brisanja granica među glagolima koji mogu da nose isto funkcionalno opterećenje. Normativna snaga upotrebe glagola-verbalizatora teče u saglasnosti sa njihovim asocijativnim potencijalom.

Za ovaj rad odabrani su izvori za prikupljanje materijala koji predstavljaju savremeni srpskohrvatski jezički standard i to jedan njegov poseban funkcionalni stil. Posmatran je jezik novina, radija i televizije u sledećim izdanjima, odnosno emisijama: *Politika*, god. LXXXI, br. 25546 (15. no-

vembar 1984); *Politika*, god. LXXXIII, br. 25997 (19. februar 1986); *Vjesnik*, god. XLIV, br. 13360 (15. novembar 1984); *Oslobođenje*, god. XLI, br. 13078 (15. novembar 1984); *NIN. Nedeljne informativne novine*, br. 1768 (18. novembar 1984); *Danas*, br. 143 (11. novembar 1984); *Beogradski program*, II program TV Beograd, 14. februar 1986; *Subotom sa vama*, I program Radio—Novog Sada, 15. februar 1986. Konsultovan je, gde god je to bilo potrebno a pri tom i moguće, i Rečnik Matice srpske / Matice hrvatske. U novinama su, ciljano, posmatrane sledeće rubrike: unutrašnjo-politička, kulturna i sportska.

U konstrukciji *Verbum* (= Cop ili V u ulozi Semicop) + *Nomen de-verbativum* pojavljuju se u posmatranom korpusu mnogi glagoli:

baviti se (2), biti [budem] (3), biti [bijem] (1), činiti (1), čuti (1), dati (13), davati (2), dobiti (3), doći (1), dolaziti (2), doneti (7), donositi (1), evocirati (1), imati (6), iskazati (1), ispoljiti (1), izbiti (1), izneti (1), izraziti (2), izreći (1), izvršiti (3), izvlačiti (1), izvući (3), naneti (2), napraviti (1), nemati (2), obaviti (2), obavljati (2), održati (2), ostaviti (1), ostvariti (1), otkloniti (1), podneti (2), poklanjati (1), pokrenuti (2), pokretati (2), postaviti (5), postavljati (7), postojati (1), posvećivati (1), povući (1), predstavljati (1), pretrpeti (1), prihvatiti (1), pružati (1), pružiti (2), raspolagati (1), stati (1), stizati (2), trajati (1), učiniti (1), uložiti (2), uputiti (3), voditi (8), vršiti (16), zabeležiti (1), zauzeti (1), živeti (1).

Kao što se iz ovog spiska glagola vidi, najfrekventniji su bili glagoli *vršiti* (sa 16 zabeleženih primera), zatim *dati* (13 registrovanih primera), *voditi* (8 primera), *doneti* i *postavljati* (7), *imati* (6), *izvršiti* i *postaviti* (5), *biti* [budem], *dobiti*, *izvući*, *uputiti* (3), i redom svi ostali glagoli se pojavljuju u po dva ili u samo po jednom zabeleženom primeru. Navedeni glagoli dobijaju uz sebe odgovarajuće deverbativne imenice po određenom sintaksičkom obrascu (ovde se ne bavimo rekonstrukcijom tačne generativne istorije nominalizovanih iskaza sa dekomponovanim predikatom kada pregledamo primere i njihove obrasce — ni u sintaksičkom, ni u leksičkom smislu):

BAVITI SE — Semicop + N_{Dev(Ins)}: (se) ... bave priređivanjem (D, 43) / priređuju; (se) bavite ... samostalnom delatnošću (R) / samostalno delate [radite];

BITI — A model: N_{Dev(Nom)} + Cop: želja autora je bila (D, 55) / Autor je želeo;
B model: Cop + u + N_{Dev(LoK)}: ... bio je u (ne)prilici (D, 5) / *mogao je [*nije mogao];
Cmodel: Cop + N_{Dev(Gen)}: (je) ... bilo govora (D, 5) / govorilo se;

BITI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: (se) bitka bija¹ (P, 6) / *bora se;

ČINITI — Semicop + N_{Dev(Acc)}: (je) činila napore (N, 11) / *naprezala se, [trudila se];²

ČUTI — Semicop + N_{Dev(Nom)}: U javnosti se čuju vrlo oštre kritike (D, 12) / oštro se kritikuje;

DATI (DAVATI) — Semicop + N_{Dev(Acc)}: o tome kakve je taj model dao rezultate (D, 5) / čime je taj model rezultirao; Kako ćemo ... dati odgovor (V, 4) / odgovoriti; ... čemu je podršku dala i Privredna komora BiH (0, 2) / što je podržala; ...

¹ Nominativna forma deverbativne imenice u ovakvim obrascima (na ovom mestu a i kasnije) pojavljuje se u tzv. „impersonalnim” rečeničnim obrazovanjima u „subjekatskoj” funkciji uz dekomponovani predikat, i zapravo je formalna alternativa za akuzativnu formu odgovarajuće imenice (Acc → Nom) u funkciji „objekta” uz dekomponovani predikat — kada iskaz nije „impersonalizovan”. Npr.: bija se bitka / mi bijemo bitku.

u analizi nije data i ocena (TV) / nije ocenjeno; U Šapcu ste ... dali tumačenja (N,31) / ste tumačili; ... kaže se da je dao doprinos (V,11) / je doprineo; Predsedništvo je dalo dozvolu (P₁,15) / je dozvolilo; mogu (se) davati novi predlozi (TV) / iznova predlagati;

DOBITI — Semicop + N_{Dev(Acc)}: Ta je pojava u društvu dobila negativnu ocenu (D, 11) / negativno je ocenjena;

DOĆI (DOLAZITI) — Semicop + do + N_{Dev(Gen)}: došle su do izražaja (D, 12) / izražene su; dolazi do zatvaranja (D, 45) / zatvara se; dolazi do zaustavljanja rasta (D, 45) / zaustavlja se rast;

DONETI (DONOSITI) — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}²: odluka je donešena (0,11) / odlučeno je; dovodi do donošenja odluka (u pitanju je dvostruka nominalizacija — 0,2) / do odlučivanja;

EVOCIRATI — Semicop + N_{Dev(Acc)}: se evocira uspomena na istaknutog umetnika (P₁,13) / *sećaju se istaknutog umetnika;

IMATI — A model: Semicop + N_{Dev(Acc)}: o Draganu Džajiću imaju visoko mišljenje (N, 27) / lepo misle; „Energoinvest“ već sada ima potrebu da ulaže (0,3) / *treba da ulaže;

B model: Semicop + N_{Dev(Gen)}: nisu imali materijalne koristi (D, 12) / nisu se materijalno okoristili; mladi celog sveta ... imaju briga (N, 21) / brinu; u javnostima istupanja i zalaganja (0,3) / istupa se i zalaže; putnici imaju pritužbi (TV) / putnici se tuže;

ISKAZATI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: I tu su se iskazali različiti pristupi (D, 5) / različito se pristupilo;

ISPOLJITI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: I u tim se prilikama ... ispoljava nezakonito postupanje (D, 9) / nezakonito se postupa;

IZBITI — Semicop + N_{Dev(Nom)}: Sukob je ... izbio oko načina obrade zemlje (D, 11) / sukobili su se;

IZNETI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: S tim u vezi izneto je mišljenje (TV) / *saopšteno je [rečeno je];

IZRAZITI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: Izraženo je mišljenje (D, 13) / misl'lo se [smatralo se]; I ovaj je put izraženo čuđenje (D,8) / čudili su se;

IZREĆI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: Izrečene su ocene (D, 12) / ocenjeno je;

IZVRŠITI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: onda bi se izvršio rebalans budžeta (D, 19) / onda bi se rebalansirao budžet; U nastavku ovog revijalnog meče izvršene su brojne zamjene (0, 11) / zamenjeno je štošta; Izvršio je dobru selekciju (0, 11) / dobro je selektovao [odabrao];

IZVUĆI (IZVLAČITI) — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: mogao bi se izvući zaključak (D, 46) / moglo bi se zaključiti; ne treba izvlačiti preterano dalekosežne zaključke (TV) / ne treba preterano dalekosežno zaključivati; ... pa je u nastavku morao da uloži dosta truda da izvuče remi (P₁, 14) / da remizira;

NANETI — Semicop + N_{Dev(Acc)}: Kad ja nanesem bilo kakvu štetu društvu (0,2) / Kad ja bilo kako oštetim društvo; Dosadašnja oklijevanja već su nanijela ozbiljne udarce autoritetu ovog dokumenta (0,3) / već su ozbiljno udarila po autoritetu ovog dokumenta;

NAPRAVITI — Semicop + N_{Dev(Acc)}: Zelić je naglasio da bi bilo potrebno napraviti analizu odnosa (V, 6) / analizirati odnos;

NEMATI — Semicop + N_{Dev(Acc)}: u KSJ nemaju nikakav kontakt (P₁, 15) / ne kontaktiraju;

² U ovakvim, ne retkim, slučajevima — nominalizacija praćena pasivizacijom iskaza (razume se, uz ovde upravo opisivanu predikatsku dekompoziciju) rezultira dodatnom gramatičkom (tj. morfološko-sintaksičkom) transformacijom iskaza koju ovde simbolizujemo pomoću indikacije Acc → Nom (isto i u svim narednim primerima s pojavama ove vrste).

- OBAVITI (OBAVLJATI) — Semicop + $N_{Dev(Acc \rightarrow Nom)}$: *istraživanje je obavio Centar* za istraživanje marketinga (N, 20) / *istraživao je; obavljen je generalni remont pro- izvodne linije* (TV) / *generalno je remontirana; koji obavlja zanatsku djelatnost* (D, 13) / *koji *deluje kao zanatlija; obavlja dužnost sekretara* (N, 31) / **radi kao sekretar* [„sekretariše”]³;
- ODRŽATI — Semicop + $N_{Dev(Acc \rightarrow Nom)}$: *Slična rasprava održana je* prošlih dana (D, 5) / *slično se raspravljalo*;
- OSTAVITI — Semicop + $N_{Dev(Acc)}$: *Na mene je ostavio veliki utisak* (N, 31) / *Mene se veoma *dojmio*;
- OSTVARITI — Semicop + $N_{Dev(Acc)}$: *Kao glumac ostvario je nezaboravne uloge* (P₁, 13) / *glumio je nezaboravno*;⁴
- OTKLONITI — Semicop + $N_{Dev(Acc)}$: *Mi ćemo otkloniti kvar* (R) / *Mi ćemo to *popraviti*;
- PODNETI — Semicop + $N_{Dev(Acc)}$: *Uvodno izlaganje podneće sekretar* (TV) / *Prvi će izlagati sekretar*;
- POKLANJATI — Semicop + $N_{Dev(Acc \rightarrow Nom)}$: *najveća pažnja se poklanja osnovcima* (TV) / *najviše se pazi na osnovce*;
- POKRENUTI (POKRETATI) — Semicop + $N_{Dev(Acc \rightarrow Nom)}$: *U privrednoj komori grada je pokrenuta inicijativa* (TV) / *inicirano je; pokrenut je disciplinski postupak* (0,11) / **postupilo se disciplinski; pokretali smo inicijative i predloge* (P₁, 7) / *inicirali smo i predlagali*;
- POSTAVITI (POSTAVLJATI) — Semicop + $N_{Dev(Acc \rightarrow Nom)}$: *Tomislav Štavljanin je postavio pitanje* (P₁, 6) / *je pitao; Postavlja se zahtjev* (V, 4) / *zahteva se*;
- POŠTOJATI — Semicop + $N_{Dev(Nom)}$: *valja ocijeniti gdje postoje potrebe za izmjenama* (0,3) / *gde je potrebno* [„potrebuje”];
- POSVEĆIVATI — Semicop + $N_{Dev(Acc \rightarrow Nom)}$: *Prelas je dalje naglasio da se sredstvima javnog informisanja posvećuje vrlo mala pažnja* (V, 4) / *malo se pazi na sredstva javnog informisanja*;
- POVUĆI — Semicop + $N_{Dev(Acc)}$: *Ništa lakše nego povući paralelu* (N, 27) / **porediti*;
- PREDSTAVLJATI — Semicop + $N_{Dev(Acc)}$: *Ustav iz 1974. u nekim detaljima predstavlja izvjestan otklon od prethodna dva dokumenta* (N, 2) / **odstupa*;
- PRETRPETI — Semicop + $N_{Dev(Acc)}$: *Tako je pretrpeo i drugi poraz* (P₁, 14) / *je poražen*;
- PRIHVATITI — Semicop + $N_{Dev(Nom \rightarrow Acc)}$: *Konstatujem da je odluka jednoglasno prihvaćena* (TV) / *da je jednoglasno odlučeno*;
- PRUŽITI (PRUŽATI) — Semicop + $N_{Dev(Acc)}$: *Uglavnom pružamo pomoć zanatlijama* (R) / *uglavnom pomažemo; Šurbek je pružio snažan otpor* (0,11) / *snažno se odupro; ukupna teorijska snaga Partije nekad nije u stanju pružiti autentične odgovore* (V, 4) / *nije u stanju autentično odgovoriti*;
- RASPOLAGATI — Semicop + $N_{Dev(Ins)}$: *ne raspolazemo potpunim uvidom* (N, 32) / *ne *uviđamo u potpunosti*;
- STATI — Semicop + *na* + $N_{Dev(Acc)}$: *sud je stao na suprotno stanovište* (D, 55) / *sud je suprotno *ustanovio* [presudio];
- STIZATI — Semicop + $N_{Dev(Nom)}$: *iz Osnovne organizacije Saveza komunista „Izrada alata” stižu prijedlozi* (D, 20) / *predlažu, [predlaže se]; stručne pohvale stižu sa svih strana* (N, 37) / *sa svih strana stručno hvale*;

³ Mogućnu interpretaciju „sekretariše” nemoguće je izvesti ukoliko se u analitičku proceduru ne uključi i predikatski komplement „sekretar”.

⁴ Kao i u prethodnoj napomeni, vredi opaska da se u valjanu interpretaciju primera ove vrste relevantno uključuje i predikatski komplement, u ovom slučaju leksema „glumac”.

- TRAJATI — Semicop + N_{Dev(Nom)}: već gotovo dva mjeseca *traju* intenzivne *rasprave* o Prijedlozima zaključaka (D, 20) / intenzivno *se raspravlja*;
- UČINITI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: ne smije se izgubiti iz vida da *je učinjen* znatan *korak* k podruštvljavanju kadrovske politike (V, 3) / znatno *se koraknulo* [zakoračilo] ka;
- ULOŽITI — Semicop + N_{Dev(Acc/Gen)}: pa je u nastavku morao da *uloži* dosta *truda* (P₁, 14) / morao je dosta da *se trudi*; Akademija i „Energoinvest” su se dogovorili da *ulože* zajednički *napor* (0,3) / da *se* zajedno **napregnu* [potrude];
- UPUTITI — Semicop + N_{Dev(Acc)}: donesena je odluka da *se uputi* *protest* (0,11) / da *se protestuje*; Cibona je *uputila žalbu* (P₁, 15) / Cibona *se žalila*; Oskar Davičo *je uputio* *primedbu* (P₂, 6) / Oskar Davičo *se žalio*;
- VODITI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)/Gen}: mi jednostavno moramo da *vodimo* *brigu* (0,3) / da *brinemo*; *vode* (se) *rasprave* (D, 5) / *raspravlja se*; Republika bi morala da *vodi* aktivnu *politiku* (N, 10) / da aktivno **politiizira*; Mnogi kritičari *ne vode računa* (V, 4) / **ne računaju* [ne paze]; u kojim oblastima su komunisti Beograda *vodili* najuspješnije *akcije* (TV) / su najuspješnije **delovali*; *dijalog* treba *voditi* oštrije i jasnije (V, 4) / treba *dijalogizirati* [razgovarati]; *vodila je* *bitku* (P₁, 7) / **borila se*;
- VRŠITI — Semicop + N_{Dev(Acc→Nom)}: *vrši* *uticaj* (0,2) / *utiče*; *tu funkciju vrše* (N, 13), *funkcionišu* kao;⁵ 5. *ispitivanja su vršena* (TV) / *ispitivalo se*; *vrši preraspodelu* (N 9) / *preraspodeljuje*; *vrše se* *izdvajanja* (TV) / *izdvaja se*; *vrši se* *rekonstrukcija* (TV) / *rekonstruiše se*; *vršimo* *ulaganja* (TV) / *ulažemo*; *vršiče se* *pripreme* (TV) / *pripremaće se*; Odlučan *rad vrši* šaka (R) / *radi*; Pešaci *vrše juriš* (R) / *jurišaju*; *vršio ofanzivu* (R) / **napadao*; Naložio *peč da se popis ne vrši* u hladnoj sobi (R) / *da se ne popisuje*; *delegiranje* sudija *vršiče* posebna komisija (P₁, 15) / sudije *će delegirati*; *vršiti promene* (P₁, 6) / *menjati*; *vrše pripreme* (0,11) / *pripremaju*;
- ZABELEŽITI — Semicop + N_{Dev(Acc)}: da *zabeleže* *pobedu* (V, 9) / da *pobede*;
- ZAUZETI — Semicop + N_{Dev(Acc)}: Izvršno vijeće sabora *zauzelo je* *stav* (D, 13) / **smatra*;
- ŽIVETI — Semicop + N_{Dev(Nom)}: još *žive* *uvjerenja* (D, 10) / još *se veruje*.

U ovim primerima može biti zanimljivo koji su to glagoli od kojih je izvedena imenica u dekomponovanom predikatu:

analizirati (*analiza*), *boriti se* (*borba*), *brinuti* (*briga*), *čuditi se* (*čuđenje*), *delati* (*delatnost*), *delegirati* (*delegat*), *delovati* (*delovanje*), *dijalogizirati* (*dijalog*), *dogovoriti se* (*dogovor*), *dojmiti se* (*dojam, utisak*), *doprineti* (*doprinos*), *dozvoliti* (*dozvola*), *funkcionisati* (*funkcija*), *glumiti* (*gluma*), *govoriti* (*govor*), *inicirati* (*inicijativa*), *ispitivati* (*ispitivanje*), *istraživati* (*istraživanje*), *istupati* (*istupanje*), *izdvajati* (*izdvajanje*), *izlagati* (*izlaganje*), *izražavati* (*izražaj*), *jurišati* (*juriš*), *kontaktirati* (*kontakt*), *koraknuti* (*korak*), *iskoristiti se* (*korist*), *kritikovati* (*kritika*), *kvariti se* (*kvar*), *napadati* (*napad, ofanziva*), *naprezati se* (*napor*), *oceniti* (*ocena*), *odgovoriti* (*odgovor*), *odlučiti* (*odluka*), *opirati se* (*otpor*), *paziti* (*pažnja*), *pitati* (*pitanje*), *pobediti* (*pobeda*), *podržati* (*podrška*), *pohtaliti* (*pohtvala*), *politiizirati* (*politika*), *pomagati* (*pomoć*), *popisivati* (*popis*), *poraziti* (*poraz*), *postupati* (*postupak*), *predlagati*, *predložiti* (*predlog*), *preraspodeliti* (*preraspodela*), *primetiti* (*primedba*), *pripremiti* (*priprema*), *prirediti* (*prireditvanje*), *pristupati* (*pristup*), *promeniti* (*promena*), *protestovati* (*protest*), *računati* (*račun*), *raditi* (*rad*), *raspravljati* (*rasprava*), *rebalansirati* (*rebalans*), *rekonstruisati* (*rekonstrukcija*), *remizirati* (*remi*), *remontirati* (*remont*), *rešiti* (*rešenje*), *rezultirati* (*rezultat*), *sećati se* (*uspomena*), *selektirati* (*selekcija*), *sukobiti se* (*sukob*), *štetiti* (*šteta*), *trebati* (*potreba*), *truditi se* (*trud*), *tumačiti* (*tumačenje*), *tužiti se* (*pritužba*), *udariti* (*udarac*), *ulagati* (*ulaganje*), *uticati* (*uticaj*), *verovati* (*uvjerenje*), *zadati* (*zadatak*), *zahtevati* (*zahtev*), *zaključiti* (*zaključak*), *zameniti* (*zamena*), *zatvarati* (*zatvaranje*), *zaustaviti* (*zaustavljanje*), *žaliti se* (*žalba*), *želeći* (*želja*).

⁵ Ovo je lep primer za opažanja kako supstituti za određene gramatičke kategorije, nisu jednaki u dekomponovanom odnosno jednočlanom predikatu. U ovom primeru se, tako, zamenička forma „tu” supstituiše vezničkom „kao”.

Postoje, međutim, i neke imenice koje nemaju adekvatan glagol od kojeg su izvedene, npr.: [disciplinski] *postupak* (nije od: *postupiti*), *otklon* (nije od: *otkloniti*), *paralela*, *prilika*, *stanovište*, *stav*, *uvid* (nije od: *uvideti*). U navedenim primerima, vidi se, nema uvek neposredne leksičke etimološke veze između glagola i deverbativne imenice, niti je to i bio naš cilj da je utvrdimo. Navođeni parovi donose se onako kako na njih upućuje kontekst u posmatranim primerima.

Ima glagolskih imenica koje srećemo uz više glagola u obrascu dekomponovanog predikata, dok se neke pojavljuju samo uz određene glagole.

Pojavljaju se i slučajevi u kojima se elementi rečenice sa dekomponovanim predikatom prilikom transformisanja u iskaz bez dekomponovanog predikata moraju gramatički i (ili) kategorijalno menjati. Na primer, u rečenici: Ta je pojava u društvu *dobila negativnu ocenu* / Ta je pojava u društvu *negativno ocenjena* — elementi rečenice koji nisu uključeni u ovakav ili onakav predikatski obrazac ostaju isti, dok se u sledećem primeru oni moraju menjati da bi se sačuvao smisao rečenice: Najveća *pažnja se poklanja* osnovcima / Najviše *se pazi* na osnovce. Neretko deluje pravilo da se determinatori koji stoje uz glagolsku imenicu u konstrukciji sa dekomponovanim predikatom prilikom transformacije pretvaraju u drugu vrstu reči, tj. menjaju kategorijalnu pripadnost: Pružio je *snažan* [Adj.] *otpor* / *Snažno* [Adv.] *se oduprc*.

Prilikom transformisanja iskaza sa dekomponovanim predikatom u iskaz bez dekomponovanog predikata dešava se da smisao rečenice ostane potpuno isti, kao u primeru: *data je ocena* / *ocenjeno je*, ali ima slučajeva kada se prilikom te transformacije donekle modifikuje smisao rečenice: Moramo da *vodimo brigu* kako da preživimo / Moramo da *brinemo* kako da preživimo.

Reči stranog porekla često nemaju adekvatan glagol za izbor prilikom transformisanja u iskaz bez dekomponovanog predikata, npr.: *evocirati* *uspomenu*, *vršiti ofanzivu*, *izvršiti rebalans*, i na ivici su frazeologizama.

U nekim primerima su uz glagolsku imenicu i specifični adnominalni determinatori, pa je dekomponovani predikat teško transformisati: Uvodna *izlaganja su podneli* (u pitanju je institucionalizacija predikacije) / „Uvodničari su bili” / „Na početku su izlagali” / „Izložili su uvodnu reč” / „Prvo su izlagali”, ili sl.

Prilikom obrazovanja dekomponovanih predikata često dolazi i do propratne pasivizacije: *pokrenuta je inicijativa* / *inicirano je*.

Sva navedena zapažanja imaju za svrhu da potkrepe u dosadašnjoj literaturi uverenja o srazmerno visokoj sintaksičkoj i leksičkoj produktivnosti sintaksičko-semantičkog obrasca nazvanog *dekomponovani predikat* — u naročitim funkcionalnim stilovima standardnog srpskohrvatskog jezika, u onima u kojima do pojava ove vrste dolazi delovanjem razloga vanlingvisitičke naravi, a u sklopu opšte „evropeizacije” kojoj podležu navedeni jezici čije su kulture u kontaktu.

UPOTREBLJENE OZNAKE

O — *Oslobođenje*, P₁ — *Politika* (1984.), P₂ — *Politika* (1986.), Rd — *Radio*, TV — *Televizija*, V — *Vjesnik*, N — *NIN*, D — *Danas*, R — *Rečnik*, * — Navedena leksema nije u pravom smislu značenjski odnosno obličko-leksički ekvivalent dekomponovanoj predikaciji koju uslovno razrešava. Ponekad čak očekivana glagolska leksema ni ne postoji u aktuelnoj jezičkoj kompetenciji standardnih govornih predstavnika.

ODABRANA BIBLIOGRAFIJA

- Giry-Schneider, J. (1978) *Les Nominalisations en français. L'opérateur „faire” dans le lexique.* — Librairie Droz, Genève.
- Grickat, I. (1983) *Naš standardni jezik kao pratilac opštih oblika kulture.* — Zbornik za filologiju i lingvistiku, XXVI/2, Novi Sad, 81—89.
- Milićević, I. (1977/78) *Obavijesni jezik u delegatskom sistemu.* — Jezik, XXV/4, Zagreb, 109—115.
- Mindak, J. (1983) *O potrebi kompleksnog istraživanja komunikativne funkcije glagola u opoziciji sa imenskim predikatskim konstrukcijama.* — Južnoslovenski filolog, XXXIX, Beograd, 53—58.
- Pavličević, D. (1979/80) *Nije li upotreba glagola vršiti prevršila mjeru?* — Jezik, XXVII/2—3 (33—96), Zagreb, 89—90.
- Popović, M. (1980) *Nepravilno i suvišno.* — Jezik, XXVIII/1, (1—32), Zagreb, 26—28.
- Просвирина, О. (1981) *Глагольно-именные устойчивые сочетания в сербохорватском языке и некоторые проблемы переводной лексикографии.* — Вестн. Моск. ун.-та., сер. 9. Филология, Но. 4, Москва, 59—67.
- Prosvirina, O. (1983) *Glagol činiti i njegovi sinonimi u funkciji verbalizatora.* — Južnoslovenski filolog, XXXIX, Beograd, 85—97.
- Просвирина, О. (1984) *Глагольно-именные связанные словосочетания йерифрастического типа в современном сербохорватском литературном языке.* — Издательство Московского Университета.
- Radovanović, M. (1977) *Dekomponovanje predikata (na primerima iz srpskohrvatskog jezika).* — Južnoslovenski filolog, XXXIII, Beograd, 53—80.
- Radovanović, M. (1978) *Imenica u funkciji kondenzatora.* — Matica srpska, Novi Sad.
- Šarčević, S. (1981) *Zum Nominalstil in der Deutschen und in der Kroatoserbischen Rechtssprache.* — Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti, 3, 299—317.
- Wierzbicka, A. (1982) *Why can you Have a drink when you can't +Have an Eat* — Language, 58/4, Baltimore, 753—799.

Љиљана Бајић

УПОТРЕБА ДЕКЛИНАБИЛНИХ ФОРМИ НА /-ЋИ/ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

*Рађено под руководством
мр Љиљане Субојић*

1. Увод

1.1. У стандардном српскохрватском језику, у новије време, присутно је једно ново језичко стварање, стварање нових адјектива у морфолошком оквиру глаголских прилога на /-ћи/.

1.2. Сматра се да се ова појава настајања адјектива у морфолошком оквиру глаголског прилога садашњег не може доводити у неку органску везу с давнашњим процесом нестанка партиципа у нашем језику и нестанка герундија. Онда када су настајали герундији, партиципи су из српскохрватског језика нестали. Ово значи да је из морфолошко-синтаксичке структуре језика сасвим нестало једне граматичке категорије, а у вези с тиме створена је друга. У времену настајања адјектива у морфолошком оквиру герундија на /-ћи/ овај глаголски облик остао је да постоји и као категорија и као конкретно остварење сваког несвршеног глагола (према којем је настао нови адјектив).

1.2.1. Данас је мало потребно па да глаголски облик уђе међу придевске речи: чим се у његовом значењу изгуби привременост и добије сталност обележавања нечег, добијамо придевско значење.

1.3. У давној прошлости, у двострукој синтаксичкој вези партиципа, кидала се она веза која га је везивала за именицу, и тако су настајали

герунди. У овом новом језичком стварању не успоставља се поново та прекината веза (услов за поновно настајање партиципа), нити се пак успоставља нова синтаксичка веза посебно с именицом а прекида с глаголом (макар и у појединачним случајевима), већ герундиј на /-ћи/ у систему остаје нормално језичко средство, а у његовом морфолошком оквиру настају нови адјективи. Према томе, није у питању нова синтаксичка веза и функција глаголског прилога садашњег већ ново језичко стварање (М. Миновић, 1978, 23).

1.3.1. Да би деклинабилне форме на /-ћи/ добиле не само функцију придева него и сва њихова својства, мора се, пре свега, у њима извршити измена значења њиховог основног глагола. Уколико је ова промена потпунија, утолико се ове речи више осећају као придеви. Оне се, као и сви остали придеви, могу употребити у свим службама ових речи, па и у предикату.

1.3.2. Попридевљавање облика форми на /-ћи/ веома је сложено. Ова појава заснива се на истоветности значења неких глагола и придева с једне стране, и на формалној једнакости облика прилога и придева, с друге стране. Форме на /-ћи/ оних глагола чије значење прецизирају друге речи нису могле постати придевима, јер придеви никад нису двочлани, већ само једночлани. Двочланост придева сметња је и придевској употреби форми на /-ћи/ од глагола с морфемом /се/ (М. Стевановић 1949—1950). Главни чинилац, преко кога је дошло до попридевљавања датих форми на /-ћи/, јесте једнакост облика, поред, наравно, адекватности у значењу.

1.4. Напореда са тенденцијом стварања адјектива у облику деклинабилних форми на /-ћи/ среће се и партиципска употреба ових облика у неким функционалним стиловима савременог српскохрватског језика. Оваква њихова употреба јављала се, и јавља се, највише под утицајем страних језика у којима постоје партиципи (М. Миновић, 1978, 11).

1.5. Потреба за деклинабилним формама на /-ћи/ више се јавља у научној литератури и новинарству него у белетристици. Поједини аутори у употреби оваквих форми на /-ћи/ често иду даље него што то принципи развитка и богаћења нашег књижевног језика допуштају. У њиховом језику, и у језику дневне штампе, наилазимо и на лингвистички неоправдану употребу ових облика.

1.6. Када се у српскохрватском језику јављала потреба да се значење основе неког глагола схвати као особина, од основа таквих глагола, помоћу одређених наставака, извођени су нови придеви. „У српскохрватском језику (. . .) постоји и једна посебна, у обличком погледу врло специфична скупина изведених придјева девербативног поријекла. Ти су придјеви специфични због тога што су обликом врло слични адјективима у форми глаголског придева садашњег. Такви су: *сјаваћи*, *сјајаћи*, *ораћи*, *шиваћи*, *везићи*, *илејићи* /-аћи/ и сл. (нпр. *жсвакаћи* у устаљеној номинативној синтагми *жсвакаћа јума*). Ови се придјеви у семантичком погледу одликују тиме што значе одређене особине које проистичу на

основу сталног вршења одређених радњи или налажења у одређеном стању. Значи, квалификативни моменат је био одлучујући (М. Минових, 1978, 10)”.

1.6.1. Обе ове околности биле су повољне, као модели језичког стварања, да се и форме на /-ћи/ искористе као посебна врста деривационог простора за стварање нових адјектива од глаголских основа. Посебно је друга околност била повољна пошто су придеви типа *сјаваћи* својим обликом личили на форме на /-ћи/. Можда је било пресудно и то што синтаксичко значење датог глаголског облика није сметало, већ је погодновало, да се у његовом морфолошком оквиру јаве нови адјективи.

1.7. Адјективи у лику форми на /-ћи/ могу да образују синтагматске везе у функцији номинације. Један адјектив може бити употребљен и у устаљеној и у слободној синтагматској вези. На пример, адјектив *текући* а) *устаљена веза у функцији номинације* — текући рачун; *слободна синтагматска веза*: текући послови, критика, проблеми, разговори, издаци и слично. Међутим, поједини адјективи употребљавају се само у устаљеним синтагматским везама или као саставни делови више устаљених веза у функцији номинације: *висећи мост*, *висећа лампа*; *свећлећа реклама* *свећлећа ракета* и друге.

1.8. Сви ови нови адјективи у лику форми на /-ћи/ испољавање су једне потенције и потребе, за коју се може рећи да је евидентнија у новије време. Нови адјективи на /-ћи/ због свог скорашњег постања нису у језику још очврсли као самостална лексичка група. Међутим, тенденција развоја нашег језика води ка њиховој аутономији као лексичке групације (М. Минових, 1978, 18).

2. Корпус и методи анализе

2.1. У овом раду анализираће се функције и значења дефлектибилних форми на /-ћи/. Као језички корпус послужили су ми: 1) Часопис за културу, уметност и друштвена питања Војводине „Поља” и то: број 306—307 из 1984, број 320 из 1984, број 312—313 из 1985, број 318 из 1985. и број 321 из 1985. године. 2) Лист Данас, број 216 из 1986. године. 3) Лист НИН, број 1841 из 1986. године. 4) Роман „Певач” Бошка Петровића, и то први и други део (првих сто страна).

Приликом одабирања корпуса вођено је рачуна о томе да у избор уђу они бројеви часописа „Поља” у којима нема превода. (У корпус су међутим, ради контроле, ушла и „Поља”, број 325 из 1986. године, где је највише забележено превода са енглеског језика.)

2.2. Путем синтаксичко-семантичке анализе, методом супституције и трансформације, утврђене су следеће функције флексивних форми на /-ћи/: 3. Атрибутска функција, 3.1. Попридевљени облици форми на /-ћи/ у функцији атрибута, 3.2. Устаљене синтагматске везе у функцији номинације, 3.3. Слободне синтагматске везе у функцији номинације,

3.4. Партиципска функција, 3.5. Форме на /-ћи/ у функцији атрибута са префиксираном одредбом, 3.6. Форме на /-ћи/ у функцији атрибута са адвербом као допуном, 3.7. Форме на /-ћи/ са партиципским и са придевским значењем, 3.8. Метафорична и неубичајена употреба форми на /-ћи/; 4. Предикатска функција; 5. Адјектив у функцији супстантива.

2.3. На крају рада дат је списак комбинација форми на /-ћи/ и одговарајућих именица по установљеним функцијама ових облика.

3. Атрибутска функција

У оквиру ове синтаксичко-семантичке категорије посебно су издвојени и анализирани примери у којима форме на /-ћи/ имају функцију атрибута. Одвојено су посматрани и примери у којима оне, заједно са именицом уз коју стоје, образују синтагматску везу у функцији номинације.

3.1. Попридевљени облици деκлинабилних форми на /-ћи/ у функцији атрибута

Деκлинабилне форме на /-ћи/ у функцији атрибута забележене су у великом броју примера. У оквиру ове категорије посебно су издвојени они примери који данас у језику егзистирају као *йрави адјективи* на /-ћи/. То су они адјективи који значе стварну особину а не радњу приписану као особину.

Посебно су издвојени и они примери који се данас у језику употребљавају као *нейрави адјективи* на /-ћи/, односно, адјективи који не значе праву особину, већ радњу временски неограничену, приписану као особину. Њихова значењска веза с глаголима према којима су настали осећа се још увек.

3.1.1. *Попридевљене форме на /-ћи/ које данас у језику егзистирају као йрави адјективи* забележени су у следећим примерима:

— Могло би се рећи да оне заправо и не припадају ведизму, него *следећој еписти* у развоју индијских религија-брахманизму (...) (Поља, бр. 320, 366).

Придев глагола *следити* овде је употребљен са значењем *наредни, онај што следи йрви на реду*. Значење основног глагола *следити* овде није у потпуности измењено, али се овај адјектив ипак осећа као прави придев.

— У *следећем добу*, брахманизму, многе рановедске митолошке фигуре промениће идејни смисао (...) (Поља, бр. 320, 368).

Да би адјективи постали правим придевима мора се, као што је већ речено, у њима претходно извршити измена значења њиховог основног глагола. Наравно, уколико је ова промена потпунија, утолико се адјек-

тиви више осећају као придеви. У наведеним примерима, и у примерима који следе, значење основног глагола мање или више је померено али не и у потпуности измењено. Међутим, ти се адјективи ипак осећају као прави придеви и имају, не само функцију придева, него и друга њихова својства.

- Са свима њима ћемо правити план за следећу годину (. . .) (Поља, бр. 320, 391)
- Бели је превидео следећи одговор црних (Нин, бр. 1841, 62).
- Данас КПШ има свега три посланика а и тај број се сматра угроженим на следећим изборима (Данас, бр. 216, 53).
- (. . .) одлазио је да до следеће йрилике умре опет (Б. Петровић, Певач, 555) и сл.

Придев *идући* овде има значење наредности у времену и простору. *Идући* није онај који стварно иде, који путује, већ *онај ишћо наилази*, што ипак иде, али као први на реду.

- То су све модели једног позоришта за крај века и за почетак *идуће* (. . .) (Поља, бр. 320, 391).

И придев *будући* у следећим примерима има значење наредности.

- (. . .) за реконструкцију политичке социологије и њен *будући развој* као критичке теоријске дисциплине, неопходно је реафирмисати потребу филозофског промишљања политике (Поља, бр. 320, 385).
- Професор загребачког Медицинског факултета (. . .) говори о (. . .) компјутерским произвођачима као *будућим мејайромашајима* (. . .) (Данас, бр. 216, 25).
- Памтио их је из једног његовог списка о *будућем правноме уређењу* Србије (. . .) (Б. Петровић, Певач, 531).
- (. . .) у име *будуће деце* (. . .) позивамо вас да без изузетка потпишете ову петицију против нуклеарних електрана (Нин, бр. 1841, 30) и сл.

Придевом *ићеући*, у наредним примерима, означава се својство онога што је у току. Тај придев овде није постао од облика глагола *ићећи* у његовом основном значењу, већ од тога глагола са значењем *бићи* у *ићоу* (Стевановић, 1949—1950, 65). Тај придев старијег је порекла. У савременом језику има више значења, а најчешће значи: *садашњи, свакодневни, редовни*.

- У овој књизи сабрани су његови радови (. . .) у којима он коментарише мере *ићеуће* економске *йолићике* (Нин, бр. 1841, 34).
- Толики је био постотак односа укупних *ићеућих* *йубићака* према оствареном доходу (Данас, бр. 216, 11).
- Мислим да је то генерација која највише барата категоријама, терминима, појмовима из науке о књижевности, у *ићеућој крићици* (Поља, бр. 312—313, 94).
- То је тип религије која не пристаје (. . .) да буде само некакав (. . .) назор на свијет који садржи само (. . .) вриједности што лебде далеко и високо *изнад ићеуће йроблематичке* свакидашњег живота (Данас, бр. 216, 24) и сл.

Посматрајући глаголе који се јављају у облику правих придева на /-ћи/, примећујемо да је репертоар глаголских основа лексички ограничен. Глаголи који се најчешће јављају јесу глаголи кретања: *ићи, следићи*; *ићећи*. Најпродуктивнија глаголска основа је основа у значењу

бићии. Придеви *будући*, *идући*, *текући* семантички су се одвојили од парадигме глаголских основа и имају значење наредности у времену и простору. Наведени адјективи *будући*, *следећи* и *идући* данас у језику егзистирају као синонимични облици.

3.1.2. *Појридевљене форме на /-ћи/ које данас у језику егзистирају као нејрави адјективи забележени су у следећим примерима:*

— Ритуал је одговор на промене које ремете *јосијећи јоредак* (Поља, бр. 321, 413).

— Не можемо дозволити да се (...) делови младе генерације (...) незадовољни (...) *јосијећим сшањем* и из протеста (...) нађу у борби против (самоуправљања) (Нин, бр. 1841, 23).

— Та би влада састављена у *јосијећем законодавству* (...) (Данас, бр. 216, 55) и сл.

Адјектив *јосијећи* не значи праву особину, већ временски неограњичену радњу приписану као особину. Овај адјектив у облику форме на /-ћи/ семантички се није одвојио у потпуности од парадигме глаголских основа. И даље се осећа значењска веза с глаголом *јосијаћи* према којем је настао. У наведеним примерима адјектив *јосијећи* има значење *садашњи*.

Код придева *важећи* дошло је до измене значења његовог основног глагола, али не у потпуности. Значењска веза с глаголом *важии* и даље је веома присутна. Облик *важећи* овде је употребљен са значењем *садашњи*, *јосијећи*.

— Прекидање уобичајеног (...) временског тока (...) одушак (је) оним силама чије би другачије ослобађање могло да угрози *важећи јоредак* (Поља, бр. 321, 413).

Придев глагола *водићи* у регистрованим примерима има значење *јавни*. Веза са глаголом према којем је настао осећа се и овде.

— И била је потребна једна деценија рада *водећих физичара* (...) да се растумачи (Поља, бр. 318, 264).

— British Concl је уприличио низ изложби *водећих кийара* (Данас, бр. 216, 41)

— Свеучилиште Minnesota има једну од *водећих* културних *улоја* у граду (Данас бр. 216, 65) и сл.

Придев глагола *владаћи* у следећим примерима има значење *јосијећи*.

— Узалуд *владајући* реторички *алиби* да певајући о себи, песник пева и о свету (Поља, бр. 321, 449).

— У служби је одбране *владајуће јозиције* СКЈ и његове политике на унутрашњем плану (Данас, бр. 216, 16).

— Зидно сликарство Христифора Жефаровића је онај кључни моменат лома са *владајућим* зогграфским иконографским *шемама* и почетак „барокизације” српског сликарства (Поља, бр. 320, 386) и сл.

Придев глагола *одлучићи* у нашим примерима има значење *јавни*, *јресудан*.

— (...) ко је субјект који у условима самоуправљања може да има одлучујући *интерес* на организацију (Поља, бр. 320, 395).

— (...) заокружујући своју прошлост, у тој књизи одговара одлучујућим судбинским *моментима* (Поља, бр. 312—313, 53).

Адјектив *одјоварајући* овде је употребљен са значењем *јрави*. Значењска веза с глаголом *одјоварати* још увек је присутна.

— Онда Нада и ја више нисмо имали куда, па смо дошли да разговарамо и схватили да је Суботица ипак *одјоварајуће мјесто* (Поља, бр. 320, 391).

— Много тога ће бити разјашњено онога тренутка када нова развојна стратегија добије и *одјоварајући политички концепти* (Нин, бр. 1841, 52).

— унутрашње контрадикције постоје и у социјалистичком друштву и да их треба на *одјоварајући начин* уклањати (Данас, бр. 216, 71).

— Блага сила којом се она спушта у човека (...) није се мирила са призором како га је гледао, нити са узалудним покушајима које је чинио да се у сећању ухвати за какав *одјоварајући ситиш, јесму* (Б. Петровић, Певач, 71) и сл.

Адјектив *јредсјојећи* у забележеним примерима има значење *наредни, следећи*.

— сви ће бити једнодушни у исказивању добрих жеља Зимбабвеу и Мугабеу да што боље припреме *јредсјојећи сасјанак* на врху (Нин, бр. 1841, 49).

— Грешке, лутања и осипања јамачно ће бити у првом плану *јредсјојеће* (...) *конјреса* ТКП (Данас, бр. 216, 55).

— Реметила га је *јредсјојећа* преподневна *аудијенција* у двору (Б. Петровић, Певач, 89).

— корачао је и дисао дубоко као да је сам тај зрак нешто што га спасава од *јредсјојећих* заморних *снимања* (Поља, бр. 312—313, 77).

Репертоар глаголских основа које се јављају у облику неправих адјектива на /-ћи/ лексички је шири него код адјектива који имају функцију и значење правих придева. Најпродуктивнија је глаголска основа која има значење *јосјојати*. Посматрајући глаголе који се јављају у облику неправих адјектива на /-ћи/, примећујемо да се осим основе глагола *јосјојати* јављају и друге основе. Најчешће су то глаголи: *одјоварати, важити, владати, водити*.

3.2. Устаљене синтагматске везе у функцији номинације

Адјективи у облику форми на /-ћи/ заједно са именицом уз коју стоје могу да образују устаљене синтагматске везе у функцији номинације. Ове синтагматске везе „не остварују се у говору, већ у њему учествују као цјелина. Оне су у функционалном погледу еквивалентне ријечима” (М. Миновић, 1978, 22).

Глаголске основе које се јављају само у устаљеним синтагматским везама јесу основе у значењу: *јосјовати, висити, свијетлети, јлућати*. Међутим, у овој функцији адјектива у облику форми на /-ћи/ јављају се и придевски облици *оних* глаголских основа које учествују и у стварању слободних синтагматских веза. На пример: *бити, шети, владати*.

Нема посебних семантичких група глагола чији би се облици на /-ћи/ употребљавали у овим синтаксичким везама. Овакви адјективи на /-ћи/ настају онда када се јави потреба за номинацијом, па се тада искористи глаголски прилог садашњи одређеног глагола за означавање видске компоненте у значењу нове номинације. Тим новим адјективом означава се одређена особина у смислу диференцијације врсте предмета, професије или другог (М. Миновић, 1978, 22).

— (...) човјека једнако привлачи маштање о комуницирању са овим познатим свијетом — у неким другим *временима*, *будућим* или *прошлим* (...) (Поља, бр. 329, 395).

— Ширим изворима моћи, а сада све више и ванпарламентарним методама^а рада, *владајућа класа* обезбеђује трајну преминацију свог интереса (Поља, бр. 320, 395).

— Наш зуровски систем мотивирања је перфекционистички, настоји, све прецизно измјерити — минули, *ијекући рад* (Данас, бр. 216, 27).

— то би био *иљушјајући* какав је Архимедов *мост* (Нин, бр. 1841, 60).

— руководиоца италијанских железница (...) признаје да подржава *висећи мост* (Нин, бр. 1841, 60).

— Био је лишен славе, *свијетлећих* фарова рефлектора (Поља, бр. 312—313, 78) и сл.

Адјектив *иосијујући*, у следећем примеру, не значи праву особину, ећ временски неограничену радњу приписану као особину именици *ведишљ*. Реч је о редитељима који немају сталну позоришну кућу или руду за који режирају већ то чине по позиву.

— то су *иосијујући редишљ* који у својим јутарњим терминима (...) режирају Крлежу (Поља, бр. 306—307, 365).

3.3. Слободне синтагматске везе у функцији номинације

Адјективи у лику форми на /-ћи/ заједно са именицом уз коју стоје могу да образују слободне синтагматске везе у функцији номинације. Слободне синтагматске везе, насупрот устаљеним, остварују се у говору. Устаљене везе именују појам нечега као целине, док у слободним везама влада аналитичност. У формирању ових веза учествују и адјективи који данас не постоје као посебне придевске лексеме. Спектар глаголских основа чији се адјективи у лику форми на /-ћи/ јављају, у доле наведеним примерима, много је разноврснији него што је случај са глаголима када је реч о устаљеним везама.

Глаголске основе које се јављају само у слободним везама су основе са значењем: *сидиши*, *иосијаши*, *водиши*, *одговараш*, *ириходиши*, *ићи*, *одлучиши*, *важиши*, *владаши*. Постоје, међутим, адјективи у лику форми на /-ћи/ који се јављају у обема везама. Такав је, на пример, адјектив *будући*: а) устаљена веза: *будуће време*; б) слободна веза: *будући век*, *будућа ситуација*, *будући развој*, *будући археолози* и сл.

Тако ће и *будући Централни комитет*, као и садашњи, имати 165 чланова (Данас, бр. 216, 14).

— Тако можемо искрснути у једном *будућем* или прошлом *свијету* (Поља, бр. 318, 269).

— Памтио их је из једног његовог списка о *будућем* правноме уређењу Србије Б. Петровић, Певач, 531) и сл.

Слично је и са адјективом *шекући*:

— стићи ће додуше сви и без врућих парова, али чини се да се овде критичније гледа на преосталу деценију и по *шекућеј сјолећи* (Нин, бр. 1841, 51).

— У овој књизи сабрани су његови радови (...) у којима он коментарише мере *шекуће* економске *политике* (Нин, бр. 1841, 34).

— Толики је био постотак односа укупних *шекућих* *љубишака* према оствареном доходу (Данас, бр. 216, 11).

— Другим речима највећи је дио дуга банкама направила зато да би рјешавала *шекуће* *послове* (Данас, бр. 216, 11) и сл.

И адјектив *следећи* заједно са именицом уз коју стоји, такође, образује слободне синтагматске везе у функцији номинације. На пример:

— *Следећи* *јуић*, о боже, ако буде *следећи* *јуић*, даћу све (Поља, бр. 321, 445).

— У *следеће* *сјолеће* стићи ће додуше сви и без врућих парова (Нин, бр. 1841 51).

— Буде ли његов програм *слиједећих* *година* барем оволико или још квалитетнији (Данас, бр. 216, 38).

— Али, децо (...) може се десити (...) да већ у *следећем* *шрећу* осетите и схватите и нешто друго (Б. Петровић, Певач, 93) и сл.

И адјектив *идући* такође се јавља у овој вези:

— То су све модели једног позоришта за крај *века* и за почетак *идућеј* (Поља, бр. 320, 391).

Исто је и са адјективом *посијојећи*:

— Из *посијојеће* *кризе* се не може изаћи (Нин, бр. 1841, 24).

— ако *посијојећи* *систем* жели одржати друштвену хармонију (Данас, бр. 216, 4) и сл.

Регистрован је само један пример са адјективом *важећи* у овој функцији:

— одушак (је) оним потиснутим силама чије би другачије ослобађање могло да угрози *важећи* *поредак* (Поља, бр. 321, 413).

У оквиру ове функције забележена је и употреба адјектива *водећи*:

— И била је потребна једна деценија рада *водећих* *физичара* (Поља, бр. 318, 264).

— која има једно од *водећих* *мјеста* у овој дисциплини (Данас, бр. 216, 63) и сл.

Евидентирана је и употреба адјектива *владајући* у оквиру ове функције:

— Узалуд *владајући* *алиби* да „певајући о себи, песник пева и о свету” (Поља, бр. 321, 449).

— У служби је одбране *владајуће* *позиције* СКЈ (Данас, бр. 216, 16) и сл.

Слободне синтагматске везе у функцији номинације са адјективом *одлучујући* забележене су у два примера:

- да има *одлучујући интерес* на организацију (Поља, бр. 320, 395).
- у тој књизи одговара *одлучујућим* судбинским *моментима* (Поља, бр. 312—313, 53).

Регистрована је и употреба адјектива *одоварајући*:

- када нова развојна стратегија добије и *одоварајући* политички *концепт* (Нин, бр. 1841, 52).
- нити за узалудним покушајима које је чинио да се у сећању ухвати за какав *одоварајући ситх*, *исму* (Б. Петровић, Певач, 71) и сл.

У оквиру ове функције евидентирана је и употреба адјектива *ћредсћојећи*:

- да што боље припреме *ћредсћојећи сасћанак* на врху (Нин, бр. 1841, 49).
- јамачно ће бити у првом плану *ћредсћојеће* (...) *конћреса* ТКП (Данас, бр. 216, 55).
- Реметила га је *ћредсћојећа* преподневна *аудијенција* у двору (Б. Петровић, Певач, 89) и сл.

3.4. Деклинабилне форме на /-ћи/ у партиципској функцији

3.4.1. Одвојено су посматрани и примери у којима се привремено вршење радње није изменило у стално, то јест у сталну радњу која би се схватила као особина. Деклинабилне форме на /-ћи/ у таквим околностима остају с партиципским вредностима, односно имају облик придева, а партиципску и службу и значење. Посматрани облици на /-ћи/ употребљени су с придевским својствима али у партиципској функцији. За попридевљавање ових облика, у овим случајевима, недостају синтаксички услови под којима се подразумева прелажење приписивања вршења радње као квалификативне вредности у приписивање радње као сталне особине (М. Миновић, 1978, 6).

У *аирибућској* функцији са значењем *ћраво* *ћарћићииа* (као глаголско-придевски облик) забележени су примери:

- Раскид са носталгијом која је још жива у срцима *одлазеће генерације* (Нин бр. 1841, 51) /Г → генерација која (сада, у овом тренутку) одлази/.
- У своме (...) окружају (...) он је једно врло активно *ћулсирајуће*, *аиџрајуће средишће* (Б. Петровић, Певач, 510) /Г → средиште које пулсира, агира/.
- разазнају омиљене (...) теме (...) урбани простор контрастиран сликама *изумируће ћприоде* (Данас, бр. 216, 24) /Г → природа која изумире/.
- Загледах се у холо-огледало, посматрајући *засћрашујуће* *лице* дивљака (Поља, бр. 312—313, 79) /Г → лице које застрашује/.
- могућности за успоредбе у сличности или трагање за *одређујућим разликама* бит ће још веће (Данас, бр. 216, 38) /Г → разлике које одређују/.
- Овим ставом Павловић је учинио *одлучујући рез* између социологије и апологије поретка (Поља, бр. 320, 395) /Г → рез који одлучује / и сл.

У свим наведеним примерима партиципски облик понаша се као кондензатор релативне реченице, што се види и из парафразе где се, сада трансформисани партиципски облик, јавља као њен предикат.

Наведене синтагме: *одређујуће разлике, одлучујући рез* и др. могу се сматрати правим партиципским значењем. Међутим, оне се исто тако могу данас интерпретирати и као слободне синтагматске везе у функцији номинације. У примеру: Маркс увјет (не)могућности егзистенције облика умјетности проналази у *дештерминирајућем карактеру* друштва (Поља, бр. 321, 408) /Т → карактер који детерминише/, уместо ове синтагме требало је употребити трпни глаголски придев: *дештерминисани карактер*. Дакле: Маркс увјет (не)могућности (. . .) проналази у *дештерминисаном карактеру* друштва.

3.4.2. Одвојено су посматрани и примери у којима до адјективизације облика форми на /-ћи/ није могло доћи из неких других разлога. Адјективизација ових облика не може се остварити тамо где се јављају допуне у виду адверба или придевских речи које га синтаксичко-семантички одређују као глаголску форму, тачније, као партицип.

Одредба дефлектибилних форми на /-ћи/ у функцији партиципа може бити префиксирана, чинећи, заједно са обликом на /-ћи/, једну морфолошку целину или може задржати своју обличку самосталност.

3.5. Форме на /-ћи/ у функцији атрибута са префиксираном одредбом

3.5.1. У функцији атрибута са префиксираном одредбом, као првим чланом сложенице, који својом службом допуне одређује синтаксичко понашање облика на /-ћи/ као глаголско, дате форме на /-ћи/ забележене су у примерима (в. такође Љ. Суботић, 1984, 35):

— супротстављајући му рационалну, *свеобјашњавајућу мисао* (Поља, бр. 312—313, 48) /Т → мисао која све објашњава/.

— није увек јасно може ли се квалитет годишње продукције *новорисних писаца* унапред одредити (Поља, бр. 320, 397) /Т → продукција писаца који нови пристижу/.

— плод је епске истине, колективне мудрости и *оштријеобавезујуће искуства* (Б. Петровић, Певац, 75) /Т → искуство које свеопште обавезује / и сл.

Лексеме које се јављају као префикси форми на /-ћи/ у функцији партиципа су: *све-*, *само-*, *оштрије-*, *брзо-*, *свејло-*, *ново-*. Можда би се ови примери могли сматрати неком врстом „прелазних” облика — од партиципског ка поприведљеном значењу. Појава префиксирања форми на /-ћи/ могла би да иде у прилог тој тенденцији. Одредба и партицип схваћени су као једна морфо-семантичка целина, те је то и обележено писањем. Међутим, синтаксичко понашање партиципа још увек је глаголско а не приведско, што се види из трансформа. Партиципски облик понаша се, на површинској реализацији исказа, као кондензатор релативне реченице, а прилог, односно приведска реч као његова адвербијална допуна (Љ. Суботић, 1984, 36—37).

3.6. Форме на /-ћи/ у функцији атрибута са адвербом као допуном

3.6.1. Забележени су и примери партиципа у облику деклинабилних форми на /-ћи/ у функцији атрибута са адвербом као допуном. Прилошка лексема овде је задржала свој облички интегритет.

— док је она (тема) нетелесна, *стварно живећа* у просторима (Б. Петровић, Певач, 511) /Т→тема која стварно живи у просторима/.

— примјерци су (...) 1100 *овдје њосијојећих цркви* (Данас, бр. 216, 65) /Т→ цркве које овде постоје.

— а спајају *тешко досећујућу разину* (...) потицајне игривости (Поља, бр. 306—307, 365) /Т→ разина која се тешко досећује/.

— учинити за нашу (...) *једва њосијојећу свесћ* о културној баштини (Поља, бр. 312—313, 77) /Т→ свест која једва постоји / и сл.

Прилошке лексеме које се најчешће јављају као допуне деклинабилним формама на /-ћи/ у функцији партиципа јесу: *стварно, ексцлозивно, нејримерно, тешко, универзално, овде* и др. У свим примерима морфолошки интегритет адверба у односу према форми на /-ћи/ у партиципској функцији онемогућује свако придевско тумачење датог облика и одређује га као глаголску форму (Љ. Суботић, 1984, 37).

3.6.2. Двочланост адјектива у облику форми на /-ћи/ сметња је придевској употреби ових деклинабилних форми од глагола са морфемом /се/. Међутим, оваква употреба није забележена у корпусу на коме је вршена анализа.

3.7. Деклинабилне форме на /-ћи/ са партиципским и са придевским значењем

3.7.1. У посебну тачку издвојени су примери у којима се иста форма на /-ћи/ јавља и са партиципским и са придевским значењем у атрибутској функцији.

— Код свих народа света религија је била *одређујући фактор* у формирању културе, посебно уметности (Поља, бр. 320, 366).

Синтагма *одређујући фактор* може се интерпретирати као право партиципско значење: /Т→ фактор који одређује/. Овде је дата форма на /-ћи/ *одређујући* употребљена с придевским одликама, али има партиципску и функцију и значење. Привремено вршење радње овде се није изменило у сталну радњу која би се схватила као особина. Овај облик *одређујући* приписује глаголску радњу за одређено време као особину именици *фактор*.

Међутим, форма на /-ћи/ у датој синтагми може се интерпретирати и као неправи адјектив, тачније, *одређујући фактор* може се схватити и као *главни, њресудан*. У том случају, адјектив у лику форме на /-ћи/ не значи праву особину, већ временски неограничену радњу схваћену као особина.

У примеру:

— Апсолутни простор и вријеме су збрисани, док је привидно конкретна материја коју „осећамо” нашим чулима растворена у нестварне облике *вибрирајуће* квантне енергије (Поља, бр. 318, 267).

дати облик деклинабилне форме на /-ћи/ може се у овом примеру У интерпретирати и као право партиципско значење: /Т → енергија која вибрира/. Ова синтагма, међутим, употребљава се у квантној физици и као устаљена синтагматска веза у функцији номинације.

У следећим примерима синтагме: *доминирајућа њарадијма*, *доминирајући систем*, *доминирајућа чистиош* и *доминирајући облици* могу да се сматрају слободним синтагматским везама у функцији номинације. Међутим, оне би се исто тако могле интерпретирати и као права партиципска значења: /Т → парадигма која доминира/; /Т → систем који доминира/; /Т → чистота која доминира/; /Т → облици који доминирају/.

— Рационално-просветитељски кључ је (...) на неки начин „алиби” (пре-доминирајућом доситејевском *њарадијмом*) за изношење фантастике (Поља, бр. 312—313, 49).

— (...) јер се управо тај материјал — духова, вампира, тајанствених сила, мистериозних бића (...) не уклапа у *доминирајући* идејни *систем* (...) (Поља, бр. 312—313, 49).

— Куће, линије, камен и облаци потопљени су у меко париско сивило (...) и пуни су оне тако *доминирајуће* апстрактне *чистиоше* која се памти (Б. Петровић, Певач, 73).

— (...) очигледно је у дијалектици просветитељства напуштање аналитичко-историјске парадигме у којој се разоткрива модернитет као у суштини владавинско размјенски однос, чији су деривати тоталитарна друштва данашњице и *доминирајући облици* идеологије и културе (Поља, бр. 312+313, 100).

Синтагме: *руководећи људи*, *руководеће њарнијуре*, *руководећи њимови* и *руководећи кадар* могу се схватити као права партиципска значења: /Т → људи који руководе/; /Т → гарнитуре које руководе/; /Т → тимови који руководе/; /Т → кадар који руководи/. У савременом српскохрватском језику, међутим, оне се често употребљавају, нарочито у језику журналистике, као слободне синтагматске везе у функцији номинације.

— Каже да је занимљиво да су се радне акције, сем једног краћег периода педесетих година када је неколико *руководећих људи* сматрало да су оне превазиђене, одржале до данас (Нин, бр. 1841, 10).

— Радници који остану без посла велика су брига и терет *руководећим њарнијурама* ДПЗ (...) (Данас, бр. 216, 10).

— Ако се прихваћа уобичајени аргумент како нису криви радници, него неспособни и кратковидни *руководећи њимови*, остаје питање њихове одговорности (...) (Данас, бр. 216, 11).

— (...) није нормално да се од 1980. године законска могућност да суд може утврдити одговорност *руководећеј кадра* укине (...) (Данас, бр. 216, 11).

Следеће синтагме осећају се још увек и као права партиципска значења, то јест као кондензатори реченичног садржаја, али и као адјективи у облику девербатива на /-ћи/ који, у датим примерима, имају значење *њрави*.

— Ово повезивање значи гаранџију да ће он у консеквенци свога испољења испунити одређене услове; нпр. да неко питање разматра као неодговорено, док *задовољајући одговор* не буде дат (...) (Поља, бр. 312—313, 66) /Т → одговор који задовољава/

— *Одлучујуће месио* за разрешавање овог питања је оно где Хабермас тврди да се „илокутивна снага“ не оснива на „сугестивној снази“ испољења, него на рационалној основи (...) (Поља, бр. 312—313, 66) /Т → место које одлучује/.

— Совјети одговарају да ракете нису „играчке“, да се тек тако пребацују, а системи на истоку земље постављени су да парирају *одоварајућим појеницијалима* САД у азијској и пацифичкој зони (Данас, бр. 216, 51) /Т → потенцијали који одговарају/.

И ови облици деклинабилних форми на /-ћи/ могу се интерпретирати и као права партиципска значења, то јест употребљени су с придевским одликама, али у партиципској функцији.

Међутим, у српскохрватском језику данас, употребљавају се и као неправи адјективи. Тачније, ови попридевљени облици на /-ћи/ не значе праву особину, већ привремену радњу која се изменила у сталну и коју схватамо као особину. На пример, у устаљеној синтагматској вези *илуштајући моси* привремено вршење радње глаголског облика *илуштајући* изменило се у стално које данас осећамо као особину именице *моси*. Неправи адјектив *фасцинирајући* има синоним у придеву *фасцинанџан*. Придев глагола *не/одоварати*, у наведеном примеру, има значење *нейодесан*. Адјектив *одлучујући* овде има значење *ифресудан*, *илавни*.

— *Охрабрујуће речи* подршке истраживања режије исказивали су и остали учесници Анкете (...) (Поља, бр. 306—307, 369) /Т → речи које охрабрују/

— Та (...) *нейосијојећа* а у бити (...) драстична *ираница* двају светова (...) (Поља, бр. 320, 381) /Т → граница која не постоји/

— југословенски проблеми проистичу из *фасцинирајуће мисли*ва фуш-ситуација (Данас, бр. 216, 17) /Т → мноштво које фасцинира/.

— Оно полази од чињенице да је нестало Титовог *одлучујуће уијецаја* (Данас, бр. 216, 17) /Т → утјецај који одлучује/.

— то би био и *илуштајући* какав је Архимедов *моси* (Нин, бр. 1841, 60) /Т → *моси* који плута/.

— Реметила га је (...) преподневна аудијенција у двору, код самог ћесара, *одлучујући доићај* вишемесечнога српскога бечког боравка (Б. Петровић, Певач, 89) /Т → догађај који одлучује/ и сл.

Синтагме *владајућа класа* и *владајућа иарџија* могу се интерпретирати и као права партиципска значења: /Т → класа која влада; Т → партија која влада/. Али, оне исто тако могу и да се сматрају устаљеним синтагматским везама у функцији номинације.

— Ширим изворима моћи, а сада све више и ванпарламентарним методама рада, *владајућа класа* обзбеђује трајну доминацију свог интереса (Поља, бр. 320, 395).

— У типу интересне интеграције државног социјализма, *владајућа иарџија* у име класе промовише (Поља, бр. 320, 395).

Синтагма *водећа ируи*а може се схватити и као партиципско значење: /Т → група која води/. У нашем језику она се, међутим, употребљава и као слободна синтагматска веза у функцији номинације.

— Кинези у амбасади, међутим, нису јасно видјели тај тренд према хегемонизму, који је настајао у *водећој љруји* КПСС (Данас, бр. 216, 71).

3.8. Метафорична и неуобичајена употреба деклинабилних форми на /-ћи/

3.8.1. У оквиру атрибутске синтаксичко-семантичке категорије посебно су издвојени и анализирани и они примери где је тешко са сигурношћу одредити да ли је реч о придевској или партиципској функцији датих адјектива у облику форми на /-ћи/ услед метафоричне употребе облика. Забележени су следећи примери:

— У несхватљивом тренутку ступања дрхтавог зеленог завршетка, сунце се врховима девојачких белих додира усудило *јоскакујућем расјаду* (Поља, бр. 320, 368).

— (...) у доба сретније, које још није познавало ову *јаловирајућу* међународну *бољешћу* (...) (Данас, бр. 216, 36).

— У тачку на *кићећем* облаку (...) (Б. Петровић, Певач, 534).

— Никад није закорачио у *ослобађајућу* чежњу као те ноћи (...) (Поља, бр. 312—313, 77).

3.8.2. Код следећих примера такође постоји амбигвитет:

— (...) ако је до конца седамдесетих година религиозна ситуација у ширим свјетским и епохалним размјерима била у знаку „*најредујуће секуларизације*” (...), онда је од тог времена па до данас (...) на дјелу ревитализације религије (...) (Данас, бр. 216, 24).

— У (...) интелектуалној дебати у „прелазном периоду” (...) указује се и на нежељене али изгледа неизбежне „*јраћеће јоследице*” (Нин, бр. 1841, 52).

— Режију треба сматрати (...) не као одраз писаног текста, већ као *јорућу* *јројекцију* (...) (Поља, бр. 306—307, 366).

У прва два наведена примера реч је о неуобичајеној употреби деклинабилних форми на /-ћи/, о употреби која није свакодневна у нашем савременом језику. О томе сведоче и сами знаци навода које је ставио аутор датог текста. Међутим, синтагме *јраћеће јоследице* и *јорућа јројекција* данас, у српскохрватском језику, користе се и као слободне синтагматске везе у функцији номинације.

У последњем наведеном примеру *јорућа јројекција* дата форма на /-ћи/ морфолошки је неправилно деривирана. Правилан облик је *јорећа јројекција*. Оваква форма наведеног адјектива на /-ћи/ уобичајена је у српскохрватском језику и сведочи о изласку овог облика из његове глаголске парадигме.

4. Предикатска функција

Адјектив у лику форми на /-ћи/ јавља се и као део предиката. Забележена су свега два примера.

— Добро знате одговор. Он је *јоражвајући* (Поља, бр. 321, 403).

— Тај поглед је *онеобичавајући* поглед (Поља, бр. 321, 447).

4.1. На основу анализираниог језичког материјала може се закључити да је у њему много чешћа употреба форми на /-ћи/ у служби атрибута него у случајевима њихове употребе у предикату. Сматра се да је узрок мање фреквенције ових адјектива на /-ћи/ у предикатској функцији, пре свега, у природи њихова значења. Правим придевом, који би се налазио у овој служби, открива се особина неког појма као нова која као да је до тада била непозната. Насупрот томе, особина која се исказује попридевљеним облицима форми на /-ћи/ мора бити трајна и стална. Као таква, дата особина никада није нова и нормално је да се ове форме не употребљавају у вези којом се откривају раније непознате особине (М. Стевановић, 1949—50, 84).

5. Адјектив у функцији супстантива

5.1. Адјектив може бити самостално употребљен функционишући као именица на површинској реализацији исказа. Употреба адјектива у лику форме на /-ћи/ као номиналне речи, могла је да буде изведена, једино из атрибутске улоге овог облика. Функционална супстантивизација одређеног облика адјектива на /-ћи/ остварује се, вероватно, преко претходне семантичке идентификације дате именице и њеног квалификатора односно атрибута. Поистовећујући се са значењем свог атрибута, дата именска реч предаје своју функцију, стојера номиналне фразе, свом модификатору, то јест адјективу у лику форме на /-ћи/.

Супстантивизацијом су могле да буду захваћене деклинабилне форме на /-ћи/ у функцији атрибута са попридевљеним значењем, као и оне са значењем правог партиципа (Љ. Суботић, 1984, 42).

Адјектив у лику форми на /-ћи/ у функцији супстантива забележен је само у тексту где је реч о преводу са енглеског језика. Није регистрован ни један пример са партиципским значењем.

— Непосредно после рата, телевизија је у Британији представљала забаву „*доброспојећих*” (Поља, бр. 325, 134).

6. Закључак

Задатак овог рада био је да опише и анализира функције и значење форми на /-ћи/ у датом језичком корпусу.

Анализом је установљено да се ова форма најчешће јавља у оквиру *атрибутивске функције* и то са *попридевљеним значењем*. Међутим, забележена је, у оквиру исте ове функције, и њена нешто ређа употреба са *партиципским значењем* и са *могућношћу двојаког значења*. Остале функције заступљене су у веома малом броју.

Забележена је и чешћа употреба адјектива у лику форми на /-ћи/ у оквиру *усиљених и слободних синтагматских веза у функцији номинације*. Ова појава нарочито је карактеристична за језик часописа *Поља*

али и за листове *Нин* и *Данас*. То се, међутим, не би могло рећи и за роман Бошка Петровића „Певач”. Овде та појава није толико заступљена.

У часопису *Поља* број 325, у оном броју где је било највише превода⁹ забележена је чешћа употреба адјектива у лику форми на /-ћи/ него у оригиналним текстовима. Примећена је и неправилна употреба адјектива на /-ћи/. Ова појава посебно је евидентна у скоро свим бројевима *Поља* која су ушла у корпус, а где се то појављује као манир. Тежећи ка некаквом „високом” стилу изражавања, и вишим степенима апстракције, јавља се овде и таква употреба овог облика која не одговара норми стандардног српскохрватског језика.

На основу дате анализе може се закључити да ова форма на /-ћи/ данас у језику егзистира као све продуктивнија *йридевска* и *йаршиицкиска* *кашѐјорија*.

3.1.1. ДЕКЛИНАБИЛНЕ ФОРМЕ НА /-ЋИ/ КОЈЕ ДАНАС У ЈЕЗИКУ ЕГЗИСТИРАЈУ КАО ПРАВИ АДЈЕКТИВИ

Списак форми на /-ћи/ и именица које се комбинују с њима

1. СЛЕДЕЋИ:

пут (2 ×)
етапа
доба
година (3 ×)
генерација
столеће
одговор
олимпијада
представа (2 ×)
избор
парадокс
ситуација
тренутак
дан
пролеће
прилика
облик
теза
пример
формула
елеменат

2. БУДУЋИ:

развој
археолог
песник
век
деца
студент
гледалац
повијест
време (3 ×)
комитет
руководство
мегапромашаји
дјеловање
свет
догађај (2 ×)
уређење
живот
испитивање
оспоравање

3. ТЕКУЋИ:

лист
часопис
дебата
политика
губитак
посао
проблематика
рад
промашај
критика
продукција
вредновање
столеће

4. ИДУЋИ:

век

3.1.2. ДЕКЛИНАБИЛНЕ ФОРМЕ НА /-ћи/ КОЈЕ ДАНАС У ЈЕЗИКУ ЕГЗИСТИРАЈУ КАО НЕПРАВИ АДЈЕКТИВИ

Списак форми на /-ћи/ и именица које се комбинују с њима

1. ПОСТОЈЕЋИ:

поредак
лук
стање (3 ×)
закон
криза
пракса
систем (2 ×)
акта
законодавство
свет
жариште
насеље
време

2. ОДГОВАРАЈУЋИ:

концепт
суд
улога
одсек
место
начин
прича
упориште
исход
стих
феномен

3. ВЛАДАЈУЋИ:

алиби
позиција
шема
претпоставка
дух

4. ВОДЕЋИ:

кипар
физичар
место
личност
улога

5. ПРЕДСТОЈЕЋИ:

састанак
конгрес
снимање
аудијенција

6. ОДЛУЧУЈУЋИ:

интерес
моменат

7. ВАЖЕЋИ:

поредак

3.2. УСТАЉЕНЕ СИНТАГМАТСКЕ ВЕЗЕ У ФУНКЦИЈИ НОМИНАЦИЈЕ

Списак форми на /-ћи/ и именица које се комбинују с њима

1. БУДУЋИ:

време (3 ×)

2. ВЛАДАЈУЋИ:

класа
партија

3. ТЕКУЋИ:

рад

4. ВИСЕЋИ:

мост (2 ×)

5. ПЛУТАЈУЋИ:

мост

6. СВИЈЕТЛЕЋИ:

фар

7. ГОСТУЈУЋИ:

редитељи

3.3. СЛОБОДНЕ СИНТАГМАТСКЕ ВЕЗЕ У ФУНКЦИЈИ НОМИНАЦИЈЕ

Списак форми на /-ћи/ и именица које се комбинују с њима

1. БУДУЋИ:

век
ситуација
развој
археолози
песник
деца
студент
гледалац
повијест
комитет
руководство
мегапромашја
дјеловање
свијет
догађај
уређење
живот
испитивање
оспоравање

2. ТЕКУЋИ:

посао
столеће
дебата
политика
губитак
проблематика
промашја
критика
продукција
вредновање
лист
часопис

3. СЛЕДЕЋИ:

пут (2 ×)
стапа
доба
година (3 ×)
генерација
столеће
одговор
олимпијада
представа (2 ×)
избор
парадокс
ситуација
тренутак
трен
дан
пролеће
прилика
облик
теза
пример
формула
елеменат

4. ИДУЋИ:

век

5. ВАЖЕЋИ:

поредак

6. ОДЛУЧУЈУЋИ:

интерес
моменат

7. ПОСТОЈЕЋИ:

поредак
лукови
закон
криза
пракса
систем (3 ×)
акта
законодавство
насеље
време
свет
жариште
манастир
црква
свест
стање (3 ×)

8. ВОДЕЋИ:

физичар
кипар
место
личност
улога

9. ОДГОВАРАЈУЋИ:

стих
улога
одсек
начин
исход
место
концепт
песма
феномен
прича
упориште
суд

10. ПРЕДСТОЈЕЋИ:

састанак
конгрес
аудијенција
снимање

11. ВЛАДАЈУЋИ:

дух
шема
алиби
претпоставка
позиција

3.4. ПАРТИЦИПСКА ФУНКЦИЈА

Списак форми на /-ћи/ и именица које се комбинују с њима

1. ОДЛАЗЕЋИ:
генерација	2. РАСТУЋА:
маса	3. УСМЕРАВАЈУЋИ:
улога
4. МОБИЛИЗИРАЈУЋИ:
улога	5. ПУЛСИРАЈУЋИ:
средиште	6. АГИРАЈУЋИ:
средиште
7. ОБЈАШЊАВАЈУЋИ:
систем	8. ИЗУМИРУЋИ:
природа	9. НАДСВОЂУЈУЋИ:
назор
10. ЗАЧУЂУЈУЋИ:
упорност	11. ЗАБРИЊАВАЈУЋИ:
дефицит	12. ЗАСТРАШУЈУЋИ:
лице
13. ИРИТИРАЈУЋИ:
задовољство	14. ОДРЕЂУЈУЋИ:
разлика
начин	15. НАРАСТАЈУЋИ:
популарност
16. БЛЕШТЕЋИ:
измаглица	17. НЕГИРАЈУЋИ:
тон	18. ОГРАНИЧАВАЈУЋИ:
консеквенца
19. ОБЛИКУЈУЋИ:
фактор	20. ДЕТЕРМИНИРА-
ЈУЋИ:
карактер	21. ОДЛУЧУЈУЋИ:
потез
рез
	22. ОТУЂУЈУЋИ:
ситуација	

3.5. ДЕКЛИНАБИЛНЕ ФОРМЕ НА /-ћи/ У ФУНКЦИЈИ АТРИБУТА СА ПРЕФИКСИРАНОМ ОДРЕДБОМ

Списак форми на /-ћи/ и именица које се комбинују с њима

1. СВЕОБЈАШЊАВАЈУЋИ:
мисао	2. НОВОПРИСТИЖУЋИ:
писци
3. САМОРЕГУЛИРАЈУЋИ:
друштво	4. БРЗОНАСТАЈУЋИ:
изми
5. СВЕПОТИРУЋИ:
пословање	6. СВЕТОМРЦАЈУЋИ:
линија
7. ОПШТЕОБАВЕЗУЈУЋИ:
искуство	8. ОПШТЕВАЖЕЋИ:
принцип

3.6. ДЕКЛИНАБИЛНЕ ФОРМЕ НА /-ЋИ/ У ФУНКЦИЈИ АТРИБУТА СА ДОПУНОМ У ВИДУ АДВЕРБА

Списак форми на /-ћи/ и именица које се комбинују с њима

1. <i>ОВДЈЕ</i> ПОСТОЈЕЋИ:	2. <i>СТВАРНО</i> ЖИВЕЋИ:
црква	тема
3. <i>УНИВЕРЗАЛНО</i> ВАЖЕЋИ:	4. <i>ЕКСПЛОЗИВНО</i> РАСТУЋИ:
језик	тржиште
5. <i>ТЕШКО</i> ДОСЕГЊУЈУЋИ:	6. <i>НЕПРИМЕРНО</i> РЕДУКУЈУЋИ:
разина	схема
7. <i>ЈОШ</i> ТРАЈУЋИ:	8. <i>ЈЕДИНО</i> ВАЖЕЋИ:
све	текст
9. <i>ЈЕДВА</i> ПОСТОЈЕЋИ:	
свест	

3.8. МЕТАФОРИЧНА И НЕУОБИЧАЈЕНА УПОТРЕБА ДЕКЛИНАБИЛНИХ ФОРМИ НА /-ЋИ/

Списак форми на /-ћи/ и именица које се комбинују с њима

1. <i>ПОСКАКУЈУЋИ:</i>	2. <i>ГАЛОПИРАЈУЋИ:</i>	3. <i>КИПЕЋИ:</i>
распад	бољетица	облак
4. <i>ОСЛОБАЂАЈУЋИ:</i>	5. <i>НАПРЕДУЈУЋИ:</i>	6. <i>ПРАТЕЋИ:</i>
чежња	секуларизација	последица
7. <i>ГОРУЋИ:</i>		
пројекција		

4. ПРЕДИКАТСКА ФУНКЦИЈА

Списак форми на /-ћи/ и именица које се комбинују с њима

1. <i>ПОРАЖАВАЈУЋИ:</i>	2. <i>ОНЕОБИЧАВАЈУЋИ:</i>
одговор	поглед

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

¹ М. Миновић, 1978, Миливоје Миновић, *О адјективима (и адвербима) у облику ілаіолскоі ґрилоіа садашњеі у савременом срјскохрвайском/хрвайскосрјском књижевном језику*, Сарајево, Свјетлост, ООУР Завод за издавање уџбеника, 1978.

² М. Стевановић, 1949—50. Михаило Стевановић, *Појридевлывање ілаіолских ґрилоіа на -ћи*, Јужнословенски филолог, Београд, 1949—50, XVIII, 55—85.

³ Љ. Суботић, 1984. Љиљана Суботић, *Судбина ґарґиција у књижевном језику код Срба у 19. веку*, Прилози проучавању језика, Нови Сад, 1984, књ. 20, 5—81.

Марија Шћис

О СРПСКОХРВАТСКИМ ГЛАГОЛИМА СА ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНИМ ЗНАЧЕЊЕМ

Рађено под руководством
мр Владиславе Пејровић

Циљ овога рада је да се да преглед српскохрватских глагола са „егзистенцијалном” семантичком компонентом. Као извор послужио ми је *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске — Матице хрватске (РМС—МХ).

Глаголи су унесени у табелу; груписани су по семантичкој сродности, а сврстани у три вертикалне колоне с обзиром на то да ли означавају: I. „почетак” егзистенције, II. „континуитет” егзистенције, III. „престанак” егзистенције.

Уз глаголе су наведене семантичке дефиниције које, по правилу, садрже лексичке еквиваленте, јер се на тај начин презентована значења могу лако повезати с другим глаголима. Како поједини глаголи имају више значења, ознака (број и мало слово) уз семантичку дефиницију представља место које она заузима у приоритетном редоследу значења глагола, датом у РМС—МХ.

Као семантичка диференцијална обележја именичких допуна у датом глаголској конструкцији V+N (глагол + именица), издвојила сам следећа:

	скр.
— именица означава конкретан појам	КП (+/—)
— именица означава апстрактан појам	АП (+/—)
— именица означава живо	Ж (+/—)
— именица означава неживо	НЕЖ (+/—)

У прву колону табеле уврштени су глаголи перфективног вида, изузев глагола *бићии* (и сврш. и несврш.) и *родићии се* (сврш. а ређе несврш.). Глаголи у другој колони су имперфективног вида, осим глагола *би ии* (и сврш. и несврш.). У трећој колони су глаголи перфективног вида, сем глагола *немаићи* (несврш. и ређе сврш.). Овај глагол је, кад је у питању значење, изузетак у односу на остале у истој колони; он не означава само „престанак егзистенције”, већ и „не-егзистенцију”.

У овом прегледу изостављени су глаголи чија се употреба у егзистенцијалном значењу данас сматра застарелом, провинцијалном или мање обичном (у РМС—МХ посебно означено).

Код глагола који су фигуративним путем добили егзистенцијално значење, оно је обележено скраћеницом *фш.* као што је учињено у РМС—МХ.

Тамо где сам сматрала да семантички опис појединих глагола у РМС—МХ није потпун и прецизан, допунила сам га на основу језичке компетенције. Допуне су у косим заградама.

ТАБЕЛА

I	II	III
БЇТИ, БЎДЕ 3б) настати, завладати КП(—) АП(+)	БЇТИ, (супл.) ЈЕСТЕ 2) постојати, живети КП(+) Ж(—) НЕЖ(+) АП(+) БЇТИСАТИ ² , -ИШЕ постојати, живети КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(—)	БЇТИСАТИ ¹ , -ИШЕ проћи, нестати; умрети; пропасти КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(—)
НАСТАТИ, -АНЕ 1) постати, произаћи, створити се; појавити се, искрснути КП(—) АП(+)	БИВСТВОВАТИ, БЇВ- СТВУЈЕ а) постојати; б) живети; ц) бити КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(—)	(ПО)НЕСТАТИ, -АНЕ 1а) престати постојати, не бити више КП(+) Ж(—;+) НЕЖ(+) АП(+)
ПЉСТАТИ, -АНЕ 1) настати, појавити се, створити се КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(—)	ПОСТЉЈАТИ, -ЈЇ а) бити, налазити се у важности, на снази; б) живети КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(+)	ПРЕСТАТИ, -АНЕ а) прекинути, завршити ... постојање КП(+) Ж(—) НЕЖ(+) АП(+)
СТВЉРИТИ СЕ, СТВЉРИ СЕ 1а) појавити се, постати стварност, настати КП(+) Ж(—) НЕЖ(+) АП(+)	ЕГЗИСТЇРАТИ, -ЇСТЇ- РА бити, постојати, живети КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(+)	

I	II	III
РОДИТИ СЕ, РОДЉИ СЕ 1а) доћи на свет рођењем (о детету) /настати/; 2 фиг. а) настати, постати, створити се, понићи; в) појавити се изненада, ис- крснути, пасти на ум, си- нути (о идеји, мисли, же- ља и сл.) КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)	ЖИВЕТИ, -ВЉИ 1) бити жив, бити у жи- воту; постојати КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)	ЋМРЕТИ, ЋМРЕ 1а) доћи у стање престанка свих биолошких функција (обично о човеку), престати живети, преминути; 2 фиг. а) нестати, ишчезнути КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)
ОКОТИТИ СЕ, ОКОТИ СЕ 2а) доћи на свет (о мачки, медведици, псу и још неким животињама); 3) фиг. створити се, настати КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)		ПРЕМИЊУТИ, ПРЕМИЊЕ 1а) умрети; б) фиг. изгубити се, нестати, ишчезнути; 2) минути, проћи (о времену) КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)
ОКЊИТИ СЕ, ОКЊИ СЕ 2а) доћи на свет (о мачки, медведици, псу и још неким животињама); 3) фиг. створити се, настати КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)		(ПРЕ)СВИСНУТИ, -НЕ нагло, напрасно умрети од бола, жалости, стида, сра- моте и сл. КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(—)
ОКЊИТИ СЕ, ОКЊИ СЕ 2а) доћи на свет (о мачки, медведици, псу и још неким животињама); 3) фиг. створити се, настати КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)		ЋГИНУТИ, -НЕ 1а) завршити живот, пре- стати живети (о животи- њама), липсати, црћи; б) скапати, умрети; 2) престати постојати, пропасти, неста- ти; изгубити се КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)
		ЦРКНУТИ и ЦРЊИ, ЦРКНЕ 1) угинути, крепати, липсати (о животињама); 2) погрд. умрети; 5) фиг. пресвиснути (од жалости, туге, бола и сл.) КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(—)
		ЛИПСАТИ, ЛИПСЕ 1) угинути (о животињама); исп. крепати, црћи; 2) пеј. умрети (о човеку) КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(—)
		КРЕПАТИ, -ЊА тал. црћи, цркнути, липсати (о животињи и погрд. о чо- веку) КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(—)

I	II	III
		СКЉПАТИ, -Ќ и -ПЉЕ страдати, изгубити живот, умрети одн. угинути од гла- ди, жеђи, зиме или каквог другог тешког стања (о чо- веку, животињи) КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(—)
ИЗРЌДИТИ СЕ, ИЗРОДИ СЕ 3б) настати, појавити се (о чему неповољном) КП(—) АП(+)		ИЗУМРЕТИ, ИЗУМРЕ 1) умрети, нестати не оста- вивши никаква потомства 3) фиг. замрети, ишчезнути, изгубити се, нестати КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)
		ЗАМРЕТИ, ЗАМРЕ 1а) изумрети, престати живе- ти . . . нестати КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)
ЗАЧЕТИ СЕ, ЗАЧНЕ СЕ 1) настати, започети КП(—) АП(+)		ЗАТРТИ СЕ, ЗАТРЕ СЕ нестати, изумрети КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)
	ТРАЈАТИ, -ЈЕ 1а) /бити/, вршити се, раз- вијати се дуже време, про- тезати се на дужи времен- ски период; 2а) /постојати/, живети КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)	ДОТРАЈАТИ, -ЈЕ 2а) доћи до измака, стићи до конца трајања, свршити се, /нестати/ КП(+) Ж(—) НЕЖ(+) АП(+)
ПОТЕЋИ, ПОТЕЧЕ 3) појавити се, настати, родити се КП(—) АП(+)	ТЕЋИ, ТЕЧЕ б) често с ген. постојати, егзистирати; трајати, дос- тајати КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(—)	ИСТЕЋИ, ИСТЕЧЕ 2) доћи крају, проћи, сврши- ти се, завршити се (о вре- мену) КП(—) АП(+)
		ПРОТЕЋИ, ПРОТЕЧЕ 5) фиг. проћи, минути (о времену, року, догађајима) КП(—) АП(+)
ЗАПАСТИ, -АДНЕ 4) настати КП(—) АП(+)		ПРОПАСТИ, ПРОПАДНЕ 7а) ишчезнути, нестати; на- гло се изгубити с очију, из видокруга КП(—) АП(+)

I	II	III
ДОЋИ, ДОЋЕ 2) настати 4) појавити се ~ на свет: родити се КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)		ОТИЋИ, ОДЕ 6) проћи, протећи, минути; 7а) нестати, пропасти; б) погинути, умрети КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)
		ПРОЋИ, ПРОЋЕ 4) фиг. а) појавити се и брзо нестати; /престати/ КП(—) АП(+)
		МИНУТИ, МИНЕ 1г) ишчезнути, нестати КП(—) АП(+)
		ЗАВРШИТИ, ЗАВРШИЋ 2) бити готов, нестати, умрети ~ СЕ: доспети до краја; прекинути се КП(—) АП(+)
		СВРШИТИ, СВРШИЋ 3) умрети, скончати ~ СЕ: доспети до краја, за- вршити се, окончати се КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)
		СКОНЧАТИ, -Ћ 2) умрети, погинути КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(—)
		ОКОНЧАТИ СЕ, -Ћ СЕ завршити се КП(—) АП(+)
(ПО)ЈАВИТИ СЕ, ПОЈАВИ СЕ 2) настати, понићи, искрс- нути КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(+)		ИЗГУБИТИ СЕ, ИЗГУБИЋ СЕ 1а) нестати, ишчезнути КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(+)
ИСКОЧИТИ, ИСКОЧИЋ 2а) појавити се нагло, нео- чекивано, створити се, из- бити, искрснути; 5) понићи, настати КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(—)		

I	II	III
ИЗБИТИ, ИЗБИЈЕ 46) настати, показати се КП(—) АП(+) ИСКРСНУТИ, -НЕ изненада, нагло се појави- ти, показати се КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+)		РАЗБИТИ СЕ, РАЗБИЈЕ СЕ 4) распршити се, ишчезнути КП(—) АП(+) ИШЧЕЗНУТИ, -НЕ изгубити се, нестати КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+) ИШЧИЛЕТИ, -ИЛЇ 1) изгубити се, нестати, ишчезнути КП(—) АП(+) РАСПРШИТИ СЕ, РАСПРШЇ СЕ разићи се, растурити се, ишчезнути КП(—) АП(+) ИСПАРИТИ, -И̇ 26) фиг. постепено нестати, ишчезнути, изгубити се; в) фиг. шаљ. нестати, ишчез- нути кришом, неприметно КП(+) Ж(—) НЕЖ(+) АП(+) ИСХЛАПИТИ (СЕ), -И̇ (СЕ) 2) фиг. мало-помало, непри- метно, постепено ишчезнути КП(+) Ж(+) НЕЖ(—) АП(+) ИСКОПНЕТИ, -ПНЇ 2 фиг. а) постепено ишчез- нути, нестати КП(—) АП(+) ПРЕСУШИТИ, ПРЕСУШЇ 3) фиг. нестати, престати, не дотицати КП(—) АП(+) ПРЕСАХНУТИ, ПРЕСАХНЕ 3) фиг. престати, нестати КП(+) Ж(—) НЕЖ(+) АП(+)

I

СИЊУТИ, СИЊЕ

3а) нагло, изненада се појавити, испољити се у свести;

б) нагло се показати, појавити се, искрснути

КП(—)

АП(+)

БЛЕЊСНУТИ, -ЊЕ

б) фиг. изненада настати, појавити се

КП(—)

АП(+)

ИЗРЌНИТИ, ИЗРЌИ

2) фиг. а) изићи на видик, појавити се одједном, помо-

лити се, искрснути, показати се; б) настати, постати

КП(+) Ж(+) НЕЖ(—)

АП(+)

ПРОБУДИТИ СЕ,

ПРОБУДИ СЕ

2) фиг. в) појавити се, настати, искрснути

КП(—)

АП(+)

ПЌНИКНУТИ и

ПЌНИЋИ, -ИКЊЕ

2) фиг. б) настати, појавити се

КП(—)

АП(+)

ИЗНИКНУТИ, -ЊЕ

2) фиг. б) нагло се појавити, одједном настати

КП(+) Ж(+) НЕЖ(—)

АП(—)

ИЗРАСТИ и ИЗРАСТИ,

-АСТЕ

2) фиг. а) поникнути, настати; појавити се, искрс-

нути, створити се

КП(+) Ж(+) НЕЖ(+)

АП(—)

ЗАВЛАДАТИ, ЗАВЛАДА

2) фиг. б) настати

КП(—)

АП(+)

II

УСАХНУТИ, УСАХЊЕ

4) фиг. нестати

КП(—)

АП(+)

УГАСИТИ СЕ, УГАСИ

СЕ

2а) престати постојати, нестати, изгубити се

КП(—)

АП(+)

ЗГАЊСНУТИ, -ЊЕ

/престати постојати, нестати, изгубити се/

КП(—)

АП(+)

ПОТЌНУТИ, ПОТЌНЕ

4) фиг. б) нестати, ишчезнути

КП(—)

АП(+)

ЗАСПАТИ, ЗАСПИ

~ вечним (последњим) сном: умрети

/фиг. нестати, ишчезнути/

КП(+) Ж(+) НЕЖ(—)

АП(+)

ЋВЕНУТИ, -ЊЕ

3) нестати, угасити се

КП(—)

АП(+)

III

ВЛАДАТИ, ВЛАДА

3) постојати, бити

КП(—)

АП(+)

I	II	III
ОВЛАДАТИ, ОВЛАДАЌ 16) настати, појавити се КП(—) АП(+) ЗАЦАРИТИ (СЕ), -Ћ (СЕ) 2) завладати, загосподарити /фиг. настати/ КП(—) АП(+) ЦАРЕВАТИ, -РУЈЕ 2) фиг. а) /постојати/, вла- дати, господарити, слобо- дно се ширити, имати пре- вагу над осталим, преовла- ђивати КП(—) АП(+) ИМАТИ, -Ћ 5) обично безл. а) трајати, 2) 3. л. јд. уз логички су- не бити утрошен, исцрпен; б) екст а) не постојати, не на- б) живети, проводити век; лазити се; в) ишчезнути, иш- постојати; налазити се на чезавати, неста(ја)ти /увек свету /увек N у генитиву/ N у генитиву/ КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(+) НЕМАТИ, НЕМАЌ 5) обично безл. а) трајати, 2) 3. л. јд. уз логички су- не бити утрошен, исцрпен; б) екст а) не постојати, не на- б) живети, проводити век; лазити се; в) ишчезнути, иш- постојати; налазити се на чезавати, неста(ја)ти /увек свету /увек N у генитиву/ N у генитиву/ КП(+) Ж(+) НЕЖ(+) АП(+) 		

ЗАКЉУЧАК

У дату табелу убележила сам 70-ак глагола у чијем је семантичком потенцијалу присутно „егзистенцијално” обележје: једнима се означава „настанак” неког ентитета, предмета у општем смислу, догађаја, другима његово „битисање”, а трећима „завршетак”, „настанак” истог. Покушала сам да глаголе тако и разврстам, те сам у крајњим двама колонама добила антонимичне парове (нпр. *настајати: нестјати; синијати: ујасијати се; њошећи: исјећи; доћи: ојати*), а тамо где их нисам пронашла, остало је празно место. У истој колони углавном су представљани једни испод других глаголи сродног значења и евентуално морфолошког лика, па се тако формирају синонимични низови (нпр. *јојавијати се, искочијати, избиијати, искрнујати, синијати, блеснујати; изјубијати се, ишчезнујати, ишчелијати, исја-ријати, исхлайијати, искојнејати, њресунијати, њресахнујати, усахнујати, ујасијати се, зјаснујати*). Настојала сам да се у **низовима** који се могу уочити у свим колонама прво нађу глаголи који су обичнији, неутралнији и чешћи у употреби, а затим они који се само фигуративно употребљавају у том значењу.

Примећујемо да највише глагола има у трећој колони и да се претежно ради о фигуративном, пренесеном значењу. Да ли је то знак да човека више фасцинира процес нестајања о којем мало зна или не жели да зна, па се углавном метафорички изражава?

Глаголским конструкцијама (тј. глаголом удруженим с именском лексемом) најчешће се обележава смена дана и ноћи, светла и мрака,

суница и месеца, тишине и буке, зла и добра, живота и смрти. Дакле, именице уз глаголе означавају појмове који су од животне важности за човека. Интересантно је да се за глаголе *избићи*, *изродити се*, *зацарити* (*се*) везују искључиво именице којима се означава нешто неповољно, лоше за човека (нпр. зло, невоље, тешкоће, сукоб, рат), односно такве појаве које симболизују то што је негативно (нпр. мрак, празнина).

Прегледавши примере за потврду значења глагола из РМС—МХ, дате уз глаголе ове семантичке групе, утврдила сам да именице уз њих најчешће означавају појаве из психичке сфере: осећања, расположења, мисли, сећања, веровања. То се рађа, буди се, искрсава, живи, губи се, гаси се, умире, копни у човеку, овладава његовом психом. Овладавање простором у правом, непренесеном смислу може се означити глаголима: *сйвориши се* /негде/, *йојавиши се* /негде/, *искрснути* /негде/, *йосйојати* /негде/, *живеиши* /негде/, *владаиши* /негде/, *цареваиши* /негде/, *изрониши* /однекуд/, *изубиши се* /некуд/. У сваком случају, када је у питању нешто конкретно, било то „живо” или „неживо”, о чијем настајању, постојању или нестајању саопштавамо, потребно је то сместити у одређени простор, детерминисати га у том смислу (нпр. *Покадишио сам медвед изненада искрсне йред ловцем*. Петр. М. *Између њеја и мађеке израсйао је зид*. Козарч.¹). Исто важи и за апстрактне појаве, везане за човеков интелект и чула, које се отелотворују у сфери психе. Стога се често уз овакве глаголске конструкције појављују одредбе за место (нпр. *Празнина је царевала у њејовој широкој души*. Крл. *Наједном, йри йој йомисли, искрсне у њејовој машиши цюо низ усйомена*. Крањч. Стј.²).

Уз глаголе *йрајати*, *йроћи*, *минути*, *йећи*, *йройећи*, *исйећи*, *доћи*, *оићи* употребљавају се првенствено именице које означавају временске јединице, периоде, догађаје, па се таквим конструкцијама истиче трајање, протицање времена, живота, као и завршни чин умирања, гашења живота (нпр. *Најслађи дани ђачкоја живоја су ми йройекли*. Нен. Љ. *У шйја ми је оишиао живој*? Сим.³). Глаголима *изродити се*, *изумреиши* имплицира се поступност у временском смислу: једно по једно. Други глаголи су маркирани обележјем „изненадност”, „нагlost” појављивања односно нестајања какве предметности (нпр. *искрснути*, *синути*, *блеснути*, *замреиши*, *йройасиши*), док је у семантичком потенцијалу неких глагола присутна поред „резултативности” и „процесуалност”: *дойрајати*, *йресуишиши*, *йошонути*, *искойнети*, *исйаиши*.

Међу глаголима с основном семантичком компонентом „егзистенцијалном” могли би се издвојити као стилски маркирани: *минути*, *биши-сати* и *бивсйвовати*. Они би могли да носе ознаку књишки, с обзиром на то да је њихова употреба везана за литературни стил, а није уобичајена у свакодневној комуникацији.

¹ Примери за потврду значења глагола са скраћеницом ауторова имена, РМС—МХ.

² Исто.

³ Исто.

Предочени регистар глагола с „егзистенцијалном” семантичком компонентом може бити од помоћи у будућим семантичким анализама српскохрватских речи, што значи да га не сматрамо коначним, а такође смо свесни чињенице да тек предстоји утврђивање ваљаности понуђених критеријума. У закључним напоменама покушали смо да само назначимо неке могућности испитивања глаголских конструкција (тј. егзистенцијалног глагола у вези с именицом или каквом одредбом).

Жељко Марковић

НЕПРОДУКТИВНЕ ГРАМАТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ У ЈЕЗИКУ ДАНИЛА КИША И СЛОБОДАНА СЕЛЕНИЋА

Рађено под руководством
и рсф. др Јована Јерковића

Проучаваоци савременог српскохрватског језика у својим радовима често напомињу да се неке граматичке категорије описане у нашим грама-тикама не појављују у данашњем српскохрватском језику. Треба напомен-нути да језик писаца не пружа увек тачан увид у процесе и стање у језику одређене заједнице иако граматичари, по правилу, као илустрације нај-чешће узимају примере из језика лепе књижевности. Проф. Милка Ивић у свом раду *Једно поређење Вуковој језика са нашим данашњим књи-жевним језиком*, образлажући зашто се не користи грађом из језика писаца за приказивање савременог језичког стања, напомиње следеће: „Ослонити се на језик каквог модерног писца не би било довољно сигурно. Књижевници притичу из свих крајева наше земље носећи са собом своје локалне језичке особине; усто, они себи допуштају разне слободе у писању, а често су под међусобним језичким утицајима. Нај-погодније је, у ствари, узети као мерило за поређење језик који се огледа кроз штампу, радио, филм, другим речима — онај језик наше данашњице који се због масовнијег карактера више стандардизовао од језика лепе књижевности.”¹

Грађа коју сам прикупио на језику Данила Киша показале да се проучавалац савременог српскохрватског језика не може безрезервно

¹ М. Ивић, *Једно поређење Вуковој језика са нашим данашњим књижевним јези-ком*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. I, Нови Сад 1957, стр. 116.

ослонити на језик неког писца у приказивању актуелног језичког стања. Због присуства многих граматичких категорија за које је опште прихваћено мишљење да се изузетно ретко појављују у савременом језику, а које су у језику овог писца изузетно фреквентне, било би можда правилније да сам прву реч у наслову овог рада ставио под наводнике. С друге стране, језик С. Селенића показује се далеко „обичнијим”, ближим свакодневном разговорном језику, језику средстава масовних комуникација. У многим случајевима он ће, сасвим непланирано, играти улогу модела који представља савремено језичко стање, а којем се супротставља језик Д. Киша.²

М О Р Ф О Л О Г И Ј А

1. Један од најизразитијих процеса у савременом језику јесте губљење облика придева у неодређеном виду у косим падежима. Тако се у језику С. Селенића неодређени придевски вид у косим падежима среће тек спорадично. Нпр.: Вратим се *необављена* посла, а на вратима он, Милоје, чачка зубе, гледа ме. (Писмо глава, 314); . . . дан када Сокол Рац Грцај Везирић Вуксангеловић Арада (. . .) стиснутих зуба и погледа *уљерена* у подигнуте главе синова, одлучи да понуди измир неизмирене крви . . . (Пријатељи, 15).

У језику Д. Киша придеви у генитиву веома се често срећу у неодређеном виду: Био је то мршав дечак *радознала* и помало *уљашена* погледа (Псалам 44, 119); Био је повређен његов понос хипохондра и *ћромашена* човека (Башта, пепео, 68); А на помен *Микишина* имена, Јеврејин би почи-

² Непродуктивне граматичке категорије су у језику Слободана Селенића изразитије присутне једино у роману „Пријатељи” и то у деловима који представљају неку врсту родослова породице Владана Хациславковића, а тај родослов Владан, један од два главна јунака овог Селенићевог романа, излаже једним претенциозно архаичним стилем. У овоме се, свакако, огледа тежња писца да и кроз сферу идиолекта што потпуније прикаже свог јунака. Међутим, сматрам да при приказивању језичких одлика неког писца треба разграничити оне особине које се појављују као интегрални део пишчевог језичког система (дакле оне особине које се провлаче кроз сва или барем кроз већину дела једног писца) од особина које се спорадично могу срести у појединим делима и чија је присутност условљена неким посебним пишчевим намерама. Само оне прве можемо сматрати одликама пишчевог језика и можемо их назвати стилемама првог степена. Оне друге назовимо стилемама другог степена јер на неки начин представљају стилски маркиране елементе у односу на сам пишчев језик, дакле неку врсту одступања од онога што бисмо назвали препознатљивим одликама језика па, самим тим, и стила неког писца. Непродуктивне граматичке категорије се срећу у већини дела Данила Киша и чине интегрални део језичког израза овог писца. Оне се, дакле, у језику овог писца понашају као стилеме првог степена. У језику С. Селенића, међутим, непродуктивне граматичке категорије се изразитије срећу само у једном делу и у структури тог дела имају функцију потпунијег „онобичавања” једног од јунака, а ту функцију оне успешно врше управо због тога што се и саме доживљавају као нешто што одудара од целине пишчевог језичког израза те се с пуним правом могу сматрати стилемама другог степена. Стога ћу ја зенемарити онај део романа „Пријатељи” који је изнесен у облику Владанове исповести и приказати само оно што се у језику С. Селенића може сматрати стилемама првог степена.

њао да булазни на јидишу и хебрејском . . . (Гробница за Бориса Давидовича, 11).

И поред велике бројности придева неодређеног вида у генитиву, нисам пронашао ни један случај да је придев употребљен у облику неодређеног вида у дативу одн. локативу мушког и средњег рода.

Заменице *његов* и *њихов* такође се у језику Д. Киша често срећу у неодређеном виду у генитиву, нпр.: Постојала је чак не мала сумња у могућност *његова* повратка теизму (Башта, пепео, 157); Која слика улеће затим у жуту мрљу *његова* сећања? (Пешчаник, 47); „Нека вас чувају богови”, пише један паганин, „*њихова* зла језика и *њихових* клетви” (Енциклопедија мртвих, 11).

Забележио сам и један пример употребе заменице *његов* у облику неодређеног вида у локативу: И да не бејаше руже у срцу *његову*, (. . .) он се зацело још не би пробудио (Енциклопедија мртвих, 57).

У језику С. Селенића нисам пронашао ни један пример неодређеног вида ових присвојних заменица. То одговара стању у нашем савременом језику у којем су дужи облици ових заменица потпуно истиснули из употребе краће облике.

2. Губљење деклинације бројева *два*, *три* и *четири* јесте процес који је, такође, увелико захватио наш језик. У језику Д. Киша, међутим, бројеви *два* и *три* се доследно деклинирају: . . . бити савремеником *двају* система опресије, *двеју* крвавих историјских збиља, *двају* система логора уништења душе и тела . . . (Час анатомије, 67); То бејаше тело Хане Кшижевске која је пресецала ледену воду паничним и сигурним покретима, ослобађајући се тешког гуња од јагњеће коже са *двама* црвеним љиљанима пришивеним у висини струка (Гробница за Бориса Давидовича, 15); Идентитет жртве међутим није утврђен, упркос заинтересованости полиција *трију* суседних земаља да реше загонетку (Гробница за Бориса Давидовича, 16).

Што се тиче броја *четири*, нисам пронашао ниједан пример промене овог броја у језику Д. Киша.

У језику Слободана Селенића пронашао сам само један пример промене броја, и то броја *две* чија се промена још понајбоље чува у језику: Једем тако обузет овим *двема* идејама, да и не примећујем људе око себе . . . (Писмо глава, 142).

3. У савременом српскохрватском језику мењање израза *неколико* је скоро потпуно ишчезло. У језику Д. Киша нисам пронашао ниједан случај промене овог израза. Међутим, у језику С. Селенића срећу се примери промене овог израза, и то је један од ретких случајева да језик овог писца одступа од „убичајеног” савременог језичког стања. Забележио сам следеће примере: Око велике чиније на комоди *неколике* појединачне воћке добиле су посебно украшено место (Мемоари Пере богаља, 41); Једноставно, осећам да је за све боље ако *неколиким* ноћима раздвојимо догађај који је управо минуо (Писмо глава, 259).

4. Једна од особености Кишовог језика је, свакако, изузетно честа употреба имперфекта који је у савременом разговорном језику, те у језику средстава масовне комуникације потпуно ишчезао. Најчешћи је имперфекат од глагола *бити* у језику овог писца: На шуму се *бише* нагло спустио мрак (Рани јади, 81); У том тренутку *бејаш* понесен снажним осећањем протицања... (Пешчаник, 69); ... а они који су улагали у све то мало скепсе и мало сумње *бејашу* проглашени за пристрасне и за кукавице (Час анатомије, 19).

Једини облик имперфекта од помоћног глагола *бити* који се не среће у језику Д. Киша јесте облик за прво лице једине: *бех*. У свим случајевима употребе имперфекта за прво лице у језику Д. Киша среће се само облик *бејаш*.

У језику овог писца чест је и имперфекат пунозначних глагола. Од великог броја примера које сам забележио навешћу неколико: *Лежаху* наузнак на рапавој и влажној кострети... (Енциклопедија мртвих, 54); У часу када *излажасмо* затекосмо пред кућом неког службеника градске управе Тулуза... (Гробница за Бориса Давидовића, 128); У љубичастој светлости купеа нека у црно обучена госпа *наслањаше* своју лепу главу на високи баршунasti наслон седишта, док јој у крилу *дремаше* нека девојчица (Пешчаник, 270).

Чини се да постоји једно ограничење у дистрибуцији имперфекта у језику Д. Киша. Наиме, имперфекат је присутан само у језику приповедача (под тим се подразумева и случај када одређени лик преузме улогу приповедача), док га у дијалозима не срећемо.³

У језику дела С. Селенића имперфекат се среће само спорадично: Није болест једини разлог за чудну блискост што *везиваше* и што *везује* мог оца Војина и мене (Писмо глава, 23); ... међу свих тридесет пет стотина Бреговаца *не беше* ниједног који је предање о народу албанском тако добро знао (Пријатељи, 26).

5. У језику Д. Киша такође се среће као веома фреквентна категорија и плусквамперфекат који многи сматрају категоријом која ишчезава из система глаголских времена српскохрватског језика. За разлику од имперфекта, плусквамперфекат је чест и у дијалогу ликова у делима Д. Киша. Забележио сам много примера од којих наводим следеће: „Управо *сам се био враћио* из централе (радио сам у ноћној смени) и таман *био засјао* када лупи нешто” (Псалам 44, 70); Како *се* наши рођаци *нису били враћили* из логора, то сам ја располагао двориштем и шталом (Рани

³ Сем тога, иако је имперфекат интегрални елеменат Кишовог система глаголских времена, он ће у појединим случајевима бити обележен као стилем другог степена. То неће бити резултат саме употребе имперфекта, већ пре последица његовог нагомиланања. Тако у збирци „Гробница за Бориса Давидовића” нагомиланањем имперфекта у приповеци „Пси и књиге” изразу се даје одређена црта архаичности која још више подвлачи временски размак између збивања описаних у наведеној приповеци и оних описаних у осталих шест приповедака збирке, а то, опет, још више истиче фрапантну сличност судбина Б. Д. Нојмана и Б. Д. Новског. У приповеци „Легенда о спавачима” из збирке „Енциклопедија мртвих” нагомиланање имперфекта је у функцији изградње „библијског” стила.

јади, 79); „Ђути, мала, шта је Марија крива за то; она се у то време *није била ни родила*, па ни њен отац” (Псалам 44, 80).

У језику дела С. Селенића нисам пронашао примере плусквамперфекта.

С И Н ТА К С А

1. Проф. Милка Ивић, као једну од црта по којој Вуков језик значајно одступа од савременог језика, наводи место придева у односу на именицу (код Вука је придев, поготову присвојни, често иза именице). Међутим, било би нетачно сваки овакав случај сматрати некарактеристичним за савремени језик. У два случаја придев је иза именице сасвим уобичајена појава: у одређеним изразима који воде порекло од синтагматике језика црквених књига, те у изразима који у себи садрже одређену модалност (пре свега пејоративност). Као потврду за ову тезу, навешћу неке конструкције из језика Д. Киша и С. Селенића: Гледају последњи пут *свeћ Божји* пре поласка у *царствo небеско* (Писмо глава, 327); Далеки и тајанствени као *ђућeви њосћодњи* (Гробница за Бориса Давидовича, 77); ... да ли би она, таква каква је, без обзира на своје порекло, да ли би, рецимо, могла да ликвидира свог брата, оног *бандишa њроловског* ... (Мемоари Пере богаља, 112); ... *банда сeљачка*, углавном, коју је дошла да спасава, голи свој и јадни живот, а не револуцију да диже ... (Писмо глава, 183).

2. Код проф. Милке Ивић наилазимо на следећу констатацију: „Догађа се да место енклитике код Вука не одговара положају који ови облици заузимају обично у данашњој реченици.”⁴ Један од примера који М. Ивић наводи као илустрацију за ову констатацију јесте следећи: „*Јово је Прошић* знао говорити турски и грчки.” Уп. са овим следеће: „*Драган се М. Јеремић* потрудио да за будућег истраживача нарави обави део посла, па му је и извукао равно пет стотина (...) јединица својих ђатинских размишљања ... (Час анатомије, 227). Но, без обзира на ову конструкцију која је у Кишовом случају у функцији још снажнијег истицања саркастичног тона којим је наведени исказ обојен, навео бих неке примере из Кишовог језика који нестају, а које граматичари не наводе као случајеве „у опадању”. Ради се о случајевима када енклитика раздваја именицу од придева, што је у језику Д. Киша веома честа појава: ... и *београдски нам ју је НИН*, дакле, донео у три наставка са пропратним текстом ... (Час анатомије, 262); *Свежи су се кршичњаци* црвенели као кросте (Рани јади, 57); *Чешка је њолицја* доставила Совјетима имена неколико Судетских немаца ... (Гробница за Бориса Давидовича, 18). Овакви примери се не срећу у језику Слободана Селенића.

3. Ни употреба именице у инструменталу уз глагол *бити* или *њосћати* није карактеристика која се често среће у савременом језику. Код Киша је, међутим, ова конструкција веома фреквентна: Не треба бити

⁴ М. Ивић, н. д. 123.

великим психологом па утврдити да ова врста „усавршавања” књижевне творевине, у конкретном случају, није последица перфекционизма... (Час анатомије, 263); Не може се играти целог живота улога жртве а да се коначно и не постане *жртивом* (Башта, пепео, 142).

У савременом српскохрватском језику овакве конструкције све више бивају замењене именицом у номинативу која стоји уз глагол (нпр.: Не треба бити велики психолог па утврдити...). У језику С. Селенића нисам пронашао конструкције оваквог типа које би садржавале именицу у инструменталу.

Мислим да све ово показује како језик једног писца не може сам по себи бити модел који би верно представљао актуелно језичко стање. С друге стране, када се чита један такав мајстор писане речи какав је, несумњиво, Данило Киш, тешко је не зажалити што језик тежи све већој редукацији и униформности језичких средстава.⁵

⁵ Дела из којих је узимана грађа за овај рад: Дела Данила Киша: *Гробница за Бориса Давидовића*, БИГЗ, Београд 1980; *Час анатомије*, Нолит, Београд 1981; *Енциклопедија мртвих*, Просвета, Београд 1985; *Псалм* 44, Глобус, Загреб 1983; *Рани јад*, Глобус, Загреб 1983; *Башта, пепео*, Глобус, Загреб 1983; *Пешчаник*, Глобус, Загреб 1983. Дела Слободана Селенића: *Мемоари Пере бојаља*, Просвета, Београд 1968; *Пријатељи*, Матица српска, Нови Сад 1980; *Писмо-глава*, Просвета, Београд 1982; *Очеви и оци*, Просвета, Београд 1985.

Милена Бурђић

СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА КОМПЛЕКСНО ТРАНЗИТИВНИХ ГЛАГОЛА У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Рађено под руководством
мр Владиславе Пејровић

Глаголска рекција представља зависност падежног облика именске речи од граматичко-лексичких особина глагола као управне речи у датој конструкцији.¹ Питању удруживања српскохрватских глагола с разним облицима именица посвећено је неколико расправа.² На сам појам комплексне транзитивности указала је Милка Ивић и предложила такво терминолошко решење.³ Иначе, и раније је у сербо-

¹ Даринка Гортан-Премк одређује глаголску рекцију као „компоненту опште глаголске вредности која условљава могуће директне, непосредне семантичко-синтаксичке односе зависних именских речи према глаголу” (*О неким њиховим двојаким глаголске рекције*, Јужнословенски филолог, XXXIII, Београд 1977, 237).

² Навешћу неке значајније расправе у којима се пажња поклања питању удруживања глагола с разним облицима именских речи: Ирена Грицкат, *Из проблематике њезависности српскохрватског глагола*, Јужнословенски филолог, XXX/1—2, Београд 1973, 297—303; Милка Ивић, *Из семантике*, Наш језик, Нова серија, I, Београд 1950, 327—328; Milka Ivić, *O korelacijama između pojedinih morfoloških karakteristika glagola i određenih tipova predikacija u slovenskim jezicima*, Jazykovedný časopis separátny výtlačok, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Bratislava 1967; Милка Ивић, *О објекатској дојуни глагола комуникативних и интелектуалних радњи*, Зборник за језик и књижевност, I, Титоград 1972, 27—32; Milka Ivić, *Iskazivanje direktnog objekta u (standardnom) srpskohrvatskom*, Lingvistički ogledi, Biblioteka XX vek, Prosveta, Beograd 1983, 115—138; Јован Кашин, *Дојуне индиректног објекта уз глаголе слушања и говорења*, Зборник за филологију и лингвистику, XI, Нови Сад 1968, 105—108; Микхаило Стевановић, *Рекције глагола и облици њихове дојуне*, Наш језик, Нова серија, Београд, XII/1—2, 1962, 1—11.

³ У раду *Iskazivanje direktnog objekta u (standardnom) srpskohrvatskom*, Lingvistički ogledi, Biblioteka XX vek, Prosveta, Beograd 1983, 123.

кroatистичкој литератури, посебно у студијама о појединим падежима, разматрана могућност комбиновања два падежна облика уз исту управну реч.⁴

Према тумачењу поменутог аутора, транзитивни глаголи могу имати једноставну и комплексну рекцију.⁵ Дакле, на основу тога да ли се удружују с једном или обавезно с две допуне транзитивне глаголе можемо поделити на две групе: а) прости транзитивни глаголи и б) комплексно транзитивни глаголи. Простим транзитивним глаголима је номинална реч у акузативу довољна синтаксичко-семантичка допуна, док се комплексно транзитивни глаголи реализују у реченици са најмање још две допуне, од којих је једна у акузативу, падежу директног објекта у српскохрватском језику.

За предмет овог истраживања узети су управо глаголи комплексне рекције, ексцерпирани из *Речника српскохрватског књижевног језика Машице српске и Машице хрватске* (књ. 3, 4. и 5). С обзиром на њихову бројност, избор смо ограничили на слова О и П, сматрајући да се под тим словима налазе најрепрезентативнији представници комплексно транзитивних глагола. Дакле, анализом је обухваћено 487 глагола који су сједињени у видске парњаке.

Задатак и циљ овог истраживања био је да дамо регистар глагола са комплексном рекцијом, пошто нигде досад нису на једном месту сакупљени и разврстани. Прво смо пописали све глаголске лексеме чије значење условљава реализацију две допуне, осим субјекта, у реченици, и затим смо их груписали према типовима допуна, односно могућим комбинацијама допуна. Символима смо представили те комбинације падежних допуна: 1) A + D (акузатив у споју с дативом), 2) A + A (спој два акузатива), 3) A + Prep + A (акузатив у споју с акузативом уз предлоге), 4) A + I (акузатив у споју с инструменталом), 5) A + (Prep) + G (акузатив у споју с генитивом уз који се може појавити предлог), 6) A + Prep + L (акузатив у споју с локативом уз предлоге).⁶

Сем тога, настојали смо да повежемо семантику глагола с датим рекцијским типом. Тако смо разврстали глаголе на неколико семантич-

⁴ Значења и употреба појединих српскохрватских падежа проучена су и са синхроног и са дијахроног аспекта у следећим студијама: Татјана Батистић, *Lokativ i savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Nova serija, 3, Beograd 1972; Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, 2, Београд 1971; Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој* (Синтаксичко-семантичка студија), Српска академија наука, Посебна издања, CCXXVII, Институт за српски језик, 2, Београд 1954; Milan Mihaljević, *Instrumental objekt u akuzativu uz glagole smatrati, učiniti, zvati...*, *Suvremena lingvistika*, 23—24, Zagreb 1982—1983, 11—16.

⁵ М. Ивић (1983), 123.

⁶ Редослед A + D је услован. У реченици је он слободнији, није увек A прва допуна, што зависи од контекста. Падеже сам обележавала великим почетним латиничним словом, а предлоге Prep. Кад је у питању факултативна реализација предлога, наводим га у загради, нпр: A + (Prep) + G. Када с неким падежом алтернира неки други тај се други доноси у заградама, нпр: A + I/N/.

ких група у оквиру истог рекцијског типа и при том настојали да утврдимо шта се денотира именским допунама које се појављују уз глагол исте семантичке групе. Оваквом анализом желели смо да унеколико допринесемо осветљавању питања удруживања глагола с именским допунама са синтаксичког, па и семантичког аспекта.

Комплексну транзитивност испољавају они глаголи чије значење подразумева ангажованост у остваривању радње још двеју предметних појава осим самог вршиоца. Глаголи са таквом рекцијом могу се разврстати на основу типа комплексних допуна.

1. *Комплексно транзитивни глаголи типа A + D*

У прву, најфреквентнију групу уврстили смо глаголе који се синтаксички реализују према наведеном моделу. Акузативна допуна има функцију директног објекта, док се допуна у дативу појављује у функцији индиректног објекта. Првом именском допуном се означава предмет обухваћен датом радњом, а другом појам коме је намењена та радња (нпр., *однећи цвеће учитељици, поручити уџак суседу*).

Глаголе који захтевају овакве комплексне допуне можемо поделити према значењу на неколико група: а) глаголи „давања”, б) глаголи „јављања” и в) „иницијативно-референцијални” глаголи.

Сам чин „давања”, „јављања” или „подстицања на акцију” подразумева обавезно, сем предмета који учествују у тој трансакцији, још два учесника: онога који спроводи ту акцију (предаје нешто, преноси вест или даје стимуланс) и онога којем је упућен тај конкретни или апстрактни предмет акције. Дакле, именска допуна у акузативу заступа тај предмет који, условно речено, мења власника. Оно што неко поседује у конкретном или апстрактном смислу прелази у власништво другог лица. На тај начин, успоставља се или физички (непосредни или посредни) или психички контакт међу учесницима тог чина. Тако, на једној страни, имамо глаголе којима се имплицира успостављање тог физичког контакта путем предмета — и то непосредног (нпр., *дајем ти књигу*) или посредног (неким другим средством — авионом и сл., нпр., *шаљем ти писмо*), а на другој страни, психичког — јер учесник предаје речима своју мисао, обавест, сагласност итд. другом, пасивном учеснику (нпр., *одати некоме шајну*).

а) *глаголи давања:*

одаслаћти/одашћлаћти; однесити/однећти/односити/однашћти/поизодносити; ојоручити/ојоручиваћти; остиавити/остјављати; ошјослаћти/ошјошћлаћти; ошјремити/ошјремаћти; ошјравити/ошјрављати; повраћити/повраћати; поврнути/поврћати; подаћти/подавати; подарити/подаровати/подариваћти; поделити/поделити; поодоносити/поодонашћти; позајмити/позаимати/поузајмити/поузајмљивати; поклопити/поклаћти/поиспоклаћти/поаспоклаћти; понећти; понудити/понуђавати/понуђати/понудиваћти; поодавати; послаћти/пошћлаћти; посудити/посудиваћти; пошјурити/пошјурати/пошјуриваћти; предаћти/предавати; прејродати/прејродавати; прејсудити/прејсудиваћти; поодаћти/поодавати/поиспоодавати; поуружити/поуружати.

дате акције, јер сматрамо да није релевантан за информацију коју желимо пренети: *иришила сам дуіме*.

Поједини глаголи могу добити као директни објекат и именицу у чијем се значењу понавља (у већој или мањој мери) семантичка садржина управног глагола. То је тзв. „таутолошки објекат” (нпр., *иричајши* причу неке). Обично таква именица не долази у објекатску позицију сама, него у пратњи какве ближе одредбе, која, уосталом, у таквом случају једина и има комуникативну релевантност (Бака је деци *исиричала* истину причу).

Често исти глагол може имати и просту и комплексну рекцију. Тако је, рецимо, глагол у једном значењу просто транзитиван, док је у другом, секундарном комплексно транзитиван. Рецимо, глагол *иоднеиши* према РМС значи:

1) „издржати што неугодно, тешко; отрпети, претрпети”: Спреман сам да *иоднесем иоследице* (М. Кашанин).

2) „предати, упутити коме што усмено или писмено: рапорт, тужбу, пријаву”: *Поднео сам райорш командиру чете* (разг.). Ову појаву можемо назвати „секундарна комплексна иџранзиџивносш”.

2. Комплексно иџранзиџивни глаголи ииша $A + A$

У српскохрватском језику позната је употреба двоструких акузатива (тј. објекта живог и неживог појма) уз глаголе *молиши*, *иишиаиши*, *учиши*, односно уз глаголе који означавају различите процесе говорења, саопштавања, обраћања којима се остварује контакт са објектом, нпр.: *Пишао ја је нешшо*; *Нешшо их је иодучавала* и сл. „Двојни (’слободни’) акузатив долази у обзир само у оним случајевима у којима је једном од датих двеју објекатских јединица идентификован неко, док се другом помиње ’нешто’, уз импликацију да се то ’нешто’ мора односити на (неидентификован) реченични садржај” (М. Ивић, 1983, 132—133).

Појам другог акузатива може бити означен, осим неодређеном заменицом, псеудопросентенцијалним лексемама с обавезним детерминатором (*једну реч, шу сшвар* и сл.). Нпр., *Пишао бих ише једну реч*. Ова категорија није нарочито жива у савременом језику.

3. Комплексно иџранзиџивни глаголи ииша $A + Prep + A$

Обичнији је случај да се у комплексној допунској конструкцији од два акузатива само један оствари као слободан, док се други појављује у споју с предлогом. Такву допуну имају следећи глаголи:

обавезаиши/обвезаиши/обавезиваиши/обвезиваиши; *одабраиши/одабираиши*; *одсудииши/одсудиваиши*; *окривииши/окривљаваиши/окривљиваиши*; *ојмоменуиши/ојмомињаиши*; *ојишужииши/ојишуживаиши*; *оријенииши/оријениисаиши*; *ојшособииши/ојшособљаваиши*; *осудииши/осудиваиши*; *иодаиши/иодаваиши*; *иоднесиши/иоднеиши/иоднаиши/иодносиши*; *иодсеиши*

ити/подећати; позвати/позивати; постави/постављати; ремесити/ремештавати/ремешити; рејворити/рејварити; ријемити/ријемаити.

Код ових глагола остварење предикатске радње интерпретира се каузативно у односу на обавезну комплексну глаголску допуну. Нпр.: *Окривили су га за крађу бицикла* → *окривили су га да је он украо бицикл*; *Он је за тај њоша оспособио Перу* → *он је, њошуйком обучавања, учинио да Пера буде способан да врши тај њоша*. При парафразирању оваквих примера реченични елемент који је заузимао синтаксичку позицију директног објекта датог глагола постаје субјекат реченице чијем је предикату лексичко језгро оно што се иначе отелотворује као други део комплексне допуне. У првом примеру друга допуна се може интерпретирати тако да директни објекат постаје вршиоцем неке радње која је означена лексичким садржајем те друге допуне. То је тзв. „агентовни објекат”. У другом директни објекат постаје субјектом дате радње, којем се приписује неко својство, звање или дужност. Због тога овај објекат називамо „карактеризаторским”.

У оквиру овог реакцијског типа могла би се издвојити група глагола према значењу друге допуне, односно другачијој могућности интерпретације. У семантичком потенцијалу тих глагола садржан је појам „просторне релације”. Дакле, за остваривање те радње означене глаголском лексемом, неопходно је заузимање одређеног простора у који се смешта објекат. Зато се уз глагол мора експлицирати, сем објекта који је обухваћен том радњом, и допуна са значењем места. То су глаголи:

обесити; одложити/одлаћати; оставити/остављати; њовешати; њоложити; њренети/њреносити.

Посебно смо издвојили „принудно-манипулативне” глаголе код којих, по правилу, други део допуне можемо занемити реченицом.⁷ Ови глаголи су изразито каузативни, тј. они значе: „чинити, њроузроковати да неко нешто уради”.

а) глаголи са најизразитијим значењем принуде јесу:

њморати/њморавати; њотонити; њотерати/њотеривати; њриморати/њриморавати; њринудити/њринуджавати; њрисити/њрисљавати.

б) И неки други глаголи каузативног типа, необележени према значењском критеријуму „принудност”, такође се синтаксички реализују као комплексно транзитивни. За разлику од глагола којима се исказује „принуда”, ови глаголи значе „подстицање”, некакав (чешће позитиван него негативан) „утицај” на објекат.

осметити; охрабрити/охрабљивати; њодарнуити; њодбосити/њодбадаити; њодњоворити/њодњоварити; њоднукаити/њоднукивати; њодсњакнуити/њодсњаћи/њодсњицаити; њод-

⁷ Татјана Батистић се посебно осврнула на „принудно-манипулативне” глаголе у раду (*О неким аспектима анализе каузативних глагола*, (Јужнословенски филолог XXXIV, Београд 1978, 59—87).

сирекнуџи/шодсиреџи/шодсирекаваџи/шодсирекиваџи; шокренуџи/шокреџаџи; шонукаџи/шонукаваџи; шосавейоваџи; шотакнуџи; шочуџи/шочуаваџи; шриволеџи/шриволеваџи/шривољеваџи.

4. Комилексно штранзитивни глаголи шииа $A + I$

Постоје глаголи који отварају место директном објекту у акузативу и индиректном у инструменталу. То су, пре свега, глаголи који уз себе, осим директног објекта на којем се врши радња, траже и појам исказан инструменталом, који служи као средство, односно „оруђе” за вршење радње:

обасуџи/обасијаваџи/обасијаџи; обдариџи/обдариваџи; обрадоваџи; ошребайи/ошрейси; одалаџи; окреџи/окрејливаџи; окрзнуџи; ошмашаџи/ошмашаваџи; ошайрнуџи; ошачуџи; ошремиџи/ошремаџи; ошсуџи/ошсијаваџи/ошсијаџи; ошкрбџи/ошкрбџи/ошкрбљиваџи/ошкрбљиваџи; ошшереџи/ошшеређаваџи/ошшеређиваџи; шододџи/шододџи; шодосџи; шодлиџи/шодливаџи; шонудџи/шонуђаваџи/шонуђаџи/шонуђиваџи; шочуџи/шочуаваџи/шочуаџи/шочуњиваџи; шослужџи/шослуживаџи; шосуџи/шосијаџи; шотшунџи/шотшунџаваџи/шотшунџаџи; шочаси-вовайи; шочасиџи; шрелиџи/шрелеваџи/шреливаџи; шремазаџи/шремазиваџи; шрешереџи/шрешеређаваџи/шрешеређиваџи; шунџи/шунџаваџи/шунџаџи/шунџиваџи; шробосџи/шробадаџи; шрошраџи/шрошраџи; шросирелиџи/шросиреливаџи; шрошкаџи.

Међутим, ти појмови помоћу којих се врши радња нису сви истог карактера, него их има од више врста.⁸ а) Право оруђе имамо у облицима инструментала којим се означава предмет намењен вршењу одређене радње. Ти предмети представљају споредне помоћне чиниоце у вршењу радње који уз главни чинилац — агенс — и упоредо с њим омогућују реализацију дате глаголке радње, нпр.: *Ошачуџи гла шииаџом шо леђима.*

Затим, ту су појмови који су неразлучиво везани за вршиоце радње до те мере да се њихова улога при вршењу једначи, наравно у крајњој линији само, са улогом вршиоца. У питању су појмови делова тела, органи, који, представљајући интегралне делове онога коме се вршење радње приписује, уклапајући се у целину с њим, спроводе вршење радње кроз акцију која се, фактички, једначи са самим вршењем, нпр.: *Он шокреџи гла шосишунџом шакшом.*

аа) Средство за вршење радње је, свакако, и грађа, материја која служи да се њоме дотична радња врши. Зато у инструментале средства, односно „оруђа” с правом убрајамо и облике овог падежа што означавају имена појмова такве „материје која може бити и нематеријална”, нпр.: *Домаџица их шослужџи ракиџом; Пуне ме шшшшш шш зелене шоре.*

Қод неких глагола инструментал је факултативан конституент који може бити изостављен. Обично се зна о каквом средству се ради или оно једноставно није ни битно („одсеџи нешто” можемо само „нечим оштрим” — ножем, секиром или сл.).

⁸ Детаљну класификацију значења инструментала дала је Милка Ивић (1954):

б) Међу наведеним глаголима издваја се група глагола којима се субјекту приписује „звање” или „особина”. Сваки од ових глагола може добити и елемент *се*, који се овде употребљава у правом рефлексивном значењу (*се* > себе).

йравийи (се); йроїласийи (се)/йроїлашавийи (се)/йроїлашивийи (се); йрозвайи (се)/йрозовийи (се).

Приликом интерпретације глагола без рефлексивног елемента *се* открива се њихова каузативна семантичка компонента. Нпр.: Они *ја* праве будалом = они чине то да *он* постане будала. Као што видимо, директни објекат постаје субјекат допунске реченице коме се приписује својство, звање или дужност (тзв. тип карактеризаторског објекта, зато што се објекат, односно предмет радње карактеризује по нечему).

Уз глаголе типа *йрозвайи* и *йроїласийи* упоредо са инструменталом употребљава се и номинатив (*A + I/N/*).

За глаголе типа *йроїласийи*, опет, карактеристична је и синонимска употреба везе *за + акузатив* уместо инструментала (*A + I/Prep + A/*).

бб) Глаголи типа *смайфайи*, *учинийи* и *йравийи* (или *йравийи се*) припадају малобројној групи глагола за које је карактеристично двојако рекционо понашање. Код ових глагола инструментал можемо заменити реченицом чији предикат износи неку карактеристику онога што се именује као субјекат. Нпр.: *Пера се йрави йамейним*; *Пера се йрави да је йамейан*. У првом случају објекатски конституент (*се*) исказује оно што у допунској реченици функционише као субјекат, док податак саопштен лексемом у облику инструментала одговара ономе што се износи лексичким језгром предиката допунске реченице.⁹ За овај глагол је карактеристично (али не и за глагол *смайфайи*) да инструменталној допуни алтернира и номинатив, с тим да је глагол у овом случају просто транзитиван (*се* није рефлексивно). Нпр.: *Пера се йрави йамейан*. Ради се, заправо, о предикативним семантичко-синтаксичким допунама, с обзиром на то да улазе у лексички састав предиката. Према Стевановићу, и у овом и у случају (б) ради се о предикативним инструменталима, односно номинативима у функцији допуне уз одређену групу глагола са заједничком семантичком компонентом: „чинити да неко стекне, добије одређено звање, својство, титулу и сл.”.

5. Комплексно йтранзийивни глаголи шийа *A + (Prep) + G*

Постоје глаголи који траже комплексну допуну у виду акузатива и аблативног генитива који означава појам од којег нешто „потиче”, од којег се нешто „одваја” и „удаљава”. Обично се аблативни генитив у оваквим конструкцијама употребљава с предлозима, а ређе сам. Мали

⁹ М. Михаљевић тврди да се у тим реченицама јављају два различита *се*. У првој реченици елемент *се* је резултат рефлексивизације.

Може се напоменути да је учесталост појављивања глагола овог типа врло различита. На челу листе је далеко најбројнији глагол *јоворити*, затим следе *мислити* и *јисати*:

обавестити/обавештавати/обавешћивати; објавити/објављивати; оласити/олашавати; одлучити/одлучивати; очути; паралаити; певати/певукаити/певуштити; јисати/јискарати; јити/јити; јобеседити; јоведити/јоведаити; јојоворити; јочети/јочињати; јошати/јошајити/јошајушати; јредавати; јреклајати; јрејичајити/јрејичавати; јресудити/јресуђивати; јримејити/јримеђивати; јријоведити/јријоведати; јробрљати; јројоворити/јројоварати; јросудити/јросуђивати.

Поједини глаголи овог типа не могу добити допуну у акузативу, већ само неодређену заменицу *нешто* која у улози просентенцијализатора упућује на неидентификован реченични садржај (*јријоведати*, *јројоворити*). Као просентенцијализатори понашају се и друге заменичке форме: *све*, *свашта*, *то* и сл. Кад знамо о чему се ради, ти просентенцијализатори се могу развити у реченице (Народ о њему *свашта* приповеда; Народ о њему приповеда *да је јокварен*), а понекад се и цела конструкција може заменити реченицом (Народ приповеда *да је он јокварен*).

Осим локатива, у служби тематске допуне појављује се, али знатно ређе, и акузативна конструкција с предлогом *за*.¹²

Комплексно транзитивни глаголи иогу имати индиректни објекат у виду везе *у* + локатив. Нпр.

ојраничит/ојраничавати/ојраничивати; *омесити*/омејати; *ојонашати*; *јодражисати*; *јодражисати*/ојдржавати; *јо.моћи*/о.мајати; *јрајити*; *јредухијирити*; *јрекинути*/ојрекидати; *јрејичити*/ојрејичавати/ојрејичивати; *јресити*/ојресити/ојресити; *јрејети*.

Локативне конструкције у функцији глаголских допуна уз ове глаголе имају детерминативну функцију у односу на директни објекат глагола за време док се над њим врши радња. То је допуна рестриктивног типа, јер се вршење радње ограничава на одређене околности (одређена ситуација, место и сл.). Нпр., *Прекинули смо ја у јослу*. По Т. Батистић (1972) ове конструкције, у ствари, представљају трансформе глаголског предиката, с тим што је примарни глаголски облик подвргнут низу трансформација.

Уз поједине глаголе понекад се подразумева и уобичајена допуна глаголске радње, па се локативна конструкција може испустити. Тако се нпр. у исказу *Прекинули смо ја* може подразумевати без контекста да су у питању „говор”, „рад”, „размишљање” (допуна гласи у раду или сл.).

¹² По Ј. Кашићу *о* + локатив, за разлику од *за* + акузатив појављује се у случају када је потребно просто означити на кога се односи акција слушања и говорења без обавезе да се додају даља објашњења.

ЗАКЉУЧЦИ

Истраживањем смо обухватили, дакле, шест типова комплексних допуна и на основу тога издвојили шест група комплексно транзитивних глагола. Утврдили смо да постоји међузависност значења тих глагола и њиховог рекцијског понашања.

Комплексну транзитивност типа $A + D$ испољавају, као што смо показали, глаголи одређених семантичких група: „давања”, „јављања” и „иницијативно-референцијалних” глагола. У оквиру овог рекцијског типа посебно се издвајају свршени глаголи с префиксом *при-*, пошто њихову рекцију регулише управо тај префикс.

Утврдили смо да допуну $A + A$ чува још само неколико глагола типа: *молиши*, *мишљаш*, *учиши*. То су, дакле, глаголи који означавају различите процесе „говорења”, „саопштавања”, „обраћања”.

Чешћи је случај да се други акузатив остварује у споју са предлогом ($A + Prep + A$). Такву допуну имају глаголи са каузативном семантичком нијансом, као и глаголи у чијем је семантичком потенцијалу садржан појам *просторне релације*. Посебно се издвајају глаголи „принуде” и „подстицања” код којих, по правилу, други део допуне можемо заменити реченицом.

За глаголе типа $A + I$ карактеристично је да су сви каузативног карактера. То су, пре свега, глаголи који осим директног објекта траже и појам који служи као средство или „оруђе” за вршење радње. Посебно су издвојени глаголи којима се исказује неко „својство” или „звање”, код којих се инструментал може заменити неком другом допуном ($A + I/N/za + A/S/$).

Комплексно транзитивни глаголи типа $A + (Prep) + G$ имају аблативну семантичку нијансу, односно, исказују да нешто од нечега „потиче”, „одваја се” или „удаљава”.

Глаголи „говорења” и „мишљења” (у ширем смислу) добијају другу допуну у виду везе $o +$ локатив, која се, опет, може заменити реченицом ($A + Prep + L/S/$). Везу $y +$ локатив добијају глаголи који исказују некакво ометање (односно помагање), али само у ограниченим околностима.

Међу глаголима комплексне рекције има глагола уз које се не морају увек реализовати обе допуне. Дакле, понекад је та *комплексна транзитивност факултативна (необавезна) карактера*, али углавном је то обавезно граматичко понашање.

Поједини комплексно транзитивни глаголи могу добити као директни објекат и именицу у чијем се значењу понавља (у већој или мањој мери) семантичка садржина управног глагола. То је тзв. *шауолошки објекат*.

Проучавајући природу српскохрватских транзитивних глагола, долазимо до закључка да често исти глагол може имати и просту и комплексну рекцију. При томе није у питању потпуна промена саме природе или унутрашњег значења глаголске речи, као просто напуштање тран-

зитивног типа и претварање у комплексно транзитивни, него управо удвајање значења. Глагол остаје у једном свом семантичком одсеку транзитиван, а у другом му је семантика комплексно транзитивна. Ову појаву смо условно назвали *секундарна комплексна транзитивност*.

Ово истраживање покушај је проучавања проблема транзитивности у сербохрватистици, а у исто време отварања могућности за даља истраживања тиме што би се проширио корпус и утврдило да ли постоје још неке групе комплексно транзитивних глагола.

Жељко Марковић

НЕОДРЕЂЕНИ ПРИДЕВСКИ ВИД У ЈЕЗИКУ ПЕСАМА ТИНА УЈЕВИЋА

*Рађено под руководством
проф. др Јована Јерковића*

Опште место свих разматрања о категорији придевског вида у српскохрватском језику јесте констатација да се неодређени придевски вид у зависним падежима у великој мери потискује облицима одређеног придевског вида. (Обично се као релевантни узимају облици генитива, датива и локатива једине мушког и средњег рода.) Ова констатација често се допуњује напоменом да се категорија неодређеног придевског вида спорије губи у западним крајевима српскохрватског језичког подручја.

Ишчитавајући поезију Тина Ујевића уочио сам изузетно велики број придева неодређеног вида у језику овог писца. И мада се ради о писцу који би се по језичкој провенијенцији сврстао у западне области српскохрватског језичког подручја, изузетно изражено присуство неодређеног придевског вида у језику овог аутора чини се неубичајеним чак и у оквирима који се одређују као области које боље чувају неодређени придевски вид.

Имајући све ово на уму, било би интересантно размотрити следећа питања: 1. какав је однос (статистички посматрано) између облика одређеног и неодређеног вида у језику песама Тина Ујевића? 2. Каква је ситуација у том погледу код неких других истакнутих хрватских песника који су стварали у време када и Ујевић? 3. Да ли постоје неке особености у функцији неодређеног придевског вида у језику песама Тина

Ујевића?¹ 4. Да ли је овако изразито присуство облика неодређеног придевског вида на неки начин повезано са карактером и специфичностима Ујевићеве поезије?

Грађу за овај рад узимао сам из трију збирки песама Тина Ујевића: *Лелек сребра* (1920), *Колајна* (1926), *Ауто на корзу* (1931). При том сам посматрао само генитив, датив и локатив једнине мушког и средњег рода. Нисам узимао у обзир оне придеве који се и у номинативу и у осталим падежима срећу само у облицима одређеног придевског вида (придеви који се у номинативу мушког рода завршавају на -чки, -ски, -шки и сл.)

1. Када се статистички упореди присуство облика неодређеног и одређеног придевског вида у језику поменутих трију збирки песама, може се установити да су обе категорије подједнако заступљене. Облик неодређеног придевског вида се најчешће среће у генитиву, приметно ређе у локативу и доста ретко у дативу (забележио сам шест примера).

Интересантно је споменути да присвојне придеве који се у номинативу једнине мушког рода завршавају на -ин, а који у зависним падежима данас најчешће имају облик одређеног придевског вида, Ујевић доследно употребљава у облику неодређеног вида. То показују следећи стихови:

„... на луду кревету, у *машини* цвећу...” (На повратку — Лелек сребра),
 „... из *вила* царства неке зоре сиће...” (Узвишење — Ауто на корзу),
 „... са огњем, са мељењем црнога *земљина* блага...” (Чин спутаних руку — Ауто на корзу).

Колико је неодређени придевски вид фреквентан у косим падежима у језику песама Тина Ујевића показује и чињеница да сам у облику неодређеног вида пронашао придев који се у номинативу једнине мушког рода завршава на -ни, а који граматике карактеришу као тип који се у свим падежима употребљава у облику одређеног вида:

„... под глумим батом *ноћна* дажда...” (Колајна XII).

2. С обзиром на констатацију да се неодређени придевски вид боље чува у западним крајевима српскохрватског језичког подручја и с обзиром на околну заступљеност неодређеног придевског вида у језику песама Тина Ујевића, могло би се очекивати да неодређени придевски вид буде продуктивна категорија и у језику осталих хрватских песника тога доба. Да бих ово проверио, одабрао сам три збирке песама истакнутих хрватских песника (А. Б. Шимића, Г. Крклеца, М. Крлеже) које су објављене у временском распону који обухвата и објављивање наведених Ујевићевих збирки. То су: *Преображења* (1920) А. Б. Шимића, *Лирика*

¹ Као основицу у односу на коју сам вршио упоређивање узео сам класификацију функција неодређеног и одређеног придевског вида коју је Егон Фекете изнео у свом раду: *Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у свом раду: Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, књ. XXVIII, св. 1—2; II део, књ. XXIX, св. 3—4.

(1919) Г. Крклеца и *Лирика* (1919) М. Крлеже. Код Шимића сам пронашао пет придева у облику неодређеног вида у зависним падежима, код Крклеца свега два, а код Крлеже ниједан. И код Шимића и код Крклеца придеви који се срећу у неодређеном виду долазе у генитиву. Дакле, и код поменутих песника неодређени придевски вид је изузетно ретка категорија. Треба напоменути да ће се неодређени придевски вид спорадично срести и код неких песника који би припадали источној варијанти српскохрватског језика, нпр. код Растка Петровића:

О, ја слободом ништа нисам стекао
 Ни назрео дно понора *сйрашина* ...
 Замесићу колач у чанку *йразну* ...

(Сви су чанци празни)

3. Што се тиче функција неодређеног придевског вида, у језику песама Тина Ујевића овај вид се у косим падежима среће најчешће у квалификационој функцији. Ово се слаже са констатацијом Е. Фекетеа да се у овој функцији најбоље чувају краћи облици у зависним падежима, поготову у генитиву.

Међутим указао бих на неке особености употребе неодређеног придевског вида у језику песама Тина Ујевића у служби коју Фекете назива идентификационом. Ради се, пре свега, о случајевима када се придев налази иза демонстративне или присвојне заменице. У вези са тим Фекете каже следеће: „Практично је питање, у којој се мери краћи облик употребљава уз заменице. И поред мишљења да је овај облик уз заменице „у употреби“, што је само по себи тачно, материјал показује да је он ту знатно ређи, нарочито у зависним падежима (*немамо ни једној забележеној примера*)” (подвукао Ж. М.). У фусноти Фекете даље каже: „Зашто је краћи облик мање обичан уз заменице, није лако објаснити, мада нам се чини да је узрок у томе што се придев уз заменицу парадигматски радије управља према њој него према именици (Оног лепа човека сам срео : Оног лепог човека сам срео), док придев без заменице лако инклинира облику именице (Лепа човека сам срео).”

У *Грамаици хрватскога или српског језика* (Брабец, Храсте, Живковић; Загреб, 1954) на стр. 79. каже се следеће: „У одређеном облику је придев као атрибут: а) када је испред њега показна и присвојна заменица: Тај лаки задатак свршит ћу брзо. Мој добри друг је одличан математичар. Сусрео је свога драгог пријатеља.”

Међутим, у језику песама Тина Ујевића срећемо примере у којима се придев уз демонстративну и присвојну заменицу користи у неодређеном виду у зависним падежима:

„... с тајном у *йом йрудну* и *йроклейу* бићу...” (Колајна XXXI),
 „... од овој *сйидна* тирањскога ига...” (Колајна XLI),
 „... према овом овде *йоломљену* стубу...” (На повратку — Лелек себра),
 „... хрипањем *моја рујна* крика...” (Колајна XXXIX).

4. Каже се за Ујевића да је „мајстор везаног стиха”. Везани стих тражи строгу ритмичку и метричку организацију. У Ујевићевом песништву рима и еуфонија уопште такође играју велику улогу. Какве везе може то имати са употребом облика неодређеног придевског вида у зависним падежима?

Песник који се држи чврстих метричких схема, који велику пажњу поклања рими и еуфонији у целини, употребом краћих облика придева у зависним падежима (поред употребе дужих облика) поседује већу могућност избора језичких средстава у функцији изградње поетске структуре. На метричком плану, он, на једној страни, има облике неодређеног вида и облике одређеног вида без покретних вокала, насупрот облицима одређеног вида са покретним вокалима, на другој страни. Нпр. у генитиву једине: *рујна*, *рујној* (који силабички имају исту вредност) према *рујноја* (који има један слог више). На плану еуфоније, на једној страни се налазе облици неодређеног вида и облици одређеног вида се покретним вокалом (*рујна*, *рујноја*) чији се последњи слогови завршавају истим вокалом, насупрот облицима одређеног вида без покретног вокала.

Покушајмо да покажемо све ово на примеру једног Ујевићевог сонета (Колајна XXXI).

С раном у том срцу, тамну и дубоку,
с тајном у том трудну и проклету бићу,
са звездом на челу, са искром у оку
гази стазом варке, мртви Ујевићу;

смрт је твоја љубав при свакоме кроку,
смрт је у твојој ићи у твојему пићу,
смрт је у твојој даху, и у твојој боку,
смрт, и смрт, и смрт у Нади и Открићу.

Што ти вреди полет у сопствену чуду,
што ти вреди воља и вољење слепо?
Срце бије, плуће дише узалуду;

гле без хвајде љубиш све добро и лепо;
као свели мирис у разбиту суду
погиба у теби пев што си га тепло.

У овом сонету приметимо четири придева неодређеног вида у локативу мушког одн. средњег рода. Такође примећујемо изразито нагомилавање вокала задњег реда -у, нарочито у финалним слоговима речи. Ово је изазвано присуством многих конструкција: предлог + именица мушког одн. средњег рода у локативу. Асонанца која је изазвана нагомилавањем гласа у, још више је појачана структуром римовања у којој се финални слогови речи које се римују у свим стиховима оба катрена, те у првом и трећем стиху прве терцине и у другом стиху друге терцине, завршавају на вокал у. Самим тим, избор облика неодређеног придевског вида у локативу мушког односно средњег рода допринео је општој еуфонији овог сонета, што не би био случај да је изабран облик одређеног вида. Ово је нарочито видљиво у првом стиху сонета, где је

избор неодређеног вида био неминовно условљен потребом римовања (*дубоку-оку-кроку-боку*). С друге стране, избор облика придевске заменице са покретним вокалом (*ишвојему*) у другом стиху другог катрена насупрот облику исте заменице, али сада без покретног вокала, у трећем стиху истог катрена, био је условљен потребом испуњавања метричке схеме дванаестерца:

смрт је у твом ићу у *ишвојему* пићу,
смрт је у твом даху, и у *ишвојем* боку . . .

Појавом покретног вокала у у овом случају такође се допринело и општој еуфонији.

Праву слику о неодређеном придевском виду у језику Тина Ујевића добили бисмо тек поређењем језика његових прозних дела са језиком његових песама. Мислим да не би требало да нас зачуди уколико установимо да се неодређени придевски вид у зависним падежима јавља много ређе у језику прозних дела него у језику поезије Тина Ујевића. Сматрам, наиме, да има места претпоставци како песнички језик који често игра улогу генератора језичких промена, може у одређеним случајевима да конзервира категорије које су у свакодневном говору губе.

Ивана Антионић

УПОТРЕБА ЋИРИЛИЦЕ И ЛАТИНИЦЕ У ОСНОВНИМ И СРЕДЊИМ ШКОЛАМА У НОВОМ САДУ*

*Рађено под руководством
проф. др Свентке Савић*

У В О Д

Српскохрватски језик сасвим је специфичан у односу на друге језике када је писмо у питању. То је језик за који се везују два писма: *ћирилица* и *латиница*. Оба су писма уређена, углавном, на фонолошком принципу¹, па у погледу прилагођености фонолошком систему стандардног српскохрватског језика међу њима нема значајније разлике.

Сви говорни представници српскохрватског језика током школовања уче оба писма (различитим редоследом²), али се не може поуздано рећи колико њих стварно употребљава оба писма. Поставља се, такође, и питање који чиниоци утичу на то да се неко определи да употребљава ћирилицу, односно латиницу.

* Ово је део обимнијег истраживања које је у току. Рађено је у оквиру редовне делатности Друштва за српскохрватски језик и књижевност Војводине.

¹ Ћирилица доследно, а у латиници само три графеме одступају од фонолошког принципа (џ, њ, ђ за фонеме /tʃ/, /nʲ/, /ʒ/).

² Оба су писма равноправна, али се по традицији ћирилица везује за источну а латиница за западну варијанту српскохрватског језика, те је, сходно томе, редослед учења два писма у школама различит.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

У овом раду изнећемо резултате добијене испитивањем употребе ћирилице и латинице у основним и средњим школама у Новом Саду. Циљ истраживања је био да се провери употреба два писма међу ученицима различитих узраста, чији је матерњи језик српскохрватски (источна варијанта), а у средини у којој се они налазе у непосредном контакту са говорним представницима других језика³ за које се, већином, везује латинично писмо.⁴

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Испитаници

Укупан узорак се састоји од 1.102 испитаника⁵ четири одабрана узраста и то: 330 ученика V разреда и 304 ученика VIII разреда основне школе, и 153 ученика II разреда и 315 ученика IV разреда средње школе.⁶ На сваком узрасту, осим другог разреда средње школе, обезбеђен је валидан узорак од 10% укупне градске популације.⁷ Овако састављен узорак омогућује нам да пратимо употребу два писма, с једне стране, у целој школској популацији, а с друге, у зависности од узраста.⁸ Ваља још напоменути да је међу ученицима IV разреда средње школе 67% оних који похађају наставу из природноматематичких предмета (информатика, математика, физика, биологија, географија), а 33% из друштвених и језичких предмета (организатори културе, класични филолози, библиотекар, преводиоци). Оваквим саставом ове групе испитаника елиминисан је могући утицај струке на употребу писма у укупним пода-

³ У градској заједници Нови Сад, према попису из 1981. (СГВ/1982, стр. 268—271), има укупно 257.658 становника. Најбројнији су Срби (160.910) и Хрвати (12.655), поред Црногораца (5.377), Македонаца (1.488), Муслимана (1.212), и Словенаца (780). Од 19 народности најбројнији су Мађари (24.543), Словаци (9.106), Румуни (989) и Русини (2.435).

⁴ Ћирилица је писмо само русинског, а латиница мађарског, словачког и румунског језика.

⁵ Подаци о укупном броју ученика у 1986. години на територији Новог Сада добијени су у Статистичком заводу САН Војводине.

⁶ Овом приликом захваљујемо на сарадњи наставницима матерњег језика основних школа „Јован Поповић” и „Прва војвођанска бригада” и средњих школа „Ј. Ј. Змај” и „Карловачка гимназија”.

⁷ У току прикупљања и обраде материјала показало се да нема значајније разлике међу ученицима II и IV разреда средње школе у општој тенденцији употребе писма (резултати добијени у школи „Ј. Ј. Змај” па су у другој средњој школи („Карловачка гимназија”) изостављена испитивања у II разреду. Тако на овом узрасту немамо узорак од 10%. У раду ће, ипак, бити изнети добијени подаци и за овај узраст.

⁸ Одабрани су наведени узрасти зато што се у васпитно-образовном раду управо они сматрају неком врстом прекретнице: у V почиње описмењавање на страном језику, VIII је завршни разред основношколског, а IV средњошколског образовања; ученици II разреда налазе се на крају општеобразовног и уједно обавезног дела школовања.

цима, а с друге стране може се пратити да ли постоји значајнија разлика у употреби два писма међу ученицима опредељеним за природне, односно друштвене науке.

Н а ч и н п р и к у п љ а њ а п о д а т а к а

Подаци су прикупљени путем анкетног листа⁹ на којем је био назначен циљ истраживања. Анкету су спроводили наставници српскохрватског језика и књижевности на својим часовима након договора са истраживачима. Анкета није била анонимна али се није инсистирало на томе да се ученици потпишу.¹⁰ У анкети нису тражени и други социолошки подаци као што су степен образованости родитеља, национална припадност и сл., пошто је основни циљ био да се сагледа, пре свега, индивидуална одлука појединца да користи два писма.

Анкетни лист је штампан латиницом и састојао се од неколико група сродних питања. Прву групу чинила су следећа питања¹¹: (1) *Које си писмо учио у првом разреду?* Описмењавање у школама са наставом на српскохрватском језику у Новом Саду почиње ћирилицом, али има и оних ученика који су дошли из крајева у којима се прво учи латинично писмо.¹²

(2) *Којим писмом сада обично пишеш?*

(3) *Ако си променио писмо, а хоћеш да разложиш, наведи их.* Циљ је био да се добију квалитативни подаци о могућим разлозима задржавања на ћирилици, односно преласка на латиницу.

(4) *Којим писмом пишеш белешке на часовима у школи?*

(5) *Којим писмом пишеш штампана слова?*

(6) *Којим писмом се пописујеш?*

(7) *Којим писмом исписујаш формуларе, шеслове и сл.?*

Из одговора на ова питања очекивали смо податак о томе да ли се одабрани испитаници користе само једним писмом (оним које су навели као писмо којим се обично служе) или у појединим ситуацијама пишу и другим писмом.

(8) *Којим писмом пишеш приватна писма: а) родитељима и друговима у Србији? б) друговима који живе у Црној Гори? в) друговима који живе у*

⁹ Анкетни лист је за потребе овог истраживања саставила С. Савић, а подаци су прикупљени током маја и септембра 1986. године.

¹⁰ Занемарљив је број оних који нису навели име и презиме (или су навели само име).

¹¹ На овом месту питања се наводе по групама, а не редоследом који је у анкетном листу.

¹² Свакако не треба занемарити податак да многа деца данас прва слова науче пре поласка у школу. Овде се, међутим, ипак пошло од тога да тек поласком у школу почиње систематско описмењавање на једном од два писма.

Хрватској? | друговима који живе у другим крајевима Југославије? Очекује се податак о томе колико су ученици спремни да прилагођавају своје писмо навики примаоца да чита поруку на одређеном писму.¹³

Следећа група питања односила се на препознавање писма код читања. Поставља се питање да ли деца обраћају пажњу на писмо када читају и да ли запажају употребу ћирилице, односно латинице у својој околини (породици, у новинама и часописима са којима се сусрећу, било да их сами читају или да их читају њихови родитељи, у школи код наставника и другова, у граду). То су следећа питања:

(9) *Којим писмом пишу твоји родитељи: а) мајка? б) отац?*

(10) *Да ли обраћаш пажњу на писмо којим је написан текст који читаш?*

(11) *Ако имаш писаћу машину или компјутер које је писмо на писаћу-шури?*

(12) *Којим писмом су написани текстови у часописима и листовима: „Двоје“, „Глас омладине“, „Дневник“, „Политика“, „Рок“, „Базар“, „ИТД“?*

Анкетни лист садржао је и питања: (13) *Који страни(е) језик(е) учиш?*

(14) *Колико дуго?*

На крају анкетног листа тражено је од испитаника да изнесу своје запажање о употреби ћирилице и латинице у породици, школи, граду.

Само ученицима II и IV разреда средње школе постављена су питања: *Да ли правим грешке у писању ћирилицом? и Да ли правим грешке у писању латиницом?* Интересује нас да ли одабрани испитаници имају тешкоће када наизменично користе два писма (тј. да ли мешају слова када пишу одређеним писмом).¹⁴

Техника попуњавања анкетног листа била је следећа: испитаници су стављали знак у одговарајућу колону, заокруживали одговоре да или не и уписивали наративне одговоре.

¹³ Свесни смо чињенице да деца, посебно млађа, ретко пишу писма, али се на овај начин може ипак сазнати како би се она понашала у таквој ситуацији.

¹⁴ У V разреду постављена су и питања: *Којим писмом пишеш писмени задатак када га наставник није унапред одредио? и Којим писмом пишеш лектуру?* Међутим, наставници су нас информисали да је по програму да се сваки писмени задатак пише другим писмом (или да се исправак писменог задатка пише другим писмом). Када је лектура у питању, обично се не постављају такви захтеви, а поред тога у средњој школи ретко се тражи да се лектура пише. Ова два питања су зато изостављена из анкетног листа за остале разреде. Разговори са наставницима српскохрватског језика и књижевности показали су да се у свакодневном раду са ученицима наставници различито односе према употреби ћирилице и латинице, те да су њихови лични ставови различити када је у питању употреба два писма на различитим узрастима. На једној страни су они који ученицима, углавном, остављају слободу избора писма и не пнсти-тирају на томе да се наизменично користе оба писма (чешће млађи наставници), а с друге стране су они који систематски настоје да утичу на то да деца на часовима срп-скохрватског језика употребљавају оба писма (чешће код деце у основним школама). Наставници су изнели и своје запажање да ученици негодују када се од њих тражи да пишу одређеним писмом и тада врло често мешају слова два писма.

РЕЗУЛТАТИ

Квантитативни резултати

Од укупног броја одабраних испитаника 93% прво је научило да оише ћириличним писмом — проценат се креће између 98% у V разреду основне школе и 85% у IV разреду средње школе.¹⁵ Пошто су научили латиницу већ до V разреда више од половине анкетираних ученика наставило је да пише само овим писмом. Тако међу ученицима V разреда 35% пише ћирилицом, 58% латиницом, а свега 6% анкетираних наводи да пише и једним и другим писмом. Употреба ћирилице даље опада са повећањем узраста, смањивши се код ученика који завршавају средњу школу на 24%. С друге стране, расте употреба латинице и међу најстаријим ученицима достиже 71% (уп. табелу 1 и графикон 1). Проценат оних који употребљавају оба писма највиши је међу испитаницима у VIII разреду и износи нешто мање од 11%, а најнижи је у II разреду, свега 2%.¹⁶

Од укупног броја анкетираних ученика (1.102) четири одабрана узраста 29% обично пише ћирилицом, 65% латиницом, а 6% свакодневно користи оба писма.¹⁷

Врло слични резултати (како укупни тако и за сваки узраст посебно) добијени су и анализом одговора на питање: *Којим писмом пишеш белешке на часовима у школи?* (уп. табелу 2 и графикон 2).

Када је, међутим, у питању писање штампаним словима употреба ћирилице и даље се смањује и у VIII разреду износи свега 5% док се употреба штампаних латиничних слова на истом узрасту повећава на 91%. Просек за сва четири узраста је следећи: 12% ученика штампана слова пише ћирилицом, 84% латиницом, а 3% једнако користи оба писма. Тако се долази до података да око 20% анкетираних ученика који писаним словима пишу ћирилицом када пишу штампана слова користе латинично писмо (в. табелу 2 и графикон 2).¹⁸

¹⁵ У даљем тексту, на свим местима где будемо сматрали да је значајно, наводићемо податак који се односи на укупан број испитаника сва четири узраста (1.102) и податак за сваки узраст посебно. У тексту се не наводе проценти који се односе на оне који нису одговорили на питање (изузев ако је тај проценат висок па сам по себи представља значајан податак). У одговарајућим табелама и на графиконима могу се наћи сви потребни подаци.

¹⁶ Нису се показале значајне разлике између ученика IV разреда који похађају наставу из природно-математичких предмета и ученика који похађају наставу из друштвено-језичких предмета.

¹⁷ У литератури нема експлицитних података ове врсте. Нађен је само податак да 70% деце у Црној Гори, када заврши школовање, пише латиницом (податак потиче од једног просветног инспектора). В. Мићовић, 1984, 379. Уп. и М. Радовановић, 1986, 206.

¹⁸ Многа су деца, која пишу ћирилицом, и у описним одговорима наглашавала да штампана слова увек пишу латиницом. О читљивости слова ћирилице и латинице види Н. Рот и А. Костић, 1986.

Приликом попуњавања формулара и тестова просек је следећи: 20% се односи на ћирилицу, 71% на латиницу, а 7% на оба писма. С једне стране, разни штампани документи попуњавају се обично штампаним словима ради лакше и брже читљивости, док је с друге стране навика да се користи оно писмо којим је штампан документ (а изгледа да је то писмо чешће латиница).

Укупни подаци који показују употребу писма у потпису подударају се с онима који су добијени на питања *Којим писмом обично пишеш?* и *Којим писмом пишеш белешке на часовима у школи?* с тим што се овде не показује зависност од узраста у смислу да употреба ћирилице опада, односно латинице расте са повећањем узраста, већ је посреди нешто друго. Једном одабрано писмо у потпису ређе је подложно промени вероватно због тога што се са потписом остварује својеврсна идентификација. Тако су с једне стране испитаници који обично пишу латиницом а потписују се ћирилицом, а с друге они који обично пишу ћирилицом а потписују се латиницом. Тако, на пример, у IV разреду 24% обично пише ћирилицом, али се њих 29% потписује овим писмом, односно 71% пише латиницом, али се 62% потписује овим писмом (уп. табелу 2 и графикон 2).

Статистичка анализа одговора на питања у вези са писањем писама родитељима и друговима показала је следеће резултате:¹⁸ родитељима и друговима у Србији 32% анкетираних пише ћирилицом, 61% латиницом, а 4% и ћирилицом и латиницом; друговима у Хрватску и друге крајеве Југославије 16% пише ћирилицом, 68% латиницом, а 4% употребљава оба писма. Ако ове податке поредимо с онима који се односе на писмо којим се обично пише онда можемо видети да се проценат ћирилице незнатно повећава (у просеку за 3%), односно проценат латинице смањује када се пише родитељима и друговима у Србији, а када су у питању други крајеви Југославије, посебно Хрватска, проценат ћирилице се смањује за 15%, а проценат латинице се повећава. Слични резултати добијени су и за сваки узраст посебно (в. табелу 3 и графикон 3). Ваља још напоменути да су ове разлике нешто израженије код ученика IV разреда који похађају друштвено-језичка усмрења и који су лингвистички сформисани од осталих испитаника.

Одговори на питања која су се односила на уочавање ћирилице и латинице у непосредној околини показали су да деца знају којим писмом пишу њихови родитељи, којим се писмом штампају поједини листови и часописи (чак и у оним случајевима када их они сами, вероватно, не читају, али их виде код старијих чланова породице), те које је писмо на тастатури писаће машине или компјутера. (Највећи број испитаника је знало којим писмом се штампају „Дневник“, „Политика“ и „Рок“.)

¹⁸ Овде није узет у обзир II разред пошто је било доста анкетних листова без одговора или су погрешно попуњени (а иначе се не ради о валидном узорку). Напомињемо, такође, да у IV разреду средње школе 27% испитаника није одговорило на ова питања што је податак за посебну анализу.

Из одговора на питање о писму родитеља добили смо интересантне податке који би могли подстаћи неко будуће истраживање. Наиме, ако се посматра, на пример, однос између употребе ћирилице и латинице код родитеља ученика IV разреда²⁰ види се да 54 % мајки пише ћирилицом, а 41 % латиницом, односно 42 % очева пише ћирилицом, а 47 % латиницом (међу њиховом децом, међутим, свега 20 % користи ћирилицу, а 72 % латиницу). С друге стране, међу родитељима ученика V разреда 40 % мајки пише ћирилицом, а 48 % латиницом, односно међу очевима 28 % употребљава ћирилицу, а 59 % латиницу (код њихове деце тај однос је 35 % према 57 %). Подаци показују да родитељи чешће пишу ћирилицом него њихова деца. Разлике, међутим, постоје и између мајки и очева. Више је мајки које пишу ћирилицом.²¹ Показало се, такође, да је код мајки и очева млађих ученика израженија употреба латинице, док је код родитеља старијих ученика предност на страни ћирилице. Све ово указује на постојање генерацијских (а можда и полних) разлика када је у питању употреба два писма. Добијени подаци, међутим, нису довољни да би се доносили коначни судови.²²

Одговори на питање *Да ли обрађаш њажњу на њисмо којим је најписан њексџ који чџијаш?* показали су да 76 % одабраних испитаника не обрађа пажњу на писмо код читања (в. табелу 4).

Ученицима II и IV разреда средње школе постављена су и питања: *Да ли љравџи љрешке у љисању ћирилицом?* и *Да ли љравџи љрешке у љисању латиницом?* Од укупног броја ученика ова два узраста у ћирилици грешџ 33 %, а у латиници 15 % (в. табелу 5).

К в а л и т а т и в н и р е з у л т а т и: мотивација за коришћење одређеног писма

Погледајмо сада које су све разлоге наводили ученици, а који су, по њима, утицали на то да се одреде за одређено писмо.²³ Најчешће је у сваком одговору било наведено неколико разлога па су такви одговори рашчлањени ради лакше статистичке обраде (тако је укупан број одговора на ово питање већи од укупног броја испитаника који су дали одго-

²⁰ Податак се односи на ученике IV разреда „Карловачке гимназије”.

²¹ Ваљало би у неком будућем истраживању проверити да ли пол значајније утиче на употребу два писма.

²² Остаје да се детаљније испита употреба два писма међу представницима различитих генерација, али узимајући у обзир и степен и врсту образовања. Такође би ваљало поузданије утврдити у којој мери родитељи, и писмо којим они пишу, имају утицаја на избор писма њихове деце.

²³ У анкетном листу је писало *Ако си љроменио љисмо, а љосџоје разлџзи, наведи љх*. Пошло се од чињенице да деца у школи прво уче ћирилицу, извесно време пишу само овим писмом, а потом уче латиницу и евентуално настављају да пишу само овим писмом. Међутим, с обзиром на то да се у школи ћирилица и латиница уче као равноправна писма српскохрватског језика, одлука да се пише латиницом не би се могла тумачити као промена писма већ пре као опредељење за једно одређено писмо.

вор²⁴). Сви одговори подељени су у три групе у зависности од тога којим писмом пише испитаник. Прву групу су чинили одговори ученика који су се определили за латиницу. Таквих одговора је највише: од 71 % у V до 94 % у II разреду. Другу групу чине одговори оних који пишу ћирилицом — њих је између 4 % у IV и 24 % у V разреду. Трећа група су одговори ученика који користе оба писма и има их између 2 % и 6 %. Одговори сваке од ове три групе потом су сврстани у одговарајуће семантичке категорије у зависности од тога да ли се у њима износе разлози *унутрашње* или *спољашње мотивације*.²⁵

Одговори испитаника који пишу латиницом (на њих се односи 80 % одговора). Од укупног броја ових одговора 65 % се односи на унутрашњу, а 31 % на спољашњу мотивацију.

У оквиру групе одговора који се односе на унутрашњу мотивацију формиране су следеће семантичке групе:

(1) квалификација латинице као писма (22 %)²⁶ — одговори типа: *латиница се брже пише; латиница се лакше пише; латиница је једноставнија; слова латинице су лепша;*

(2) лична наклоност према латиници (36 %) — одговори типа: *латиницом брже пишем; латиницом лакше пишем; латиницом лепше пишем; више волим латиницу;*

(3) време учења (5 %) — одговори типа: *латиницу сам касније учио/а ми је остала у свежијем сећању; латиницу сам учио/а после ћирилице/а сам наситавио, прешло ми је у навику;*

(4) „проблеми са ћирилицом” (1 %) — одговори типа: *пишем латиницом зато што сам у ћирилици мешао слова; ћирилицу нисам добро увежбала; скоро не знам да пишем ћирилицом; „оштресу” ми се слова ћирилице.*

У оквиру групе одговора који се односе на спољашњу мотивацију направљена је подела на уже и шире друштвене чиниоце.²⁷ Међу уже друштвене чиниоце убраја се:

²⁴ Од 1.102 испитаника 70 % је навело разлоге опредељења за одређено писмо. Међутим, проценат датих одговора позрастима врло је различит, од 94 % у V до свега 44 % у IV разреду.

²⁵ Термини *унутрашња* и *спољашња мотивација* преузети су из рада К. Петровић (1985, 128). Када постоји унутрашња мотивација, активности које се обављају нису само средство да се дође до неког циља већ се њиховим обављањем постижу унутрашње задовољство, тако да временом извођење датих активности постаје основни циљ. Код спољашње мотивације активност која се предузима доживљава се као средство да би се дошло до жељеног циља.

²⁶ У заградама се наводи проценат који представља заступљеност дате групе у укупном броју одговора (1.014) које су дали ученици сва четири узраста који пишу латиницом. Ови, као и подаци за сваки узраст посебно, налазе се у табели 6 и представљени су на графikonу 4.

²⁷ У недостатку погоднијих овде се користимо терминима *ужи* и *шири друштвени чиниоци*. Под *ужим друштвеним чиниоцима* овде подразумевамо оне који се тичу ужих друштвених група у којима се деца крећу: породица, школа, вршњаци. У *шире друштвене чиниоце* овде се убрајају сви утицаји који долазе из шире друштвене средине — од телевизије до јавних натписа, плаката, реклама и сл. — за које није могуће утврдити на директан и непосредан начин интензитет утицаја на избор писма.

(1) породица (1%) — одговори типа: *сви у мојој породици пишу латиницом; родитељи су ми говорили да је иако боље; видео сам од сестре;*

(2) школа (16%) и у оквиру школе:

(а) учитељица и наставници (1%) — одговори типа: *пошто смо научили латиницу, учитељица је инсистирала на латиници; моји наставници пишу латиницом;*

(б) страни језик (16%) — одговори типа: *писмо сам променио због стране језика; због стране језика да не би у брзини ирешила; због стране језика лакше је и српскохрватски писати латиницом; енглески сам почела да пишем ћирилицом;*

(в) струка (само код ученика IV разреда средње школе) — одговори типа: *због струке; учење програмирања;*

(3) вршњаци (1%) — одговори типа: *већина мојих другова пише латиницом; латиница се међу младима више користи.*

У шире друштвене чиниоце убрајају се следеће групе:

(1) шира употреба латинице код нас (6%) — одговори типа: *скоро сви пишу латиницом; латиница се више употребљава; свуда на улици налазимо на рекламе писане латиницом;*

(2) шира употреба латинице у свету (3%) — одговори типа: *латиница се више користи у свету; латиница је интернационално писмо; латиницом пишу многи страни народи;*

(3) (не)прилагођавање (3%) — одговори типа: *због лакше употребе; латиница је „прилагоднија”; једноставније је латиницом;*

(4) престиж (1%) — одговори типа: *латиница је модернија, савременија.*

(Види табелу 6 и графикон 4).

Најбројнији су, како видимо, одговори који се односе на личну наклоност према латиници — 36%, и на квалификацију латинице као писма — 22%. Ове две групе одговара могу се посматрати и заједно, с обзиром на то да квалификација датог писма вероватно, у већини случајева, и произлази из личне наклоности према том писму (латиница је лакша зато што је мени лакше да пишем тим писмом). У том случају 58% од укупног броја одговора којима се образлаже опредељење за латиницу односило би се на одговоре типа: *пишем латиницом зато што тим писмом пишем брже, лакше и лепше.*

Од спољашњих чинилаца, који су по мишљењу одабраних испитаника утицали на њихов избор латинице, најчешће се помиње школа — 17%, а у оквиру школе најизразитији је утицај страног језика на који се односи 16% одговора. Ваља напоменути да од ученика одабрана четири узраста 11% учи руски као једини страни језик. Један од светских језика са латиничним писмом учи 87% ученика и то: 69% учи енглески као једини или у комбинацији са још једним страним језиком, 14% учи

немачки, а 4% француски. Уз то већина ученика почела је да учи страни језик између другог и четвртог разреда основне школе, у време када је усвајање писма било у току.

Треба указати и на следеће. Разлози који се тичу унутрашње мотивације бројнији су у одговорима млађе деце и смањују се са повећањем узраста, док је са разлозима који се тичу спољашње мотивације обрнут случај. Тако се на одговоре у којима се као разлог за употребу латинице наводи шира употреба овог писма у нашој средини односи 6%, али ако се посматра по узрастима, најнижи проценат је у V разреду — 2%, а највиши у IV разреду — 13%. Старији ученици свеснији су могућег утицаја спољашњих чиницаца, и вероватно добар део њих наводи оне разлоге који им се у том тренутку чине значајнији, што с друге стране не мора да значи да су исти разлози били од пресудног значаја у време када су почели чешће писати латиницом. Код деце нижег узраста мали проценат се односи на одговоре у којима се разлози траже у спољашњој средини, а то опет не значи да објективно не постоји такав утицај.

Одговори ученика који пишу ћирилицом или једнако користе оба писма. Ученици који пишу ћирилицом као и они који приближно једнако користе оба писма ретко су образлагали такву своју одлуку. Од укупног броја одговора 17% се односи на оне који су се определили за ћирилицу, а 3% на оне који пишу и ћирилицом и латиницом.²⁸ Уз то у свакој од ове две групе већи део одговора се односи само на начелну констатацију о употреби ћирилице, односно оба писма, а у мањем броју одговора се образлаже таква одлука. Када се то чини, преовлађују чиниоци унутрашње мотивације (одговори типа: *ћирилица је лакша; ћирилицом брже пишем; лакше се сналазим са ћирилицом; нисам променила писмо иако учим немачки језик; данас се многи више користе латиница али ја сам желела да користим оба писма*); Спољашњи чиниоци се помињу само у појединачним одговорима (*јосле ојмене што стилно пишем латиницом прешао сам на ћирилицу; прво сам писао ћирилицом али збој стране језика пишем јодједнако оба писма*);

На крају анкетног листа ученици су могли да изнесу своја запажања о употреби ћирилице и латинице у породици, школи, граду. Само је њих 41% то и учинило. Њихови коментари су разнолики тако да их није било могуће све сврстати у неке чвршће семантичке групе па овде изостају детаљнији статистички подаци. Међутим, може се запазити да се од свих коментара по учесталости издвајају следеће две групе: (1) Коментари у којима се износи запажање да се једно писмо употребљава више него друго и то: (а) једни у фокус пажње стављају латиницу и констатују да се ово писмо више употребљава; при том се само у појединачним случајевима експлицитно наводи да ли се такво запажање односи на породицу, школу или град; (б) други су полазили од ћирилице и износи-

²⁸ Ово је добрим делом последица непрецизне формулације усменог образложења уз питања у анкети.

ли суд да није добро њено запостављање и да ово писмо треба неговати. (2) Коментари у којима ученици начелно изнесу суд да треба знати оба писма, „а нека свако пише оним писмом које му више одговара”.²⁹

ДИСКУСИЈА

Резултати добијени испитивањем употребе ћирилице и латинице у основним и средњим школама у вишејезичној заједници у Новом Саду показали су да 94 % ученика четири одабрана узраста активно употребљава само једно писмо. Дакле, за велику већину ученика увек је једно од два писма *примарно*.³⁰ Друго писмо је за већину *секундарно*. Оно се употребљава само у појединим ситуацијама када неке спољашње околности то захтевају (нпр. писање адресату за кога се зна да употребљава одређено писмо). Међу овим ученицима има и оних који увек пишу само једним писмом, па се код њих не остварује секундарно писмо. Свега 6 % анкетираних ученика активно користи оба писма.³¹

Подаци су затим показали да латиницом пише 65 %, а ћирилицом 29 % одабраних испитаника. Према томе, код већине доминира латиница као примарно писмо. Поред тога ваља указати и на следећу чињеницу. Код оних ученика за које је ћирилица примарно писмо готово се по правилу *остварује* латиница као секундарно. Ови ученици су, на пример, спремнији да се прилагоде адресату, а штампана слова већина њих пише латиницом. С друге стране, *ћирилица* као секундарно писмо се ређе остварује тако да добар део оних за које је латиница примарно писмо никада не пишу ћирилицом.

Анализирајући одговоре у којима су испитаници наводили зашто пишу латиницом, видели смо да су деца своје опредељење за ово писмо чешће образлагали чињеницама унутрашње мотивације (уп. табелу 6). Поставља се питање зашто су деца најчешће одговарала да латиницом пишу брже, лакше, лепше, да је латиница као писмо бржа, да има једноставнија слова, а да је, с друге стране, ћирилица „спора”, да има мала тежа слова, да се слова ћирилице „отежу”.

Пођимо од тога на који начин свако дете учи једно писмо. Свако се писмо учи као нека врста техничког система.³² У тренутку када ту савладана сва слова, писмо се још увек потпуно налази на нивоу свесног. У то време дете док пише готово целокупну пажњу усмерава на *само писмо*, а не на садржај онога што пише. Процесом вежбања писмо посте-

²⁹ Многи су ученици и на овом месту образлагали своју одлуку да пишу одређеним писмом.

³⁰ Под *примарним* овде се подразумева оно писмо којим ученик обично пише, без обзира на то које је писмо прво научио.

³¹ Питање је, међутим, да ли је овај податак одраз стварне ситуације. Није, на име, искључена могућност да су ови испитаници имали на уму првенствено знање, а не употребу писма.

³² Уп. Е. Хол (1976, 64—77) о формалном, неформалном и техничком усвајању знања.

пено клизи са нивоа свесног на ниво када се та радња обавља аутоматски (дакле у извесном смислу несвесно), а тада се и пажња са самог писма полако усмерава на садржај. Време трајања овог процеса је индивидуално условљено и свакако зависи од интензитета вежбања.

Испитаници који су учествовали у овом истраживању учили су оба писма у току прве три године школовања (између 7. и 9. године) и то ћирилицу у I, а латиницу у II или III разреду основне школе. Време од годину или две очигледно није довољно да се ћирилица у потпуности увежба. У току трајања овог процеса дете почиње да учи још једно писмо, опет као нов технички систем (в. слику 1), чиме започиње један нови процес.³³ Оно, затим, извесно време интензивно вежба латиницу, а потом се од њега тражи (негде у већој, негде у мањој мери) да у школским задацима (обично за оцену) користи наизменично оба писма. Међутим, пошто ни латиница, а поготово ћирилица (која је за време учења латинице била неко време потиснута у други план), нису још увек доведене до степена аутоматизма, долази до мешања слова два писма с обзиром на то да се опет већа пажња посвећује самом чину писања. Ово обесхрабрује дете у настојању да даље настави да вежба оба писма и онда када се то од њега стриктно не захтева, и оно се опредељује само за једно писмо избегавајући на тај начин низ тешкоћа.

Већина анкетираних деце у оваквој ситуацији опредељује се за латиницу. Са почетком учења, и нарочито писања на страном језику, проценат оних који прихватају латиницу као примарно писмо даље се повећава. И ова чињеница потврђује да стално пребацивање са једног на друго писмо представља посебну тешкоћу за већину ученика.

Одлука да се пише латиницом код одабраних испитаника потом је подстакнута и низом спољашњих чинилаца. Без обзира на то што школа с једне стране настоји да ученици употребљавају оба писма (најочигледније на часовима српскохрватског језика и књижевности, мада се то у неким случајевима своди само на захтев да се један писмени задатак пише ћирилицом, а један латиницом), с друге стране она утиче да се ученици опредељују за латиницу (страни језик, природно-математички предмети у којима су сви системи симбола латинични). Потом, вршњаци могу да врше итекако снажан утицај.

Употреба писма на јавним местима, такође, остварује извесан утицај. Овде се наравно не сме изгубити из вида да је ово истраживање ређено у средини где се српскохрватски језик налази у контакту са другим језицима за које се, већином, везује латинично писмо (в. напомену 3 и 4) па се латиница чешће среће на јавним местима.

³³ Подсетимо се да ћирилица и латиница у свом инвентару имају: (1) графеме које су идентичне у оба писма и репрезентују исте фонеме; (2) графеме које су карактеристичне само за једно писмо; (3) графеме које су идентичне и у ћирилици и у латиници али репрезентују различите фонеме у оба писма. Међутим, без обзира на то што оба писма садрже извесан број идентичних графема, експерименти, којима је испитивана перцепција два српскохрватска алфабета, указују на то да је извесно да сваки од њих заузима посебан простор у меморији (Кричка, Савић, Лукатела, 1975).

За ученике је, међутим, далеко значајније то што латиница преовлађује у многим областима за које се они интересују. То су пре свих рок музика, спорт (различити називи модерне спортске опреме), стрипови и музички часописи, а у последње време нарочито компјутери чије су тастатуре обавезно латиничне и који се не могу замислити без енглеског језика. Свакако нема занемарљив утицај ни сазнање да је латиница писмо које се користи у већини земаља света. Из одговора ученика видели смо да су већ они у V разреду свесна тога. Свакако да би се доминација латинице у многим областима (а то се делимично одражава и на употребу овог писма међу децом) могла тумачити као последица која произлази из контакта култура.

Тако код већине анкетираних ученика долази до следеће ситуације. Латиница подржана низом спољашњих утицаја више се вежба и доводи се до степена аутоматизама па је отуда јасно зашто се овим писмом брже, лакше и лепше пише. С друге стране, процес потпуног усвајања ћирилице код таквих ученика није остваран до краја, заустављен је негде на половини пута између потпуне свесности и нивоа „несвесности” (и код већине тај процес никада и неће бити потпуно завршен јер не постоји довољна мотивација за то), те се ћирилица знатно спорије и теже пише, праве се грешке тако да се ћирилица користи врло ретко (у појединим ситуацијама) или никада.

Када код детета једно писмо преовлада као примарно, захтевајући од њега да пише секундарним писмом, ми заправо тражимо од њега да са једног нивоа свести пређе на други, односно скрећемо му пажњу на један ниво активности док се он налази на другом.³⁴ Тиме изазивамо код њега неку врсту менталне блокаде чија је последица мешање слова једног и другог писма (Е. Хол, 1976, 76).³⁵

Можемо на крају рећи да је врло тешко прецизирати моменат када је код детета преовладало једно писмо и са сигурношћу утврдити непосредни чинилац који је код сваког појединца утицао на то. Пре би се зато могло говорити о томе да, с једне стране, дејствују психолошки фактори да дете пише само једним писмом (мада му на располагању стоје два, једнако прилагођена фонолошком систему његовог матерњег језика), а да с друге стране, само делимично психолошки, а много више социолошки фактори утичу да изабере одређено писмо.

ЗАКЉУЧАК

Ученици основних и средњих школа у Новом Саду, средини где се српскохрватски налази у контакту већином са језицима чије је писмо латиница, од два писма српскохрватског језика најчешће употребљавају

³⁴ Један ученик V разреда у свом одговору формулисао је суштину ове појаве: *Када пишем слова ћирилице морам много да мислим, а када пишем латиницу не морам много да мислим.*

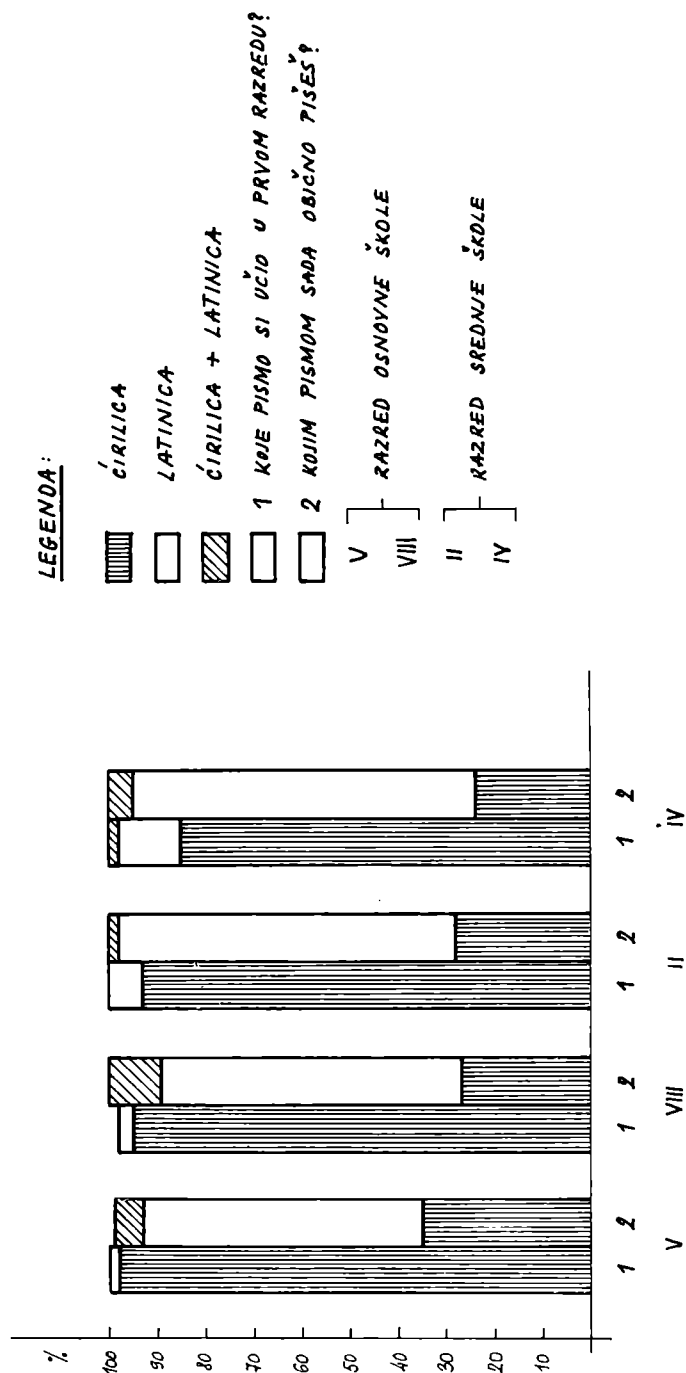
³⁵ Код Е. Хола (1976, 75—77) види детаљније о формалном, неформалном и техничком нивоу свести.

само једно. Латиница као примарно писмо преовлађује већ код ученика V разреда основне школе и број оних који пишу овим писмом расте са повећањем узраста. Ћирилицу као примарно писмо користи мањи број ученика. Способност адаптације писма ситуацији израженија је код ученика чије је примарно писмо ћирилица. Стална употреба оба писма врло се ретко остварује.

ТАБЕЛА 1: Однос између употребе ћирилице и латинице у писању

Узраст Питање	Одговор	V разр.	VIII разр.	II разр.	IV разр.	Просек
Које писмо си учио у првом разреду?	ћирилица	97,58	95,39	92,81	85,40	93%
	латиница	2,12	3,29	6,54	13,02	6%
	ћирилица латиница	—	—	0,65	1,58	1%
	без одговора	0,30	1,32	—	—	—
Којим писмом сада обично пишеш?	ћирилица	35,15	26,97	28,10	23,81	29%
	латиница	57,88	62,50	69,94	70,79	65%
	ћирилица латиница	6,06	10,53	1,96	5,40	6%
	без одговора	0,91	—	—	—	0
Σ		330	304	153	315	1.102

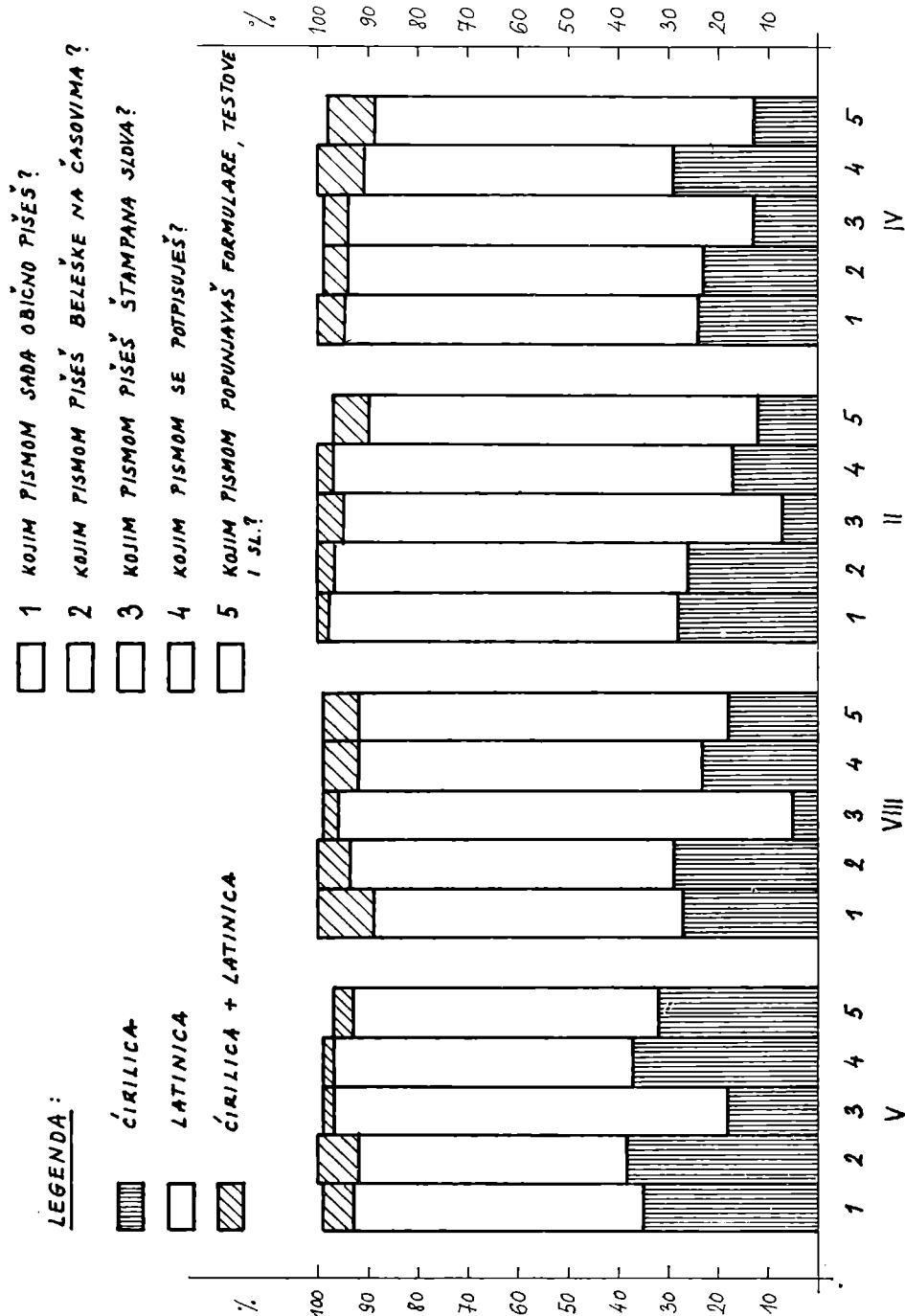
**ГРАФИКОН 1: ОДНОС ИЗМЕЂУ УПОТРЕБЕ ЋИРИЛИЦЕ И ЛАТИНИЦЕ У ПИСАНЈУ У ПРВОМ РАЗРЕДУ
ОСНОВНЕ ШКОЛЕ И У ОСТАЛИМ ПОСМАТРАНИМ РАЗРЕДИМА***

ТАБЕЛА 2: Подаци о адаптацији употребе два писма

Узраст Питање	Одговор	V	VIII	II	IV	Просек
Којим писмом сада обично пишеш?	ћирилица	35,15	26,97	28,10	23,81	29%
	латиница	57,88	62,50	69,94	70,79	65%
	ћирилица латиница	6,06	10,53	1,96	5,40	6%
	без одговора	0,91	—	—	—	0%
Којим писмом пишеш беле- шке на часо- вима у школи?	ћирилица	37,89	28,29	26,14	23,17	29%
	латиница	53,93	65,46	70,59	71,43	65%
	ћирилица латиница	7,58	6,25	3,27	4,76	6%
	без одговора	0,60	—	—	0,64	0%
Којим писмом пишеш штампана слова?	ћирилица	18,48	4,93	6,54	13,02	12%
	латиница	78,78	91,45	88,23	81,27	84%
	ћирилица латиница	1,81	2,63	4,58	5,40	3%
	без одговора	0,91	0,99	0,65	0,31	1%
Којим писмом се потписујеш?	ћирилица	36,96	23,35	26,80	28,89	29%
	латиница	60,31	68,42	70,59	61,91	64%
	ћирилица латиница	2,12	7,24	2,61	8,89	6%
	без одговора	0,60	0,99	—	0,32	1%
Којим писмом попуњаваш формуларе, тестове и сл?	ћирилица	31,82	17,76	11,77	13,02	20%
	латиница	61,21	73,68	78,43	75,55	71%
	ћирилица латиница	3,94	7,24	7,19	9,21	7%
	без одговора	3,03	1,32	2,61	2,22	2%
Σ		330	304	153	315	1.102

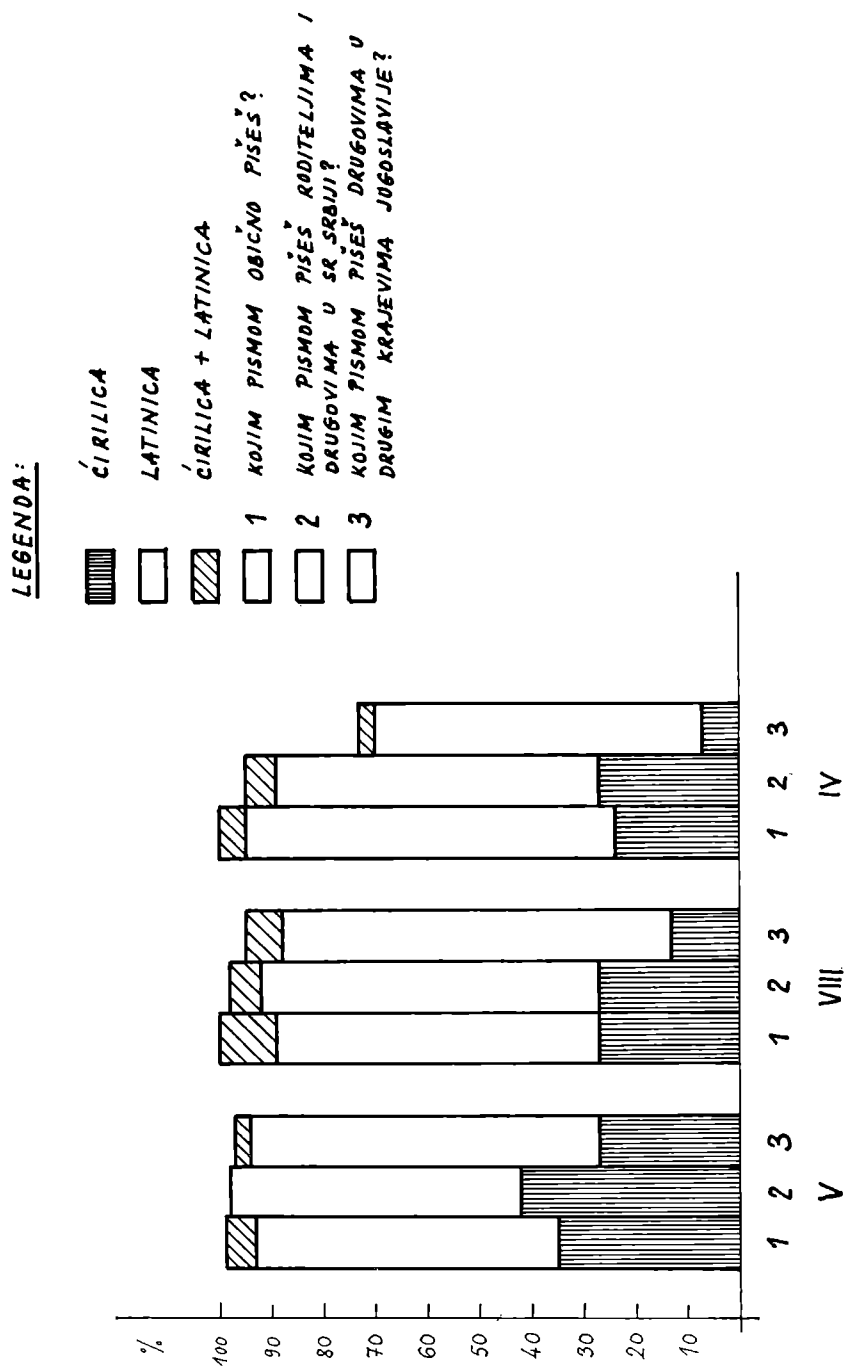
ГРАФИКОН 2: АДАПТАЦИЈА УПОТРЕБЕ ДВА ПИСМА-

ТАБЕЛА 3: Прилагођавање писма адресату

Узраст Питање	Одговор	V	VIII	IV	Просек
Којим писмом сада обично пишеш?	ћирилица	35,15	26,97	23,81	29%
	латиница	57,88	62,50	70,79	64%
	ћирилица латиница	6,6	10,53	5,40	7%
	без одговора	0,91	—	—	0%
Којим писмом пишеш приватна писма: (а) родитељима и друговима у СР Србији?	ћирилица	42,42	26,65	26,67	32%
	латиница	56,37	65,46	61,59	61%
	ћирилица латиница	0,30	5,92	6,66	4%
	без одговора	0,91	1,97	5,08	3%
(б) друговима у другим крајевима Југославије?	ћирилица	27,28	12,83	6,67	16%
	латиница	67,27	75,00	62,86	68%
	ћирилица латиница	3,33	6,91	3,17	4%
	без одговора	2,12	5,26	27,30	12%
Σ		330	304	315	949

ГРАФИКОН 3: ПРИЛАГОЂАВАЊЕ ПИСМА АДРЕСАТУ

ТАБЕЛА 4: Подаци о обраћању пажње на писмо код читања

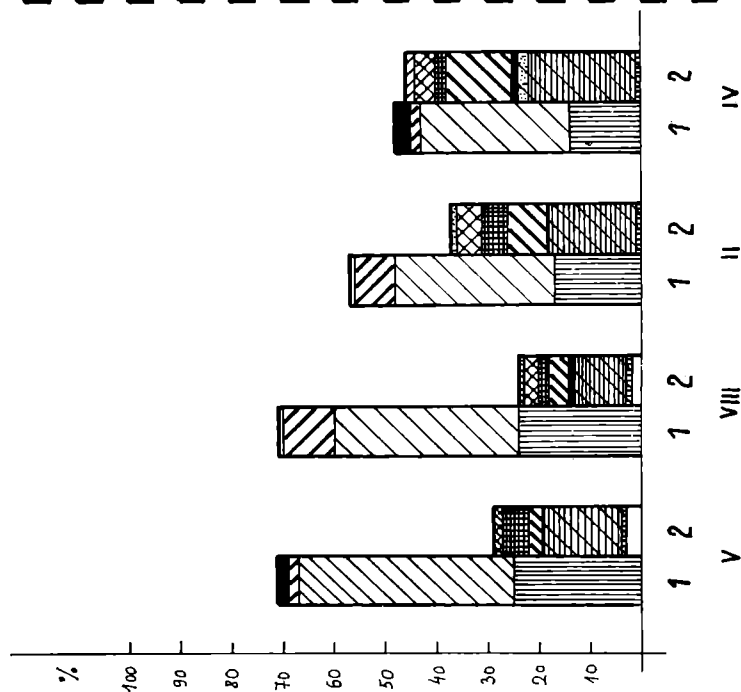
Узраст Питање	Одговор	V	VIII	II	IV	Просек
Да ли обраћаш пажњу на писмо којим је написан текст који читаш?	да	26,67	12,17	16,99	25,72	21%
	не	70,00	82,57	82,36	72,70	76%
	без одговора	3,33	5,26	0,65	1,58	3%
Σ		330	304	153	315	1.102

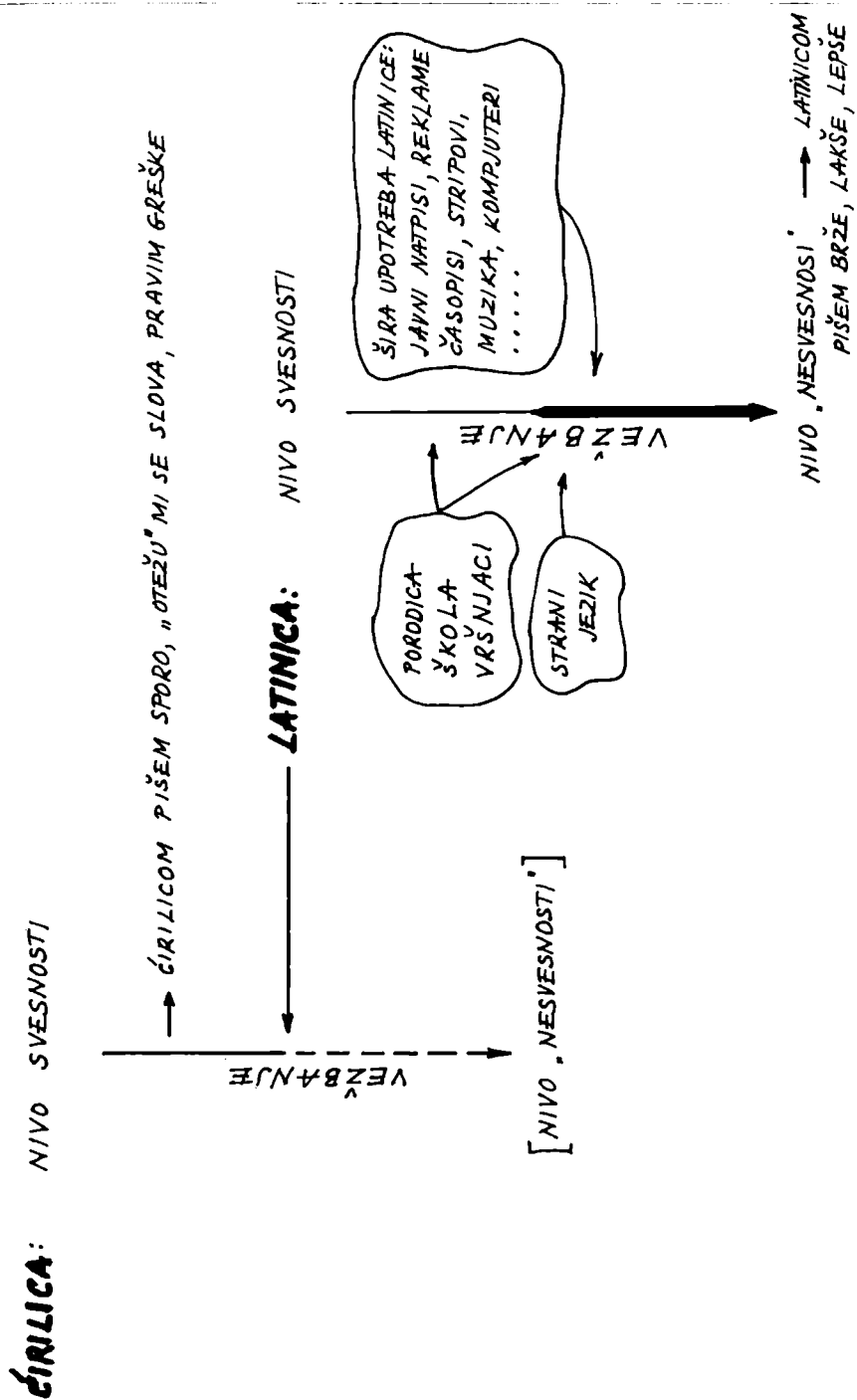
ТАБЕЛА 5: Грешке у писању два писма

Узраст Питање	одговор	II	IV	Просек
Да ли правиш грешке у писању <i>ћирилице</i> ?	да	35,95	30,79	33%
	не	63,39	67,94	66%
	без одговора	1,96	1,27	1%
Да ли правиш грешке у писању <i>латинице</i> ?	да	16,99	12,06	14%
	не	81,05	86,67	85%
	без одговора	1,96	1,27	1%
Σ		153	351	468

ГРАФИКОН 4: MOTIVACIJA ZA KORISCENJE LATINICE
(SEMANTICKE GRUPE SASTAVLJENE NA OSNOVU ODGOVORA KOJE SU ISPITANICI DAVALI)

LEGENDA:

ЛИТЕРАТУРА

- Хол Е. (1976), *Неми језик*, БИГЗ, Београд.
- Кричка, Савић, Лукатела (1975), *Проактивна индиференција словних симбола ћирилице и латинице*, V конгрес психолога Југославије, Материјали 2, Скопље, 251—255.
- Мићовић Вељко (1984), *Равнојравносћ јисма у средсћивима јавној информисања, издавачкој дјелатносћи и административној пракси у СР Црној Гори*, (Опредељења и пракса), Свеске 5—6, Институт за проучавање националних односа Марксистичког студијског центра ЦК СКБиХ „Вељко Влаховић”, Сарајево, 375—382.
- Петровић Катарина (1985), *Мотивациони услови и ефектни активне насјаве*, Психологија, Год. XVIII, бр. 1—2, Београд, 127—143.
- Радовановић Милорад (1986), *Социолитвисћика*, Књижевна заједница Нови Сад, Нови Сад.
- Рот Н. и Костић А. (1986), *Читљивосћ ћириличној и латиничној алфавити*, Психологија, Год. XIX, бр. 1—2, Београд, 157—171.

ТАБЕЛА 6: Мотивација за коришћење латинице

Узраст	унутрашња мотивација	Спољашња мотивација	Нема разлога
V	70,78	27,98	6,59
VIII	71,08	23,69	0,24
II	57,26	37,10	5,23
IV	47,81	45,60	5,64
Просек	65%	31%	4%

Узраст	Ужи друштвени чиниоци	Шири друштвени чиниоци
V	18,27	10,21
VIII	14,28	9,14
II	18,55	18,55
IV	24,72	20,88
Просек	18%	13%

Узраст	Латиница као писмо	Наклон. према лат.	Време учења	Проблеми са ћир.	Посебни одговори	Породица	Вршњаци	Употреба лат. код нас	Шира употреба у свету	(Не) прилагођавање	Престиж	Посебни одговори
V	24,70	41,57	1,66	2,38	0,47	3,33	15,44	—	3,33	4,51	2,13	0,24
VIII	23,69	35,89	9,76	0,35	1,39	2,09	10,80	1,39	3,83	2,44	2,79	0,35
II	16,94	30,65	8,06	—	1,61	—	18,55	—	8,06	4,84	4,84	0,81
IV	13,74	28,57	2,20	2,75	0,55	—	24,17	0,55	12,63	1,65	3,85	—
Просек	22%	36%	5%	1%	1%	1%	16%	1%	6%	7%	3%	1%

Узраст	Усмерење
V	14,49
VIII	9,75
II	17,47
IV	21,42
Просек	16%

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

Озрен М. Радосављевић

ПАТРОНИМИЈСКА И АНТРОПОНИМИЈСКА ГРАЂА ИЗ СЕЛА КУСИЋА У БАНАТУ

Село Кусић лежи на 44°52'30" географске ширине и 21°29'00" географске дужине. Административно припада Скупштини Општине Бела Црква.

Подручје овог села изгледа да је веома рано настањено. Године 1901. нађена је на брду Шевац, поред Уминог потока, минијатурна секира од глачаног нефрита. Ова обредна секира, по мишљењу археолога, припада старијем неолиту.¹ Из доцнијих периода, нису откривени трагови човекове материјалне културе.

Када је насеље основано, није нам познато. У писаним изворима, први пут се помиње 6. марта 1383. године као Kuzik². Административно, у то време, припадао је Крашовском комитату³. Доцније, извори га бележе као Kuzaak (1421)⁴; Kwzak (1427)⁵; Kyssyth (XVI v.)⁶; Кусићи (1660)⁷; Kuszith (1716)⁸ итд.

¹ Felix Milleker, *Vorgeschichte des Banats*. — Старијар СКА. Београд, 1938, 111; Мила Прикић — Шаролта Јоановић, *Неолић јужној Баната са уређеном неолитских налазишта*. Панчево, 1978, 33.

² Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*. Budapest, kötet 3, 1882, 161—162; Milleker Bódog, *Délmagyarország középkori földrajza*. Temesvár, 1915, 109.

³ F. Milleker, *Geschichte der Grossgemeinde Kussics 1383—1907*. Fehértemplom, 1907, 4 (даље: Milleker, *Geschichte*); Ф. Милекер — Др Б. М. Дробњаковић, *Лейтисци ојштинина Подунавске обласци*. Панчево, 1929, 127 (даље: *Лейтисци*); Др Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века — историја насеља и сјановништва*. — Посебна издања САН књ. ССXXXII. Београд, 1955, 126.

⁴ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyádiak korában*. Budapest, kötet II, 1894, 104.

⁵ Ibid.

⁶ *Лейтисци* 127.

⁷ Д. Ј. Поповић — С. Матић, *О Банату и сјановништву Баната у 17 веку*. Сремски Карловци, 1931, 35.

⁸ *Лейтисци*, 127.

Кусић је надживео мађарску, турску и немачку управу. Данас је то савремено-урбанизовано насеље са 1619 становника (по попису из 1981) претежно српске, ромске, румунске и других националности.

О његовом најстаријем становништву не располажемо веродостојним изворима, али је могуће претпоставити да је оно имало српски етнички карактер. Такво мишљење фундира се на чињеници да је највећи део микротопонима у сеоском хатару српског порекла⁹. О томе нам сведочи како усмена традиција, тако и писани извори (ови извори потичу тек с почетка XVIII века).

Велика миграцисна струјања која су се одвијала преко овог подручја у XVIII и XIX веку, учинила су да готово сва насељена места у доњем току реке Нере приме карактер правог „етничког шаренила”¹⁰. Такав карактер примио је и Кусић.

Који м је редом село насељавано, илуструје нам следећи прилог:

СРБИ представљају аутохтони елемент. Овде су били присутни већ у средњем веку. Српско-православни манастир Кусић, који се налази у непосредној близини села, чије оснивање традиција везује за име деспота Јована¹¹, речито говори о континуитету њиховог присуства на овом подручју. Изложени сваковрстним притисцима, кусићки Срби могли су да сачувају своје национално биће и културу само благодарећи сталним приливима свеже крви из жила своје сабраће са оне стране Саве и Дунава. Таквих је прилива, у прошлости, било више. Несумњиво, најзначајнији је онај који се збио у првој половини XVIII века када се из кршне Херцеговине овамо стекао знатан број Срба¹². Својом бројношћу, виталношћу и културом ударили су печат крају око Беле Цркве чије се становништво од тада, код околине, почиње називати Ерама или Херама „без обзира на порекло и његову старост”¹³. Успомена на то време сачувана је у Кусићу до данас. Једна сеоска махала зове се „Ерчићи”; ђуприја преко Јаруге „Ерска ђуприја”, а од 1787. помиње се род Хераковић.

Знатнијег насељавања било је из оближњих, српских и других места на шта нас подсећају патроними: Мајданац, Оравичан, Ајданац, Бошњак, Градиштанин и други.

МАЂАРИ се насељавају у Панонску равницу крајем IX века. На свим просторима били су насељени у мањој мери. Током XIV века Кусић је за дуже време био у поседу мађарске властелске породице де Јанк¹⁴.

⁹ Озрен М. Радосављевић, *Грађа за проучавање микротопонимије подручја Банатских Хера*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад, књ. 18, 1982, 185—196.

¹⁰ О. М. Радосављевић, *Нека народна знања Банатских Хера*. — Расковник. Београд, св. 39, 1984, 61.

¹¹ О. М. Радосављевић, *Манастир Кусић — његова историја*. — Банатски весник. Вршац, св. 3, 1984, 5; Слободан Костић, *Обнова православног српског манастира Кусића у Румунији 1930*. Тимишоара, 1930, 9.

¹² Миленко С. Филиповић, *Посељак и развијак Ерама Банатских Хера*. — Банатске Хере. Нови Сад, 1958, 356—357.

¹³ Ibid.

¹⁴ Milleker, *Geschichte*, 4.

Провалом Турака у Банат и освајањем Темишвара 1552. избегли су на север, ближе својој националној матици.¹⁵ Као успомена на њих, и то време, у сеоском хатару постоји микротопоним под именом „Мађарско гробље”. После тога, овде их није задуго било. Слабије насељавање забележено је тек после 1872. године. Долазе појединачно, или са породицама, углавном као чиновници мађарске државне администрације¹⁶. На основу расположивих података у Кусићу их је било 1880 — 2; 1900 — 7 а 1921 — 1 душа¹⁷.

ТУРЦИ ово подручје држе под својом влашћу од 1552—1716. године. Административно, Кусић је припадао молдавском санџаку, односно темишварском ејалету¹⁸. Живели су углавном у вароши (Јени Паланка) а ређе у селима¹⁹. Но, не искључује се могућност да је неко од нижих органа власти пребивао у Кусићу. На њих нас подсећају „Беглучке ливаде”, микротопоним регистрован у катастарској књизи села из 1808. године²⁰. Настанак једног извора, источно од села, традиција везује за име неког богатог турског аге²¹.

НЕМЦИ насељавају овај део Баната непосредно по његовом ослобођењу од Турака. Први немачки колонисти стижу Дунавом до Паланке крајем 1717. године²², а одмах потом оснивају и своју прву колонију под именом Weisskirchen (Бела Црква)²³. Нека од оближњих српских села Немци су раселили, а на њихово место основали своје насеобине: Langefeld (Ланговет или Луговет); Rebenberg 1723. (Калуђерово); Salhausen 1724. (Суваја или Сухаја); Rotkirchen (Црвена Црква) и Uj Palank

¹⁵ Мита Клицин, *Крајка историја српској Елзаса од VI—XX века*. Београд (без године издања), 16; Арпад Лебл, *Мађари у Војводини 1700—1944*. — Годишњак Историјског друштва Војводине, Нови Сад, 1951, 23; Др Д. Ј. Поповић, *Војводина у турско доба*. — Војводина, Нови Сад, књ. I, 1939, 160.

¹⁶ Светолик Суботић, *Насељавање белоцркванској подручја у XVIII и XIX веку*. — Белоцркванске новине, бр. 16/1978.

¹⁷ Milleker, *Geschichte*, 14—15; *Лейописи*, 128.

¹⁸ Др Олга Зиројевић, *Управна подела Војводине и Славоније у време Турака*. — Зборник за историју Матице српске. Нови Сад, св. 1, 1970, 22—23; Evlija Čelebi, *Putorip — odlomci o jugoslovenskim zemljama*. Sarajevo, 1979, 544.

¹⁹ Озрен М. Радосављевић, *Белоцрквански крај у другој половини XVII века*. — Белоцркванске новине, бр. 4/1977.

²⁰ Историјски архив — Бела Црква, без ближе ознаке.

²¹ Летопис села Кусића, Архив срп. прав. црквене општине у Кусићу, без ближе ознаке. Користим прилику да најтоплије захвалим младом јереју Чедомиру Томићу на указаној ми предусретљивости која ме је пратила радећи у овој архиви.

²² F. Milleker, *Die erste organisierte deutsche Kolonisation des Banats unter Mercy 1722—1726*. Bela Crkva, 1923, 3—4; исти, *Der Anfang der Einwanderung der Deutschen ins Banat 1716—1722*. Werschätz, 1939, 7—8; исти, *Die Niederlassung der Deutschen in Weisskirchen im Jahre 1717*. — 200 Jahre Weisskirchen 1723—1923. Weisskirchen, 1923.

²³ Leonhard Böhm, *Geschichte der Stadt Weisskirchen*. Ung. Weisskirchen, 1905³, 33—47 и 373; *Heimatsbuch der Stadt Weisskirchen, im Banat*. Salzburg, 1980, 21; Alfred Kuhn, *Vor 250 Jahren gründeten deutsche Kolonisten der Ort Weisskirchen im Banat*. — Weisskirchner Nachrichten (Wernberg), Nummer 13/1967, 1—3.

1722. (Нова Паланка)²⁴. У то време, извештај број породица населио се у Кусићу. Године 1774. помиње се овде њихова основна школа²⁵ која је 1780. имала 9 ђака²⁶. За време последњег аустро-турског рата (1788) иста је тешко страдала²⁷, а немачки живаљ, који је рат преживео, преселио се у оближњу Балу Цркву²⁸. Почетком XIX века насељава се наново извештај број породица, углавном занатлијских, чинџијских и војних. Године 1810. било их је 29; 1812 — 39; 1832 — 67; 1841 — 73; 1848 — 57; 1859 — 64; 1864 — 41; 1880 — 86; 1900 — 68 и 1910 — 22 душе²⁹. Данас их у овом селу више нема.

ТАЛИЈАНИ се насељавају 1735. када је у Кусићу основана свиларска манипулација³⁰. Број насељених био је свакако мали.

РУМУНИ се масовније насељавају у другој половини XVIII века. Овде су већ били присутни нешто пре 1771. године³¹. Прикључењем Кусића Војној граници један број Румуна се иселио не желећи да ступи у војну службу³². Године 1808. имали су овде 30 својих домова. Пошто су, у односу на српско становништво, представљали мањину, то су већ тада, или нешто доцније, посрбљени³³. Нешто каснији извори, бележе их као Србе, или пак као Румуне, само због тога „што ни они сами нису били начисто с тим шта су у том тренутку били“³⁴. Године 1859. за Румуне изјаснило се 104; 1880 — 125; 1900 — 128 и 1910 — 91 душа³⁵.

ЦИГАНИ се насељавају некако у исто време када и Румуни. Према предању, пореклом су из Ердеља. Овамо су их населиле граничарске власти као испираче злата („златопратели” односно „златокопатели”) на реци Нери. Првобитно, живели су близу села на Спруду између Јаруге и Нере, да би се после велике поплаве 1910. одатле раселили: делом у Кусић, а делом у Балу Цркву и околна села. Данас се то место, где је било њихово насеље, назива „Бањаша”. По вероисповести били су православци и као такви венчавани и кршћани су у месној српској цркви посвећеној св. Николи, а сахрањивани на општинском гробљу. Имали су своју засебну сеоску „заветину” (славу) Петровдан. Са осталим становништвом нису се мешали. Поред копања и испирања злата, бавили

²⁴ О. М. Радосављевић, *Грађа за проучавање микротопономије подручја Банатских Хера*. — Прилози проучавању језика. Нови Сад, св. 18, 1982, 186.

²⁵ Milleker, *Geschichte*, 11.

²⁶ Срета Пецињачки, *Граничарска насеља у Банату (1773—1810)*, Нови Сад, том. II (Ј—Ч), 1985, 468.

²⁷ О. М. Радосављевић, *Лейпцигских основних школа на подручју оштинске Бела Црква у Банату (1703—1918)*. Бела Црква, 1984, 24.

²⁸ L. Böhm, *цит. рад*, 106.

²⁹ Milleker, *Geschichte*, 12—15.

³⁰ *Лейпциг*, 127.

³¹ С. Пецињачки, *цит. рад*, 464.

³² Ibid. 465.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Milleker, *Geschichte*, 13—15.

су се ковачким, поткивачким, музичким и другим занатима³⁶. После ослобођења, у периоду од 1945—1966. иселило се 40 њихових породица са око 240 душа, махом у Белу Цркву³⁷. Овај процес се и данас наставља. Занимљиво је да се они, поред свих услова који постоје за њихову културну и националну еманципацију „стиде” свог ентитета и најчешће, у службеним пописима, декларишу као Срби. На основу расположивих података у Кусићу их је 1858. било 398; 1880 — 265; 1884 — 398; 1893 — 465; 1900 — 296; 1921 — 224; 1946 — 427 и 1948 — 7 душа³⁸.

ЧЕХО-СЛОВАЦИ се насељавају око Беле Цркве као коморски колонисти у првој половини XIX века. Том приликом основан је 1837. Abľian (данас Чешко Село)³⁹, а насељена Крушчица и Кусић⁴⁰. Њихов број у Кусићу никада није био велик. Према попису из 1921. било их је само 28 душа⁴¹.

На крају ваља напоменути да је ту живео, или пак у овом тренутку живи, незнатан број Бугара, Хрвата, Руса и других. Међутим, због њихове мањине, нисмо им посветили у овом раду више простора.

Да бисмо имали један целовит увид и у бројно кретање становништва села, прилажемо следећу табелу:

Година	Душа	Домова			
1713	—	76	1841	2339	—
1717	—	82	1848	2339	—
1749	—	112	1854	2094	—
1771	—	167	1869	2356	—
1772	—	163	1880	2364	384
1773	—	167	1890	2403	—
1775	—	187	1900	2547	—
1782	1601	187	1910	2819	534
1785	—	230	1921	2501	—
1788	—	199	1931	2479	—
1797	1591	230	1948	2057	—
1803	1866	228	1953	2059	—
1806	1705	228	1961	1912	—
1808	2004	245	1971	1808	—
1810	2435	—	1981	1619	—

³⁶ Летопис села Кусића (Архиз срп. праз. цркв. опшгине у Кусићу, без ближе ознаке).

³⁷ *Etnološka građa o Romima (Giganima) u Vojvodini*. Novi Sad, knj. I, 1979, 198.

³⁸ Исцо; Milleker, *Geschichte*, 13—15.

³⁹ О. М. Радосављевић, *Чешко Село*. — Белоцркванске новине, бр. 16/1978.

⁴⁰ Dr Borislav Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*. Novi Sad, 1961, 98.

⁴¹ *Лейтхойси*, 128.

Прикупљајући патронимијску и антропонимијску грађу из Кусића, свестрано смо се користили следећим изворима:

1. Архив Српско-православне црквене општине и парохије — Кусић⁴². а) Летопис села Кусића, св. I и II. б) Протокол крштених, књ. I (1848—1853); II (1853—1878); III (1878—1887); IV (1888—1896). в) Протокол венчаних, књ. I (1849—1853); II (1853—1907); 1908—1918); III (1896—1924); IV (1925—1934); V (1935—1956). г) Протокол умрлих, књ. I (1849—1853); II (1853—1882); III (1883—1896); IV (1897—1910); V (1910—1918); VI (1918—1935); VII (1935—1947); VIII (1947—1956). д) Записник са седница Управног одбора Српско-православне црквене општине, књ. I (1874—1896); II (1897—1918); III (1918—1926); IV (1926—1932); V (1932—1943). ђ) Записник са скупштинских седница Српско-православне црквене општине, књ. I (1902—1932); II (1933—1958). е) Домовник села Кусића, књ. I—II. ж) Бирачки спискови за период 1897—1938. као и друга акта из поменуте архиве. 2. Историјски архив — Бела Црква. а) Катастарска књига села Кусића из 1808. и 1816. године. 3. Архивска збирка аутора. 4. Записи и натписи из села Кусића.

Патронимијска и антропонимијска грађа коју ниже прилажемо биће изложена азбучним редом. Година у загради означава време када смо одговарајући податак нашли нотирани у напред наведеним изворима.

1. Презимена

Аврамовић (1845)	Боћи (1875)	Влајковац (1787)
Адамец (1876)	Бошњак (1799)	Војадиновић (1880)
Адамовић (1810)	Брадић (1855)	Врговић-Враговић (1857)
Ајданац (1805)	Брадићан (1790)	Вуич (1773)
Андрејић (1899)	Бранисављевић (1820)	Вујадиновић (1781)
Андрејић (1899)	Брзеј (1875)	Вујковић (1933)
Антоновић (1845)	Брзеј (1779)	Вукашиновић (1795)
Арменкић (1816)	Брниси (1902)	Вукмировић (1791)
Атанатцко (1842)	Бубујеско-Бобуљеско (1876)	Вуалов (1933)
Балањеско (1825)	Бугарски (1942)	Вукосављевић (1869)
Бан (1851)	Будак (1791)	Вулишић (1862)
Банић (1847)		Вучковић (1798)
Бануц (1863)	Валкони (1840)	Гавриловић (1801)
Банчило (1811)	Ваљарев (1787)	Газимиров (1781)
Бекер (1834)	Ваљаревић (1811)	Герга (1883)
Белић (1801)	Васиљевић (1799)	Голубовић (1785)
Белобабић (1802)	Васојевић (1790)	Гоман (1905)
Беркић (1876)	Величковић (1875)	Градиштанин (1799)
Бобоеско (1802)	Веселиновић (1793)	Грозданић (1851)
Бобујеско (1804)	Видић (1933)	Грозданић (1824)
Богдановић (1818)	Видмар (1942)	Груеско (1840)
Богобија (1787)	Вијатовић (1859)	Груја (1803)
Богубија (1798)	Вирл (1840)	Грујин (1804)
Болдовина (1810)	Вирт (1824)	Грчић (1810)
Босиок (1800)	Вишњић-Вишњић (1829)	Гуцу (1867)
Ботерец (1846)	Владу (1905)	

⁴² До револуције 1848. у црквеној архиви чувала су се документа почев од 1777. године. Иста су, као и српска црква посвећена св. Николи, страдала од разјарених Мађара (Летопис села Кусића; Д. Јанковић, *Шемајизам српске православне епархије вршачке за годину 1898*, Вршац, 1899, 108).

- Дабић (1852)
 Дан (1816)
 Данић (1942)
 Дану (1892)
 Данчу (1826)
 Дија-Диа (1828)
 Димовић (1822)
 Догар (1874)
 Докић (1933)
 Доловац (1787)
 Домишев (1786)
 Донеша (1875)
 Драганић (1813)
 Дрндар (1796)
 Думитрашковић (1779)
 Думитру (1882)
 Дундер (1841)
 Душек (1860)
 Ђорђевић (1941)
 Ђукић (1813)
 Ђурић (1780)
 Ђурковић (1933)
 Ђуровић (1801)
 Жамбас (1855)
 Ждрела (1808)
 Жебан (1830)
 Жеберан (1787)
 Живанчев (1834)
 Живачевић (1855)
 Живковић (1762)
 Жинжар (1898)
 Здрела (1838)
 Зигум (1942)
 Ивков (1933)
 Илић (1779)
 Ировић (1933)
 Исаковић (1876)
 Јанковић (1780)
 Јанош (1849)
 Јоакимовић (1848)
 Јоановић (1790)
 Јоанович (1851)
 Јовановић (1801)
 Јовичин (1931)
 Јожевић (1790)
 Јожић (1942)
 Јорговић (1892)
 Југа (1942)
 Калиновић (1881)
 Каначки (1809)
 Ката (1860)
 Керчуљ (1766)
 Клиџан (1803)
 Ковачев (1849)
 Ковачевић (1888)
 Колунђић (1933)
 Констандиновић (1790)
 Косанич (1786)
 Косовац (1902)
 Крачун (1852)
 Кошар (1777)
 Кузмановић (1798)
 Кулунджић (1899)
 Курјаков (1890)
 Лалош-Лалолевећ (1787)
 Латковић (1798)
 Лекић (1822)
 Лука (1797)
 Лупул (1942)
 Лупулов (1787)
 Мајданац (1847)
 Максимовић (1836)
 Малдаш (1876)
 Манђул (1858)
 Манжуљ (1819)
 Манојловић (1834)
 Мањек (1942)
 Маоц (1787)
 Марковић (1942)
 Маркулеско (1812)
 Мартиновић (1848)
 Мартину (1800)
 Матејевић (1875)
 Машег (1933)
 Медаковић (1870)
 Милак (1875)
 Миленковић (1855)
 Миличић (1935)
 Милованов (1867)
 Милосављевић (1788)
 Милутиновић (1786)
 Мина (1793)
 Миок (1853)
 Митровић (1933)
 Митуеро (1850)
 Михај (1850)
 Михајловић (1765)
 Мичин (1876)
 Мојса (1770)
 Мојсеј (1804)
 Мршавела (1861)
 Мутавџија (1783)
 Мутуљ (1861)
 Неаполо-Неапло (1817)
 Несторов (1933)
 Нешић (1880)
 Николајевић (1747)
 Николић (1835)
 Николич (1747)
 Новаковић (1805)
 Његру (1941)
 Обрадовић (1933)
 Ограновић (1942)
 Опра (1878)
 Оравичан (1787)
 Остојић (1799)
 Павловић (1796)
 Паликућа (1810)
 Пасуљар (1829)
 Пауљевић (1787)
 Паун (1803)
 Пејковић (1843)
 Петковић (1824)
 Петровић (1800)
 Пешић (1795)
 Пичикин (1780)
 Попов (1942)
 Поповић (1774)
 Послап (1838)
 Преда (1933)
 Путник (1743)
 Путниковић (1764)
 Радак (1803)
 Радаков (1863)
 Радаковић (1809)
 Радановић (1849)
 Радивојевић (1873)
 Радимиrow (1855)
 Радовић (1854)
 Радосављевић (1792)
 Раду (1824)
 Радуловић (1855)
 Рајбан (1920)
 Рајков (1935)
 Рајковић (1942)
 Ракић (1898)
 Ранић (1808)
 Рашић (1822)
 Рашкуловић (1876)
 Ревка (1801)
 Рибар (1795)
 Сава (1905)
 Савковић (1918)
 Сајдл (1933)
 Сарих (1790)
 Секулић (1810)
 Симоновић (1863)
 Сингић (1904)
 Скутар (1856)
 Славујац (1774)
 Соломија (1887)
 Спорџа-Спора (1890)
 Срдановић (1782)
 Стајковић (1856)
 Стаковић (1942)
 Стаматовић (1792)
 Стан (1771)

Станковић (1810)	Ђирић (1892)	Царан (1847)
Станојев (1797)	Ђурић (1849)	Цацул (1810)
Станчу (1851)	Ђурчија (1803)	Цветковић (1779)
Стефан (1876)		
Стефановић (1769)	Угринов (1828)	Чамбас (1865)
Стојаков (1862)	Унгуран (1874)	Чебан (1857)
Стојаковић (1793)	Урбан (1838)	Чеберан (1858)
Стојановић (1877)	Урошевић (1799)	Чермин (1836)
Стојковић (1790)	Уршикић (1780)	Чибурђија-Чибурђија (1778)
Стојчевић (1942)		Човрљан (1853)
	Фомићеско (1933)	Чочић (1819)
Тајкул-Тајколо (1860)	Фриц (1841)	Чурчија (1796)
Танацков (1861)		
Тапчић (1942)	Хаберсак (1876)	Джамбас (1880)
Ташић (1875)	Хаиновски (1840)	Джебан (1899)
Тејкин (1930)	Хајду (1833)	Джеберан (1875)
Тизменар (1905)	Хала (1810)	
Тисменар (1969)	Хаузка (1933)	Шаић-Шајић (1787)
Титигер (1833)	Хераковић (1787)	Шевић (1843)
Тодоровић (1855)	Херлер (1863)	Шинжар (1891)
Томашевић (1810)	Хорватовић (1933)	Шкутар (1851)
Трбојевић (1942)	Хуберт (1833)	Шоверљан (1788)
Трифунковић (1806)	Хутап (1825)	
Туцаковић (1799)		

2. Лична имена

2.1. Мушка

Аврам (1842)	Благ (1905)	Вујадин (1942)
Адам (1942)	Благоје (1870)	Вукмир (1792)
Аким (1904)	Бога (1933)	Вулина (1747)
Аксентије (1855)	Богдан (1790)	
Александар (1888)	Богосав (1870)	Гаја (1801)
Александер (1817)	Божидар (1871)	Георг (1875)
Алојз (1942)	Брале (1942)	Георгије (1846)
Алојс (1841)	Бранислав (1900)	Глигорије (1779)
Ананије (1905)	Бранко (1880)	Глиша (1898)
Андра (1875)	Браца (1842)	Голуб (1876)
Андреас (1806)	Буда (1784)	Гута (1919)
Андреј (1790)		Данило (1863)
Андреја (1844)	Васа (1809)	Деја (1942)
Андрес (1932)	Васил (1819)	Дида (1933)
Анта (1897)	Василије (1849)	Димитрије (1846)
Антон (1842)	Велимир (1854)	Дмитар (1815)
Антоније (1856)	Веља (1938)	Добросав (1860)
Ариа (1845)	Вељко (1933)	Доситеј (1890)
Аркадије (1863)	Веселин (1778)	Драга (1875)
Арон (1849)	Викентије (1909)	Драгољуб (1862)
Арса (1875)	Вилхелм (1841)	Драгомир (1942)
Арсеније (1849)	Вита (1897)	Драгутин (1902)
Атанаско (1865)	Витомир (1867)	Душан (1933)
Аугуст (1840)	Влада (1899)	
Аца (1899)	Владимир (1897)	Ђинко (1878)
Ацул (1792)	Владу (1800)	Ђока (1875)
	Воја (1942)	Ђурад (1858)
Бане (1905)	Вокмир (1747)	Ђурђе (1871)

Евгеније (1850)	Љубомир (1857)	Радосав (1898)
Жарко (1942)	Макса (1902)	Радослав (1887)
Жива (1854)	Максим (1822)	Раја (1666)
Живан (1792)	Маријо (1850)	Рајко (1863)
Живање (1919)	Марко (1795)	Рале (1785)
Живко (1821)	Мартин (1796)	Ранко (1871)
Живота (1813)	Марушка (1904)	Рафаил (1791)
Захарија (1845)	Мата (1875)	Рокса (1904)
Ива (1933)	Матеј (1811)	Сава (1787)
Иван (1942)	Матејас (1876)	Светислав (1872)
Игњат (1762)	Мија (1933)	Светозар (1846)
Илија (1798;	Мијат (1891)	Светолик (1942)
Исаија (1825)	Мика (1897)	Сима (1666)
Исаило (1889)	Милан (1850)	Славко (1900)
Исидор (1942)	Миланко (1942)	Софроније (1871)
Јаков (1782)	Миле (1942)	Спасоје (1876)
Јевта (1860)	Милован (1798)	Спиридон (1849)
Јелесија (1924)	Милорад (1869)	Сретко (1871)
Јеремија (1843)	Милош (1849)	Стаја (1899)
Јефта (1869)	Милче (1942)	Станко (1795)
Јефтимије (1766)	Мирослав (1933)	Стева (1875)
Јоаким (1854)	Мита (1847)	Стеван (1870)
Јоан (1770)	Митар (1887)	Стефан (1786)
Јова (1875)	Михаил (1858)	Стојан (1834)
Јован (1846)	Михајло (1904)	Танацко (1862)
Јоване (1933)	Миша (1875)	Теодор (1769)
Јоза (1875)	Младен (1868)	Теофан (1883)
Јоса (1875)	Млађа (1933)	Тима (1810)
Јосеф (1836)	Недељко (1782)	Тиса (1933)
Јосиф (1799)	Ненад (1747)	Тода (1874)
Јохан (1833)	Нестор (1856)	Тодор (1933)
Јоца (1897)	Неца (1798)	Тоза (1942)
Карл (1930)	Ника (1897)	Тома (1801)
Кирил (1899)	Никола (1873)	Тоша (1827)
Којан (1781)	Николај (1773)	Траило (1807)
Константин (1874)	Обрен (1660)	Трифун (1774)
Коста (1841)	Отимир (1877)	Триша
Криста (1872)	Павел (1812)	Ђира (1893)
Крста (1898)	Павле (1801)	Урош (1891)
Кузман (1886)	Панта (1862)	Фердинанд (1870)
Лаза (1875)	Паун (1876)	Филип (1821)
Лазар (1805)	Пера (1875)	Франто (1933)
Лане (1933)	Петар (1666)	Франц (1800)
Лека (1875)	Петру (1904)	Франци (1942)
Леополд (1875)	Прока (1867)	Цветко (1847)
Лива (1933)	Прокопије (1820)	Чедомир (1942)
Лоис (1871)	Рава (1881)	Шандор (1933)
Лука (1873)	Рада (1880)	Шпирида (1818)
Љуба (1942)	Радивој (1863)	Штефан (1941)
Љубиша (1941)	Радимир (1870)	
	Радисав (1810)	
	Радоје (1885)	

2.2. Женска

Ага (1862)	Јелисавета (1810)	Нанчи (1836)
Агатиња (1863)	Јелисавка (1810)	Наста (1802)
Агница (1875)	Јерина (1805)	Настасија (1863)
Александра (1876)	Јефина (1864)	Наталија (1843)
Алка (1795)	Јеца (1817)	Невена (1832)
Ана (1842)	Јованка (1764)	Неда (1799)
Анастасија (1787)	Јовка (1848)	
Ангелина (1875)	Јосефина (1876)	Олга (1888)
Анђа (1885)	Јудита (1851)	Олимпија (1855)
Аса (1858)	Јула (1840)	Олимпијада (1849)
	Јулијана (1805)	
	Јула (1865)	Пава (1806)
Барбара (1869)		Павлија (1868)
Бела (1838)	Каранфила (1888)	Параскева (1859)
Боса (1865)	Каролина (1875)	Паулина (1876)
Босанка (1800)	Ката (1855)	Пела (1838)
Босиљка (1787)	Катарина (1822)	Пелагија (1818)
Будинка (1778)	Катица (1840)	Перса (1805)
	Косара (1881)	Персида (1848)
Велика (1801)	Кристина (1859)	Петра (1802)
Вема (1875)	Крстина (1877)	Петрија (1801)
Видосава (1880)	Круна (1854)	Пијада (1854)
Гина (1942)		
Дада (1880)	Ланиси (1842)	Рава (1774)
Дамјанка (1870)	Лата (1876)	Рада (1807)
Дана (1869)	Лекса (1861)	Радимка (1883)
Даница (1874)	Лена (1867)	Радинка (1942)
Даринка (1873)	Ленка (1858)	Ракила (1821)
Дева (1875)	Леподина (1872)	Рахила (1852)
Дмитра (1849)	Лепојка (1887)	Розанка (1890)
Драга (1847)	Лепосава (1866)	Рокса (1878)
Драгина (1864)	Лина (1857)	Роксанда (1882)
Драгиња (1843)		
	Љуба (1824)	Савета (1882)
Бурђија (1798)	Љубица (1933)	Сара (1780)
	Магдалена (1844)	Сарица (1874)
Евдокија (1798)	Макра (1825)	Села (1933)
Евра (1823)	Макрена (1866)	Селена (1821)
Екатарина (1849)	Мандалина (1820)	Сиди (1942)
Емилијана (1885)	Мара (1933)	Сојка (1868)
	Маргита (1879)	Сока (1868)
Живана (1764)	Марија (1849)	Соса (1882)
Живка (1882)	Марина (1885)	Софија (1941)
	Марица (1930)	Софика (1933)
Звездана (1930)	Марта (1778)	Софина (1900)
Златанка (1900)	Матрона (1888)	Стака (1843)
Зора (1933)	Маца (1867)	Стамена (1764)
Зорица (1864)	Миада (1867)	Стана (1872)
Зорка (1868)	Милана (1857)	Станиа (1810)
	Милева (1861)	Станија (1813)
Ивана (1817)	Милеса (1890)	Стевана (1882)
Илинка (1869)	Милица (1942)	Суза (1859)
Ирина (1812)	Милка (1867)	Султа (1862)
	Миља (1816)	Султана (1839)
Јевросима (1799)	Мира (1942)	
Јелена (1799)	Мисирка (1852)	
	Митра (1876)	Теодора (1766)

Терезија (1873)
 Тина (1871)
 Тинка (1867)
 Тодица (1871)
 Томанија (1824)

Угринка (1800)
 Фани (1941)
 Флора (1876)
 Францишка (1825)

Хедвиг (1856)
 Хелена (1864)
 Христина (1814)
 Цвета (1818)

Милица Бујас

ЛИЧНА ИМЕНА И НАДИМЦИ ДЕЦЕ НАШИХ РАДНИКА НА ПРИВРЕМЕНОМ РАДУ У ИНОСТРАНСТВУ

*Рађено под руководством
проф. др Милице Грковић и
проф. др Свенке Савић*

1. *Циљ истраживања*

Боравак наших радника на привременом раду у иностранству траје већ толико да су стасале неколике генерације деце рођене у иностранству. Живот у страниј средини неминовно изазива, с једне стране, потребу да се личност интегрише у земљу пријема, а, с друге стране, потребу за очувањем националног идентитета и културе земље порекла. Експликацију ове две, на изглед, противуречне тежње могуће је сагледавати и истраживати на различитим проблемима и у оквиру разних научних дисциплина, различитим методолошким приступима, са различитих становишта. Лингвистика, односно ономастика, свакако је једна од научних дисциплина која стално даје допринос изучавању овог проблема.

Како антропоним (лично име) сам по себи увек носи обележје традиције, историје, културе, религије једног народа, сматрамо да он може бити један од индикатора за сагледавање која је од две поменуте тенденције претежна: тежња ка очувању националног идентитета или тежња ка што чвршћем интегрисању у средину у којој се живи и ради. Овим се истраживањем желело утврдити да ли постоји тежња родитеља да детету рођеном у иностранству дају име које није необично за средину у којој дете живи у земљи пријема и тиме допринесу уклапању детета у страну средину, или пак постоји тежња да се детету да име родног

краја из кога потичу родитељи и тако очува традиција, осећање припадности одређеној националности итд.

Предмет истраживања у овоме раду такође су надимци¹ деце наших радника на привременом раду у иностранству. Имајући у виду циљ рада, анкетом су тражени подаци о надимку детета у кући, у допунској настави и у редовној школи, те ће моћи да се прати трансформација надимка од затворене, породичне средине, преко изласка у друштвену средину у којој су учесници само из земље порекла, до окружења потпуно страном средином² у редовној школи, на језику земље пријема.

2. Метода испитивања

За спровођење овога испитивања³ сачињен је анкетни лист (М. Грковић и С. Савић) који су испуњавали ученици допунске наставе у СР Немачкој (Ханвер, Ален) и Швајцарској (Луцерн). Анкетни лист су испуњавали родитељи уколико је дете предшколског узраста, или дете уколико је школског узраста, или пак наставници допунске наставе на родитељском састанку коме су присуствовали и родитељи и деца. Анкетни лист је делимично сачињен по систему понуде а делимично су испитаници сами уносили тражене податке (уп. анкетни лист у додатку).

Испитивањем је обухваћено 144 испитаника⁴, и то 71 девојчица и 73 дечака. Анкета је спроведена током 1986. год.

Анкетни лист садржи 13 нумерисаних питања. На највећи број питања добијени су прецизни одговори. То, међутим, није случај са питањима бр. 8 и 9, која се односе на надимак детета. Формулација питања и визуелно представљање нису довољно јасни па су довели и децу и наставнике у недоумицу. Упитником се хтео добити надимак који дете има (1) у кући, (2) у допунској настави и (3) у земљи у којој дете живи. Одговори за надимак детета под (3) чешће су изостављени (за девојчице недостаје 27 одговора а за дечаке 22) него за прва два питања. Тај део упитника остајао је некада неиспуњен или је понекад исписиван назив земље у којој дете живи. Изостанак ових одговора не омета нити

¹ Термином *надимци* овде су обухваћени сви облици неслужбеног именовања испитаника.

² Могло би се поставити питање да ли је за дете које је рођено у земљи пријема редовна школа у тој земљи потпуно страна средина. Када су у питању три сасвим страна окружења у којима су настајали надимци, мислимо да се редовна школа може сматрати страном средином.

³ Ово испитивање рађено је у оквиру пројекта „Психолингвистичка истраживања“, којим руководи проф. др С. Савић у Институту за јужнословенске језике у Новом Саду. Материјал су за потребе пројекта у СР Немачкој сакупљали проф. др П. Мразовић, W. Stölting, И. Стојановић и Д. Милетић а у Швајцарској В. Лонгиновић. Овом приликом им најлепше захваљујемо. Материјал обрађује аутор рада.

⁴ Узраст испитаника врло је различит почевши од предшколског узраста (5 година) до завршни х разреда обавезног образовања (15 година). Испитивањем су обухваћена само деца која посећују допунску наставу.

отежава доношење валидних закључака који се односе на циљ овога испитивања. Међутим, да су потпуније добијени, ови подаци би пружици могућност поређења надимака деце наших радника и њихових страних вршњака, што би могло дати одговор на питање да ли постоји хијерархијски однос међу њима, на степен социјализације деце наших миграната и на степен њихове интегрисаности у средину у којој живе.

Сви испитаници подељени су у две групе, групу девојчица и групу дечака. Оваквом поделом хтело се видети да ли постоји различит однос родитеља, када је у питању давање имена и надимка у кући, или деце, када је у питању давање надимка у допунској настави и редовној школи, према мушкој и женској деци.

3. Резултати

а) Квалификациона структура родитеља

Прва два питања у анкети односе се на основне податке: име детета, место и годину рођења. На основу питања (3) које се односи на мајку и питања (4) које се односи на оца, дознаје се о занимању родитеља. На ово питање одговорили су готово сви испитаници (изостало је 12 одговора од 288 могућих). Највећи број одговора је прецизан (крановођа, чистачица, домаћица, наставник), док мањи број одговора није сасвим прецизан јер се не зна шта се крије иза одговора *радник* (полуквалификовани, квалификовани и висококвалификовани). То за наше испитивање није пресудно. Овај податак имао се у виду при сачињавању група за табелу 1 на којој се приказује квалификациона структура родитеља, те ова три степена квалификације чине једну групу.

ТАБЕЛА 1. Подаци о квалификационој структури родитеља

	неквал.	висококвал., полукв., квел.	вис. спрема	без одг.
мајка	ж. 26	ж. 43	ж. 1	ж. 2
	м. 27	м. 39	м. 3	м. 4
отац	ж. 1	ж. 64	ж. 0	ж. 2
	м. 2	м. 65	м. 1	м. 4
укупно	56	211	5	12

Од укупног броја испитаника 98% потиче из радничких породица.

б) По коме је дете добило име?

Питања „По коме је дете добило име?“ (6) и „Зашто сте се одлучили да детету дате баш то име?“ (10) узајамно се допуњавају. Висок број одговора у табели 2 у колони „остало“ објашњавају одговори на питање бр. 10. Наиме, највећи број родитеља одговорио је: „Зато што нам се свидело“, „Зато што нам се допало“, „Зато што је лепо.“

ТАБЕЛА 2. Резултати одговора на питање „По коме је дете добило име?”

	оцу	мајци	деди	баби	бл. рођ.	попул. личнос.	остало	без одг.
ж.	1	—	—	4	4	4	39	16
м.	1	—	6	—	4	9	37	19
укупно	2	—	6	4	8	13	76	37

Добијени подаци не показују битне разлике у односу на пол деце, сем у погледу давања имена према популарној личности.

ТАБЕЛА 3. Подаци за питање „Ко је бирао име детету?”

	ОТАЦ	мајка	отац и мајка	други: од тога кум	без одг.	
ж.	10	21	25	13	3	1
м.	20	13	20	7	5	3
укуп.	30	34	56	20	8	4

в) *Ко је бирао име деишеу?*

Табела показује да отац и мајка најчешће бирају име детету. Добијени резултати такође показују да отац чешће бира име мушком детету (20) него женском (10), а мајка чешће бира име женском детету (21) него мушком (13); 85% испитаника добило је име по избору родитеља (оца, мајке, оца и мајке). Од 140 добијених одговора код само двадесеторо деце име детету бирао је неко други, а од тих двадесет, само је осморо деце добило име по избору кума. Овај се податак може интерпретирати на два начина: 1) издвојеност у страној средини и просторна удаљеност од средине у којој су родитељи живели учинила је да се континуитет традиционалне улоге кума прекине, или 2) да је то показатељ опште тенденције губљења обичаја да кум бира име детета. Валидност једног од два могућа одговора могао би се добити компарацијом са децом рођеном у Југославији.

г) *Да ли је планиран повратак у Југославију?*

ТАБЕЛА 4. Подаци за питање „Да ли је планиран повратак у Југославију?”

	да	не	неодлучни	без одговора
ж.	54	9	6	3
м.	56	8	6	2
укупно	110	17	12	5

Највећи број породица има намеру да се врати у Југославију. Резултати из ове табеле биће довођени у везу са резултатима који буду изложени у вези са избором имена.

д) Лична имена и надимци девојчица

ТАБЕЛА 5. Лична имена и надимци девојчица

Лично име	Надимак		
	у кући	у доп. наст.	у ред. школи
Александра	—	—	—
Александра	Сандра	Сандра	Сандра
Александра	Сапа, Сашка	Алекс	Алекс
Александра	Сандра, Санди, Тандила	—	Сандра
Алма	Небила	—	—
Анита	Милица	—	—
Белинда	—	Бели	Бела
Биљана	Биља	Бики	Бики
Биљана	—	—	Ø
Биљана	—	—	Ø
Биљана	Биља	Били	Бибица
Биљана	Биља	Биља	Ø
Валентина	Лела	—	Ø
Весна	—	—	—
Виолета	Вики	—	—
Виолета	Вики	Виолет	Вио
Данијела	Лела	—	—
Данијела	Гога, Дани, Рајка	Дани	Дани
Данијела	Даце	—	Дани
Дијана	Дија	—	—
Дијана	Дија	Дија	Ø
Душанка	Душа	—	Ø
Елведина	—	—	Елвис
Елизабет	Бета	Лизбет	Лиси
Емина	—	—	—
Ивана	Сека	—	Ø
Ivonne	—	—	—
Изабел	—	—	Ø
Јадранка	Јадра	—	Ø
Јасмина	Јаца	Џезме	Џенифер
Јасминка	—	—	Ø
Јасна	—	—	Ø
Јелена	Сека	—	—
Јоланда	Јола	Јоли	Јоли
Каролина	—	—	Ø
Кристина	—	—	Кристин
Лејла	—	—	Ø
Љиљана	Љиља	—	Лили

* Црта (—) значи да дете нема надимак а Ø да одговор није дат.

Љиљана	—	—	Лили
Магдалена	—	—	Маги
Марија	—	—	Ø
Мила	Лики	—	Мици
Милица	Мила	Мики	Ø
Мирела	Дада	—	Ø
Мирјана	Мики	—	Ø
Мирјана	Мики	—	Ø
Natalie	—	—	—
Наташа	—	Ø	Ø
Наташа	—	—	Ø
Ненси	Нена	—	—
Николина	—	—	Ø
Сабрина	—	Сабина	Сабина
Сандра	Сани	—	—
Сандра	—	—	Ø
Сања	—	—	Зања
Сања	—	—	Ø
Сања	—	—	Соња
Славица	—	—	Слави
Славица	—	—	Шваје ⁵
Слађана	—	—	—
Снежана	Снежа	Снежа	Ø
Снежана	Снежа	—	—
Сњежана	—	Сузи	Сузи
Соња	—	—	—
Соња	—	—	Ø
Сузана	—	Сузи	Сана
Сузана	Сузи	Сузи	Сузи
Тања	—	—	—
Тања	Тањица	—	Ø
Тања	—	—	—
Тања	—	Тани	Ø

Лично име. Да би се испитало у којој се мери чува антропонимијски фонд из земље порекла, сва имена упоређена су са онима датим у *Речник личних имена код Срба* М. Грковић (Београд 1977), рачником *Муслиманска имена оријенталног поријекла у Босни и Херцеговини* др Исмета Смаиловића (Сарајево 1977) и личним именима које доноси М. Лађевић у *Лична имена у Новом Саду (1972–1975)*, (Прилози проучавању језика 13–14, Нови Сад 1977–1978). Резултати упоредне анализе показују да 64 (90 %) девојчице носи лично име које припада ономастичком фонду земље порекла а само је 7 (10 %) оних које носе лично име које не припада овом фонду. Већ ови подаци доказују да се у високој мери чува

⁵ Надимак је исписан врло нејасним рукописом тако да нисмо сигурни у његову веродостојност.

ономастикон из земље порекла. На овакав однос према личном имену, између многих разлога, могао је утицати и тај што се висок број родитеља (79%) изјаснио за повратак у Југославију, а 9% је у том погледу неодлучно.

Међутим, са социоономастичког становишта, овај податак се може образложити и комплексније. Наиме, познато је да су арее простирања појединих антропонима — имајући у виду европске, па и светске размере — врло различите. Имена хришћанског календара присутна су у читавом хришћанском свету, популарност словенских имена, нарочито руских, у експанзији је након другог светског рата, мода западноевропских имена утицала је такође на ономастикон у Југославији,⁶ надаље значајан је утицај популарних личности културног, јавног и монденског живота и јунака из литературе на фреквенцу и просторно ширење личних имена. Све је то утицало да се многи антропоними, у истом или модификованом облику, нађу у ономастичком фонду више земаља, да се тако рећи осећају интернационалним.

Да бисмо утврдили да ли су антропоними наших испитаника присутни у ономастикону земаља пријема (Немачке и Швајцарске), упоредили смо сва имена наших испитаника са речником личних имена у књизи *Vornamen* Вилфрида Зајбикеа (Wilfried Seibicke, Wiesbaden 1977), који презентује савремени ономастички фонд Западне Немачке, Аустрије и Швајцарске (немачко језичко подручје). Након поређења добијени су следећи резултати: 46 (65%) девојчица носи лично име које се налази у ономастичком фонду земаља пријема, а за лично име 25 (35%) девојчица није нађена потврда у наведеном рачнику. Релативно висок бој (65%) имена наше деце присутан је и у ономастикону земаља пријема и у земљи порекла, што говори о својеврсној „мимикрији”, односно тежњи да се одабере име које није необично, које неће експонирати дете као странца ни у једној средини, тј. припадаће у обе средине. Чак дванаесторо деца има имена која су 1977. и 1978. године била на листи једанаест најпопуларнијих имена у Западној Немачкој⁷ (*Данијела* 3, *Кристијана* 1, *Сандра* 2, *Сузана* 2, *Тања* 4).

На основу изнесених података може се закључити да лично име може бити обележје идентитета детета, али само ако родитељи, дајући му име специфично за земљу порекла (нпр. *Душанка*, *Милица*, *Славица*), желе то експлицитно да истакну.

Надимци. Пре него што се приступи анализи, неопходно је објаснити шта се овде подразумева под термином *надимак*. Овим термином именоване су све неслужбене апелативне форме којима су називани наши испитаници у различитим срединама, а које нису идентичне са личним

⁶ М. Грковић у раду *Неке нове појаве у српској антропонимији* наводи: „Промени српског ономастикона допринело је отварање Југославије према западном свету, на првом месту према западној Европи” (213).

⁷ В. Зајбике (*Die beliebtesten Vornamen des Jahres 1978*, 49—53) даје листу најпопуларнијих имена у Немачкој 1978. године, са упоредним подацима за 1977. годину. Листа броји једанаест места. При сакупљању материјала за најпопуларнија имена у обзир нису узимана деца из мешовитих бракова и деца странци.

именом (нпр. *Александра* — *Сандра*, *Виолеџа* — *Вио*). Потом, у оквиру надимака разликују се две групе: *йрави надимци* и *нейрави надимци*.⁸

Под *йравим надимцима* подразумевају се апелативне неслужбене форме које су мотивисане изгледом или особином детета, или неким догађајем или карактеристиком у вези са личношћу детета (нпр. *Андреја* — *Шљивовиц*).

Нейравим надимком називају се неслужбене апелативне форме мотивисане личним именом детета (нпр. *Биљана* — *Биља*) или неким другим личним именом (нпр. *Аниџа* — *Милица*), или пак презименом (што у нашем корпусу изостаје).

Од 71 девојчице, 23 нема никакав надимак ни у кући, ни у допунској настави, ни у редовној школи, што износи 33%. Надимак има 48 (67%) девојчица. Ако овај података упоредимо са резултатима испитивања Д. Тубић-Буда,⁹ која је испитивала надимке код ученика основних школа у Новом Саду (једне школе у центру Новог Сада где 97,16 ученика има надимке; једне на периферији града где 93,14% ученика има надимке и једне у селу Буковцу крај Новог Сада где 80% ученика има надимке), можемо закључити да наше испитанице ређе добијају надимак него њихове вршњациње у Југославији.

Све форме неслужбеног именовања девојчица из нашег материјала мотивисане су личним именом.¹⁰

Највећи број неправих надимака твори се скраћивањем. Скраћивање због високе фреквентности употребе надимака има функцију рационализације. Скраћивање се може реализовати изостављањем првог дела антропонима (*Александра* — *Сандра*) или много чешће изостављањем другог дела (*Александра* — *Алекс*, *Биљана* — *Биља*, *Виолеџа* — *Вио Душанка* — *Душа*, *Јоланда* — *Јола*, *Снежана* — *Снеж*).

Скраћивање може бити удружено и са извођењем разним суфиксима: *-а* (*Белинда* — *Бела*), *-шка* (*Александра* — *Саишка*), *-и* (*Јоланда* — *Јоли*), *-ки* (*Биљана* — *Бики*), *-џи* (*Мила* — *Миџи*). Доминантно фреквентна творба за надимке у допунској настави и редовној школи је са суфиксима који имају финално *-и*, али ти наставци учествују и у творби надимака у кући (*Мила* — *Мики*, *Мирјана* — *Мики*, *Сандра* — *Сани*). Овде се може говорити само о доминантности ових суфикса када је у питању творба надимака у редовној настави и допунској, али не и о специфичности ове творбе у Немачкој и Швајцарској. О овоме сведочи

⁸ Подела надимака и термини преузети су из рада: Менац, М., *О ученичким надимцима*, Четврта југословенска ономастичка конференција, Зборник радова, Љубљана 1981, 377—388.

⁹ Д. Тубић-Буда (*Надимци код ученика основне школе*, 107—112) посматра заједно надимке и девојчица и дечака.

¹⁰ Само девојчица *Алма* има надимак који није мотивисан именом. Она сама наводи да је само *јонекад* зову *Небила*. Имајући у виду његов настанак (Не + била = део клетве) и да се користи у кући и то сасвим спорадично, претпостављамо да има функцију прекора и да је сасвим ситуационо условљен.

податак Д. Тубић-Буда да су међу ученицима веома популарни надимци који су настали творбом са суфиксом *-ки* (Д. Тубић-Буда, 109).

Настајање неправог надимка може мотивисати само један слог из личног имена испитаника (*Валенти́на — Лела*) или чак његово настајање не мора мотивисати лично име које носи испитаник: *Мирела — Дада, Ани́та — Милица, Јелена — Сека* (има брата), *Данијела — Гоја, Рајка*.

Оно што је у нашем материјалу најзанимљивије са социоономатичког становишта, и што се може пратити, јесте трансформација надимака од кућног миљеа (надимак дају родитељи), преко изласка у друштвену средину у којој су само деца Југословени, до уласка у средину потпуног окружења земље пријема (надимак у обе средине дају деца). У првом случају у давању надимка имамо релацију *родитељ — дете*, а у другом *дете — дете*. У оба случаја емоционална компонента при давању надимка је врло значајна јер је надимак, као неслужбена и врло варијабилна ономастичка форма, погодан за исказивање емоционалног става средине према носиоцу надимка.

Иако су сви надимци,¹¹ и у кући и у допунској настави а и у редовној школи, мотивисани личним именом детета, било оним које има или неким другим, разлика у извођењу надимака ипак постоји. Када се лично име које припада једном од антропонимијских система у Југославији адаптира у надимак који се користи у кући, онда и надимак носи опште карактеристике нашег антропонимијског система. Међутим, када се надимак твори за миље ван куће, без обзира на то да ли је у питању допунска настава где је југословенски миље или је у питању редовна школа земље пријема,¹² надимак у великом броју случајева добија лик страног, западноевропског надимка (*Јасмина* је у кући *Јаца*, у допунској настави *Џезме* а у редовној *Џенифер*; *Биљана* је у кући *Биља* а у обе школе *Бики* или *Били*; *Александра* је у кући *Саша* или *Сашка* а у обе школе *Алекс*; *Данијела* је у кући *Гоја* или *Рајка*, а у обе школе *Дани*; *Тања* у кући нема надимак а у школи је *Тани*, *Милица* је у кући *Мила* а у допунској настави *Мики*). Овај податак сведочи да родитељи теже да и у надимку очувају антропонимијски систем земље порекла, а да је код деце значајан утицај земље пријема када је у питању творба надимака, и то без обзира на то да ли је у питању допунска настава где су само деца Југословени или редовна школа у којој су углавном само деца земље пријема. Када деца земље пријема надимак своје средине дају нашој деци, она манифестују тежњу везивања тих вршњака за своју средину, тежњу да вршњаци постану исто што и они.

¹¹ *Небила* не узимамо у обзир због његове ретке употребе и ситуационе условности.

¹² Слика надимака у редовној школи можда била још затамњена јер је одговор на ово питање често изостајао, и то због нејасне формулације и визуелног представљања у анкети.

ђ) Лична имена и надимци дечака

ТАБЕЛА 6. Лична имена и надимци дечака

Лично име	Надимак		
	у кући	у доп. наст.	у ред. школи
Александар	Саша	Саша	Саша
Амир	Амко, Мехо, Суља	Амк	Ју (Њемача) ¹³
Андрија	—	—	Шљивовиц
Бернард	—	—	Ø
Богдан	Бобан	—	Боки
Божо	—	—	Боцо
Велимир	—	—	Ø
Виктор	—	—	Ø
Горан	—	—	—
Горан	Гоги	—	—
Горан	—	—	Ø
Горан	—	—	Ø
Горан	Гоци	—	Ø
Давор	Дуде, Душко	Dalli	—
Дамир	—	—	—
Дамир	Браца	—	—
Данијел	Дани	—	—
Дарко	—	—	Ø
Дарко	—	—	Ø
Дарко	—	—	—
Дејан	Деки, Дејо	—	Ø
Дејан	—	—	—
Дејан	—	—	—
Дејан	Деки	Деки	Ø
Дејан	—	—	Дики
Дејан	—	—	Ø
Денис	—	—	—
Драган	—	—	Ø
Дубравко	Душко	—	Душко
Ђорђе	Ђокица	—	Дорде
Жељко	—	—	—
Жељко	Ø	Ø	Ø
Здравко	Мики	—	—
Зејнил	Нено	Ø	Ø
Златко	—	—	Ø
Зоран	—	—	Ø
Иван	Ика	—	—

¹³ Иако су оба надимка уписана у рубрику за надимак у земљи пријема, једино се може очекивати да дете зову *Њемача* у земљи порекла.

Имре	—	—	Ø
Јадран	—	—	Ø
Корнелије	—	—	Кони
Крунослав	Круно	Круно	Круно
Маријан	Микиле	Ø	Ø
Маријан	Мари	—	Марио
Маринко	Мики	Мики	Ø
Маркић	Марко	Марко	Марко
Милан	—	Маја	Ø
Милан	Мића	Мића	Ø
Миле	Мишко	—	Ø
Милош	Миша	Миша	Миша
Мирза	—	—	Ø
Насер	Наси	—	—
Небојша	Неша	—	Небо
Ненад	—	—	Ø
Ненад	Нено, Нени	—	Ники
Ненад	Нено	Нено	Ø
Неџад	—	—	Ø
Нино	—	Жицо	Ø
Перо-Стјепан	Перо	Перо	Ø
Предраг	—	Петер	Петер
Роберт	—	Роби	Робилајн
Роберт	—	Ø	Ø
Салих	—	—	—
Самир	—	—	Ø
Саша	—	—	Ø
Саша	—	Пеле	Ø
Саша	—	—	—
Саша	Сале, Саши	Сале	Ø
Сеад	—	—	Ø
Синиша	—	—	—
Слађан	—	—	Слаци, Слађа
Спасо	Шпале	Шпале	Ø
Томислав	Томи	Томи	Томи
Ханес	Џуни	—	—

Лично име. За 72 дечака, од укупно 73, утврђено је да имају антропоним који припада ономастичком фонду земље порекла, што значи да 98,6% дечака чува ономастички фонд Југославије. Само антропоним једног дечака (*Ханес*) не припада нашем ономастичком фонду већ само фонду земље пријема.

Након поређења антропонима свих дечака са онима у речнику В. Зајбикеа, утврђено је да 21 (28,76%) дечака има име које је познато у Немачкој и Швајцарској, а за антропониме 52 (71,24%) дечака утврђено је да не припадају ономастичком фонду Немачке и Швајцарске.

Родитељи, ако желе, могу да експлицирају припадање одређеном етникуму дајући детету име које припада само ономастичком фонду земље порекла, односно антропоним једног од етникума земље порекла. Према добијеним подацима чини се да родитељи теже да припадност земљи порекла знатно више експлицирају преко имена дечака него преко имена девојчица. Код дечака је израженија тежња чувања традиционалног ономастичког система средине из које су родитељи, односно није у толикој мери изражена тежња да се одабере име детету које га неће експонирати као странца, као што је то случај код девојчица. Један број антропонима дечака је чак врло изразито обележен као стран за средину у којој деца живе: *Амир, Божо, Дубравко, Јадран, Маркић, Перо-Сијейан, Сјасо*. И у избору имена очитује се наша традиционална предоцба да је дечак предодређен да буде носилац имена и настављач породице а девојчица да се утопи у породицу у коју се удаје.

Пошто сматрамо да број испитаника за доношење оваквог закључка није довољно репрезентативан, сматрамо да би валидност овог закључка требало проверити на већем узорку.

Надимци. Од 73 дечака, њих 29 нема надимак ни у једној средини, што износи 40 %. То је врло висок постотак у односу на резултате Д. Тубић-Буда (стр. 107) и Д. Бећар (стр. 206).

Од 48 испитаника који имају надимак, само су три права надимка и користе се у редовној школи. Дечака по имену *Амир* у редовној школи зову *Ју*. Настанак надимка мотивисан је почетним слогом земље одакле су родитељи испитаника: Југославија. Занимљиво је да овај дечак, када дође у Југославију, има надимак *Њемача*, такође мотивисан именом земље, али сада оне у којој дечак живи. И једном и другом надимку инхерентна је информација да носилац надимка не припада средини у којој се надимак користи. Други надимак има дечак по имену *Андреја*, чији су родитељи из Србије. Њега у редовној школи зову *Шљивовић*. Надимак је мотивисан именом пића које се врло често носи у Немачку и Швајцарску и по коме је Југославија позната, а Србија посебно. И овај надимак маркира његовог носиоца као страно лице.

Дечака *Сашу* у допунској настави зову *Пеле* јер добро игра фудбал.

Мали број одговора за надимак у редовној школи онемогућава доношење закључака о степену интеграције и социјализације наших испитаника у земљу пријема.

Друга форма неслужбеног именовања су неправни надимци мотивисани личним именом испитаника или неким другим личним именом.

Код два испитаника, који су навели да имају надимке, нису у питању надимци већ фонетска адаптација личног имена (*Божо* — *Боцо*, *Борђе* — *Дорђе*). Обе апелативне форме користе се у редовној школи.

Готово сви неправни надимци (сем *Бокица* и *Робилајн*) краћи су од личног имена и изведени су суфиксима који су врло продуктивни и код деце рођене у Југославији: *-ица*, *-и*, *-ки*, *-ле*. Само један надимак, који се користи у редовној школи, има суфикс немачког језика *-lein*,

којим се творе деминутивне форме (*Роберџи — Робилајн*). Како је у питању антропоним германског порекла од кога је изведен надимак, у германском језику овакво извођење надимка је очекивано.

Настанак неправог надимка може мотивисати лично име испитаника а реализација надимка може бити врло различита. У извођењу може учествовати коренска морфема и одговарајући наставак (*Данијел — Дани, Дејан — Дејо, Насер — Наси, Ненад — Нено, Роберџи — Роби*), први слог имена и одговарајући наставак (*Дубравко — Душко, Дејан — Деки, Небојша — Неша, Корнелије — Кони*), иницијални глас и одговарајући наставак (*Маријан — Микиле, Ненад — Ники, Маринко — Мики, Милан — Маја*) или је глас у некој другој позицији могао да мотивише настанак надимка (*Зејнил — Нено*). На настанак надимка *Шћале* утицао је начин читања у немачком језику сугласничке групе *Sp-*, у иницијалном положају, јер је лично име испитаника с овим надимком *Сјасо*.

Само четири неправна надимка мотивисано је личним именом које не носи испитаник: *Нино — Жицо* (у допунској настави), *Амир — Мехо, Суљо* (у кући) и *Здравко — Мики* (у кући).

Тежња да надимак који се користи ван куће, било да је у питању допунска настава или редовна школа, добија лик страног надимка присутна је и код дечака. *Ненад* је у кући *Нено* и *Нени* а у редовној школи *Ники*, *Слаћан* у кући нема надимак а у редовној школи је *Слаци*, *Предрај* у кући нема надимка а у обе школе је *Пејтер*, *Давор* је у кући *Дуде* и *Душко* а у допунској настави *Dalli*, *Корнелије* у кући нема надимка а у редовној школи је *Кони*, *Дејан* у кући нема надимка а у редовној школи је *Дики*, *Бојдан* је у кући *Бобан* а у редовној школи *Боки*. Међутим, страни лик надимка може бити и у кући (*Томислав* је *Томи* и у кући и у редовној школи, *Горан* је у кући *Гоји* или *Гоци*, *Данијел* је у кући *Дани*, *Насер* је у кући *Наси*).

Може се закључити да творба надимака по страном моделу није искључиво особина надимака који се користе у допунској настави и редовној школи, али је код њих доминантна. Разлике у творби надимака између групе девојчица и групе дечака не постоји, односно и код једних и код других постоји тенденција творбе надимака по страном моделу.

И у допунској настави и у редовној школи надимак дају деца. При давању надимака емоционална компонента је врло значајна, а надимак као произвољна форма врло је погодан за исказивање дечијих емоција. Наши резултати, када су у питању неправи надимци, показују да деца земље пријема дају надимке својим страним вршњацима по свом моделу и на тај начин их примају у своју средину. У допунској настави деца, дајући једна другима надимке по моделу земље пријема, показују тежњу за изједначавањем надимака са надимцима деце земље пријема. У два неправна надимка из нашег материјала (*Ју, Шљивовиц*) присутна је управо супротна тежња, обележавање неприпадања детета у земљу пријема. О доминантности једне од две поменуте тежње у редовној настави не могу се доносити закључци због изостанка великог броја одговора на ово питање у анкети.

е) *Да ли је дејше задовољно избором имена?*

Од укупног броја испитаника само је 4 девојчице и 4 дечака незадовољно својим именом. Само је један дечак јасно образложио разлог своме незадовољству одговором: „Што није њемачко.”

За ово питање у анкети чини нам се да је важан узраст испитаника јер свест о задовољству или незадовољству именом није изражена у млађем узрасту (одговори код деце предшколског узраста редовно су изостајали). Како су наши испитаници различитог узраста, од 5 до 15 година, сматрамо да се добијени резултати не могу процењивати.

ЗАКЉУЧЦИ

Деца југословенских радника која су рођена и живе у СР Немачкој и Швајцарској (прва генерација рођена у иностранству) попуњавала су у допунској настави анкетни лист који се односи на лично име и надимак. На основу 144 анкетна листа (73 за дечаке и 71 за девојчице) могу се донети следећи закључци:

1. Наша деца рођена у иностранству у високој мери чувају антропонијски фонд земље порекла, и то без обзира на пол (90% девојчица и 98,6% дечака). Постоји тежња да се детету оба пола одабере име које га ни у једној средини неће експонирати као странца. Та тежња израженија је код девојчица (55%) него код дечака (28,76%). Мада сматрамо да валидност овог податка треба испитати на већем узорку, он указује на социolingвистички аспект чувања идентитета земље порекла. Наиме, мушка деца требало би у већој мери да чувају идентитет земље порекла него женска деца.

2. Висок број (33% девојчица и 40% дечака) деце, у поређењу са стањем у једној југословенској средини, нема никакав надимак. Од 144 испитаника само два имају прави надимак и то у редовној школи. Сви остали надимци су неправи, мотивисани личним именом испитаника или неким другим личним именом.

Поређењем надимака у кући, са онима у допунској настави и редовној школи земље пријема, дошло се до закључка да надимци у кући у већој мери чувају ономастички фонд земље порекла него надимци из остале две средине. Ови резултати су очекивани јер надимке у кући дају родитељи.

Када се надимак твори за друштвену средину, било да је у питању допунска настава где су само деца Југословени, или редовна школа у којој су деца из земље пријема, надимак добија лик страног антропонима и то без обзира на пол детета.

Рејисџар женских личних имена

АЛЕКСАНДРА — 1) М: Марија, О: Васо. Нема одговора на питање да ли родитељи имају намеру да се врате у Југославију. 2) М: Олгица, О: Радо. Родитељи имају намеру да се врате у Југославију. 3) М: Радмила, О: Душан. Родитељи немају

- намеру да се врате у Југославију. 4) М: Вера, О: Стојан. Родитељи имају намеру да се врате у Југославију. Хришћанско име потврђено у ономастикону Југ. (РИС). Познато и потврђено (ВЗ) у истом облику и у ономастикону Нем. и Шв.
- АЛМА — М: Бехида, О: Рефик. Родитељи имају намеру да се врате у Југославију. Дете је добило име по популарној личности. Муслиманско име потврђено (РМИ) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв.
- АНИТА — М: Љиљана, О: Миодраг. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. На питање зашто је детету дато баш то име, одговор гласи: „Због боравка у Швајцарској, јер је то једно интернационално име и касније неће имати проблема у школи.” Антропоним шпанског порекла, хипокористик од *Ана*, потврђен (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђен (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв.
- БЕЛИНДА — М: Босилка, О: Богдан. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по блиским рођацима. Име није потврђено у ономастикону Југ. а потврђено је (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв.
- БИЉАНА — 1) М: Катарина, О: Обрад. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Милица, О: Миленко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 3) М: Мирјана, О: Драгорад. Родитељи имају намеру да се врате у Југославију. 4) М: Храниславка, О: Јован. Родитељи имају намеру да се врате у Југославију. Дете добило име по популарној личности. 5) М: Милоранка, О: Милоје. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Ово име потврђено је (РИС) у ономастикону Југ. М. Грковић (РИС, 222) наводи да је постало популарно под утицајем Мокрањчеве песме „Биљана платно белеше”. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ВАЛЕНТИНА — М: Бисерка, О: Владо. Родитељи неодлучни у погледу повратка у Југославију. Име изведено од м. облика *Валенијин* (име хришћанског светитеља), потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв.
- ВЕСНА — М: Милка, О: Недељко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име словенске богиње пролећа, потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ВИОЛЕТА — 1) М: Душанка, О: Видоје. Родитељи имају намеру да се врате у Југославију. 2) М: Мирјана, О: Драгомир. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име западноевропског порекла потврђено (РИС) у ономастикону Југ. и у ономастикону (ВЗ) Нем. и Шв.
- ДАНИЈЕЛА — 1) М: Божинка, О: Иван. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Љубица, О: Благота. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 3) М: Зорица, О: Петар. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југ. Библијско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено је (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв. На листи најпопуларнијих имена у Немачкој 1977. године је на десетом месту а 1978. године на осмом месту.
- ДИЈАНА — 1) М: Мирјана, О: Ненад. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Милена, О: Мирослав. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете добило име по популарној личности. Име из римске митологије потврђено (РИС) и у ономастикону Југ. и у ономастикону (ВЗ) Нем. и Шв.
- ДУШАНКА — М: Драгица, О: Душан. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југ. Дете је добило име по баби. Име потврђено у ономастикону (РИС) Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ЕЛВЕДИНА — М: Софија, О: Омер. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв. Ово муслиманско име у овом облику није потврђено ни у ономастикону Југ. Облик *Елведина* сложено је име од азербејџанске речи *el* = земља и потврђеног (РМИ) женског имена *Vedina* (*wädinā(t)* = влажна, мокра).

- ЕЛИЗАБЕТ — М: Марија, О: Владислав. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име у овом облику није потврђено у ономастикону Југ. већ у облику *Елизабей* (РИС). У облику *Елизабей* потврђено (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв.
- ЕМИНА — М: Хајра, О: Сејдија. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по баби. Муслиманско имет потврђено (РМИ) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ИВАНА — М: Милунка, О: Зоран. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Словенско име потврђено у истом облику и у ономастикону Југ. (РИС) и у ономастикону Нем. и Шв. (ВЗ).
- IVONNE — М: Зорица, О: Здравко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име није потврђено у ономастикону Југ. а потврђено је (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв.
- ИЗАБЕЛ — М: Љиљана, О: Владислав. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Антропоним није потврђен у ономастикону Југ. а потврђен је (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв.
- ЈАДРАНКА — М: Ана, О: Јарко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Иако на питање по коме је дете добило име нема одговора, одговор је јасан јер су оба родитеља са Јадранског приморја, из села Затона крај Нина. Име је потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ЈАСМИНА — М: Милица, О: Драгослав. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. Име муслиманског порекла потврђено и у ономастикону Југ. (РМИ, РИС) и у ономастикону Нем. и Шв. (ВЗ).
- ЈАСМИНКА — М: Катица, О: Иван. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име муслиманског порекла потврђено у ономастикону Југ. (РМИ, РИС). У овом облику није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ЈАСНА — М: Адила, О: Сафет. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југославије а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ЈЕЛЕНА — М: Олга, О: Иван. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име грчког порекла потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У ономастикону Нем. и Шв. име потврђено као руски облик грчког имена *Хелена* (ВЗ).
- ЈОЛАНДА — М: Мирјана, О: Ненад. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. У ономастикону Југ. име познато као западноевропско, доспело код нас преко књижевности (М. Грковић, 263). У истом облику име потврђено (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв.
- КАРОЛИНА — М: Ката, О: Драгутин. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Антропоним није потврђен у Југ, а потврђен је (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв.
- КРИСТИНА — М: Мара, О: Антон. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Хришћанско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв. На листи најпопуларнијих имена у Немачкој 1977. године је на другом месту а 1978. године на првом месту.
- ЛЕЈЛА — М: Адила, О: Сафет. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Муслиманско име потврђено (РМИ) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено је и у ономастикону Нем. и Шв. (ВЗ).
- ЉИЉАНА — 1) М: Гордана, О: Никола. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Мира, О: Раде. Родитељи неодлучни у погледу повратка у Југ. Име потврђено у ономастикону Југ (РИС). У овом облику име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- МАГДАЛЕНА — М: Јела, О: Томо. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Хришћанско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв.
- МАРИЈА — М: Анка, О: Никола. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по баби. Библијско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено је (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв. На листи најпопуларнијих имена у Немачкој 1978. године заузима пето место.

- МИЛА — Нема података о имену и пореклу родитеља. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Хипокористик од антропонима *Милица*, *Милосава*, *Радмила*, а и од придева *мила* (М. Грковић, РИС, стр. 278) потврђен у ономастикону Југ. У ономастикону Нем. и Шв. име потврђено (ВЗ) као кратка форма од антропонима *Emilia*, *Ludmilla*, *Camilla*.
- МИЛИЦА — М: Илинка, О: Ђорђе. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је име добило по баби. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- МИРЕЛА — М: Златка, О: Зариф. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име италијанског порекла потврђено у ономастикону Југ. (РИС). У истом облику потврђено је и у ономастикону Нем. и Шв. (ВЗ).
- МИРЈАНА — 1) М: Вишња, О: Јован. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Вера, О: Светозар. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв. као име јужнословенског порекла.
- NATALIE — М: Мира, О: Борис. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име је детету дала мајка зато што јој се оно свиђало. Антропоним у овом облику није потврђен у ономастикону Југ. а потврђен је (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв.
- НАТАША — 1) М: Марија, О: Васо. Нема одговора на питање о повратку у Југ. 2) М: Марија, О: Стојан. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. Руско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено је (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв.
- НЕНСИ — М: Грозда, О: Петар. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по популарној личности. Име англо-америчког порекла које није потврђено ни у ономастикону Југ. ни у ономастикону Нем. и Шв.
- НИКОЛИНА — М: Зора, О: Никола. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је име добило по оцу а име је одабрала баба. Име изведено од м. имена *Никола* (хришћански светитељ), потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име у овом облику није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- САБРИНА — М: Хајра, О: Мехо. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по блиским рођацима. У овом облику име није потврђено у ономастикону Југ. Изведено је од потврђеног (РМИ) облика *Сабр(a) + ина*. Антропоним је познат у Б и Х и у облику *Сабрија*. У ономастикону Нем. и Шв. име није потврђено.
- САНДРА — 1) М: Грозда, О: Петар. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило то име зато што је модерно. 2) М: Зора, О: Стаменко. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југ. Краћи облик имена *Александра*, потврђен (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено име и у ономастикону Нем. и Шв. (ВЗ). На листи најпопуларнијих имена у Немачкој 1977. године било на трећем месту а 1978. године на шестом.
- САЊА — 1) М: Мирјана, О: Перица. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Нада, О: Винко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 3) М: Марија, О: Иван. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Модерно име новијег порекла изведено од *Александра*, потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- СЛАВИЦА — 1) М: Милена, О: Марко. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југ. Дете је добило име по блиским рођацима. 2) М: Милица, О: Миленко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Словенско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- СЛАЂАНА — М: Вера, О: Митар. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено у ономастикону Југ. (РИС) а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- СНЕЖАНА — 1) М: Гордана, О: Сениша. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Нада, О: Миодраг. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по тетци. Име распрострањено под утицајем бајке, потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У овом облику није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.

- СЊЕЖАНА — М: Славица, О: Иван. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Ијекавски облик имена *Снежана* потврђен (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђен у ономастикону Нем. и Шв.
- СОЊА — 1) М: Милка, О: Недељко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Ингебург, О: Новко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Девојчици су име одабрали отац и мајка и није случајно што је, рођена у мешовитом браку Немеце и Југословена, добила име које је познато и популарно и у Југославији и у Немачкој. Руско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв.
- СУЗАНА — 1) М: Живка, О: Перо. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Евица, О: Милан. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Библијско име примљено код нас у новије време преко западноевропских језика (М. Грковић, РИС, 311), потврђено у ономастикону Југ. Име је у истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв. У облику *Susanne* име је 1978. године било на листи најпопуларнијих имена у Хајделбергу.
- ТАЊА — 1) М: Нада, О: Александар. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Даница, О: Саво. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Детету су име дали отац и мајка. На питање зашто је дете добило баш то име, одговор гласи: „Зато што је то национално.“ Родитељи немају сазнање да је антропоним руског порекла, осећају га као национално обележје и не бирају то име детету стога што је оно познато у обе средине. 3) М: Душанка, О: Ђуро. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 4) М: Живка, О: Ђорђе. Нема одговора о намери родитеља у погледу повратка у Југ. Име руског порекла потврђено (РИС) и модерно у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв.

Рејсџар мушких личних имена

- АЛЕКСАНДАР — М: Олгица, О: Радо. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име грчког порекла потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име у овом облику није потврђено у ономастикону Нем. и Шв. На листи најпопуларнијих имена у Немачкој, облик *Александер* је 1977. године на шестом месту а 1978. године на трећем месту.
- АМИР — М: Бахрија, О: Нијаз. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Муслиманско име потврђено (РМИ) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- АНДРИЈА — М: Иванка, О: Михаило. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име грчког порекла потврђено у ономастикону Југ. (РСИ). У овом облику име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- БЕРНАРД — М: Павица, О: Стјепан. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име хришћанског светитеља. Потврда припадности ономастикону Југ. нађена у ЛПХ у облику презимена. У истом облику име потврђено (ВЗ) у ономастикону Нем. и Шв.
- БОГДАН — М: Мирослава, О: Никола. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете добило име по деди. Словенско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв. као словенско име.
- БОЖО — М: Зора, О: Стипе. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по прадеди. Словенско име потврђено у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ВЕЛИМИР — М: Луција, О: Никола. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Словенско сложено име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.

- ВИКТОР — М: Љилана, О: Милош. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име латинског порекла потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв.
- ГОРАН — 1) М: Гордана, О: Синиша. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Наташа, О: Милија. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 3) М: Борка, О: Гојко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по популарној личности. 4) М: Драгица, О: Душан. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 5) М: Иванка, О: Перо. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Нарочито је популарно после другог светског рата. У Нем. и Шв. име је потврђено само као југословенски антропоним (ВЗ).
- ДАВОР — М: Љубица, О: Благда. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Словенско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ДАМИР — 1) М: Анкица, О: Милан. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Олга, О: Иван. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено у ономастикону Југ. (РИС) а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ДАНИЈЕЛ — М: Миља, О: Иван. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дечак своје име пише без *j* у хијату између *и* и *е*, поштујући ортографску норму немачког језика. Библијско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику име је потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв. Антропоним је две године на листи најпопуларнијих имена у Немачкој: 1977. године на петом месту и 1978. године на шестом месту.
- ДАРКО — 1) М: Јелка, О: Иван. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете није задовољно својим именом. Разлог који наводи је: „Што није њемачко.” 2) М: Љубица, О: Михајло. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 3) М: Даринка, О: Јоцо. Родитељи немају намеру да се врате у Југославију. Популарно име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ДЕЈАН — 1) М: Ружица, О: Миленко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Милица, О: Јон. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југославију. 3) М: Анкица, О: Милан. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 4) М: Бисерка, О: Владо. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југ. 5) М: Загорка, О: Божидар. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 6) М: Љубица, О: Драгослав. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Популарно име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ДЕНИС — М: Милка, О: Анте. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено (ЛИНС) у ономастикону Југославије. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв. У Хамбургу и Билефилду 1978. године је на листи најпопуларнијих имена.
- ДРАГАН — М: Ковилка, О: Стево. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по блиским рођацима. Популарно име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ДУБРАВКО — М: Анка, О: Вице. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ., а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- БОРЂЕ — М: Душанка, О: Вељко. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. Календарско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ЖЕЉКО — 1) М: Лепосава, О: Иван. Нема одговора у погледу повратка у Југ. 2) М: Драгица, О: Драго. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Популарно име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.

- ЗДРАВКО** — М: Вероника, О: Антун. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено у ономастикону Југ. (РИС) а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ЗЕЈНИЛ** — М: Стеванка, О: Рамиз. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по деди. Дечак своје име пише *Зеинил*, према ортографској норми немачког језика. Муслиманско име потврђено (РМИ) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ЗЛАТКО** — М: Виолета, О: Петко. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У ономастикону Нем и Шв. потврђено (ВЗ) као име словенског порекла.
- ЗОРАН** — М: Стана, О: Вићо. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југ. Популарно словенско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- ИВАН** — М: Стана, О: Љубомир. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Популарно словенско име потврђено у ономастикону Југ. (РИС). У истом облику потврђено и у ономастикону Нем. и Шв. (ВЗ).
- ИМРЕ** — М: Лепојка, О: Ференц. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по деди. Мађарско име потврђено (ЛИНС) у ономастикону Југ. У ономастикону Нем. и Шв. такође потврђено (ВЗ) као име мађарског порекла.
- ЈАДРАН** — М: Јованка, О: Милутин. Родитељи имају намеру да се врате у Југославију. Оба родитеља су из села Ђеврске (Далматинско залеђе) па је очигледно да је избор личног имена детета мотивисан родним крајем. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- КОРНЕЛИЈЕ** — М: Анкица, О: Јурај. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југ. Име римског порекла потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У овом облику није потврђено у ономастикону Нем и Шв.
- КРУНОСЛАВ** — М: Милка, О: Миле. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- МАРИЈАН** — 1) М: Јула, О: Иван. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. 2) М: Видосава, О: Антон. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. Изведено м. име од ж. библијског имена *Марија* (М. Грковић, РИС, 127), потврђено у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв.
- МАРИНКО** — М: Дара, О: Маријан. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по деди. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- МАРКИЋ** — М: Штефица, О: Марко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по оцу. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- МИЛАН** — 1) М: Милица, О: Љубиша. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Гордана, О: Велимир. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по стрицу. Словенско име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв. као име словенског порекла.
- МИЛЕ** — М: Славка, О: Момчило. Нема одговора у погледу повратка у Југ. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- МИЛОШ** — М: Нада, О: Стојан. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је име добило по популарној личности. На питање зашто су детету дали баш то име, одговор гласи: „Право наше име.” Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- МИРЗА** — М: Вахида, О: Фадил. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по популарној личности. Муслиманско име потврђено (РМИ) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.

- НАСЕР — М: Саније, О: Јунус. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете добило име по популарној личности. Муслиманско име потврђено (РМИ) у ономастикону Југ., али ретко. Почело да се шири под утицајем имена египатског председника. У ономастикону Нем. и Шв. није потврђено.
- НЕБОЈША — М: Вукосава, О: Милорад. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- НЕНАД — 1) М: Јања, О: Михајло. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по блиским рођацима. 2) М: Матија, О: Владимир. Родитељи су неодлучни у погледу повратка у Југ. 3) М: Штефица, О: Марко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по популарној личности. Модерно име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. У ономастикону Нем. и Шв. није потврђено.
- НЕЏАД — М: Девлета, О: Идриз. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Муслиманско име потврђено (РМИ) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- НИНО — М: Милка, О: Душан. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име је потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а такође у истом облику и у ономастикону Нем. и Шв. (ВЗ).
- ПЕРО-СТЈЕПАН — М: Агица, О: Перо. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по оцу и деди. Оба имена потврђена (РИС) су у ономастикону Југ. Антропоним *Перо* потврђен је у ономастикону Нем. и Шв. као хипокористична форма од *Пејсер*. Антропоним *Стјејан* није потврђен у ономастикону Нем. и Шв.
- ПРЕДРАГ — М: Штефица, О: Марко. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по популарној личности. Популарно име потврђено (РИС) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- РОБЕРТ — 1) М: Јела, О: Томислав. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете је добило име по блиском рођаку и популарној личности. 2) М: Ката, О: Драгутин. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Име потврђено (ЛИНС) у ономастикону Југ. а такође у истом облику и у ономастикону Нем. и Шв. (ВЗ).
- САЛИХ — М: Бехида, О: Рефик. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Муслиманско име потврђено (РМИ) у ономастикону Југ. Име није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- САМИР — М: Моневера, О: Фаиз. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Ово фреквентно муслиманско име потврђено (РМИ) је у ономастикону Југ. а у ономастикону Нем. и Шв. није.
- САША — 1) М: Благоица, О: Сретен. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 2) М: Катарина, О: Иван. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 3) М: Зорица, О: Јовица. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. 4) М: Илинка, О: Ђорђе. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Ово модерно и популарно име потврђено је (РИС) у ономастикону Југ. У истом облику потврђено је (ВЗ) и у ономастикону Нем. и Шв. У Хамбургу је 1978. године на листи најпопуларнијих имена.
- СЕАД — М: Девлета, О: Идриз. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Ово муслиманско име потврђено је (РМИ) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- СИНИША — М: Снежана, О: Цветко. Родитељи немају намеру да се врате у Југ. Име је потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- СЛАЂАН — М: Савка, О: Бранислав. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Ово име новијег датума потврђено је (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.
- СПАСО — М: Илинка, О: Ђорђе. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Дете добило име по деди. Име је потврђено (РИС) у ономастикону Југ. а није потврђено у ономастикону Нем. и Шв.

- ТОМИСЛАВ — М: Марија, О: Станислав. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. Ово сложено име од страног имена *Тома* и словенског корена *слав* (М. Грковић, РИС, 196) потврђено је у ономастикону Југ. У истом облику у ономастикону Нем. и Шв. потврђено (ВЗ) као име словенског порекла.
- ХАНЕС — М: Зора, О: Стипе. Родитељи имају намеру да се врате у Југ. На питање зашто су детету дали баш то име, одговор гласи: „Добро име.” Име није потврђено у ономастикону Југ. У ономастикону Нем. и Шв. потврђено (ВЗ) као хипокористична форма од *Johanes*.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

- ВЗ — Wilfried Seibicke, *Vornamen*, Wiesbaden 1977.
- Југ. — Југославија
- ЛИНС — Милица Лађевић, *Лична имена у Новом Саду (1972—1975)*, Прилози проучавању језика 13—14, Нови Сад 1977—1978, 93—130.
- ЛПХ — *Лексик њезимена Социјалистичке Републике Хрватске*, Загреб 1976.
- М — мајка
- Нем. — СР Немачка
- О — отац
- РИС — Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977.
- РМИ — Др Исет Смаиловић, *Муслиманска имена оријенталној њоријекла у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1977.
- Шв. — Швајцарска

ЛИТЕРАТУРА

- Драгица Бећар: *Надимци ученика средње школе*, Прилог проучавању језика 20, Нови Сад 1984, 199—208.
- Милица Грковић: *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977.
- Милица Грковић: *Неке нове њојаве у српској ањњројонимији*, Ономатолошки прилози V, Београд 1984, 211—215.
- Wilfried Seibicke: *Vornamen*, Wiesbaden 1977.
- Wilfried Seibicke: *Die beliebtesten Vornamen des Jahres 1978*, Der Sprachdienst 1979, Н. 4, 49—53.
- Милица Лађевић: *Савремена ономасњика њрада Новој Сада*, Прилози проучавању језика 4, Нови Сад 1968, 175—196.
- Милица Лађевић: *Лична имена у Новом Саду (1972—1975)*, Прилози проучавању језика 13—14, Нови Сад 1977—1978, 93—130.
- Лексик њрезимена Социјалистичке Републике Хрватске*, Загреб 1976.
- Мира Менац: *О ученичким надимцима*, Четврта југословенска ономастичка конференција. Зборник реферата, Љубљана 1981, 377—388.
- Др Исет Смаиловић: *Муслиманска имена оријенталној њоријекла у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1977.
- Драгица Тубић-Буда: *Надимци код ученика основне школе*, Зборник на трудови: Језичките контакти во југославенската заедница, Охрид 1982, 107—112.

А Н К Е Т А

(попуњавају је родитељи деце или наставници у допунској настави, или они који су задужени за рад са децом у клубовима Југословена)

1. Име и презиме детета:
2. Датум рођења: место:
3. Име и презиме мајке: занимање:
4. Име и презиме оца: занимање:
5. Где су родитељи рођени,
односно живели у Југославији:
6. По коме је дете добило име?
 а) оцу: б) мајци
 в) деди: г) баби
 д) блиским ђ) популарној
 рођацима: личности:
 е) остало
7. Ко је одабрао име детету? отац: мајка: други:
8. Како другови/другарице зову дете у школи? допунској:
земље у којој је дете:
9. Како родитељи зову дете у кући?
10. Зашто сте се одлучили да детету дате баш то име?
11. Да ли је дете задовољно избором имена? да: не:
Зашто? Зашто?
12. Да ли су родитељи планирали повратак у Југославију? да не
Када?
13. Које име дете највише воли? мушко: женско:

Уколико имате неке податке о имену детета који се не уклапају у питања од (1) до (13), молимо Вас да их на полеђини Анкете испишете.

Slavica Šokica

O ZNAČENJU KONVERZACIONIH PARTIKULA U TELEFONSKOJ KOMUNIKACIJI

*Radeno pod rukovodstvom
prof. dr. Svenke Savić*

1.0. U V O D

Sedamdesetih godina se u lingvistici pojavljuje veći broj radova u kojima se saopštavaju empirijski podaci o prirodi i pravilima ostvarivanja govornog jezika u različitim govornim situacijama: razgovor kupca i prodavca, govor učenika i nastavnika u razredu, razgovor ostvaren preko telefona i drugo. Danas već raspolazemo bogatom literaturom (na stranim jezicima) o obrascima koji su motivisani razlikama u pomenutim svakodnevnim govornim situacijama, dok se u našoj literaturi pojavljuju samo sporadični opisi svakodnevne govorne upotrebe (uporedi S. W. Bičanić i M. Ž. Fuchs (1981) za analizu diskursa na radnom mestu; I. Antić (1985) za analizu govora spikera koji prenosi fudbalsku utakmicu preko radija; J. Mulaji (1985) za razgovor kupca sa prodavcom u dvojezičnoj srpskohrvatsko-madarskoj sredini; M. Velčić (u štampi) za teorijska razgraničenja govornog i pisanog jezika).

S obzirom na relativno kratku istoriju istraživanja ove vrste može se shvatiti i terminološka nedoslednost istraživača kada određuju i koriste termine kao što su *konverzacija*, *razgovor*, *svakodnevni govor*¹. Schegloff

¹ Postoje različiti termini u literaturi konsultovanoj za ovaj rad: prirodni govor (eng. natural speech), Wolfson (1976); neplanirani govor (eng. impromptu speech), Östman (1982); kolokvijalni govor (eng. colloquial speech), Vasilyeva (1972); konverzacija (eng. conversation), Schegloff (1972).

(1972) koristi termin *konverzacija* kao opštiji u odnosu na termin *dijalog*. Pod prvim podrazumeva u najširem smislu govorenje sa elementima razmene, ili reda *govorenja*² bilo da se radi o jednostavnom ćaskanju, ogovaranju, šaputanju ili o raznim vrstama razgovora vezanih za institucije različitog tipa (škola, sud, bolnica, pošta i sl.), kao i retorički i umetnički govor (govor glumca u pozorištu, držanje predavanja i sl.). *Dijalog* smatra samo jednim podvidom konverzacije u koji su najčešće uključena dva sagovornika.

Za razliku od Schegloff-a, Levinson (1983. 284) isključuje iz *konverzacije* govorenje u institucionalnom okruženju, te pod konverzacijom podrazumeva neformalni govor u koji su uključena dva ili više sagovornika koji se slobodno smenjuju u redosledu. Termin *dijalog* ne koristi. Pod *analizom diskursa* (eng. discourse analysis) i *analizom konverzacije* (eng. conversational analysis) podrazumeva dve, nekada različite stvari (Levinson, 1983. 286), ali je mnogo važnije naglasiti da je zajedničko za obe to što se traga za iznalaženjem kohezije razgovora, tj. načina na koji se delovi organizuju u celinu) i ostvarivanje te celine u sledovima (sequential analysis). Procenjuje se, međutim, da je analiza diskursa u metodološkom pogledu bliža lingvističkoj (govori se, na primer, o pravilima itd.), dok je analiza konverzacije okrenuta analizi empirijskih podataka tako što se izbegavaju unapred dati modeli, postavljanje teorijskog okvira, već se polazi od samog materijala „iznutra” i njime samim objašnjava isti.

Kako je analiza konverzacije više usmerena na izbegavanje unapred postavljenih teorijskih konstrukata, bez uzimanja u obzir intuitivnog suda o pojavama koje se opisuju (što je, na primer, svojstveno generativnoj gramatici), u ovom radu smo se odlučili za termin *konverzacija* i *konverzacione partikule*. Terminom *komunikacija* ovde označavamo bilo koji vid verbalnog opštenja: licem u lice, preko telefona, ili ostavljanje poruka preko nekog lica ili primača.

Konverzacija i *razgovor* su opštiji termini i podrazumevaju bilo koju vrstu govorenja kako u formalnim tako i u neformalnim situacijama između dva sagovornika. *Svakodnevni govor* se, međutim, koristi da označi govor sagovornika u svakodnevnoj upotrebi u situacijama kada pažnja nije usmerena na jezik kao objekat interesovanja (N. Wolfson,³ 1976).

Postoji relativno bogata literatura o telefonskom razgovoru (podatke za engleski jezik, pored ostalih, daju Schegloff, 1972; Levinson, 1983; H. H. Clark i J. Wade French 1981; za poljski K. Pisarkowa, 1975; za češki Müllerova, 1984; za francuski D. Godard, 1977). Svi su autori opisivali razgovor sagovornika (poznatih i nepoznatih međusobno), ali s različitim istraživačkim fokusima. O analizi komunikacije ostvarene preko primača poruka, koliko nam je poznato nema podataka.⁴

² Engleski termin *turn taking* V. Polovina (1985) prevodi na srpskohrvatski kao *replika*, S. Savić (1985) kao *razmena*, ali se čini prihvatljivijim prevesti sa *red govorenja*, jer se želi naglasiti da se radi o razgovoru u kojem postoji naizmenična mogućnost uključivanja u razgovor sagovornika.

³ Pod neformalnim govorom u užem smislu podrazumevamo svakodnevni govor korišćen u neformalnim situacijama kada pažnja nije na jeziku kao objektu.

⁴ Sem onih nekoliko naznaka koje daje sam Schegloff (1972).

Schegloff (1972)⁵ detaljnije analizira samo ko prvi govori i šta prvi govornik kaže kada započinje telefonski razgovor u američkom društvu. Zadržava se na uspostavljanju pravila vezanih za započinjanje telefonskog razgovora u svetlu opštijeg pitanja o početku razgovora: ko ima pravo da započne razgovor s obzirom na sociolingvističke elemente ovakve konverzacije kao i s obzirom na prava i obaveze govornika u odnosu na sagovornika i obratno. U vreme kada se ovaj rad pojavio značio je prekretnicu u istraživanjima govora sa vođenjem računa *zašto ko kome šta* kaže i u kojoj situaciji, što će postati osnova sociolingvističkih i etnolingvističkih studija tokom sedamdesetih godina. Njegova će analiza potaknuti potonje istraživače da i u drugim jezicima izvrše sličnu (ili identičnu) analizu telefonskog razgovora s obzirom na svoj jezik i kulturu, tako da danas imamo osnova za razmišljanje o međujezičkim i međukulturnim sličnostima i razlikama u vođenju telefonskog razgovora. Materijal iz srpskohrvatskog jezika može se dodati uporednoj analizi sličnih do sada objavljenih. To je *jedan od ciljeva ovog rada*.

1. 1. Opšte karakteristike telefonskog razgovora

Telefonski razgovor prepoznamo po opštoj organizaciji. On pripada onom tipu komunikacije u kojoj je sam govor konstituent celokupnog govornog događaja (kao što je to slučaj i sa onim povremenim, najčešće kratkim, razgovorima u susretu sa poznanikom na ulici i drugo). Osnovne karakteristike započinjanja i završavanja takvog razgovora su prepoznatljive.

Započinjanje telefonskog razgovora: 1. zvonjenje telefona — poziv (eng. *summon*); 2. pozvani govori prvi (bilo da kaže *halo*, *da*, *molim*, bilo da kaže ime ustanove („*Koprodukt*”), prezime porodice („*Petrović*”) ili samo ime („*Jovanka*”) 3. pozivalac odgovara sa *halo* i/ili predstavljanjem (identifikovanjem).

Ako razgovaraju dobro poznate osobe, tada se može očekivati razmena učtivih fraza (*Kako si?*, *Šta radiš?*) nakon početka, a posle ovoga se očekuje da onaj koji je pozvao izloži razloge / temu razgovora (eng. *topic organisation*): A: (zvonjenje). B: Halo. A: Halo, Miro. Ja sam. Kako je? B: Dobro, uglavnom. A ti? A: Dobro. Zovem te da ti kažem da . . .

Sekvenca *Kako je?* (*Kako si?*) predstavlja uvod u predmet razgovora. Mada će fokus naše pažnje biti usmeren uglavnom na započinjanje i završavanje razgovora, a ne na samu temu razgovora, možemo ovo m prilikom reći da je karakteristična *monotema* (eng. *monotopic*) za poslovne razgovore (up. naše poslovne razgovore iz knjižare), dok su oni ostvareni između dobro poznatih sagovornika, pogotovo ako dugo nisu u kontaktu, višepredmetni (eng. *politopic*) (up. naše primere razgovora dobro poznatih osoba).

⁵ U ovom radu se koristilo prštampano izdanje iz 1968. godine objavljeno u Ginzberg i Hymes (1972).

U telefonskom razgovoru dva su učesnika, *pozivalac*⁶ i *pozvani*. Schegloff detaljnije obrazlaže tzv. pravilo *distribucije* (eng. distribution rule) u okviru koga je *poziv*⁷ — *odgovor* sekvenca (eng. summon answer sequence), a koji jednostavno formuliše „pozvani govori prvi” (eng. the answerer speaks first). Ono što pozvani kaže može biti različito u istom jeziku (u engleskom, na primer: *hello, yeah, Dr. Brown's of fice* i dr.) u zavisnosti od drugih činilaca kao što su privatan stan ili neka društvena institucija, zatim međusobna poznavanje/nepoznavanje onih koji razgovaraju. Detaljnije obrazlaže i različite uslove za ostvarivanje sekvence poziv — odgovor (ako je dat prvi iskaz na osnovu njega se može predvideti kakav će biti potonji bilo govornikov bilo sagovornikov). Obrazac *poziv* — *odgovor* funkcioniše kao shema za interakciju koja sledi. Ono što sledi je, čini se, različito u jezicima. Schegloff navodi za engleski u Americi da je najčešći slučaj da sledi predstavljanja (eng. selfidentification) onoga ko poziva: A: (zvonjenje telefona). B: Halo. A: Ovde XY.

Završavanje telefonskog razgovora

Završavanje razgovora može biti vrlo delikatan momenat u celom razgovoru preko telefona kako zbog tehnike koja se ostvaruje tako i zbog društvenog statusa sagovornika (u američkom društvu je, čini se, pravilo da onaj koji je pozvao ima pravo da inicira završavanje razgovora).

Moguće su nekolike etape završavanja razgovora (mada ne moraju biti sve prisutne): 1. dogovorom za buduće viđenje; 2. predzavršnicom; 3. završnom razmenom (eng. terminal exchange). Primer: A: Onda u pet kod mene. B: Aha, u pet. A: U redu. B: U redu. A: Vidimo se. B: Dobro. A: Do viđenja.

Može postojati i ponovno otvaranje (eng. re-opening) u završnici razgovora. Primer: A: U redu, hvala ti. B: U redu. A: E, zaboravila sam da ti kažem... Ono je praćeno posebnim signalima kao što je ovaj: *Zaboravila sam da ti kažem*. Prilikom završavanja razgovora sagovornici mogu „proveriti” da li je sve što je rečeno i ono što se htelo reći.

Započinjanje i završavanje razgovora zasnivaju se na međuzavisnosti susednih parova, kao što su poziv — odgovor, pozdrav — pozdrav i slično. Na samom početku ovakvim se parom iskaza (razmena) uspostavlja i proverava prohodnost kanala za razgovor, kao uvod za nešto što sledi. Levinson (1983, 336) detaljno obrazlaže funkcionisanje ovih razmena, ukazujući na niz konverzacionih strategija koje se mogu upotrebiti kao odgovor na poziv ili neko pitanje. Na primer, ako pozivalac inicira sastanak: A: Hoćeš li da idemo u bioskop danas? B: Ne mogu, juče sam bio — sagovornik ima mogućnost na razne načine da odbije poziv kao što je to slučaj u ovom primeru. Obrazlažući funkcionisanje ovih parova (razmena), Levinson želi da pokaže kako konverzacija ne može biti analizirana samo tako što će se u obzir uzimati

⁶ Koristi se termin *pozvani*, jer je kao takav već ustaljen kod nas.

⁷ Schegloff u poziv ubraja zvonjenje telefona, a odgovor je ono što pozvani kaže: *halo, da, molim* itd.

odnosi i z načenja dvaju najbližih iskaza (razmene) već se mora uzeti u obzir čitava organizacija i tok formiranja onog razgovora koji se analizira.

U ovom radu se, međutim, neće detaljnije obrazlagati i priroda susednih parova (eng. *adjecency pairs*) u našim telefonskim razgovorima jer je ta problematika iznad one koju smo ovde odredili.

Kao što je već rečeno, Schegloff se u svom radu najviše bavi samim započinjanjem razgovora pokušavajući da ga objasni u okvirima opšte teorije o interakciji gde se zvonjenje telefona razmatra u opsegu drugih sredstava za skretanje pažnje (eng. *attention-getting device*) kao što su u konverzaciji licem u lice tapkanje po ramenu i slično. Zvonjenje telefona zajedno sa odgovorom (*Halo*) smatra on jedinicom otvaranja razgovora čime se stvara preduslov da govornik ponovo govori.

Prvo je pravilo: „pozvani govori prvi” ostvareno, nakon čega sledi pretpostavka nazvana *conditional relevance* kojom se podrazumeva da od poziva zavisi dalji tok ostvarivanja razgovora: ukoliko na poziv (zvonjenje) nema odgovora, pretpostavlja se da kod kuće nikoga nema, a ukoliko odgovor postoji, znači da je pozivalac u mogućnosti da razgovor obavi i učestvuje u njemu.

Za razliku od Schegloff-a čiji je fokus pažnje na započinjanju razgovora H. H. Clark i J. Wade French (1981) detaljnije su analizirali završavanje razgovora u nekoliko eksperimentalnih situacija⁸ i zaključili nekoliko opštijih varijabli. Na primer, ukoliko je razgovor sagovornika koji se ne poznaju duži, veća je verovatnoća da će se on završiti upotrebom signala za opraštanje, kao što je *Good bye* (kod nas je najčešće *Doviđenja* ili *Zdravo*). Ukoliko je razgovor trajao kratko (samo jedno obaveštenje o broju telefona) pozdrav može izostati. Objašnjenje je sledeće. Ukoliko se produžava razgovor sa nepoznatim (npr. čovekom koji radi na centrali), postiže se određen stepen zajedničkog iskustva, otkriva se deo intimnosti pozivaoca, što sve uslovljava da se pozivalac oseća obaveznim da uljudno završi razgovor. Ako bismo ovaj nalaz iskoristili za naše istraživanje, mogli bismo pretpostaviti da će se poruke ostavljene na primaču, budući da su kratke i da sadrže samo ono najvažnije što je pozivalac želeo da saopšti — pozvanom završavati drukčije. Ne postoji mogućnost izgrađivanja zajedničkog iskustva jer je interakcija „odložena” pa se završavanje ne obavlja po istim pravilima kao u običnom telefonskom razgovoru.

Clark i French polaze od pretpostavke poznate za započinjanje razgovora, a to je da je ono kulturno uslovljeno, te smatraju da je i završavanje razgovora, tj. prekidanje kontakta među sagovornicima, takođe obeleženo specifičnim društvenim i kulturnim faktorima. Za američku urbanu sredinu navode niz uobičajenih postupaka u završavanju razgovora. Na primer, u malim socijalnim grupacijama u gradovima u kojima se ljudi međusobno dobro poznaju i gde postoji mogućnost za česte susrete i interakcije, soci-

⁸ Istraživanje je obavljeno sa telefonistima (3) i telefonistikinjama (4) koji rade na centrali Univerziteta u Stanfordu i daju informacije o brojevima telefona (profesora, kancelarija, studenata i sl.), kao i druge vrste obaveštenja o dnevnim aktivnostima na Univerzitetu i sl.

jalni kontakti (i odnosi) se podrazumevaju trajnim, te u telefonskom razgovoru ne mora biti izgrađena posebna forma za završavanje i prekid razgovora, poput: *Nadam se da ćemo se uskoro videti, vidimo se*. Ali u većim urbanim sredinama u kojima je manja verovatnoća da će se ljudi sresti, pa i ponovo čuti telefonom, nameće se potreba izgrađivanja posebnih socijalnih obrazaca pri završavanju razgovora pomoću kojih se želi održati prijateljska veza među sagovornicima, onih kojima uveravaju sagovornika da je prekid kontakta samo privremen: *E pa, nadam se da ćemo se opet čuti/videti; Drago mi je da smo se čuli*. Kao posledica ovakvih društvenih okolnosti (u većim urbanim sredinama), u završnici telefonskog razgovora mogu se uočiti sledeće faze: 1. Sumiranje sadržaja razgovora (*E, pa onda dogovorili smo se*). 2. Upravo završavanje kontakta (*E, za sada toliko...*). 3. Izražavanje zadovoljstva što su sagovornici razgovarali (*Drago mi je da smo se čuli...*). 4. Ukazivanje/planiranje mogućnosti ponovnog kontakta (*Nadam se da ćemo se opet videti*). 5. Izražavanje želje za dobro zdravlje (ili provod, pozdrav drugim ukućanima i sl.) (*E, pa lepo se provedi...*). 6. pozdrav (*Doviđenja, Zdravo, Čao*).

Navedeni redosled faza odgovara redosledu predzavršnice i završnice što će zavisiti u realizaciji od stepena poznatosti sagovornika i statusnog odnosa među njima (sasvim je neočekivano da student govoreći sa profesorom, kojeg dobro poznaje u završnici kaže „Pozdravite mamu”); zavisice i od učestalosti razgovora u toku određenog vremenskog perioda (npr. u situaciji kada šef u toku radnog vremena često razgovara sa sekretaricom preko interfona) završnica neće imati sve pomenute faze.

Uočavaju se kulturne razlike u načinu vođenja telefonskog razgovora. Godard (1977) poredi način telefoniranja u Francuskoj (Pariz) i Americi (Filadelfija) u privatnim razgovorima i konstatuje za Francusku sledeći niz ustaljenih pravila:

neobeležena i situacija	u poslovnim i organizacijama	i među poznatim sagovornicima
A: (okreće željeni broj)	A: (okreće broj)	A: (okreće broj)
B: <i>Halo?</i>	B: <i>Halo?</i>	B: <i>Halo?</i>
A: Proverava ispravnost pozvanog broja.	A: (a) Predstavlja se. Pozdrav.	A: Proverava broj. B: <i>Da</i> .
B: Potvrda.	(b) Oslovljava i izvinjava se.	A: Predstavlja se.
A: Predstavljanje.	Pita za osobu koju traži.	B: Pozdravlja.
(a) pozvani prepoznaje glas pozivaoca		ili A: Proverava da li je to pozvana osoba.
(b) pozivalac se izvinjava i pita za pozvanog.		B: Pozdrav. Predstavlja se.

Ova se shema prenosi eksplicitnim učenjem dece pravilima telefoniranja u predškolskom uzrastu: (1) Proveri broj. (2) Izvini se. (3) Predstavi se. (4) Pitaj za svog druga.

U američkoj sredini pravilo (2) je na snazi, dok pravilo (3) nikada ne dolazi u obzir.

Postavlja se pitanje koji društveni i kulturni faktori utiču na to da se pravila telefoniranja menjaju, odnosno u ponečemu odstupaju od ustaljene opšte sheme uspostavljanja kontakta: poziv — odgovor i ostala pravila.

Godard stavlja akcenat na distancu između sagovornika, statusnu i govorničku (onaj koji poziva pretpostavlja o tome ko može odgovoriti na zvonjenje telefona bilo da poziva privatan stan ili neku organizaciju dok onaj koji je pozvan ništa ne zna o onome ko poziva). Godard objašnjava kulturne razlike na sledeći način. Prema navodima Schegloff-a jedno *halo* kao odgovor na zvonjenje telefona već znači da je pozvana osoba voljna da govori. Za francuskog govornika takve pretpostavke nema. Ovo *halo* pozvanog samo ukazuje pozivaocu da je slušalica podignuta, ali se time ne stavlja na raspolaganje. Zato se u francuskoj sredini koristi niz konverzionih strategija pomoću kojih se pozivalac obezbeđuje potrebnim „dozvolama” za govorenje (izvinjavanjem i slično). Naravno, postoje razlike u ovakvom ponašanju i kod francuske populacije u zavisnosti od poznavanja sagovornika. Ukoliko pozivalac poziva poznatu mu osobu, pretpostavka je da je ona uvek spremna za konverzaciju, ako to nije, reći će npr. u srpskohrvatskom (*Izvinite, žurim, javi se kasnije*). Nešto slično se primećuje i u institucijama. Naime, spremnost za telefonski razgovor često je deo nečijeg posla u nekoj poslovnoj organizaciji ili instituciji i otuda se uvodne strategije izvinjavanja skraćuju. U društvu može postojati izvesna konvencija kojom se eliminiše mogućnost uznemiravanja telefonom (kod nas je npr. „kućni red” ne pozivati telefonom između 15 i 17 časova, niti prerano ujutro, gotovo nikad noću). U protivnom se pozivalac odmah nakon predstavljanja mora izvinuti zbog uznemiravanja. U zavisnosti od *poznavanja/nepoznavanja* među sagovornicima biće odabrani obrasci za izvinjenje: od jednostavnog *izvinite*, ukoliko su sagovornici poznati, do *izvinite što smetam, ali... ja se jako izvinjavam što (kasno/rano/u ne vreme) zovem, ali... nadam se da vas nismo probudili (prekinuli u ručku)* i slično.

Opšta je konstatacija Godardove da i u SAD postoji vreme u koje nije preporučljivo telefonirati, međutim, za razliku od SAD u Francuskoj se telefoniranje kao čin, smatra izvesnim atakom na privatnost, na integritet ličnosti, te izvinjenje uneto u pravila telefoniranja postaje opšte pravilo. U SAD se telefoniranju pripisuje pozitivan odnos/vrednost, i kada se telefonira, pozivalac ima „sva prava”, i njegov poziv se u okviru te kulture ne tumači kao uznemiravanje. Otuda je i samo započinjanje razgovora mnogo direktnije no ono u Francuskoj. Opšti zaključak je ovde da je moguće tumačiti pravila telefoniranja u nekom društvu jedino ako se ona postavu u širi okvir pravila interakcije u datom društvu.

Poljski materijal predstavljaju razgovori snimani 1971. godine dobro poznatih osoba, omladine (od 11 do 19 godina) i inteligencije drugih uzrasnih grupa (od 21 do 54 godine) iz Krakova u kojima učesnici razgovora govore poljskim književnim jezikom iz krakovskog regiona. U svom radu Pisarkowa se ne oslanja na ideje analize telefonskog razgovora američkih etnolingvističkih studija (Schegloff i dr.). Autorku interesuje opis sintak-

sičke organizacije govorenih poruka preko telefona. Da bi pokazala njihove specifičnosti ona najpre opisuje razlike/sličnosti između govorenog i pisanog jezika, zastupa ideju da dobar pisac ne izbegava leksičke i sintaksičke pozajmice iz govorenog jezika, kao što i vešt sagovornik poseže za sintaksičkim citatima iz oblasti pisane jezičke verzije.

Mada naša pažnja nije usmerena samo na opis sintaksičkih osobina telefonskog razgovora, u ovom radu ćemo se pozivati na materijal Pisarkowe u onim delovima kada govorimo o započinjanju i završavanju razgovora, o čemu podatke za poljski daje autorka, kao i o vrsti partikula koje se u tim odeljcima razgovora pojavljuju.

1. 2. *Partikule: definicije i značenja*

Konstatujemo da je o partikulama u stranoj literaturi veoma mnogo pisano, a u domaćoj ima nekoliko radova (M. Ivić, 1978/1979; Ž. Bošnjaković, 1980; M. Jocić, 1983; i dr.). Iz bogate literature na različitim jezicima za ovu priliku smo pregledali samo one koji se direktno vezuju za objašnjenje partikula u svakodnevnom razgovoru, ili posebno u telefonskom, a isključujemo one koje se vezuju za druge vrste govorenja ili tekstualne organizacije (u tom smislu je i rad M. Velčić, 1984, o osobinama partikula u naučnom tekstu samo konsultativno korišćen⁹).

Prema jednom shvatanju partikule su klase onih reči koje kao pravilo nemaju potpuno nezavisno, „stvarno”, ili „materijalno” značenje, već u većini slučajeva uvode dodatna nijansiranja značenju drugih reči, sintagmi ili rečenici (up. podatke u radu Velčićeve, 1984). One, takođe, služe da označe različite vrste gramatičkih i shodno tome, logičkih i/ili ekspresivnih odnosa.

Kada se određuje njihovo leksičko značenje, onda se obično priziva i njihovo gramatičko, logičko, stilsko i/ili ekspresivno funkcionisanje u govoru ili tekstu (u piranju su reči poput: *međutim, iako, mada, dabome* i slično). Zbog toga je semantički opseg partikula veoma širok, njihovo leksičko i gramatičko značenje vrlo fleksibilno, i razrešava se na sintaksičkom nivou (Vinogradov, 1947, 663).

Levinson (1983, 83) govori o partikulama sa pragmatičke strane kao o rečima koje ukazuju na odnos između nekog iskaza i prethodnog, izgovorenog u razgovoru, čime daje do znanja da partikule treba posmatrati *kao elemente organizacije većih govornih jedinica*. Na primer, ono na šta partikule (izgledu) ukazuju u razgovoru, jeste da je iskaz koji sadrži partikulu odgovor na deo ili celinu prethodno rečenog ili produženje istog govorenja. U ovom radu ćemo slediti ovakvo shvatanje značenja partikula posmatrajući ih sa stanovišta upotrebe u većim govornim celinama.

Ako se pogleda materijal dat u našim gramatikama o problemu koji smo u ovom radu odabrali, vidi se da se partikule određuju tako što im se

⁹ M. Velčić (u štampi) pokazala je osobine naučnog teksta kada se u njemu koriste i šta se sa tekstom i informacijom koju prenosi dešava kada se one potpuno izostave.

priznaje gramatička samostalnost i ukazuje na poreklo — potiču najčešće od adverbna ili veznika (Stevanović, 1981, 383). Kao primeri navode se samo neke vrste partikula (up. tabelu br. 1). Konstatuje se da partikule nemaju puno leksičko tumačenje, niti individualno, već se ono preciznije ostvaruje u zavisnosti od konteksta. Idući tragom ovog dela određenja partikula domaćoj literaturi nalazimo drugačije termine kojima se one nazivaju. U radu M. Ivić (1978) o njima nalazimo značajne podatke pod nazivom rečenični prilozi, što dalje sledi Ž. Bošnjaković u svom radu (1980) govoreći o rečeničnom modifikatorima, dok ih M. Jocić (1983) naziva modifikatorima-komunikativima. Nazivi kojima se ove reči obeležavaju u vezi su sa jedinicom analize u okviru koje se partikula nalazi. M. Ivić i Ž. Bošnjaković kao jedinicu analize imaju rečenicu¹¹, pa shodno tome ovakve elemente u njoj nazivaju rečeničnom modifikatorima. „modifikator je opšti termin za jezičku jedinicu koja bliže određuje, dopunjuje, intenzifikuje, jednom rečju modifikuje drugu jezičku jedinicu. Reči koje modifikuju rečenicu nazivaju se rečenični modifikatori” (Bošnjaković, 1980, 17). M. Ivić¹² funkciju ovih reči dovodi u vezu sa organizacijom rečeničnih delova, što se vidi iz podela na modifikatore eksternog i internog karaktera. Interni modifikatori modifikuju sam sadržaj rečenice, a eksterni povezuju rečenični sadržaj (informaciju) sa širim kontekstom. U eksterne ubraja: *naprotiv, međutim, štaviše, prema tome, naime, inače, prvo, drugo, s jedne strane, najzad, s druge strane, ukratko, navodno, s oprostjenjem*.

Ž. Bošnjaković ovom spisku, sledeći datu podelu, dodaje nove modifikatore internog karaktera i posebno razmatra: *baš, bar, upravo, uopšte te, pa, naročito, obavezno, štaviše, i, čak, opet, već, još, više, tobož, valjda, možda, sigurno, verovatno, kada*. Pored mnogih važnih novih podataka on zaključuje da „dalja” svestranija i sistematičnija ispitivanja našeg *razgovornog jezika* svakako će izneti na videlo još mnoge značenjske nijanse koje su iskazljive ovim oblicima, a koje se ovom prilikom, pre svega zbog organizacije uzorka jezičkog materijala, nisu mogle sagledati (Bošnjaković, 1980).

Za razliku od prethodnih autora, M. Jocić (1983) upravo razmatra primere iz razgovornog jezika, u govoru majke i deteta. Ona, takođe, za razliku od prethodnih kojima je rečenica jedinica analize, posmatra veće jedinice, dijalog, i pokušava da odredi svojstva ovih „specifičnih leksičkih jedinica” u govoru dece. Zaključuje da se zbog njihove polivalentne funkcije njima može precizirati, povezati, objasniti, razvrstati, rezimirati: a) čitav

¹⁰ Obično se raspravlja o značenju partikula u vezi sa istinitošću iskaza, ali za ovu priliku iz rasprave isključujemo ovakva razmatranja.

¹¹ Kada se analizira pojedinačna rečenica izvučena izvan konteksta, tada se gube i brišu tragovi upućenosti i uticaja naslućivanog odgovora, dijaloški odzivi na prethodne tuđe iskaze, oslabljeni tragovi smenjivanje govornih subjekata koji su izrazili iskaz iznutra — zato što je sve to tuđe prirodni rečenice kao jedinice jezika. Sve te pojave vezane su za celinu iskaza, a tamo gde ta celina ispada iz vidnog polja analitičara, one prestaju da za njega postoje”, Bahtin (1980, 270).

¹² Empirijski materijal na kojem se prikazuju teorijske pretpostavke ovog pitanja navoden je samo kao potvrda te nije posebno ograničen na neku datu vrstu govornog ili pisanog jezika. Za razliku od toga, empirijski materijal Bošnjakovića se odnosi samo na primere uzete iz knjige B. Čopića (1975) „Deliše na Bihaću”.

deo razgovora: b) jedan iskaz; c) deo iskaza. U prvi plan izdvaja njihovu komunikativnu vrednost pa ih zato i naziva modifikatorima-komunikativima¹³. Grupiše ih u nekoliko tipova, ali bi se svaki posebno mogao preciznije interpretirati. Tako bi se dobio podatak da jedan isti modifikator-komunikativ ima nekoliko različitih smislova i drugih specijalnih i gramatičkih organizacija u njemu.

TABELA br. 1 Inventar partikula u radovima domaćih autora

M. STEVANO- VIĆ		MILKA IVIĆ		Ž. BOŠNJAKO- VIĆ		M. JOCIĆ
baš	eksterni	interni		interni		a
bez sumnje	bukvalno	bajagi		bar		'ajde
valjda	drugo	verovatno		baš		baš
verovatno	zatim	više		valjda		bože
van sumnje	ipak	kao		verovatno		bome
da	inače	konačno		već		brate
dakako	međutim	mudro		više		bre
evo	navodno	navraga		i		valjda
eno	naime	na žalost		još		vidiš
eto	naprotiv	nepotrebno		kanda		dobro
zaista	prvo	nesumnjivo		kao		e
jamačno	prema tome	nipošto		možda		evo
jedino	s druge strane	lakomisleno		naročito		ej
	s jedne strane	po mom		ni		
		mišljenju				
naravno	s oprostjenjem	sramno		obavezno		eto ti
ne	ukratko	srećan		opet		znaš
neosporno	u protivnom	tobož		pa		ipak
nesumnjivo	štaviše	uopšte		pak		lepo
nipošto	u tom slučaju	upravo		samo		ma
samo		čak		sigurno		malo
svakako				te		mislim
upravo				tobože		možda
				uopšte		neka
				upravo		ozbiljno
				čak		pa
						recimo
						samo
						sigurno
						slučajno
						uopšte
						čekaj
Ukupno: 21	18	19	24			30

U tabeli 1. dajemo spisak svih partikula o kojima se u domaćoj literaturi saopštava, a u daljem tekstu detaljnije govorimo samo o onima koje smo pronašli u empirijskom materijalu odabranom za naš rad, da pokažemo da su to sve one reči pomoću kojih se grade različita značenja razgovora, bez obzira na to da li imaju posebna značenja ili ih nemaju. Nije u našoj literaturi do sada obraćana pažnja na upotrebu partikula s obzirom na neke

¹³ U radu se detaljnije analiziraju iskazi dece uzrasta od jedne do tri godine, a ne odraslih kao što je slučaj u našem radu te se nećemo detaljnije baviti njenim primerima nadalje.

vanjezičke komponente kakve su *status sagovornika*¹⁴ (podređen/naređen), međusobno poznavanje (poznati/nepoznati) i teme o kojoj se govori¹⁵. Zato se fokus pažnje u ovom radu stavlja upravo na te komponente razgovorne komunikacije. Dodajemo još jednu moguću razliku, a to je upotreba partikula u komunikaciji ostvarenoj preko telefona u dva, po svemu različita komunikacijska obrasca: onom ostvarenom direktno sa sagovornikom i drugom, preko primače poruka.

2. 0. POSTAVLJANJE ISTRAŽIVAČKOG ZADATKA

Polazeći od saznanja domaćih autora da je za svestranije sagledavanje funkcija i značenja partikula neophodno analizirati razgovorni jezik (Bošnjaković), odnosno da je raznovrsnost njihova u vezi sa tipom razgovora, ili teksta (Velčićeve), i raznovrsnosti smislova iste partikule u istom tipu razgovora (o čemu nagoveštava Jocićeva), pošli smo u istraživanje od pretpostavke da će *tip govorne komunikacije* ostvarene preko telefona u znatnoj meri uticati na inventar partikula koje će biti donimantnije korišćene — ali da će se i u takvom razgovoru moći uočiti razlika u onoj komunikaciji ostvarenoj direktno između sagovornika, bilo da su oni poznati ili manje poznati jedno drugom, odnosno nepoznati, od one ostvarene preko primača poruka.

Koje su osnovne karakteristike komuniciranja preko telefona? Osnovna je razlika u odnosu na razgovor ostvaren licem u lice da se sagovornici međusobno ne vide, te da je osnovna težina komunikacije prebačena na auditivne podatke (detaljnije M. Radovanović, 1986). Tako se u telefonskom sporazumevanju moraju pronaći „zamene” za mimiku i vanjezičke elemente.

Ako se pomoću partikula ostvaruje govornikov stav prema vlastitom i tuđem iskazu, ako se prenose emfatična značenja u izražavanju govornih činjenica tipa suda, pretpostavke, nesigurnosti u slaganju, pretnji itd., onda će u razgovoru ostvarenom preko telefona njihova funkcija biti još važnija jer izostaju pomenuti drugi vizuelni elementi komunikacije. Dalje, većina je istraživača navodila sud da je teškoća u određivanju značenja i smisla partikula u činjenici da ono zavisi od *konkretnih uslova* u kojima se govorenje ostvaruje. Zato je hipoteza u ovom radu bila da će se veći broj različitih partikula pojaviti u razgovoru dobro poznatih osoba ostvarenom u direktnom razgovoru preko telefona, dok će njihova upotreba biti manja u situaciji kada pošiljalac poruke ostavlja poruku preko primača koju će sagovornik,

¹⁴ Koristan je rad za naše istraživanje Vasilyeve (1972) koja je u formi priručnika za studente engleskog jezika, za govorni ruski jezik, sačinila opis značenja i dala niz primera upotrebe za pojedinačne partikule u ruskom jeziku. Ona posebno opisuje značenja koja se mogu partikulama izraziti: faktički (stvarni) stav prema realnosti, izražavanje emocionalnog stava u odnosu na realnost, izražavanje govornikovog stava prema sopstvenom iskazu, prema iskazu sagovornika i dr.

¹⁵ M. Velčić (u štampi) pokazala je da tip partikula zavisi od tipa teksta, što pokazuje na primeru naučnog teksta. Pokazuje da u tom tekstu lični stav nije ono što je obeležje teksta, već pre objektivno prikazivanje činjenica (za razliku od razgovornog jezika u kojem partikule pojačavaju „subjektivni odnos prema onome što se iznosi rečenicom među čije delove se unose te reči” — M. Stevanović)

tek kasnije primiti. Sem opsega, broja i raznovrsnosti partikula, razlika će se moći videti i u organizaciji poruka, načinu otvaranja i zatvaranja razgovora i organizovanja samog sadržaja. Tako se vodi računa da će se partikule u razgovoru pojaviti u zavisnosti i od organizacije samog razgovora, od osobina razgovora kao takvog.

Posebno je vođeno računa o rezultatima do kojih se došlo u drugim jezicima (a do kojih smo uspeli doći) da bi se sagledale neke međujezičke i međukulturne osobenosti komuniciranja preko telefona koji je postao svojina gotovo svih društava, manje ili više razvijenih, pa prema tome manje ili gubiti sociokulturni status pojedinca i njegovu govornu kulturu.

3.0. MATERIJAL: JEDINICA ANALIZE KOMUNIKACIJE

Odabrani su telefonski razgovori ostvareni u direktnoj komunikaciji sagovornika i poruke zabeležene preko primača. Razgovori ostvareni u direktnoj komunikaciji sagovornika preko telefona beleženi su: a) u porodičnoj situaciji, b) instituciji (poslovni telefonski razgovori zabeleženi u jednoj knjižari u Novom Sadu). Razgovori pod (a) dalje su klasifikovani po kriterijumu poznavanja/nepoznavanja sagovornika: veoma dobro poznati sagovornici (VDP), nepoznati sagovornici (N). Poruke ostvarene preko primača su takođe, prema istom kriterijumu, podeljene na one koje su ostavljale veoma dobro poznate osobe (VDP), dobro poznate (DP) i nepoznate (N).

Celokupan empirijski materijal je sniman na magnetofonsku traku (tokom 1986. god.), čime se obezbedila, koliko-toliko, verodostojnost govorne reči (up. detaljniji opis u radu S. Šokica, 1985). Svi su govornici predstavnici standardnog srpskohrvatskog jezika, iz Novog Sada su i uglavnom visokog obrazovanja.

Poruke zabeležene preko primača poruka se detaljnije analiziraju, a telefonski razgovori služe kao poredbeni materijal. Određene su dve vrste jedinica za analizu. U direktnom razgovoru preko telefona to je *red govorenja* (eng. turn-taking). To je osnovna jedinica pragmatičko-sintaksičke or-

TABELA br. 2 Podaci o materijalu korišćenom za analizu

Jedinica analize	Direktni telefonski razgovori			Poruke ostvarene preko primača poruka		
	Razgovori zabeleženi u porodici		Razgovori zabeleženi u knjižari			
	VDP	N	N	VDP	DP	N
Broj reči	980	220	90	196	662	137
Broj izkaza	320	60	34	50	203	67
Broj razmena	153	18	56			
Ukupan broj razgovora i poruka	6	3	5	11	48	13

ganizacije razgovora (za razliku, na primer, od rečenice koja je u osnovi samo sintaksička, a iskaz komunikaciona jedinica). Smatramo da se značenje partikula valjano može objašnjavati onda kada se red govorenja u telefonskom razgovoru određuje kao moguća jedinica posmatranja. Pri tom se zadržava Levinsonovo shvatanje da red govorenja može biti jedno *aha* ili *mh*, odnosno, *da* u odgovoru, ali i niz kompleksnih rečenica koje mogu obuhvatiti i nejezičke elemente (kao što je, uostalom, samo zvonjenje telefona kao poziv na razgovor). Prema formalnom kriterijumu *red govorenja* ili *razmena* se može odrediti na sledeći način. Kada jedan učesnik (A) govori, prestaje, a drugi (B) počinje, govori, prestaje i daje mogućnost prvom da se ponovo uključi u razgovor čime se ostvaruje distribucija govorenja između učesnika. Primer: A: Šta radite? B: A, evo ništa, mislimo je l' ste stigli. Odakle se javljate? Red govorenja, osnovna jedinica analize, posmatra se u većim segmentima razgovora: a) započinjanje razgovora, b) završavanje razgovora, a samo delimično i c) ostvarivanje samog *razgovora*. Dakle, razgovor ovde znači najveću jedinicu posmatranja.

Što se tiče materijala zabeleženog preko primača, morala se odrediti drugačija jedinica analize jer je činjenica da do razmene ne dolazi odmah (tj. tada ona i ne postoji), već nakon toga što primalac poruke očita poruku zabeleženu na primaču. Za tu vrstu analize određen je *iskaz* kao najmanja komunikaciona jedinica u analizi. Poređen je materijal zabeležen u različitim situacijama po oba kriterija.

Način snimanja, transkribovanja i analiziranja materijala u znatnoj meri preuzet iz studija sa kojima poredimo naš materijal: E. Schegloff (1968) i H. H. Clark i Wade French (1981) za engleski jezik; K. Pisarkowa (1975) za poljski, Mullerova (1984) za češki. Sam način transkripcije telefonskog razgovora preuzet je iz rada S. Ervin-Tripp (1979).

Transkripcija govornog materijala ostvarenog preko telefona trebalo bi da odražava sve elemente bitne za ovu vrstu govorenja, da bi se pokazala specifičnost, tj. razlika u odnosu na govorenje licem u lice. Na primer, jedna od važnih osobina govorenja jeste preklapanje (eng. overlap), pojava kada dva sagovornika govore istovremeno ili uglas, jedan deo ili, ređe, veće celine iskaza. Ova se pojava događa u tačkama bitnim za prelaz u konverzaciji (transition relevance points), kada sagovornik procenjuje da postoji mogućnost da preuzme svoj red u govorenju. Govornik u komunikaciji licem u lice ima čitav niz mogućnosti da sagovorniku signalizira kada će takva tačka u razgovoru doći, te je pretpostavka da će u razgovoru ostvarenom preko telefona biti više preklapanja. Da bi se takve tačke mogle pokazati u transkribovanom materijalu, odabrana je tehnika prikazivanja iz rada S. Ervin-Tripp (1979), (up. materijale u dodatku). Levinson navodi da ima mnogo manje preklapanja, a i kraća su, kao i pauza, u konverzaciji ostvarenoj preko telefona u poređenju sa onom ostvarenom licem u lice. Objašnjenje daju Sach, Schegloff i Jefferson (1972) koji smatraju da sam red govorenja (eng. turn-taking), odnosno njegovi delovi (eng. turns) sadrže u sebi određene signale koji upravljaju načinom smenjivanja govornika (na primer, intonacije, manja pauza, zaokruživanje celine teme i slično). Tako se beleži mesto u kojima može doći do prelaza bilo reda (smene) sagovornika bilo teme o

kojoj se govori. Na sagovornicima je da tu mogućnost iskoriste ili ne. Čini se da se tokom sticanja navike govorenja preko telefona, govornici uče da stiču naviku neprekidanja govornika dok govori i čekanja svog reda govorenja koji će biti (jasno) signaliziran od strane sagovornika. Uči se kako signalizirati sagovorniku tačke koje su bitne za prelaz. U transkripciji smo takve tačke posebno obeležavali.

Način sakupljanja podataka preko primača bio je sledeći. Glas snimljen na magnetofonsku traku davao je uputstvo pozivaocu telefonskog broja, nakon toga što je uspostavljena veza: „Ovde je automatski primač poruka telefona broj —. Ukoliko imate poruku, molimo Vas da je ostavite posle signala”¹⁶. Kada su čuli ovakvu poruku govornici su se različito ponašali, pa smo poruke ostavljene na primaču klasifikovali prema određenom svojstvu na osnovu sledećih kriterija: 1. Da li poruku ostavljaju rođaci ili dobro poznati prijatelji koji znaju da porodica (u kojoj je materijal sniman) ima običaj da uključi primač kada ukućani nisu kod kuće. Ovu grupu poruka analizirali smo u skupini *veoma dobro poznati sagovornici*. 2. Drugu grupu primera čine poruke koje su ostavili *poznati sagovornici* kod kojih izostaje familijarnost svojstvena za prvu grupu sagovornika, ali koji znaju da porodica ima primač. 3. Treću grupu čine poruke koje su ostavljali ili strane ili manje poznate osobe (među kojima je dosta onih koji imaju malo ili nikakvo iskustvo sa primačem). Ovu grupu čine *nepoznati sagovornici*.

Na osnovu dva kriterija: poznavanja/nepoznavanja onoga ko ostavlja poruku poruku sa ukućanima i njegovog iskustva sa primačem, podelili smo sve primere u tri navedene grupe.

Za razliku od pravila telefonskog razgovora u drugim jezicima u srpsko-hrvatskim za sada nemamo detaljnije opisanih pravila. Međutim u telefonskom imeniku nalazimo pod naslovom „Telefonski bonton” sledeće uputstvo:

„Da biste uštedeli vreme sebi i sagovorniku i omogućili bolju i bržu komunikaciju, poželjno je da se pri obavljanju telefonskog razgovora pridržavate određenih pravila telefoniranja: 1. Kad telefon zazvoni javite se što pre s rečju „molim.” 2. Onaj ko zove dužan je na se najpre predstaviti jer svako potpitanje: „Halo, ko je tamo?” produžava razgovor i otežava komunikaciju. 3. Sagovornici u poslovnim prostorijama, a naročito telefonisti kućne centrale dužni su da se na poziv predstave, na primer: „Agrovojvodina, molim.” 4. Prilikom razgovora govoriti razgovetno, ali ne preglasno. 5. Ukoliko pozivalac prilikom biranja željenog broja slučajno dobije neki drugi broj, potrebno je nakon toga da se izvini i tek onda da prekine vezu. Ako se ne postupi tako, smatra se da je pogrešno izabranom pretplatniku uputio zlonamerni poziv; predviđena je sankcija: prestanak pretplatničkog odnosa između telefonskog pretplatnika i PTT organizacije. 6. Za uspešno telefoniranje pridržavajte se svih uputstava u objašnjenja datih u uvodnom delu ovog imenika”

Zasada se čini da su ova pravila još uvek fleksibilna i relativno različita od jedne do druge regije u našoj zemlji, te da nije moguće predvideti ponašanje sagovornika u svakoj pojedinačnoj situaciji, već pre dati neka globalna pravila ponašanja.

¹⁶ Praksa je kod nekih instrukcija primača da se određuje i vreme rezervisano za dužinu poruke. Ovoga puta informacija o dužini vremena nije data.

4.0. R E Z U L T A T I

4. 1. *Poruke ostvarene preko primača*

Posebno se analizira način započinjanja razgovora, završavanja i upotreba partikula u ukupnom govornom materijalu. Sve su poruke podeljene kao što je rečeno, na tri grupe prema kriteriju poznatosti: veoma dobro poznati, poznati i nepoznati ostavljači poruka. Drugi je kriterij, da podsetimo, bio prema iskustvu onih koji poruku ostavljaju: „iskusni” i „neiskusni” u susretu sa primačem poruka.

Započinjanje

S obzirom na to da razgovor nije direktan, već indirektan u odnosu na primaoca poruke, onda će se u započinjanju razgovora konstatovati određene specifičnosti, po kojima se ova vrsta poruka razlikuje od onih opisanih u odeljcima 1.1. i 1.2. Nakon toga što telefon zazvoni (poziv) i glas sa primača izgovori poruku (odgovor), govornik neposredno ostavlja sadržaj koji želi i u isto vreme odabira i člana porodice kojem je poruka namenjena. Posle toga obično dolazi identifikacija: 1. Molila bih Mišu da se javi. Neveni. Hvala. 1/. Molila bih Mišu da se javi. Nevena. Hvala.

Moguća je varijanta u kojoj se najpre odabere osoba kojoj je poruka namenjena, a zatim sledi sadržaj poruke i nakon toga predstavljanje (identifikacija) govornika:

1. Dobrila, javi mi molim te da li je Eržika danas kod tebe zbog Ljilje. Nešto treba da joj javim. Milena.

2. Mišo ovde Saša. Javi se ako si kod kuće. 3. Bubo! Niste se vratili još?! Ajd zdravo.

U poslednjem primeru se osoba nije predstavila jer računa da će je ukućani prepoznati na osnovu prepoznati na osnovu (boje) glasa.

Većina poruka dobro poznatih osoba ostavlja se tako što se izostavlja započinjanje u celini, ostavlja poruka, retko uz neku završnicu:

1. Interesuje me da li je mama već krenula kod Anđelke i po moju mamu. Eto toliko. Javljam se ponovo da bi... Dobro... Dovidjenja.

Čini se da govornici shvataju i bez eksplicitnih instrukcija da duže poruke i obrazlaganja (bez poticaja sagovornika s druge strane žice) nemaju mnogo smisla.

Sasvim retko se započinjanje u ovoj grupi primera ostvaruje uobičajenim *halo*:

1. Halo, Dobrila. Olga te je tražila nekoliko puta. Ne mogu da dodem sutra u Novi Sad. Zamolila bih te da mi sačuvaš primerak svih pravaca sa svojim primedbama...

Olga za sebe govori najpre u trećem licu, da bi u ostavljanju poruke prešla u prvo lice.

Moglo bi se reći da poruke ostavljene na primaču dobro poznatih sagovornika odlikuje sledeći niz pravila: 1. Odaberi ime člana porodice (osobe) za koga poruku ostavljaš. 2. Predstavi se. 3. Ostavi poruku. 4. Završi razgovor. Međutim, ovde izloženi redosled pravila nije i sukcesivno ostvaren u svim razgovorima, već postoje varijante, kao što smo pokazali. Pošto završavanje može izostati, identifikacija pozivaoca je najčešća u završnici: 1. Kada dolazite donesite noževe za sečenje pečenja. Goca. Ne samo da započinjanje nije dugo, već su i same poruke u tom smislu sintaksički kondenzovane. Osnovna je namera onoga koji ostavlja poruku da o sebi ostavi „traga” kako bi ga primalac poruke nakon toga pozvao:

1. Zdravo Mišo. Ovde Zvezdana. Javi se. 2. Mišo, već nekoliko puta te tražim i uvek puštaš tu mašinu. Javi se, od Vlade zovem. 3. Sretnu Novu godinu žele vam Ljubica i Stanko sa Čeneja. 4. Mišo je li mati stigla kući? Tražio sam je u kancelariji, nema je тамо. 'Ajd zdravo. Sad je ... petnaest ... četrnaest i trideset časova.

Za američku urbanu sredinu Clark i Wade French konstatuju u završavanju razgovora ustaljenu rutinu koju čine tri osnovna dela kojima pret hodi predzavršnica najčešće ostvarena samo partikulama: *onda* (wee-ll), *u redu* (okay), *e pa* (so-oo), *sad moram da idem* (I've to run now), čime se želi nagovestiti skori kraj razgovora. Tri osnovna dela završnice čine: 1. završavanje teme (topic termination), 2. opraštanje (leave-taking), 3. prekidanje veze.

Kada se pregleda 48 primera koje su na primaču ostavile dobro poznate osobe različitim članovima porodice, konstatuje se izostanak svih faza, najčešće i poslednje (pozdrav). Sem same poruke, ostaje najčešće još i predstavljanje (na kraju). „Ostavljači” poruke nemaju potrebu za završnicom jer ne postoji realni sagovornik sa kojim treba obaviti poznatu „socijalnu rutinu” u toku razmene. Konstatujemo, dakle, da je za ostvarenje ovih socijalno ustaljenih obrazaca neophodno i direktno prisustvo samog primaoca poruke.

Što se tiče nepoznatih „ostavljača” poruke (ukupno 13), može se konstatovati da su bili „zatečeni”, iznenađeni činjenicom da na zvonjenje odgovara glas sa trake, te su uspevali samo da izraze svoje čuđenje, ali ne i da na određen način ostave poruku i završe razgovor: 1. A šta ja sad da radim? E, bogati. 'Alo! Pa šta ja sad treba da radim? 2. Halo! Kakvu p oruku ...? Šta je to? Kaže poruku da ostavim ...

Ako se uzme u obzir ono što je rečeno o započinjanju i završavanju razgovora u dosadašnjoj literaturi, može se reći da se ostavljanje poruka na primaču u celini razlikuje u odnosu na one poruke koje se *razmenjuju* među sagovornicima u direktnom telefonskom razgovoru. Isto tako se može reći da su načini ostavljanja poruke na primaču govornici sami pronašli te da ne postoji pravilo koje je društveno propisano (kao ono štampano u telefonskom imeniku) i u široj govornoj zajednici korišćeno. Primači su još uvek relativno retka naprava u našoj sredini. Čini se da ostavljači poruka imaju isto psihološko zamišljanje sagovornika kao kada ostavljaju druge vrste poruka, *pisane* (bilo da se ostavlja poruka među članovima porodice, bilo da se nešto poručuje s puta). Govornici su, izgleda svesni da se poruka

„zapisuje”, tj. da će ostati neki materijalizirani trag o njoj za primaoca poruke (ne zna se kada će je on „pročitati”), pa se sagovornici ponašaju prema već njima znanoj shemi ostavljanja poruka. U ovom se domenu može se reći, pronalaze podaci kako se govoreni i pisani jezik/ govor međusobno prepliću, što daje nove podatke diskusiji o „nadilaženju opozicija između govorene i pisane komunikacije” (M. Velčić, u štampi).

4.2. Upotreba partikula u telefonskom razgovoru

Konstatujemo ukupno 27 različitih partikula u svim odabranim materijalima za analizu. Odmah pada u oči da je bogatstvo njihovo na strani onih razgovora koji su ostvarivani direktno, dok je relativno mali inventar onih koje su registrovane u porukama na primaču (vidi tabelu 3).

Tabele br. 3: Ukupan broj partikula u odabranom korpusu

konverzacione partikule	poruke zabeležene preko primača poruka			direktni telefonski razgovor porodica		razgovor knjižara
	VDP	DP	NP	VDP	N	
1. 'ajd	5	12	=17	14	1	= 15
2. ej	3	6	= 9	8		= 8
3. halo		2	= 9	7	1	= 8
4. znaš		3	= 3	23	1	= 24
5. dobro	1	1	= 3	6		= 6
6. ovaj		3	= 4	6		= 6
7. onako		2	= 2	4		= 4
8. tako		2	= 2	7		= 7
9. u redu		1	= 2	5		= 5
10. molim		1	= 1	4		= 4
11. u stvari		1	=11	3		= 3
12. je l'		1	= 1	4	2	= 6
13. pa		3	= 4	60		= 60
14. ma			= 1	5		= 5
15. aha				27		= 27
16. da				19	2	= 21
17. fino				3	2	= 5
18. stvarno				3		= 3
19. eto				3		= 3
20. recimo				2		= 2
21. baš				2		= 2
22. ma nemoj				2		= 2
23. važi				3		= 3
24. evo				1		= 1
25. bre				1		= 1
26. možda				4		= 4
27. ha				1		= 1
Ukupno:			=69		=246	1

Ako se uporedi naš spisak sa onim koji su domaći autori davali u svojim radovima (up. tabelu 1), vidi se da je on, što je očekivano, najbliži po inventaru sa materijalom M. Jocić koja, da podsetimo, analizira govorni jezik, dok su ostali radovi rađeni na osnovu pisanog (materijala) iz knjiga.

Ako se pogledaju značenja pojedinačnih partikula (redosledom njihove frekvencije u našem materijalu), onda se može konstatovati sledeći niz različitih značenja i smislova.

Partikula *pa*

U prethodnom svom radu (S. Šokica, 1985) konstatovali smo nekoliko različitih funkcija *pa* u telefonskom razgovoru ostvarenom između dobro poznatih osoba. Ukupno je 60 primera u ovim razgovorima, dok ih je u onom ostvarenom preko primača samo 4 (a ukupno 3 između poznatih). Ova se partikula nalazi uglavnom na početku iskaza (najčešće posle nje sledi mala pauza) i ima značenje početka reda govorenja u onim sekvencama razgovora koji je već završnica započinjanja. Naime nismo pronašli ni jedan primer ovakve vrste: A: (zvonjenje telefona). B: +Pa halo! A: +Pa Duda ovde. Ono što obeležava upotrebu ove partikule jeste sagovornikova želja da razgovor obavlja u intimnijoj atmosferi. U sekvenci započinjanja razgovora, kada sagovornik tek ustanovljava ko će biti njegov sagovornik, ova se partikula čini izlišnom. No, ako se sagovornici dobro poznaju, pozivalac može započeti razgovor, nakon zvonjenja telefona, bez uobičajeni sekvenci otvaranja: A: (zvonjenje telefona). B: Halo. A: *Pa* di ste vi? Ne javljate se? Da se nije nešto desilo? Sagovornik B prepoznaje osobu koja je nazvala, takođe razume i značenje upotrebe *pa* u ovom smislu.

Za razliku od sekvence započinjanja, u pripremi završnice razgovora *pa* u kombinaciji sa *e pa*, ili *pa 'ajde* veoma je česta. U samoj završnici takođe je nismo pronašli kod dobro poznatih sagovornika u direktnom razgovoru. Nismo je pronašli ni u razgovoru u knjižari, tj. u poslovnim razgovorima koji sa odlikuju kratkoćom, a osnovni cilj je da se dobije potrebna informacija, uz odsustvo intimnosti. Tako se pokazuje da se ova partikula pojavljuje u određenoj vrsti razgovora, i kada se pojavi, najčešće nije u delovima formalnog (stereotipnog) dela započinjanja ili završavanja razgovora, već u ionom središnjem, odnosno pred zavisnom sekvencama.

Pa je dominantna partikula direktno ostvarenog telefonskog razgovora. Preko primača je samo 4 primera, a u direktno ostvarenom razgovoru ukupno 60: Primer: A: Šta mi radiš? B: *Pa* ništa, ručala sam baš.

Partikula (*h*)*ajde*

Ova se partikula gotovo nikada ne javlja u završavanju, a češće u predzavršavanju kada treba da nagovesti skoriji kraj razgovora: A: E, *pa* videćemo se. B: '*Ajd*' zdravo. A: Zdravo.

To je i objašnjenje zbog čega su ove partikule više u materijalu zabeleženom na primaču (ukupno 17) nego u onom direktno ostvarenom telefon-

skom razgovoru (ukupno 15). Rečeno je da poruke zabeležene na primaču najčešće nemaju uobičajen način (završavanja) razgovora, a u završnici se pored pozdrava pozvani najčešće predstavlja: Primač: 'Ajd' zdravo. Krenuli ste. Goca. Ili: Bubo! Niste se vratili još? 'Ajd' zdravo.

M. Jocić u svom radu govori o (*h*)*ajde* (ubraja ovu partikulu zajedno sa *a*, *e*, *eto*, *eto ti*, *evo*, *ma*) i konstatuje da je osnovno značenje podsticanje pažnje sagovornika (dete — ta), odnosno postizanje izvesne kohezije unutar diskursa. Mogu se konstatovati i druge nijanse smisla, kao što su naglašeno neslaganje ili protivljenje, inačenje, pa čak i nipodaštavanje onoga što je sagovornik rekao. Sve zajedno karakteriše opšte obeležje intimiteta.

U telefonskom razgovoru dijapazon različitih značenja (*h*)*ajde* nije velik. Osnovno mu je značenje da ukaže na skori kraj razgovora u onim odeljcima u kojima smo mi ovu partikulu posmatrali (moguće je da bi se druga značenja (*h*)*ajde* o kojima Jocićeva govori našli kada bi se analizirao ceo tok razgovora dobro poznatih osoba): A: (*H*)*ajde* dođi! B: Dobro, ja ću ti zvrnuti pre toga. (*H*)*ajde* čao! A: Čao, čao.

Partikula (*h*)*alo*

Očekivan je podatak da će se broj partikula povećavati u zavisnosti od poznatosti osoba. Isto tako će se moći očekivati veći broj partikula u direktnom razgovoru nego preko primača. Međutim, može u prvom momentu izgledati neobičan podatak da je (*h*)*alo* dominantno među porukama koje ostavljaju nepoznati, i uopšte onih preko primača je više nego kod direktno ostvarenih razgovora (9 : 7). Objašnjenje je jednostavno. Kada se nepoznati suoči sa glasom sa primača, nije mu odmah jasno o čemu se radi i „prehodnost” kanala pokušava da postigne na taj način što nekoliko puta ponovi (*h*)*alo*: „(*H*)*alo*, kakvu poruku . . . Šta je to? Kaže poruku da ostavim . . .” — „(*H*)*alo*! E jeb . . . (*H*)*alo*!” — „To stan Petrović, je l' te? (*H*)*alo*! (*H*)*alo*!” (spušta slušalicu). Ovde partikula (*h*)*alo* nije u funkciji otvaranja mogućnosti za prelazak na razgovor, kao što je slučaj u segmentu započinjanja razgovora, o čemu detaljnije govori Schegloff, već je pokušaj da se izađe iz nedoumice i pokuša uspostaviti kontakt u trenutku kada je došlo do „šuma” u komunikacionom kanalu.

O partikuli (*h*)*alo* se može reći da je karakteristična za telefonski razgovor, i to više za onaj direktno ostvaren i više za onaj među dobro poznatim nego u knjižari. Valja skrenuti pažnju da se (*h*)*alo*, kao reč za skretanje pažnje, takođe može naći u situacijama kada se neko želi ili obratiti nekom na ulici, a ne zna mu ime, ili kao drugi oblik identifikacije: — „(*H*)*alo* druže, gde je ovde centar? (prolaznik pita milicionera na ulici). U toj se funkciji partikula *halo* po smislu razlikuje od onog (*h*)*alo* u početku telefonskog razgovora (uporedi tabelu).

Partikula *znaš*

Konstatujemo daleko veću frekvenciju ove partikule u direktnom razgovoru (ukupno 24) a sasvim malo u onom na primaču (po 1 u sva tri tipa sagovorničkih odnosa), a ni jedan u poslovnim razgovorima u knjižari. O

ovoj je partikuli detaljnije pisao Ostman (1981). Obično se u razgovoru javlja ali ne u sekvenci otvaranja već u delu kada govornik prelazi na temu razgovora, na razlog zbog koga zove: A: Ej, Sanja, *znaš šta?* Iskrsla je jedna nepredviđena okolnost. Moji idu na sahranu, neku, *znaš*, idu. B: U koliko sati? A: Idu u 4,20 na sahranu. B: A je l' bi mogla da trkneš pre toga? A: A je l' bi ja mogla posle toga? B: *Znaš* u čemu je problem? . . .

Sem funkcije uvođenja u temu razgovora, ova partikula se pojavljuje i kada sagovornik okleva, nije siguran da li da prihvati ponudu: A: Idemo u bioskop!? B: Pa, *znaš, znaš šta*, da odložimo za sutra.

Ova partikula se, dakle, pojavljuje kada treba da reguliše neki odnos sa sagovornikom, čega, dabome, nema u ostavljanju poruka na primaču, pa se tamo *znaš* (ili *znaš šta*) pojavljuje samo u prvom značenju:

(poznati sagovornici):

Ej, zdravo Mišo? *Znaš šta?* Htela sam samo da ti kažem da kod mene ima mesta u fići i da ću doći pred kafe u petnaest do devet i ako hoćeš da ideš sa nama, ide još Dragica, da budeš pred kafeom u petnaest do devet. Tako. 'Ajde čao.

Vidimo ovde da je u pitanju ostavljanje duže poruke (sasvim retko među zabeleženim primerima) pa je pojava *znaš*, kao i drugih partikula verovatnija).

Mišo, *znaš šta?* Ovde opet Zvezdana. Mi ćemo sad spavati i ti mene nazovi uveče u šest sati i važi dogovor. Doćemo po tebe. Zdravo.

Mišo, *znaš šta?* Ovde opet Zvezdana. Nazovi me kad dođeš kući. Ustvari . . . da . . . nazovi me kad dođeš kući. Čim se vratiš. Čao.

Ova tri primera su od istog ostavljača poruke isto može sugerisati da je to govorni manir. Inače je pravilo za ostale govornike da temu uvode po principu „pisanja razglednica”, tj. nakon što glas sa trake završi uputstvo o načinu ostavljanja poruke govornik ostavlja samo poruku, na kraju se predstavi (ili ne kod jako dobro poznatih). Partikula *znaš* ili *znaš šta* izostaje tada dosledno (up. primere date u dodatku).

5.0. Z A K L J U Č A K

Kada se uporede podaci iz analiza telefonskog razgovora ostvarenog direktno među sagovornicima u različitim jezicima i kulturama ustanovljavaju se neke opšte tendencije, kao što je pravilo distribucije — pozvani govori prvi — koje je Schegloff ustanovio analizirajući materijal engleskog jezika. Međutim, u daljim sekvencama započinjanja telefonskog razgovora pokazuju se određene kulturne razlike vezane za shvatanje razgovora koji se ostvaruje preko telefona u široj društvenoj zajednici. Dok se u američkoj sredini on ne smatra „atakom” na ličnost i mir u kući, u francuskoj (Godard) se pozivač najčešće odmah nakon poziva izvinjava za uznemirenje. Dalje, budući da je čest slučaj da se pogreši u dobijanju pozvanog broja, u francuskoj sredini se za svaki slučaj proverava broj koji je pozvan pre nego što

se osoba predstavi. Isti postupak nije odomaćen u američkoj sredini, a u našoj se u nekim sredinama i nekim slučajevima može naći.

Uzimajući u obzir do sada analizirane jezike i postupke započinjanja i završavanja razgovora ostvarenog preko telefona, konstatujemo da kod nas ne postoje ustaljena pravila za započinjanje razgovora, na način kako to opisuju autori za francusku sredinu. Pre bi se moglo govoriti, u ovom trenutku, o varijabilnim no o konstantnim pravilima. Varijabilnost u započinjanju i završavanju razgovora odnosi se na stepen poznavanja i nepoznavanja sagovornika koji razgovaraju preko privatnih telefona, zatim onih koji vode poslovne razgovore, i to u direktnom pozivu ili preko posrednika (sekretarica).

Telefon u Jugoslaviji još uvek nije postao neophodni deo svakodnevnog življenja celokupne populacije kako je to slučaj u američkoj sredini, te se kao deo započinjanja razgovora često može naći i segment (sekvenca) izvinjavanja onoga ko poziva (svakako ako se to čini u „nevreme” ali često i kada se čini „u vreme”). Dalje, konstatuje se da je čest slučaj da „automat preskoči” traženi broj i dobija se pogrešan broj. Otuda se može često čuti i proveravanje traženog broja pre nego što se pozvani predstavi. Varijanta istog može biti da se proverava prezime porodice koja se zove (*porodica Petrović?*). sve ove varijabilnosti su moguće, ali nijedna nije opšteprihvaćena kao jedina moguća.

Što se inventara partikula u telefonskom razgovoru tiče, konstatujemo da se daleko veći broj pojavljuje u direktno ostvarenom razgovoru, kada sagovornici međusobno mogu da se „osećaju” u konverzaciji i međusobno podešavaju svoje stavove i htenja u ostvarivanju osnovnog cilja razgovora.

U ovom radu smo posebno obratili pažnju na dve sekvence, započinjanje i završavanje razgovora. Konstatovali smo upotrebu partikula kao indikatora osobina celokupnog razgovora, a posebno ovih njegovih delova. Za predzavršavanje ili za samo završavanje karakteristično je (*h*)*ajde*, za uvođenje teme razgovora *znaš šta* ili *znaš*, za započinjanje razgovora karakteristične su partikule (*h*)*alo*, *da*, *ej* itd.

Konstatuje se, dalje, različita frekvencija onih partikula koje su zajedničke i za direktan telefonski razgovor i za poruke ostavljene preko primača. To je, pre svega, upotreba partikule *pa* (60 je zabeleženo u direktnom razgovoru, a samo 4 preko primača), *ma* (6 je zabeleženo direktnom razgovoru, a 1 preko primača).

Iz ovoga se može shvatiti kako partikule mogu biti različito zastupljene po inventaru i po frekvenciji u različitim tipovima (telefonskog) razgovora i u njegovim različitim sekvencama. Buduća istraživanja će svakako više reći o zajedničkim osobinama ovih raznovrsnih tipova.

7.0. LITERATURA

- Antonić, I. (1985), *Govorni jezik u radio prenosu fudbalske utakmice*, Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad, br. 21, 131—142.
 Bahtin, M. (1980), *Problem govornih žanrova*, Treći program Radio Beograda, knj. 40, Beograd, 233—270.

- Bošnjaković, Ž. (1980), *O upotrebi izraza za internu rečeničnu modifikaciju*, Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad, knj. 16, 17—25.
- Clark, H. H. I J. Wade French (1981), *Language in Society*, No. 10/1, 1—19.
- Ćopić, B. (1975), *Delije na Bihaću*, Srpska književna zadruga, Beograd.
- Godard, D. (1977), *Same setting, different norms: Phone call beginnings in France and the United States*, *Language in Society*, 6/2, 209—229.
- Ivić, M. (1978), *O srpskohrvatskim rečeničnim prilogima*, *Južnoslovenski filolog*, Beograd, XXXIV, 1—16.
- Ivić, M. (1979), *O srpskohrvatskim prilogima „za način”*, *Južnoslovenski filolog*, Beograd, XXXV, 1—18.
- Jocić, M. (1983), *Jedan aspekt razvoja komunikativnolingvističke kompetencije kod dece*, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad, XXVI/1, 147—157.
- Kostić, M. (1985) prikaz: K. Pisarkowa, *Sktadnia rozmowy telefonicznej*, PAN Instytut Języka Polskiego, Ossolineum, 1975, 228 str. u: *Južnoslovenski filolog*, Beograd, XL, 199—204.
- Levinson, S. C. (1983), *Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Mulaji, J. (1985), *Pragmatičke i sintaksičko-semantičke karakteristike jedne govorne situacije u dvojezičnoj sredini: razgovor između prodavca i kupca*, Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad, 21, 113—129.
- Müllerova, O. (1984), *Analýza telefonických rozhovorů z hlediska řečového jednání*, *Slovo a slovesnost*, Brno, Československá Akademie Věd, XLV/1, 8—17.
- Östman, J. O. (1982), *The symbiotic relationship between pragmatic particles and impromptu speech*, N. E. Enkvist (ed.), *Impromptu speech: A symposium publications of the Research Institute of the Abo Akademien Foundation*, 78, Abo, 147—177.
- Pisarkowa, K. (1975), *Sktadnia rozmowy telefonicznej*, PAN Instytut Języka Polskiego, Ossolineum, 228 str.
- Radovanović, M. (1986), *Sociolingvistika*, Književna zajednica Novi Sad.
- Sachs, H. Schegloff, E. A. i G. Jefferson (1974), *A simplist systematics for the organization of turn-taking in conversation*, *Language*, 50/4, 696—735.
- Savić, S. (1985), *Narativi kod dece*, Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.
- Schegloff, E. A. (1972), *Sequencing in conversational openings*, J. Gumperz i D. Hymes (eds), *Directions in sociolinguistics*, New York, Holt, Rinehard and Wintson, 346—380.
- Stevanović, M. (1979), *Savremeni srpskohrvatski jezik*, knj. I, Beograd, Naučno delo.
- Šokica, S. (1985), *Neke osobine razgovora ostvarenog preko telefona*, Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad, 21, 143—151.
- Vasilyeva, A. N. (1972), *Particles in colloquial Russian*, Progress publisher, Moscow.
- Velčić, M. (1984), *Medurečenični konektori u vezanom tekstu stručne komunikacije*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Velčić, M. (u štampi), *Prema nadilaženju opozicija između govorene i pisane komunikacije*, SOL, Zagreb, Filozofski fakultet, No. 2.
- Vinogradov, V. V. (1947), *Russki jazyk*, Moskva, UČPEDGIZ.
- Wolfson, N. (1976), *Speech event and natural speech: some implications for sociolinguistic methodology*, *Language in Society*, 5/2, 189—218.

ХРОНИКА ИНСТИТУТА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ (II)

Ово је наставак „хронике” чији је први део био објављен у истом овом гласилу пре неколико година (*Прилози проучавању језика*, 19, Нови Сад, 1983, 205—210, аутор М[илорад] Р[адовановић]). Сврха „хронике” и намера „хроничара” остају неизмењени. У том смислу, верујемо, и убудуће ће се повремено инвентура података ове врсте објављивати, при том и тематски проширивати (уп. уводне белешке уз поменути први део „хронике”).

Међународни славистички центар СР Србије: *13. скуп слависта* (1. септембар — 21. септембар 1983. године — Београд и Нови Сад) — предавања и лекторска вежбања.

Међународни славистички центар СР Србије: *13. међународни научни сасијанак слависта у Вукове дане* (15. септембар — 18. септембар 1983. године — Београд, Нови Сад, Приштина) — реферати и дискусије (теме: „Род и број у српскохрватском језику”; „Књижевност и језик раног реализма”; „Рецепција југословенских књижевности у страним земљама од 1918. године до наших дана”) — реферати и дискусије.

С. Васић (Београд), А. Wolf (Загреб), М. Пихлер (Марибор), И. Штрукељ (Љубљана), V. Stölting (Олденбург), С. Савић, Д. Точанац, М. Микеш, В. Васић, М. Јоцић, Л. Дмитријев, П. Мразовић, L. Göncz, Ј. Јерковић (Нови Сад): *Теоријски и методолошки проблеми изучавања језика југословенских емиграната у западној Европи* (20. септембар 1983) — договор о сарадњи у оквиру научно-истраживачког пројекта „Психолингвистичка истраживања”.

Научни скуп (у сарадњи са Секцијом преводилаца Друштва књижевника Војводине и Друштвом за примењену лингвистику Војводине): *Преводилачке сйоне* (21. октобар 1983) — излагања и дискусије (теме: „Књижевне годишњице”; „Преводиочева фуснота”; „Преводилачки скупови у Југославији”).

С. Васић (Београд), А. Wolf (Загреб), М. Пихлер (Марибор), И. Штрукељ (Љубљана), V. Stölting (Олденбург), С. Савић, Д. Точанац, М. Микеш, В. Васић, М. Јоцић, Л. Дмитријев, П. Мразовић, L. Göncz, Ј. Јерковић (Нови Сад): *Теоријски и методолошки проблеми изучавања језика емиграната у западној Европи* (6. фебруар 1984) — II састанак истих истраживача с циљем сагледавања дефинитивног концепта југословенског пројекта.

Промоција књиџа наставника и сарадника Института и разговори о њима (22. фебруар 1984) — приказивачи П. Мразовић, А. Младеновић, Д. Ђупић, С. Савић, Д. Петровић, М. Радовић: „Огледи из лингвистике” (аутор: М. Ивић); „Палеографски опис и правопис Дечанских хрисовуља” (аутори: П. Ивић, В. Јерковић); „Српска Александрида” (аутор: В. Јерковић); „Посрбице од Орфелина до Вука I (Б—О)” (аутор: В. Михајловић); „Имена у Дечанским хрисовуљама” (аутор: М. Грковић); „Говор са сестром и братом” (аутор: В. Васић); „Говор околине Колашина” (аутор: М. Пижурица); „Речник презимена Шајкашке” (аутори: Г. Вуковић, Љ. Недељков); „Фразеолошки речник српскохрватског језика — српскохрватско-мађарски” (аутори: Ј. Кашић, В. Петровић, Ј. Вајда, П. Ђерђ, И. Ланц); „Прилози проучавању језика 18” (часопис); „Прилози проучавању језика 19” (часопис); „Копча 1” (зборник радова са научног скупа „Преводилачке споне”); „Копча 2” (зборник радова са научног скупа „Преводилачке споне”); „Копча 3” (зборник радова са научног скупа „Преводилачке споне”).

Предсјављање књиџе (7. март 1984) — приказивач П. Пипер (Нови Сад): „Лингвистички огледи” (аутор: М. Ивић) [приликом отварања Изложбе приновљених публикација у библиотечким фондовима у 1983. години, а поводом тридесет година рада Филозофског факултета у Новом Саду; том приликом је и Ј. Делић представио књиџу „Чизмаш” Д. Михајловића — поводом НИН-ове награде која јој је додељена].

М. Радовановић (Нови Сад): *Језичка ситуација у Југославији (с посебним освртом на йрилике у Војводини)* (26. април 1984) — предавања и дискусија за групу гостију из Скандинавије (Шведска и Норвешка) поводом њиховог боравка на Филозофском факултету (у дискусији учествовали и представници других института; госте предводио Svane Gustavson, са превођењем на шведски језик).

М. Радовановић (Нови Сад): *Друштвени аспекти нормирања српскохрватског језика* (16. мај 1984) — предавање и дискусија у оквиру ООСК Института, уз учествовањем наставника и студената Института.

Р. Sgall (Чехословачка): *The Notion of Valency, Case Grammar and Sentence Meaning* (24. мај 1984) — предавање и дискусија, за наставнике и студенте Института и Факултета.

Р. Sgall (Чехословачка): *Communication Dynamism and Its Semantic Relevance* (24. мај 1984) — предавање и дискусија, за наставнике и студенте Института и Факултета.

Р. Chubrich (САД): *Боравак у Институту* (започео по основи једногодишњег „Фулбрајтовог програма” 20. августа 1984) — рад на научноистраживачком пројекту „Психолингвистичка истраживања и усвајање српскохрватског језика” (тема: „Новостворене речи код деце — упоредна анализа српскохрватског и енглеског материјала”).

Међународни славистички центар СР Србије: *14. скуп слависта* (1. септембар — 21. септембар 1984. године — Београд и Нови Сад) — предавања и лекторска вежбања.

Међународни славистички центар СР Србије: *14. међународни научни сасјанак слависта у Вукове дане* (11. септембар — 16. септембар 1984. године — Београд, Приштина, Нови Сад) — реферати и дискусије (теме: „Српско средњовековно писано наслеђе. Уочи 1100-годишњице смрти словенског учитеља Методија”; „Аспектуалне и темпоралне особине српскохрватске реченице и глаголског система”; „Приповетка у српској књижевности у односу на приповетку у југословенској и светској књижевности”; „Вукови претходници и савременици”).

Делегација Универзитета у Регензбургу (СР Немачка): *Боравак у Институту* (9. октобар — 11. октобар 1984) — разговори са професорима, лекторима и студентима славистике о наставним плановима и програмима, научноистраживачким пројектима и будућој сарадњи, уз размену публикација и посете часовима.

Ph. A. Luelsdorf (CP Немачка): *Processing Strategies in Bilingual Spellers* (24. октобар 1984) — предавање и дискусија за наставнике и студенте Института и Факултета.

Делегација наставника и студената из Малмеа и Штокхолма (Шведска): *Боравак у Инстџиуу* (6. новембар — 9. новембар 1984) — разговори са студентима и наставницима славистичких дисциплина и сербокroatистике (групу предводио Миодраг Станкоски) о наставним плановима и програмима, научноистраживачким пројектима и могућној сарадњи, уз размену публикација и посете часовима.

Консултативни састанак: *Месџо књижевности и језика југословенских народа у високошколској настави* (9. новембар — 10. новембар 1984) — у организацији Института за јужнословенске језике и Института за југословенске књижевности Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду; учесници: К. Милошевић, Б. Милановић, Б. Дабић (Сарајево), В. Бован (Приштина), Ј. Чађеновић, Н. Килибарда (Никшић), Ж. Станојчић, Ј. Поповић, Д. Мршевић, С. Ж. Марковић, М. Пантић, М. Николић, З. Бојовић (Београд), С. Замуровић (Нови Сад), Ј. Топоришић (Љубљана), Т. Тодоровски, К. Конески (Скопје), С. Марјановић, Ј. Погачник, М. Суботић, Ј. Мелвингер (Осијек), М. Шицел (Загреб), З. Јакшић (Задар), и наставници и сарадници институтâ домаћина.

Свечана седница *Наставно-научног већа Инстџиууа* (15. новембар 1984) — поводом додељивања Октобарске награде Новог Сада за 1984. годину проф. др Вери Јерковић, за књигу „Српска Александрида“) у издању Српске академије наука и уметности у Београду.

Свечана седница *Савџа факултџа* (19. новембар 1984) — поводом тридесете годишњице Универзитета и Факултета, са пратећим садржајима: уручивање одликовања које је Факултету доделило Председништво СФРЈ; отварање изложбе књига које су публиковали радници и сарадници Факултета од његовог оснивања; представљање „Монографије Факултета“ и „Библиографије Факултета“.

П. Ивић (Београд): *О најстаријим шџокавским црџама* (24. новембар 1984) — предавање и дискусија на постдипломским студијама, за студенте, наставнике и сараднике Института.

Свечана седница *Инстџиууа* (26. новембар 1984) — поводом одласка у пензију академика Милке Ивић, у присуству представника Војвођанске академије наука и уметности (академик Славко Боројевић), Матице српске (проф. др Божидар Ковачек), наставника, сарадника и радника свих института и целог Факултета, представника Универзитета, те градских и покрајинских институција и организација у области науке, културе, информатике и образовања. О академику Милки Ивић говорио је проф. др Милорад Радовановић. Тим поводом отворена је изложба књига и студија академика Милке Ивић, уз низ пригодних манифестација. Седница је одржана у оквиру обележавања тридесетогодишњице Факултета и Универзитета.

П. П. Чучка (СССР): *Рад на заједничком пројекту* (3. децембар — 15. децембар 1984) — наставак међународне научно-истраживачке сарадње између Универзитета у Ужгороду и Универзитета у Новом Саду, у оквиру пројекта: „Антропонимске базе српскохрватског и украјинског језика“; консултации, разговори, сумирање досадашњег рада и договори о наредним задацима, размена публикација и искустава, те размена картотеке и обрада до сада прикупљене грађе на Пројекту.

П. П. Чучка (СССР): *Антропоним как источник еџнической идентификации населения* (8. децембар 1984) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

П. П. Чучка (СССР): *Праславянское антропонимийское наследие или южнoславянские влияния* (8. децембар 1984) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

В. Јерковић (Нови Сад): *Проучавање српскословенских текстова* (15. децембар 1984) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Л. Чурчић (Нови Сад): *Књиџа* (22. децембар 1984) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

М. Грковић (Нови Сад): *Имена у ћирилским њовелџама 12. и 13. века* (11. јануар 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Конференција „Психолингвистика у Јуџославији“ (11. јануар 1985) — научни скуп: М. Микеш (Нови Сад), Р. Бугарски (Београд), И. Ивић (Београд), С. Васић (Београд), Г. Опачић (Београд), М. Велчић (Загреб), И. Шкарић (Загреб), Е. Конечни (Скопје), О. Гмауш-Кунст (Љубљана), В. Печјак (Љубљана), Ђ. Видановић (Ниш), Љ. Михаиловић (Београд), R. Shubrich (САД), С. Савић (Нови Сад), Н. Игњатовић-Савић (Београд), З. Косановић (Београд), И. Мимица (Задар), Д. Јутронић-Тихомировић (Задар), Ј. Моранић (Београд), Љ. Савић (Београд), С. Владисављевић (Београд), Р. Фулгоси-Масњак (Загреб).

Ј. Кашић (Нови Сад): *Славеносрпски језик* (23. фебруар 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

М. Пешикан (Београд): *Превој вокала* (9. март 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Ј. Кашић (Нови Сад): *Проблеми стандардизације књижевног језика у XIX веку* (16. март 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Г. Јовановић (Београд): *О сџарословенској лексици* (23. март 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

В. Јерковић (Нови Сад): *Вуково бављење српскословенским језиком* (30. март 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Делегација наставника и студената из Печуја (Мађарска): *Боравак у Инстџијуу* (5. април — 6. април 1985) — разговор са гостима — студентима и наставницима (Е. Барић, Ј. Павић) о наставним плановима и програмима, научноистраживачком раду и могућној сарадњи, уз размену часописа и посету часовима.

І. Nyomárkai (Мађарска): *Мађарске њозајмљенице у српскохрвајском језику* (6. април 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

А. Младеновић (Београд): *О једној сџарој особини српске редакције сџарословенског језика* (13. април 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

А. Младеновић (Београд): *О језику „Истџорије српског народа“ (1821) Димџирија Давидовића* (13. април 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Ј. Јерковић (Нови Сад): *Језик њисаца друге њоловине XIX века* (20. април 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

М. Ивић (Београд): *Посесивне форме у српскохрвајском језику и исказивање чланских значења* (25. мај 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Л. Лашкова (Бугарска): *Боравак у Инстџијуу њо основи конвенције о размени научника у функцији сџецијализације* (22. мај — 31. јули 1985) — разговори, консултације, рад у библиотеци.

XXXVI Јуџословенски семинар за сџране славистџе (1. август — 21. август 1985) — предавања и лекторска вежбања у Задру и Новом Саду.

Међународни славистички центар СР Србије: *XV Скуп славистџа* (1. септембар — 21. септембар 1985) — предавања и лекторска вежбања у Београду, Приштини и Новом Саду.

Међународни славистички центар СР Србије: *XV Међународни научни сасџанак славистџа у Вукове дане* (10. септембар — 15. септембар 1985) — реферати и дискусије

у Београду и Приштини (теме: „Зависна реченица у српскохрватском језику — у синхронизацијској и дијахронизацијској перспективи”; „Процеси и облици приповедања у усменој и писаној књижевности”).

Н. К. Mikkelsen (Данска): *Боравак у Инстџиууу* (16. септембар 1985 — 31. јануар 1986) — студијски рад на теми „Значења сложене реченице у српскохрватском језику”, по основи стипендије Краљевине Данске.

G. Merle (Француска): *Посеја Инстџиууу* (23. септембар 1985) — разговори са наставницима и сарадницима Института и размена публикација.

L. Hadrovič (Мађарска): *Боравак у Инстџиууу* (9. октобар 1985) — разговор са наставницима и сарадницима Института за јужнословенске језике и Института за мађарски језик и књижевност и хунгаролошка истраживања.

T. Skutnabb-Kangas, R. Phillipson (Данска): *Боравак у Инстџиууу* (22. октобар 1985) — разговор и размена публикација о образовању у вишејезичним срединама (у оквиру студијског путовања по основи просветно-културне сарадње СФРЈ — Данска).

М. Ивић (Београд): *О синџакси српскохрватских именица у вези са „сџејенима референцијалности”* (26. октобар 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

J. Ranevová (Чехословачка): *Функционални ѓенерџивни оџис — с џосебним осврџом на џаџољске „оџвџре” и дубинске џадеџе* (31. октобар 1985) — предавање и дискусија за наставнике и студенте Института и Факултета.

М. Могуш (Загреб): *О чакавском наречју* (8. новембар 1985) — предавање и дискусија за наставнике и студенте Института и Факултета.

М. Могуш (Загреб): *Насџанак и несџанак јерова* (9. новембар 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

С. Бабић (Нови Сад): *Превод књиџевноџ џексџа I* (16. новембар 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Р. Бугарски (Београд): *Еџнџчка обелеџја у језику* (23. новембар 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

III *Симџозијум „Конџрасџивна језичка исџџраџивања”* (6. децембар — 7. децембар 1985) — учесници из Београда, Загреба, Љубљане, Сарајева, Приштине, Скопља, Новог Сада, Тузле, Суботице, Сплита, Осџјека, Ниша, Прибоја и Задра.

С. Бабић (Нови Сад): *Превод књиџевноџ џексџа II* (14. новембар 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Промоџија књиџа наставника и сарадника Института (18. децембар 1985) — приказивачи М. Радовановић, М. Дудок, Ј. Реџеп, Ј. Јерковић, Ј. Кашић, М. Хорњик, Г. Вуковић (Нови Сад), М. Велчић (Загреб): „Прилози проучавању језика 20” (часопис); „Прилози проучавању језика 21” (часопис); „Копча 5” (зборник радова са научног скупа „Преводилачке споне”); „Српска Александрида” (аутори: В. Јерковић, Р. Маринковић); „Посрбице од Орфелина до Вука II (II—III)” (аутор: В. Михајловић); „Судбина партиџипа у књиџевном језику код Срба у 19. веку” (аутор: Љ. Суботић); „Како смо преводили Петеџија” (аутор: С. Бабић); „Наративи код деце” (аутор: С. Савић); „Интерференџија у предикату српскохрватске реченице у језику ученика мађарске народности” (аутор: М. Бурзан); „Фразеолоџшки речник српскохрватског језика — српскохрватско/румунски” (аутори: Ј. Кашић, В. Петровић, Ј. Рајкић); „Фразеолоџшки речник српскохрватског језика — српскохрватско/мађарски” (аутори: Ј. Вајда, М. Бурзан); „Војвођанска коларска терминологија” (аутори: Г. Вуковић, Ж. Бошњаковић, Љ. Недељков); „Интимна драма” (аутор: С. Бабић); „Пастирска терминологија Срема” (аутор: Ж. Бошњаковић).

М. Окука (Сарајево): *Неке одлике морфолошкој сисџема савременој језика* (21. децембар 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

С. Савић (Нови Сад): *Психолингвистика у свџту* (28. децембар 1985) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

С. Савић (Нови Сад): *Психолингвистика у Југославији; Рад на пројекту Психолингвистичка исџраживања и усвајање српскохрватској језика* (11. јануар 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

М. Бурзан (Нови Сад): *Инџерференција — једно од џиљања језика у конџакту* (1. март 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Б. Влчев (Бугарска): *Боравак у Инџиџуџу* (1. март — 30. јуни 1986) — по основи међууниверзитетске сарадње.

Ј. Јерковић (Нови Сад): *Социолингвистичке џојаве у делима српских реалиџта* (8. март 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Ј. Јерковић (Нови Сад): *Нека зајажсања о лексици савремених џисаца* (15. март 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Ј. Каџић (Нови Сад): *Социолингвистичке џојаве у Вуковом Рјечнику* (29. март 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Ј. Каџић (Нови Сад): *Промене у лексици од Вука до данас* (12. април 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

З. Тополџска (Пољска): *Прилози као класа синџаксичко-семанџичке инџерференџије; Релативна реченица и неке специфичносџи балканске релативне реченице* (19. април 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

П. Ивић (Београд): *Генетиски однос између српскохрватској језика и осталих јужнословенских језика* (26. април 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

М. Ивић (Београд): *„Пункџуална деџерминација” џерфекџивносџи* (10. мај 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Д. Шкиљан (Загреб): *Лингвистика и џсихоанализа* (17. мај 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Ж. Станојчић (Београд): *Принџипи џворбе речи у српскохрватском језику* (24. мај 1986) — предавање и дискусија на постдипломским студијама.

Седница Насџавно-научној већа Инџиџуџа (23. јуни 1986) — представљање резултата петогодишњег рада (1981—1985) на пројектима Института. О појединим пројектима говорили су руководиоци пројеката: 1) пројекат *Савремени српскохрватски језик*, руководилац академик Милка Ивић — рецензенти др Живојин Станојчић и др Драгољуб Петровић; 2) пројекат *Иџторија српскохрватској језика*, руководилац академик Павле Ивић — рецензенти др Митар Пеџшкан и др Димитрије Стефановић; 3) пројекат *Српскохрватски џовори Војводине*, руководилац др Драгољуб Петровић — рецензенти академик Павле Ивић и др Драго Ћупић; 4) пројекат *Ономасџичко-лексиколошка исџраживања у Војводини*, руководилац др Милица Грковић — рецензенти др Александар Младеновић и др Звездана Павловић; 5) пројекат *Психолингвистичка исџраживања и усвајање српскохрватској језика*, руководилац др Свенка Савић — рецензенти др Меланија Микеш и др Lajos Göncz; 6) пројекат *Лингвистички и мејодоџолики аџпекџи учена језика друџиџвене средине*, руководилац др Јован Јерковић — рецензенти др Милорад Радовановић и др Свенка Савић. Седници су присуствовали представници Одељења за иџтраживање програма и аудиторџума Радио-телевџије Нови Сад, Ђорђије Поповић (руководилац) и Владимир Јерковић; председник Друштва за примењену лингвистику Војводине др Весна Берић; представник Педа-

гошког завода Војводине мр Лидија Дмитријев; представници Института за стране језике и књижевности и Института за мађарски језик, књижевност и хунгаролошка истраживања Филозофског факултета; новинари „Дневника” и Радио-Новог Сада.

XXXVII јужнословенски семинар за стране славистике (1. август 21. август 1986) — предавања и лекторска вежбања у Задру и Новом Саду.

Међународни славистички центар СР Србије: *16. скуп слависта* (1. септембар — 21. септембар 1986 — Београд, Приштина, Нови Сад) — предавања и лекторска вежбања.

Међународни славистички центар СР Србије: *16. међународни научни састај слависта у Вукове дане* (10. септембар — 14. септембар 1986 — Београд, Нови Сад, Тршић) — реферати и дискусије (теме: „Творба речи у српскохрватском језику”; „Развој песничких врста у српској књижевности”; „Нивои еквивалентности у превођењу”).

Промоција књиге „Социолингвистика” Милорада Радовановића (31. октобар 1986) — у разговору учествовали проф. др Ранко Бугарски, Београд и аутор.

Ненадокнадив губиљак за Инстичиуић, смрти професора др Јована Кашића, директора Инстичиуића, 7. фебруара 1987.

Заједничка комеморативна седница Института, Факултета и Матице српске одржана је 9. фебруара. О лику професора Кашића говорили су академик Чедомир Попов, у име Факултета и Матице српске, академик Милка Ивић, у име Института и филолошке науке, члан Управе Међународног славистичког центра проф. др Нада Милошевић, у име МСЦ-а, дописни члан САНУ, научни саветник Института за српскохрватски језик у Београду др Митар Пешикан, у име Института за српскохрватски језик. Комеморативну седницу је водио продекан проф. др Бранко Момчиловић који је прочитао неке од телеграма са изразима саучешћа упућених породици преминулог професора Кашића, Институту и Факултету. Истог дана одржана је у Београду Комеморативна седница Института за српскохрватски језик, а 23. фебруара заједничка Комеморативна седница Филолошког факултета у Београду и Међународног славистичког центра.

Професор др Јован Кашић сахрањен је 10. фебруара на Градском гробљу у Новом Саду. Од професора Кашића опростили су се продекан проф. др Бранко Момчиловић, у име Филозофског факултета, мр Мирјана Јоцић, у име Института и прве генерације студената професора Кашића, продекан професор др Љубомир Михајловић, у име Филолошког факултета у Београду, пријатељ професора Кашића из најмлађих дана Чедомир Босанац, у име мештана родног села професора Кашића, студент Софија Ракић-Милојковић, у име студената Филозофског факултета, професор др Александар Младеновић, у име најближих сарадника професора Кашића.

Изразе саучешћа поводом смрти професора др Јована Кашића Институту и Факултету упутили су:

1. МЕЂУНАРОДНИ СЛАВИСТИЧКИ ЦЕНТАР ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ
2. ПРЕДСЕДНИШТВО ДРУШТВА ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ СР СРБИЈЕ
3. НАСТАВНИЧКИ ФАКУЛТЕТ И КАТЕДРА ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК У ПЕЧУЈУ
4. КОЛЕГЕ СА ОДСЕКА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
5. ДЕКАН ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У ПРИШТИНИ, ДР ГАНИ ЉУБОТЕНИ
6. ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ, ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА СКОПЈЕ, ДР ТОМЕ САЗДОВ

7. ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У САРАЈЕВУ, ОДСЈЕК ЗА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ И ЈУГОСЛОВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
8. ПОКРАЈИНСКИ ПРОСВЕТНИ ИНСПЕКТОРАТ
9. ЈУМИ НАКАЦИМЕ КАЈО И ХИРОШ ЈАМАСАКИ ВУКЕЛИЋ, СПЕЦИЈАЛИЗАНТИ ИЗ ЈАПАНА
10. ПРОФ. ДР КСЕНИЈА МАРИЏКИ ГАЋАНСКИ
11. ПРОФ. ДР МИЛОШ ОКУКА, САРАЈЕВО
12. ПРОФ. ДР РАНКО БУГАРСКИ, БЕОГРАД
13. ПРОФ. ДР ПЕТАР ШИМУНОВИЋ, ЗАГРЕБ
14. ПРОФ. ДР ЈАНКО БЕЛОШЕВИЋ, ЗАДАР
15. ЗАВОД ЗА СЛАВИСТИКУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У ЗАДРУ
16. РАДНИ ЉУДИ ИНСТИТУТА ЗА МАЂАРСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И ХУНГАРОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА
17. ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ, ДЕКАН ЉУБОМИР МИХАЈЛОВИЋ
18. ЖИВАН БЕРИСАВЉЕВИЋ, ЧЛАН ПРЕДСЕДНИШТВА ПК СКВ
19. ИНСТИТУТ ЦК СК БИХ ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ ОДНОСА, САРАЈЕВО
20. РАДАКОВИЋ ВЛАДИСЛАВ, ПРЕДСЕДНИК ПОКРАЈИНСКОГ КОМИТЕТА ЗА ОБРАЗОВАЊЕ И КУЛТУРУ
21. САРАДНИЦИ ИНСТИТУТА ЗА ЈЕЗИК У САРАЈЕВУ
22. РАДНИЦИ ПРОСВЕТНОГ ПЕДАГОШКОГ ЗАВОДА, СУБОТИЦА
23. ЗАВОД ЗА ЈЕЗИК, ЗАГРЕБ, ПРОФ. ДР БОЖИДАР ФИНКА
24. КОЛЕКТИВ ИНСТИТУТА ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК, БЕОГРАД
25. ДЕКАН ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У ЗАГРЕБУ, ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР ИВИР
26. САВЕЗНИ ЗАВОД ЗА МЕЂУНАРОДНУ НАУЧНУ, ПРОСВЕТНУ, КУЛТУРНУ И ТЕХНИЧКУ САРАДЊУ, БЕОГРАД
27. ОДСЈЕК ЗА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ И КЊИЖЕВНОСТИ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У ЗАГРЕБУ
28. ДИРЕКТОР НА СЕМИНАРОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА, ПРОФ. ДР ТОМИСЛАВ ТОДОРОВСКИ
29. СТРУЧНА СЛУЖБА СИЗ ЗА ОБРАЗОВАЊЕ ВОЈВОДИНЕ
30. ПРЕДСТОЈНИЦА ОДДЕЛКА ЗА СЛАВИСТИКО, ПРОФ. ДР БРЕДА ПОГОРЕЛЕЦ, ЉУБЉАНА
31. ДРУШТВО НАСТАВНИКА СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ СР БиХ
32. ОДСЕК ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У САРАЈЕВУ
33. АКАДЕМИК БОЖИДАР ВИДОЕСКИ, СКОПЈЕ
34. ПРОФ. ДР НИКОЛА ИВАНИШИН, ЗАДАР
35. ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈЕЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ”, СКОПЈЕ
36. ОДСЈЕК ЗА ЈУГОСЛАВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ И КЊИЖЕВНОСТИ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У ЗАГРЕБУ, ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР АНИЋ
37. НЕВЕНКА ГОШИЋ, САРАЈЕВО
38. ПРОФ. ДР РАДОМИР ЈУРИЋ, ЗАДАР
39. ПРОФ. ДР ДАЛИБОР БРОЗОВИЋ, ЗАДАР
40. ЉУПКА СТАНКОВСКА, СКОПЈЕ
41. УПРАВА ЗАГРЕБАЧКЕ СЛАВИСТИЧКЕ ШКОЛЕ
42. ЈАСМИНКА ТАСО, ЛЕКТОР 37. ЈУС-а, САРАЈЕВО

43. НАСТАВНИЧКИ ФАКУЛТЕТ, НИКШИЋ
44. КОМИСИЈА ЗА ЛИНГВИСТИЧКА ИСПИТИВАЊА АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЈЕТНОСТИ БНХ, САРАЈЕВО
45. ПРЕДСЕДНИЦА РИМ 23. ССЈЛК ДОЦ. ДР АЛЕНКА СИРИЋ-ДУЛАР, ЛЈУБ-
ЉАНА
46. ВРАБОТЕНИТЕ НА КАТЕДРАТА ЗА МАКЕДОНСКИ ЈЕЗИК И ЈУЖНО-
СЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ ПРИ ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ, СКОПЈЕ
47. НОВАК КИЛИБАРДА, НИКШИЋ
48. ПРОФ. ДР АЛФРЕД ЗАРЕМБА, КРАКОВ

И. Ж.

С А Д Р Ж А Ј

Јасмина Грковић: Фонетске одлике Београдског јеванђеља и Јеванђеља из Мркшине цркве.....	5
Марија Шпис: Сачувани одломак рукописне књиге из збирке Библиотеке Матице српске	13
Stanimir Rakić: Premeštanje nastavaka u engleskom i srpskohrvatskom jeziku	21
Софија Ракић-Милојковић: Основне фонетске особине говора Доње Мутнице (код Параћина)	29
Ivona Žibreg: Dekomponovani predikat u jeziku sredstava javnog informisanja	63
Љиљана Батинић: Употреба деклинабилних форми на /-ћи/ у савременом српскохрватском језику	73
Марија Шпис: О српскохрватским глаголима са егзистенцијалним значењем..	95
Желько Марковић: Непродуктивне граматичке категорије у језику Данила Киша и Слободана Селенића.....	105
Милена Бурђић: Синтаксичко-семантичка анализа комплексно транзитивних глагола у српскохрватском језику	111
Желько Марковић: Неодређени придевски вид у језику песама Тина Ујевића	123
Ивана Антонић: Употреба ћирилице и латинице у основним и средњим школама у Новом Саду	129
Озрен М. Радосављевић: Патронимијска и антропонимијска грађа из села Кусића у Банату	153
Милица Бујас: Лична имена и надимци деце наших радника на привременом раду у иностранству	165
Slavica Šokica: O značenju konverzionih partikula u telefonskoj komunikaciji	189
И. Ж.: Хроника Института за јужнословенске језике (II)	211